

MC
194.847

DOKUMENTUMOK
A PEDAGÓGUSKÉPZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

MIKONYA
GYÖRGY
(SZERK.)

A
PEDA
GÓGUSKÉPZÉS
TÖRVÉNYI
SZABÁLYOZÁSA
1917–1945

ELTE EÖTVÖS KIADÓ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

MIKKORNYA GYÖRGGY (SZERK.)

A FELDA GÓGUSKÉPZÉS TÖRVENYI SZABÁLYOZÁSA

A PEDAGÓGUSKÉPZÉS
TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA
1917–1945

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A PEDAGÓGUSKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA 1917–1945

Szöveggyűjtemény

Szerkesztette: Mikonya György

Országos Széchényi Könyvtár

Budapest, 2012

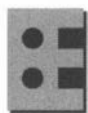

A kötet az ELTE Pedagógikum Központ támogatásával jelent meg.

© Mikonya György, 2012

ISBN 978 963 312 124 5

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

**ELTE
EÖTVÖS
KIADÓ**

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Hunyady András, ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente

Tördelőszerkesztő: Lendér Livia

Borító: Váraljai Nóra

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

MC 194.847

2012

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
A pedagógusképzés törvényi szabályozásának áttekintése	9
1883. évi XXX. törvénycikk	15
<i>Kiss Istvánné</i> : Trefort és a középiskolai tanárképzés	35
1920. évi XXV. törvénycikk	43
1920. évi XXXI. törvénycikk	45
1921. évi LIII. törvénycikk	47
1923. évi I. törvénycikk	49
1924. évi III. törvénycikk	51
1924. évi XI. törvénycikk	53
<i>Klebelsberg Kuno</i> : A középiskolai tanárképzésről a nemzetgyűlésben tartott beszéd	59
1925. évi III. törvénycikk	71
1926. évi XXIV. törvénycikk	73
1927. évi XII. törvénycikk	79
1927. évi XIII. törvénycikk	85
1927. évi XIV. törvénycikk	91
<i>Kornis Gyula</i> : Kultúrpolitikánk irányelvei	95
<i>Kornis Gyula</i> : Iskolarendszerünk reformja (1920)	101
<i>Mészáros István</i> : Kornis Gyula neveléstudományi és közoktatáspolitikai tevékenységének korszaka (1920–1931)	113
1929. évi XI. törvénycikk	121
1930. évi VI. törvénycikk	137
1935. évi V. törvénycikk	141
1935. évi VI. törvénycikk	143
1936. évi XXIII. törvénycikk	153
1936. évi XXIV. törvénycikk	155

1938. évi XIII. törvénycikk	157
1938. évi XIV. törvénycikk	173
1940. évi XIX. törvénycikk	179
1940. évi XX. törvénycikk	181
1941. évi XII. törvénycikk	187
<i>Ladányi Andor</i> : A középiskolaitanár-képzés történetének fő vonásai	189
<i>Jancsák Csaba</i> : A két budapesti polgári iskolai tanárképző intézet összevonása és a Szegedre helyezés előzményei	199
<i>Nagy Péter Tibor</i> : A növekvő állam árnyékában. Oktatás, politika 1867–1945.	215

ELŐSZÓ

A pedagógusképzés törvényi szabályozásának áttekintése fontos a múlt megismerése és a jövő tervezése szempontjából. Múltunk megismerése önmagában összetett, többféleképpen értelmezhető történések és döntések összegződése, ezért a feldolgozás leghitelesebb módjának az eredeti dokumentumokból való kiindulás, azaz a törvények ismertetése tűnik.

A jobb áttekinthetőség érdekében az ismertetést egy, a pedagógusképzés történetét szemléltető vázlatos áttekintéssel kezdjük.

Az előzmények ismeretének fontossága miatt egy törvénnyel – a kiemelten fontos 1883-as középiskolai törvénnyel – a címben jelölt időponttól visszafelé térünk el.

A törvények ismertetése kronológiai rend szerint történik, és a korhű szövegezés megőrzése érdekében nem változtattunk a korabeli helyesírási szisztémán sem, abban bízva, hogy így még jobban megőrizzük az adott időszak szemantikai jellegzetességeit. Amikor erre lehetőség adódott, a szöveggyűjteménybe beillesztettük az országgyűlésen a törvény beterjesztésekor elmondott beszédeket, majd ezt követően – ahol erre lehetőség nyílt – a többféle szekunder forrásnak tekintett értelmezés, feldolgozás következik.

Az értelmező szövegek válogatásának alapvető szempontja a differenciált, eltérő felfogások megjelenítése volt. Módszertanilag ez több, kompakt tanulmányból vett részletek kiemelését jelentette. A válogatás értelemszerűen megbontotta a kiválasztott írások belső koherenciáját, terjedelmi okokból ezekben a szövegekben helyenként elhagytuk a lábjegyzeteket, viszont minden alkalommal feltüntettük a tanulmány teljes elérhetőségét és bibliográfiai adatait, így szükség esetén hozzáférhető a teljes szövegkorpusz.

Nehéz feladatot jelentett a téma behatárolása, ezt különösen a szakképzést érintő sokféle rendelkezés nehezítette. Az érthetőség kedvéért és a tágabb összefüggések bemutatása érdekében alkalmanként a pedagógusképzés szokványosnál szélesebb körű törvényi és társadalmi struktúrálódását kívántuk érzékeltetni.

A szöveggyűjtemény legfontosabb célja, hogy a hosszadalmas keresést lerövidítve, jól használható, praktikus igényeket kielégítő kézikönyvként szolgálja a szakembereket, a tanulmányaikhoz háttéranyagot kereső hallgatókat és a téma iránt érdeklődő olvasókat.

A PEDAGÓGUSKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSÁNAK ÁTTEKINTÉSE

(Kelemen Elemér előadásának vázlatára alapján)

A törvényi szabályozás okai: a gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési szükségletek változása

ELŐZMÉNYEK:

- humanizmus (emberközpontúság; a gyermekkép és a nevelési eszmény változása)
- reformáció (a tömegoktatás szükségessége; Comenius: „mindenkinek mindent, minden lehetséges módon...”)
- felvilágosodás (az egyéni boldogulás és a „közjó” összefüggései; Helvetius: a közsoktatás az állam feladata: „Die Schule ist und bleibt ein Politikum.”)

JELLEMZŐI:

- az oktatás tömegessé válása (expanziója), tér- és időbeli, társadalmi kiterjedése
- a rendszerré szerveződés (horizontális és vertikális illeszkedés: az iskolafokozatok és intézménytípusok összehangolódása és egymásra épülése; képzési követelmények)
- a pedagógustevékenység professzionalizálódása, szakmává szerveződés (képzés; képesítési követelmények, alkalmazási feltételek; szakmai-tudományos háttér; szakmai szervezetek, mozgalmak)
- az állami befolyás megnövekedése

AZ ÁLLAMI BEFOLYÁSOLÁS ESZKÖZEI:

- jogi szabályozás (törvények, rendeletek, alacsonyabb szintű jogszabályok; a szabályozás tartalma)
- finanszírozás (az állami támogatások növekvő szerepe)
- tartalmi (tantervi) szabályozás (központi, állami tantervek, utasítások, indirekt eszközök; értékelési és vizsgarendszerek)
- a tanügyigazgatás kiépítése, beilleszkedése a közigazgatási rendszerbe

AZ ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS ALAPTÍPUSAI:

- a decentralizált (angolszász) és
- a centralizált (francia, kontinentális) modell → kiegyenlítődés
- globalizációs tendenciák

A TANÍTÓKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA (1777–1867)

1777: *Az 1777. évi Ratio Educationis*

- az iskolák eredményessége a tanító tudásától és képességeitől függ
- a kiválasztás elsődleges színtere („nevelőkertje”) a falusi iskola
- a felkészítés intézménye a „kiemelt anyanyelvi iskola” (a tantárgyi ismeretek megszilárdítása + a tanítási módszer elsajátítása)

1779: a normamódszer kötelező tanulmányozása

1782: a tanítói alkalmazás feltétele a normaiskola kötelező látogatása

1784: a német nyelvtudás előírása (3 év haladék)

1806: *Az 1806. évi (II.) Ratio*

- „megkülönböztetett név”: *tanító*
- a kiemelt anyanyelvi iskolák (*normaiskolák*) *képzési funkciójának* megerősítése („általános és módszertani alapkiképzés”)
- a leányiskolák számára „*alkalmas tanítónők*” képzése (a királyi akadémiák mellett szervezendő nyilvános intézetekben)

1842: öt királyi katolikus tanítóképző felállítása

1843: Bezerédj István népoktatási törvénytervezete (a tanítóképzés kiemelése)

1845: „Magyarország elemi tanodáinak szabályzata”, a tanítóképző elvégzését tanúsító bizonyítvány megszerzésének rendeleti előírása (3 év türelmi idő)

1856: 11 katolikus tanító- és tanítónőképző felállításának, illetve újjászervezésének elrendelése

POLGÁRI KORSZAK (1867–1945)

Az 1868. ÉVI NÉPOKATATÁSI TÖRVÉNY (XXXVIII. TC.): VII. FEJEZET: TANÍTÓKÉPEZDÉK (TANÍTÓ- ÉS TANÍTÓNŐKÉPZŐK), 81–115. §

- képzési idő: 3 év
- felvételi feltételek
- állami intézetek létesítése (20 tanítóképezde + tanítónő-képezdek)
- intézményi, személyi feltételek
- tanterv, képesítővizsga
- a „képesítés nélküli” tanítók vizsgakötelezettsége; „póttanfolyam” előírása

1919: intermezzo, érettségi utáni, *kétéves akadémiai képzés*

A KÉPZÉSI SZERKEZET VÁLTOZÁSAI 1868–1938

1881: négyéves képzési idő

1920: hatéves (!) képzési idő

1923: ötéves képzési idő

TANTERVI VÁLTOZÁSOK

1869 → 1877

1881/1882 (tanító-, tanítónőképzők)

1902 (egységes)

1911 (vö. 1905-ös népiskolai tanterv)

1925 (vö. 1925-ös népiskolai tanterv)

KÉPESÍTÉSI KÖVETELMÉNYEK

1870

1914 (osztályképesítő és befejező képesítővizsgálat)

1925

AZ 1938-AS REFORM (4 + 2 ÉVES KÉPZÉS)

- az 1938. évi XIII. tc. a gyakorlati irányú középiskoláról és a líceumról (4 éves, gyakorlati irányú általános képzés; nevelési alapismeretek, magasabb szintű nevelési szaktudományokra való felkészítés → tanítóképző akadémia)
- az 1938. évi XIV. tc. a tanítóképzésről: a líceumra épülő 2 éves (elméleti és gyakorlati) akadémiai képzés
- a reform leállítása: 1941, 1943 (ötéves középfokú képzés 1948-ig)

A KÖZÉPISKOLAITANÁR-KÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA (1777–1867)

1777: Az 1777. évi *Ratio Educationis*

- szerzetesrendi középiskolák: saját tanárképzés (repetitio) + egyetemi vagy akadémiai vizsgabizonyítvány
- kis- és nagygyimnáziumok: szakmai és erkölcsi alkalmasság + „kellő kiképzés”
- mintagyimnázium, akadémia: egyetemi vagy akadémiai vizsgabizonyítvány + „pályázati vizsga”
- a tanárképző megszervezése (kiválasztási szempontok, a „nevelés és képzés rendje”): egyetemi hatáskör

1806: Az 1806. évi (II.) *Ratio*

- szerzetesrendek: saját tanárképzés
- más középiskolák: intézményes vagy egyéni felkészülés → pályázati vizsga + próbaidő

1814: a „felsőbb neveléstudomány” tanszéke a pesti tudományegyetem bölcsészkarán

1848: miniszteri rendelet a szaktanári rendszer kísérleti kipróbálásáról

1849: *Entwurf*: a középfokú oktatás reformja

- a szaktanári rendszer bevezetése
- „az általános tanárképesítő vizsga” előírása → tanárvizsgáló bizottságok a tudományegyetem(ek)en
- képesítővizsga az újonnan alkalmazott középiskolai tanárok számára (külföldi egyetemek)

1856: középiskolai tanárvizsgálati szabályzat

1862: tanárvizsgáló bizottság a pesti tudományegyetemen

POLGÁRI KORSZAK (1867–1945)

ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK (1867–1883)

- 1870: a pesti egyetem bölcsészeti karával kapcsolatban létrehozott Középtanodai Tanárképezde és a Polytechnikum (1871-től József Műegyetem) mellett szervezett reáliskolai tanárképző szervezeti és működési szabályzata
- 1872: megkezdte működését Pesten a tanárképző Gyakorló Főgimnáziuma
- 1873: a két tanárképző egyesítése
- 1875: a középiskolai tanári képesítővizsga (első) állami szabályozása
- 1880: rendelet a tanárjelöltek egyéves kötelező iskolai gyakorlatáról
- 1882: a tanárvizsgálati szabályzat módosítása
- 1883: *Az 1883. évi XXX. tc. a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről*
- a szaktudományi és a szakmai-gyakorlati képzés aránya → feszültségek
 - vizsgálóbizottságok szervezése a magyar egyetemeken
 - a középiskolai tanári vizsgálatok összehangolása az 1883-as törvénnyel
- 1888: a középiskolai tanárvizsgálat szabályzatának módosítása (részletes követelmények)
- 1895: középiskolai tanárjelöltek budapesti internátusának megszervezése (Báró Eötvös József Collegium)
- 1899: a tanárképzés és a tanárképző intézet újraszabályozása (Eötvös Loránd, 1896, 1897)
- 1924: *Az 1924. évi XXVII. tc. a középiskolai tanárképzésről és a tanárképző intézetekről* (vö. a középiskolákról szóló 1924. évi XI. tc.)
- az elméleti (szaktudományi) tanárképzés a bölcsészkar feladata
 - négyéves kötelező tanárképző-intézeti tagság
 - egyéves kötelező iskolai gyakorlat
 - a tanári képesítést a tanárvizsgáló bizottság adja ki (komplex írás- és szóbeli vizsga)
- 1925: a tanárképző intézetek szervezeti szabályzata
- 1936: Országos felsőoktatási kongresszus: 6 éves tanárképzés (1.: előkészítő, selekciós év; 2–3.: szakképzés; 4–5.: speciális képzés/tanárképző intézet; 6.: gyakorlóév gyakorlógimnáziumban)

A SPECIÁLIS SZAKTANÁRKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA

ÉNEK-ZENE TANÁRKÉPZÉS

- 1890: zongoratanár-képzés a Zeneakadémián
- 1895: középiskolai ének- és zenetanításra képesítő vizsga
- 1901: hegedűtanárok képzése
- 1905: a középiskolai és tanítóképző intézeti zenetanárok képesítésének szabályozása

RAJZTANÁR-KÉPZÉS

- 1871: Országos M. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde
- 1878: Országos M. Kir. Rajztanárvizsgáló Bizottság

1897: a rajztanárképzés és a művészeti képzés szétválasztása

1924: a két képzési terület egyesítése

TESTNEVELŐTANÁR-KÉPZÉS

Előzmény: tanfolyami képzés → tanító- és polgári iskolai tanító-(tanár-)képzés

1912: testnevelőképzés az Apponyi Kollégium keretei között

1925: M. Kir. Testnevelési Főiskola (vö. 1921. évi LIII. tc.)

A SZAKMAI TANÁRKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA

MŰSZAKIPEDAGÓGUS-KÉPZÉS

Szakmai alapképzés a Polytechnikumban, illetve (1871-től) a Műszaki Egyetemen

1870: reáliskolai tanárképezde (uo.)

1873: integrált tanárképezde a budapesti tudományegyetemen

KERESKEDELMİ ÉS KÖZGAZDASÁGI TANÁRKÉPZÉS

1898: Állami Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet

1920: képzés a budapesti tudományegyetem közgazdasági karán; Felsőkereskedelmi Tanárvizsgáló Bizottság az egyetemen működő Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság keretében

1924: szakcsoportos képzés (három irány)

MEZŐGAZDASÁGI TANÁRKÉPZÉS

1934: integrált gazdasági (kereskedelmi és közgazdasági, valamint mezőgazdasági) szaktanárképzés a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaság-tudományi Kara Gazdasági Szaktanárképző Intézetében, illetve – 1936-tól – az egyetem Neveléstudományi Tanszékének bázisán, amely egyben a műszaki tanárképzés intézménye is (a szaktudományi alapképzés változatlanul az egyetem műszaki karain folyt)

1936: Gazdasági Szaktanárvizsgáló Bizottság a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen

A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA

A népiskolai törvényből kimaradt!

1873: egyéves „polgári iskolai tanítóképző tanfolyam” (budai tanító-, pesti tanítónőképző) → bővülő időkeret (2, majd 3 év); differenciálódó tartalom és képzési szerkezet („szakcsoportok”)

1899: egységes szabályozás (új tanterv, képesítővizsga-szabályzat, országos vizsgálóbizottság)

1918: főiskolává minősítés (4 évfolyam)

1928: Összevont Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola → Szeged (egyetemi kooperáció; Cselekvő Iskola; vö.: a polgári iskoláról szóló 1927. évi XII. tc.)

TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁRKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA

- 1887: egyéves tanfolyam a budai Paedagogiumban (előfelvétel: polgári iskolai tanítóképző tanfolyam)
1906: Apponyi Kollégium (kétéves tanfolyam: egyetemi előadások; szemináriumok; hospitálás, tanítási gyakorlat → képesítő)
1928: Szeged

A GYÓGYPEDAGÓGIAI TANÍTÓ-, TANÁRKÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA

- Előzmény: tanítók (tovább)képző tanfolyamai
1900: gyógypedagógiai tanítóképző tanfolyam (2 év), Vác → 1904: Budapest
1906: gyógypedagógiai tanítóképző (3 éves)
1922: gyógypedagógiai tanárképző (4 éves)
1928: Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola

AZ ÓVÓ(NŐ)KÉPZÉS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA

- Előzmények:
1837: Tolna → 1843: Pest
1870: Eötvös törvénytervezete: 2 éves képzés
1873: Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet: egyéves tanfolyam
1875: „Képességi vizsga” → oklevél
1891: *A kisdédóvásról szóló 1891. évi XV. tc.*
 - állami kisdédóvó(nő)képző intézetek
 - képzési idő: 2 év
 - felvételi feltételek
 - tanterv; gyakorlati képzés
 - képesítővizsga, oklevél
1926: négyéves képzés (óvodai gyakorlat!)
1936: javaslat: főiskolai képzés

A KÖZÉPISKOLÁKRÓL
ÉS AZOK TANÁRAINAK KÉPESÍTÉSÉRŐL

I. FEJEZET
A KÖZÉPISKOLÁK SZERVEZETE

1. §

Középiskolák alatt ezen törvényben a gymnasiumok és reáliskolák értendők.

A gymnasium és reáliskolának az a feladata, hogy az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészítse.

A gymnasium e feladatot a minden irányú humanisticus, főleg az ó-classicai tanulmányok segélyével, a reáliskola pedig főleg a modern nyelvek, a mennyiség-tan és természettudományok tanítása által oldja meg.

2. §

Mind a gymnasium, mind a reáliskola nyolcz osztályú, ugyanannyi évfolyammal.

Kivételesen nem teljes intézetek is felállíthatók (54. §); azonban négy osztályúaknál kisebb semmi esetre sem.

A négy alsó osztály nélkül felsőbb osztályok felállítása és fenntartása meg nem engedhető.

Újonnan felállítandó intézetek az első osztályon kezdve fokozatosan is szervezhetők; ezek átmenetileg lehetnek egy, két vagy három osztályúak is, de a fejlesztésnek legalább négy osztályig évről évre folytonosnak kell lenni.

3. §

A gymnasiumi oktatás rendes tantárgyai:

- a) hit- és erkölcstan;
- b) magyar nyelv és irodalmának történelme; azonkívül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem a magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története;
- c) latin nyelv és irodalom;
- d) német nyelv és irodalom;
- e) görög nyelv és irodalom;
- f) földrajz;
- g) Magyarország történelme;
- h) egyetemes történelem;
- i) bölcsészeti előtan (lélektan és logika);
- j) mennyiség-tan;
- k) természetrajz;

- l) természettan és vegytan;
- m) mértani rajz;
- n) szépírás;
- o) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

4. §

A reáliskolák rendes tantárgyai:

- a) hit- és erkölcsstan;
- b) magyar nyelv és irodalmának történelme; azonkívül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem a magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története;
- c) német nyelv és irodalom;
- d) francia nyelv;
- e) bölcsészeti előtan (lélektan és logika);
- f) földrajz;
- g) Magyarország történelme;
- h) egyetemes történelem;
- i) mennyiségtan;
- j) természetrajz és geológia;
- k) természettan;
- l) vegytan;
- m) ábrázoló mértan és mértani rajz;
- n) szabadkézi rajz;
- o) szépírás;
- p) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

5. §

A rendes tantárgyak tanulása alól felmentésnek helye nincs; kivéve testi fogyatkozás miatt a testgyakorlat, a mértani rajz (technikai része) és szépírás tanulása alól.

A felmentést a tanári testület felterjesztésére a vallás- és közoktatási minister, illetőleg az intézet illetékes felekezeti főhatósága adja meg.

6. §

Hogy a rendes tantárgyakon kívül még mely tantárgyak taníttassanak, mint rendkívüliek, az a tantervben állapítatik meg.

7. §

A hitfelekezetek maguk határozzák meg az általuk fentartott nyilvános középiskolák tannyelvét és amennyiben ez nem a magyar, kötelesek a tannyelven és irodalmán kívül a magyar nyelv és irodalmának történelme, mint rendes tantárgy tanításáról is gondoskodni és pedig oly óraszámban, mely annak kellő elsajátítását lehetővé tegye. Ennek ellenőrizhetése végett kötelesek a magyar nyelv és irodalmának történelmére vonatkozó tantervet és órabeosztást a vallás- és közoktatási ministernek előlegesen bemutatni.

A nem magyar tannyelvű középiskolákban a 7-ik és 8-ik osztályban a magyar nyelv és irodalmának történelme magyar nyelven taníttatik s e tantárgyból az érettségi vizsgálat is ezen nyelven teendő.

Az érettségi vizsgálat tekintetében e § rendelkezése az 1885. évi érettségi vizsgálatoknál lép érvénybe.

8. §

A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatti, valamint a törvényhatóságok, községek, társulatok és egyesek által fentartott középiskolákban a rendes és esetleg a nem rendes tantárgyakban elérendő czélt és ennek alapján a tantervet a vallás- és közoktatásügyi minister állapítja meg, ki a tantervnek a helyi körülményekhez alkalmaztatása és ezekhez képest netalán szükséges módosításai iránt az egyes tanári testületek meghallgatása után intézkedik.

A felekezetek által fentartott tanintézeteknél a tantárgyakban az egész tanfolyam alatt elérendő végczélt és a tanítandó ismeretek mértékét, a tanrendszert, tantervet és a tankönyveket az illető felekezeti főhatóság állapítja meg és azt esetről esetre a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenti; a megállapított mérték azonban nem lehet kisebb, mint az, mely a közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló intézetekben alkalmazva van, és az illető intézetekre nézve csak a minimumot határozza meg.

A törvényhatóságok községek, társulatok és egyesek, az általok fentartott nyilvános középiskolákban csak oly tankönyveket használhatnak, melyeknek használatát a minister a közvetlen vezetése alatti középiskolákban megengedte vagy ajánlotta. A vallás- és közoktatásügyi minister által a rendelkezése és közvetlen vezetése alatti iskolákra nézve a tanhelyiségeket illetőleg kiadott szabályozó rendeletek ezen iskolákra nézve is kötelezők.

9. §

A nem felekezeti intézeteknél a hit- és erkölcsstan tanítása iránt külön, minden felekezethez tartozó tanulókat illetőleg ugyszintén a felekezeti tanintézeteknél is más felekezetekhez tartozó tanulókra vonatkozólag saját egyházi hatáságuk intézkedik; a tanítást a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelentett és általa elfogadott egyén teljesíti.

A minister a bejelentett egyén elfogadását csak erkölcsi vagy állami szempontból tagadhatja meg.

10. §

Mind a gymnasium, mind a reáliskola első osztályába csak oly növendékek vétetnek fel, kik életük kilenczedik évét már betöltötték, és vagy arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát jó sikerrel végezték, nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő, vagy felvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mérvű képzettséggel bírnak.

11. §

Ugyanazon iskola egyik osztályából a következő felsőbb osztályba csak azon tanuló léphet, ki az elévzett osztálybeli rendes tantárgyak mindenikéből, nem számítva ide a szépirást és testgyakorlatot, legalább is elégséges osztályzatot nyert.

Azon tanulónak, ki egy tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az intézet tanári testülete megengedheti, hogy amaz osztályzat kijavítása végett a következő iskolai év kezdetén vizsgálatot tehessen. A ki két tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben a vallás- és közoktatásügyi minister, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatósága engedélyével bocsátható javító vizsgálatra. A ki kettőnél több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az javító vizsgálatra semmi esetre sem bocsátható.

A javító, nemkülönben a pótvizsgálatot is rendesen azon tanintézetben kell a tanulónak letennie, melyben az elégtelen tanjegyet kapta és illetőleg a vizsgálatot elmulasztotta. Indokolt esetekben a vallás- és közoktatásügyi minister, illetőleg az iskola felekezeti főhatósága megengedheti, hogy ezen vizsgálatok más tanintézetben tétessenek le.

Pótvizsgálatra azonban valamely tanuló csak akkor bocsátható, ha a vizsgálatról való elmaradását igazolja és ezt a tanári kar elegendő mentségül elfogadja. A tanári karnak megtagadó határozata ellen a vallás- és közoktatásügyi ministerhez, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatóságához lehet folyamodni.

12. §

Nyilvános középiskolából a megfelelő ugyanazon nemű intézetbe átlépni kívánók előbbi intézetüktől nyert bizonyítvánnyal tartoznak igazolni, hogy a megelőző osztályt, minden rendes tantárgyból legalább is elégséges sikerrel végezték.

Más középiskolából jövő növendékek csak akkor vétetnek fel a következő osztályokba, ha az általuk elhagyott tanintézet bizonyítványával igazolják, hogy a közvetlenül előzőtt osztályban kielégítő sikerrel tanulták legalább is azon tárgyakat, melyek rendes tantárgyak abban az intézetben, hová felvétetni ohajtanak.

Azon tanulók, kik nyilvános gymnasiumból vagy polgári iskolából reáliskolába, ugyyszintén kik reáliskolából vagy polgári iskolából gymnasiumba akarnak átmenni, kötelesek felvételi vizsgálatot tenni le.

A felvételi vizsgálatot azon tanintézet tanári testülete tartja, melybe a tanuló fel akar vétetni, s ugyanazon tanári testület határoz a felvétel felett is.

13. §

Egyik tanintézetből a másikba átlépés rendesen csak a tanév kezdetén történhetik. Évközben más intézetből jövő tanuló, a tanári testület határozata alapján, csak a változtatás okainak igazolása mellett vehető fel.

A felvételt megtagadó határozat ellen a vallás- és közoktatásügyi ministerhez, illetőleg az iskola felekezeti főhatóságához lehet folyamodni.

14. §

Osztályok összevonását, azaz egy év alatt két osztálynak elvégzését csak kivételesen, a tanári testületnek és a tankerületi főigazgatónak, illetőleg az iskola felekezeti főhatóságának indokolt ajánlatára engedheti meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter azon esetben, ha az illetőnek a legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványában osztályzata jeles, életkora a rendesnél előhaladottabb, s úgy testi, mint értelmi fejlettsége lehetővé teszi egy év alatt két osztály elvégzését, s az illető az előző tanévet ugyanazon intézetben végezte.

Az engedélyt megnyert tanuló mindkét, vagy legalább egyik osztályból magánvizsgálatot tesz.

15. §

Magántanulók, kik magánuton vagy magánintézetben tanultak, és előmenetelükről nyilvános iskolától kívánnak bizonyítványt nyerni, az illető iskola igazgatójánál való előleges bejelentés és annak kimutatása mellett, hogy a közvetlenül lefolyt tanévet, mely magánintézetben, illetőleg hol és mily rendszerű tanulmányozással töltötték, tehetnek vizsgálatot, a rendtartásban e célra megállapított időben.

Egy év alatt több osztályból, csak a tanári karnak és tankerületi főigazgatónak, illetőleg a tanintézetnek felekezeti főhatóságának ajánlatára, a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével tehetnek vizsgálatot azon esetben, ha kimutatják, hogy az elvégzett osztályok tantárgyainak megtanulására elegendő időt fordítottak s hogy életkoruknál és fejlettségükönél fogva is, az illető osztályokban tanítani kellett ismereteket eléggé elsajátíthatták. Ez esetben is minden osztályból külön vizsgálat teendő le, és legfőleg két osztályból vizsgálhatók egyszerre, de akképen, hogy az illetőnek mindkét osztály tananyagából kellő tanultsága kitűnjék.

A magánvizsgálatokról szóló jegyzőkönyvek a készített írásbeli dolgozatokkal és a vizsgálattevőnek minden, erre vonatkozó igazolványaival felterjesztendők a tankerületi főigazgatóhoz, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatóságához.

16. §

A tanórák heti száma a tanulókra nézve a rendes tantárgyakból, de a testgyakorlaton kívül, az alsó négy osztályban legfőleg 26, a felső négy osztályban legfőleg 28; és a rendkívüli tantárgyak idejével együtt a tanulónak az alsó négy osztályban 30, a felső négy osztályban 32 óránál több nem engedhető.

17. §

A középiskolák egy-egy osztályában 60 tanulónál több rendszerint nem lehet.

A hol a tanulók létszáma három egymásután következő évben meghaladja a hatvanat, párhuzamos osztályok állítandók fel, és a tanerők ehhez képest szaporítandók az illetékes iskolai főhatóság által.

Ha a létszám a hatvanat csak kevéssel haladja meg, ez iránt az illetékes iskolai főhatóság által tett indokolt jelentésre, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a párhuzamos osztály felállítását mellőzheti, illetőleg elengedheti.

18. §

A tanuló fegyelmi uton kizáratható és pedig:

- a) csupán azon tanintézetből, melyben tanul;
- b) az összes hazai tanintézetekből.

Ez utóbbi esetben a határozat mindenesetre a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztendő. A megerősített határozatnak közzététele és annak szigorú megtartása iránt a nevezett miniszter intézkedik.

Egyébiránt a fegyelmi eljárást a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatósága szabályrendeletileg állapítja meg.

19. §

A vallás- és közoktatási miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló tanintézeteket illetőleg a tandíjt a vallás- és közoktatási miniszter állapítja meg, de az így megállapított tandíj az iskola fentartójára nézve csupán maximumul tekintetik. A felekezetek által fenntartott intézetekben a tandíj iránt az illetékes felekezeti hatóság intézkedik.

A törvényhatóságok, községek társulatok és egyesek által fenntartott nyilvános középiskolák tandíjmegszabása a miniszter jóváhagyása alá terjesztendő.

20. §

Az évi szorgalomidő tíz hónap. Az évi nagy szünidő július és augusztus hónapokban tartatik.

21. §

A középiskolákban minden tanév végén nyilvános osztályvizsgálatok tartatnak. A nyolczadik osztályt végzett növendékek az osztályvizsgálaton kívül érettségi vizsgálatot is tesznek.

22. §

Az érettségi vizsgálat írásbeli és szóbeli.

A vizsgálatutasítást a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető felekezeti főhatóságnak, továbbá az egyetemek, illetőleg műegyetem tanári karának meghallgatásával állapítja meg.

Ezen vizsgálatok nyilvánosan tartandók és róluk a bizonyítványok magyar nyelven adandók ki, de kívánatra fordításban is, akár az illető iskola tannyelvén, akár latin nyelven melléklendők.

23. §

Az érettségi vizsgálatok a tankerületi főigazgató, vagy annak a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kirendelt helyettese, a felekezeti tanintézetekben pedig az illetékes főhatóság által kirendelt férfiak elnöklete alatt, esetleg más bizottsági tagok hozzájárulásával, mindenik nyolczosztályu középiskola tanári testülete által tartatnak.

A felekezeti intézet érettségi vizsgálatához a vallás- és közoktatásügyi minister kormányképviselőt rendel ki, mely okból köteles az illető iskolai főhatóság az érettségi vizsgálat idejét legalább egy hónal előbb a ministernek bejelenteni.

A minister által kiküldött kormányképviselőt semmiféle rendelkezési jog nem illeti; ellenben tartozik felügyelni, hogy a jelen törvény intézkedései és a minister által megállapított vizsgálati utasítások megtartassanak. E végből:

- a) megtekinti az érettségi vizsgálatához szerkesztett írásbeli dolgozatokat;
- b) jelen van a szóbeli vizsgálaton, s joga van minden tárgyból minden tanulóhoz kérdéseket intézni;
- c) részt vesz a vizsgáló testületnek mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgálat eredménye felett tartandó tanácskozásában;
- d) eljárásáról és tapasztalatairól kimerítő jelentést tesz a ministernek.

24. §

Ha a kormány képviselője a vizsgálat folyama alatt azon meggyőződésre jutna, hogy a törvény és a kiadott vizsgálati utasítás valamely esetben meg nem tartott, ez iránti észrevételét a vizsgálat eredménye fölött tartott zárótanácskozmány jegyzőkönyvébe véteti és a ministernek jelentést tesz. Ez esetben a bizonyítvány kiadása az eset végleges eldöntéséig függőben tartandó.

A minister az illetékes iskolai főhatóságot az ügy megvizsgálására felhívja. A főhatóság a vizsgálatot azonnal teljesíti, és ha azt találja, hogy törvénytelenység vagy szabályellenesség csakugyan történt, az érettségi bizonyítvány kiadását betiltani köteles; ellenkező esetben a bizonyítványt kiadhatja, de eljárásáról minden esetben jelentést tesz a miniszternek.

25. §

A tanuló rendesen csak azon intézetben teheti le az érettségi vizsgálatot, melyben a nyolczadik osztályt végezte.

Más intézetben leteendő érettségi vizsgálatra rendkívüli esetekben a vallás- és közoktatásügyi minister adhat engedélyt.

26. §

A gymnasiumi érettségi vizsgálat általában a főiskolákba való felvételére, a reáliskolai érettségi vizsgálat azonban csak a műegyetemre és a tudományegyetemek matematika-természettudományi karára (illetőleg bölcsészeti karának ezen szakosztályára), s a tanárképző intézet ugyanezen szakosztályára, nemkülönben a bányászati, erdészeti és gazdasági akadémiákra való felvételre jogosít.

Azon tanulók, kik a reáliskolát elvégezték és az érettségi vizsgálatot jó sikerrel letették, valamely nyilvános főgymnasiumban a latin nyelvből, illetőleg a latin és görög nyelvből vizsgálatra bocsáthatók; a kik ekkor a latin nyelvből a vizsgálatot sikerrel kiállják, az egyetemnek orvosi és jogi karába; azok pedig, kik a vizsgálatot a latin és görög nyelvből sikerrel kiállják, az egyetemnek bármely karába fölvehetők.

27. §

Az írásbeli érettségi vizsgálaton megbukott tanuló szóbeli érettségi vizsgálatra nem bocsátható. A ki a szóbeli érettségi vizsgálaton egy tárgyból bukott, az a következő tanév első hetében javító vizsgálatra bocsátható; ellenben az írásbeli vizsgálaton, vagy a szóbelin több tárgyból bukott tanuló egy évre visszavetendő. Ezen év leteltével az egész érettségi vizsgálatot ismételheti. Ha ez alkalommal akár az írásbelin, akár a szóbelin több tárgyból bukott, érettségi vizsgálatra többé nem bocsátható.

A javító vizsgálaton megbukott, valamint az ismétlő vizsgálaton egy tárgyból visszautasított tanuló a vizsgálatot ezen egy tárgyból három hó eltelte után még egyszer ismételheti.

II. FEJEZET IGAZGATÁS ÉS FELÜGYELET

28. §

Minden középiskola az igazgató közvetlen vezetése alatt áll. Igazgatókul csak rendes tanárok alkalmazhatók.

Az igazgató és a tanárok alkalmazásának eddigi módja ezen törvény által érintetlenül hagyatik.

29. §

Rendes tanárokul csak oly feddhetlen előéletű magyar honpolgárok alkalmazhatók, kik tanári oklevelet nyertek, és csak azon tanszakra, melyre oklevelük szól.

A tanári képesítésről a IV. fejezet intézkedik.

A kik az eddig fennállott gyakorlat vagy szabályok szerint sem bírnak képesítő oklevéllel, azonban a jelen törvény hatályba lépte előtt valamely nyilvános középiskolában legalább három évig szolgáltak mint rendes tanárok, a képesítő vizsgálat alól felmentvék. A többiek két év alatt tartoznak a vizsgálatot letenni.

30. §

Okleveles tanár-jelöltek 1-3 évig terjedő időszakra először csak helyettes tanári minőségben és helyettes tanári fizetéssel alkalmaztatnak, s ha ez idő alatt hivatásuknak kellőleg megfeleltek, léptethetők elő rendes tanárokká.

Oklevelet még nem nyert egyének helyettes tanárokul is csak okleveles egyének hiányában alkalmazhatók, s oly feltétellel, hogy három év lefolyása alatt a tanári vizsgálatot letegyék, különben állomásukon tovább meg nem hagyatnak.

31. §

Az igazgató:

1. az iskolákra vonatkozó törvények és hatósági rendeletek végrehajtója;
2. a tanári testület elnöke;

3. képviselője a tanintézetnek a hatóságok, a szülők és gyámok, s általában a közönség irányában;
4. a tanintézet irodai ügyének vezetője;
5. a tanintézet tudományos és fegyelmi állapotának ellenőrzője, s arról első sorban felelős.

32. §

A középiskolákban a hittanárokon, a szépírási-, továbbá a tornatanítókon s a nem rendes tantárgyak tanítóin kívül, a tanárok száma (az igazgatót beleértve) a nyolcz osztályu intézetben legalább 10, a hat osztályuban legalább 7, négy osztályuban legalább 5. A rendes tanárok száma (az igazgatón kívül) bármely középiskolában nem lehet kisebb az abban fennálló osztályok számánál.

A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló intézeteknél az igazgató a teljes intézeteknél 10, a nem teljeseknél legfőlebb 15, a szaktanárok 18, a rajztanár 20 óránál többre hetenként – kivéve a rövid ideig tartó helyettesítést – nem kötelezhetik. Az igazgató az említett 10, illetőleg 15, a szaktanárok 25, a rajztanár 28 heti tanítási óránál többre semmiesetre sem vállalkozhatnak. Ha a tanárok 18, illetőleg 20 óránál többet tanítanak, azért méltányos külön díjban részesíttessenek.

Az igazgatók és tanárok vármegyei, városi, községi és egyházi képviselők (bizottsági tagok) lehetnek, de fizetéssel járó hivatalt, vagy rendes alkalmazást el nem vállalhatnak.

Hogy mennyiben vállalhatnak akár polgári jogaik gyakorlásából, akár pedig szellemi tevékenységükből eredő oly tisztséget vagy megbízást, mely őket tanári hivatásuk betöltésében akadályozhatná, azt esetről esetre előzetesen a vallás- és közoktatásügyi minister, illetőleg az illető felekezeti főhatóság határozza meg.

33. §

A rendes tanárok, valamint a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése alatti intézetekben az igazgatók, éltek hozzáig alkalmaztatnak és ezek, valamint a helyettes tanárok s a rendkívüli tantárgyak tanítói is évi fizetést húznak.

A szerzetesrendek által ellátott intézetekben a rendes tanárok és igazgatók, és a felekezetek által fenntartott intézetekben az igazgatók alkalmazására az eddigi gyakorlat fennmarad.

Az Ő Felsége, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi minister által kinevezett igazgatók és rendes tanárok nyugdíjra jogosított állami tisztviselőknek tekintetnek, kik nyugdíjaikat az államkincstárból vagy az illető alapból húzzák.

34. §

A helyettes tanárok és a rendkívüli tantárgyak tanítói nyugdíjra igényt nem tarthatnak, de tanári képesítő vizsgálatot tett rendes tanároknak, helyettes tanári minőségben töltött éveik nyugdíjaztatásuknál beszámíttatnak.

35. §

A nyugdíj, valamint a pótlékrendszer külön törvényben állapítatik meg.

36. §

A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák igazgatói és tanárai ellen fegyelmi eljárásnak van helye:

1. ha az illető megsérti vagy hanyagul teljesíti a törvényben és szabály- vagy kormányrendeletekben megszabott kötelességét;
2. ha botrányt okozó erkölcstelen életet él, vagy ilyenmü kihágást követ el.

Fegyelmi büntetések:

- a) rosszallás;
- b) pénzbüntetés;
- c) hivatalvesztés.

A két elsővel kapcsolatosan más tanintézetbe való áthelyezés is elrendelhető.

A hivatalvesztés maga után vonja a fizetésnek, nyugdíjnak és mindazon előnyöknek elvesztését, melyeket az illető szolgálata alapján igénybe vehetett volna. Azonban a vallás- és közoktatásügyi ministernek megadatik a jog, hogy az illető családjának nyomasztó helyzetére tekintettel, a hivatalvesztésnek a nyugdíjra vonatkozó követelményeit enyhíthesse, de ezen kedvezmény legfőlebb egy harmadrész értéke erejéig terjedhet azon járandóságnak, mely azt szolgálata után a nyugdíj törvény értelmében különben megilletné.

Hivatalos teendőik teljesítésére önhibájukon kívül végleg képtelenné vált tanárok ellátása iránt a nyugdíjtörvény intézkedik. A hivatali képtelenség megállapítása a fegyelmi esetekre megszabott eljárás szabályai szerint történik.

37. §

Fegyelmi határozat csak előleges vizsgálat alapján és a vallás- és közoktatásügyi minister által hozatik. A fegyelmi vizsgálatot egy e célra kirendelt bizottság teljesíti, melynek tagjai felerészben középiskolai tanárokból neveztetnek ki.

A fegyelmi vizsgálat elrendelésével egyidejűleg, vagy annak folyama alatt is joga van a ministernek arra, hogy az illetőt hivatalától felfüggeszthesse. Bűnügyi vizsgálat esetén a felfüggesztés mindig elrendelhető.

A fegyelmi eljárás részleteit és módzatait a vallás- és közoktatásügyi minister rendeleti uton szabályozza, valamint a minister által alkotandó szabályrendelet állapítja meg azon kisebb fegyelmi jogkört is, mely a tankerületi főigazgatót, a középiskolai igazgatók és tanárok, az igazgatót pedig a tanárok irányában a tanintézetek rendjének és fegyelmi állapotának fenntartása tekintetében megilleti.

38. §

A hitfelekezetek által fenntartott nyilvános középiskolákban úgy a tanulókra, mint a tanárookra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat (a fegyelmi eljárást is beleértve) azok egyházi főhatóságai állapítják meg; kötelesek azonban azokat, valamint az

azokon időnként eszközölt változtatásokat a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez tudomás végett fölterjeszteni.

Ha hitfelekezeti tanintézet igazgatója vagy tanára hivatalától fegyelmi uton elmozdított, az ily eset, az illető felekezeti főhatóság által a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az indokolt ítélet közlése mellett haladéktalanul feljelentendő.

Minden elmozdítási esetben, az elmozdítást kimondó ítélet közzététele és szigorú megtartása iránt a nevezett miniszter intézkedik.

39. §

A főpapok és szerzetesrendek által fenntartott vagy ellátott középiskolák tanárai, a főpapok és a rend fegyelmi hatósága alatt állanak.

A törvényhatóságok és községek, valamint a társulatok és egyesek által fenntartott nyilvános középiskolákban, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló intézetekre vonatkozó fegyelmi szabályok alkalmazandók.

40. §

Fegyelmi eljárás után hivatalától elmozdított igazgató és tanár, az elmozdítástól számítandó hat évig semmiféle tanintézetben nem alkalmazható.

Ha azonban ezen idő eltelte után az őt elmozdított fegyelmi bíróság előtt igazolja, hogy azon ok, mely miatt igazgatói vagy tanári hivatalától elmozdított, reá nézve már megszűnt: újra alkalmazható.

Azon igazgató vagy tanár, ki fegyelmi eljárás után másodizben hivatalvesztésre ítéltetett: többé semmiféle tanintézetben nem alkalmazható.

41. §

Az erdélyi részekben a katolikus status által fenntartott és vezetett középiskolákra vonatkozólag mindazon jogok, melyeket eddig a katolikus status gyakorolt, érintetlenül hagyatnak.

42. §

Az ország a középiskolák tekintetéből, tizenkét tankerületre osztatik, s mindegyiknek élén egy tankerületi főigazgató áll.

43. §

A tankerületi főigazgatókat, a tanári pályára képesített és azon működött szakférfiak közül, a köztisztviselők minősítéséről szóló törvény ide vonatkozó rendelkezéseinek figyelembe vételével, a vallás- és közoktatásügyi miniszter fölterjesztésére, Ő Felsége nevezi ki.

44. §

A tankerületi főigazgatók rendes évi fizetéssel ellátott és nyugdíjra jogosított államtisztviselők; s mint ilyenek éltük hosszára nevezetnek ki, s állásuktól csak a 36. §-ban kijelölt esetekben és rendes fegyelmi eljárás mellett mozdíthatók el.

Nyugdíjuk iránt külön törvény intézkedik.

45. §

A tankerületi főigazgató kötelessége a tankerületében levő, a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló, valamint a törvényhatóságok és községek, továbbá a társulatok és egyesek által fenntartott középiskolákban:

1. felügyelni az oktatásra és annak eredményeire s általában a törvény rendeleteinek teljesítésére; egyszersmind a törvénynek és a ministernek rendeleteit végrehajtani, illetőleg azok végrehajtásáról gondoskodni;
2. ugyanezen tanintézetek közül a teljes és nyilvános középiskolákban az érettségi vizsgálatokat vezetni és azokon elnökölni, vagy akadályoztatása esetében helyettesítése iránt a ministernek előterjesztést tenni; végre
3. ezen tanintézetek állapotáról, az oktatásban felmutatott eredményekről és körükben tett tapasztalatokról a vallás- és közoktatásügyi ministernek jelentést tenni.

46. §

A főfelügyeleti jog gyakorlása szempontjából, a vallás- és közoktatásügyi minister a felekezeti tanintézeteket megbízottjai által bármikor meglátogattathatja. A kirendelt megbízott jelen lehet ezen középiskolák nyilvános vizsgálatain (az érettségi vizsgálatról a 22–27. § intézkednek) s a nevezett minister ezen iskolák szervezetről, felszereléséről, s az oktatás eredményéről, valamint általában arról, hogy a törvények és törvényes rendeletek megtartottak-e, ez uton egyenest tudomást szerez.

47. §

Valamely vallásfelekezet, törvényhatóság, község, társulat, avagy egyes által fenntartott oly középiskolát, melynek fennállását országos műveltségi vagy fontos helyi érdekek kiválóan igénylik, és melyet az illetők nem bírnak saját erejükből a törvényes kellékeknek megfelelően fenntartani (különösen, ha egyszersmind középiskolai célra tett, és helyhez kötött jelentékeny és illetőleg gondjai alá veheti a következő lényegesebb feltételek alatt és módon:

- a) az iskolának az időszerint meglevő minden alapítványa és tőkepénze, épületei és mindennemű ingó és ingatlan birtoka továbbra is az intézet tulajdona marad, s annak jövedelmei azontul is ugyanazon intézet céljaira fordítandók;
- b) az ily államsegélylyel fennálló középiskolában a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák tanterve alkalmazandó;

- c) azon tanárokat, kik a fentebbi a) pont alatt említett tőkepénzalapítvány vagy birtok jövedelméből, avagy az illető intézet hatósága által netán kijelölt egyéb jövedelmekből díjaztatnak, továbbra is mindig az intézet hatósága választja a tanári pályára képesített egyének közül; a tanárok fizetését is ugyanazon hatóság határozza meg, csupán a fizetés legkevesebbjét kell megállapítani a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel a segélyezés iránt kötött szerződésben.

Valamint más oldalról az állam által (vagyis az állami segélyből) fizetett tanárokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki;

- d) ha az állam az iskola törvényszabta évi szükségének fedezésére megkívántató évi összegnek felénél kevesebbrel vagy legföllebb felével járul a segélyezett tanintézet fenntartásához (és így a teher nagyobb, vagy legalább fele részét az illető intézet hatósága viseli), azon esetben a tanintézet felett való összes igazgatási és rendelkezési jog (a fentebbi a), b), c) pontok meghatározása mellett) továbbra is az intézet hatóságát illeti, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter csupán a felügyeleti jogot gyakorolja a segélyezett iskola irányában.

Ha pedig az állam évenként a szükséges összegnek felénél többel járul az iskola fenntartásához (tehát a teher nagyobb részét viseli), az esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszter az egész tanintézetet gondoskodásra és rendelkezése alá veszi, de az illető intézet saját hatósága számára, a fennebbi a) pont alatt irt vagyon tulajdonjoga és az intézetre fordítása, valamint a c) pont alatt irt tanárválasztási jog biztosított;

- e) bármely középiskolát a vallás- és közoktatásügyi miniszter csak azon esetben és addig gyámolíthat anyagilag a fent előadott módon, ha és a meddig azon iskolát fenntartó testület, illetőleg a felekezeti tanintézetekre vonatkozólag azok egyházi főhatósága, önként elfogadja vagy kéri a segélyezést.

Minden ily gyámolítás alkalmával a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a segélyezett fél között e célra külön szerződés kötendő, melyben a segélyezés módzatai, közelebbi feltételei, a mindkét félre biztosított jogok és vállalt kötelezettségek részletesen megállapítandók.

48. §

Az állami felügyelet jogánál fogva, jogában és tisztében áll a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, a közvetlen vezetése alatt nem álló középiskolákról, és pedig a hitfelekezetiokről illető felekezeti főhatóságaiktól, a törvényhatósági és községi tanintézetekről, az azokat fenntartó hatóságoktól, végre a társulatok és egyesek által fenntartottakról, közvetlen igazgatóságaiktól:

a) statisztikai adatokat beszerezni;

b) tanévenként jelentéseket kívánni, melyekben a tanrend és felosztás (a hittani tárgyakat kivéve), a tanárok létszáma, képesítése és működési köre, az osztályonkénti népesség, óraszám és az oktatás eredményei, valamint az érettségi és egyéb záróvizsgálatokról szóló kimutatások által feltüntetve legyenek;

c) a 8. § értelmében megállapított tanrendszerben (a hittani tárgyakat kivéve) minden lényegesebb változásnak, valamint az iskola előbbi jellegében s tanfolyamköreiben történt minden változásnak bejelentését megkívánni;

- d) a használt tankönyveket, legyenek azok nyomtatásban vagy kéziratban, bekövetelni s azokat azon szempontból, nem foglalnak-e magokban állam-, alkotmány- vagy törvényellenes tanokat vagy tételeket megbiráltatni.

Mindezen adatok, jelentések, kimutatások és betérjesztések, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez nyújtandók be.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyel arra, hogy minden tanintézetnél vagyon és különösen iskolai célokra tett alapítványok biztosan elhelyezve, rendeltetési céljukra rendesen fordítottassanak; ennél fogva jogában áll az iskolai vagyon állásáról mikénti elhelyezéséről és kezeléséről időnként hiteles kimutatást kívánni.

49. §

Ha valamely középiskolában használt tan- vagy vezérkönyv állam-, alkotmány- vagy törvényellenes tanokat foglal magában, joga és tiszte a vallás- és közoktatásügyi miniszternek annak használatát eltüntetni, szükség esetén annak elkobzása és az illetők megfenyítése végett a törvény rendes útján a további intézkedéseket megtenni.

50. §

Ha a kormány valamely felekezeti középiskolában erkölcsi bajoknak vagy államellenes iránynak jönne tudomására, s ezek ellenében az iskola illetékes felekezeti főhatósága útján gyökeres orvoslás nem szerezhető, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek – saját rendes vagy e célból különösen kiküldendő közegei által teljesített vizsgálat után, ha a vizsgálat alapján oly tények állapítottak meg, melyek a miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló intézetek igazgatója és tanárait nézve hivatalvesztést vonnának maguk után, – joga és kötelessége azon iskolától a veszélyes egyének eltávolítását követelni; ellenük a mennyiben a büntetőtörvények súlya alá eső cselekvény esete forogna fenn, a törvény rendes útján a büntető eljárást megindítani; sőt ha a baj az egyesek eltávolítása által nem orvosolható, magának az iskolának egy időre, vagy végleges bezáratása iránt Ő Felségéhez előterjesztést tenni.

Az egy időre bezáratni rendelt iskola vagyona az illető felekezeti főhatóság kezelése alatt marad, s a jövedelmek is tőkésítettnek, míg a tapasztalt bajok gyökeres elhárítása után, az iskola újra megnyitása, Ő Felségéhez teendő előterjesztésre, megengedtetik.

Véglegesen bezáratni rendelt iskola vagyonáról és alapítványairól, a mennyiben az alapítók vagy jogutódai azokról az iskola megszűnése esetére nem intézkedtek, ugyanazon felekezet közoktatási céljaira az illető felekezeti főhatóság rendelkezik (1790/1: XXVI. tc. 10. §-a), fenntartatván Ő Felségének legfőbb felügyeleti joga.

51. §

Az előző §-ban érintett intézkedések a törvényhatóságok, községek, társulatok és egyesek által fenntartott középiskolákra vonatkozólag is érvényesek, a következő eltéréssel:

1. Az intézetnek ideiglenes vagy végleges bezáratása iránt a vallás- és közoktatásügyi minister intézkedik.
2. A törvényhatóságok és községek által fentartott középiskolák vagyonának kezelése, illetőleg hovafordítása iránt az illető közigazgatási hatóságok meghallgatása után és a netán létező jogviszonyok figyelembevételével, a vallás- és közoktatási minister a belügyministerrel egyetértőleg intézkedik.
3. A társulatok által fentartott intézeteknél azon esetben, midőn azoknak ideiglenes bezárása rendeltetett el, a vagyon kezelése iránt a társulat intézkedik ugyan, azonban köteles az e tekintetben hozott határozatát jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi ministerhez felterjeszteni. A ministernek joga van mindazon intézkedéseket megtenni, melyeket a kezelés ellenőrzésére szükségesnek fog tartani.

Ha pedig az ily intézeteknek végleges bezáratása mondatott ki, a társulat az intézet vagyonának hovafordítása iránt megerősítést nyert szabályai szerint intézkedik, de ezen intézkedéséhez a vallás- és közoktatásügyi minister jóváhagyása szükséges.

Addig is, míg a minister jóváhagyása megadatott, a vagyonnak kezelése tekintében a minister az előbbi pontban foglalt intézkedés szerint jár el.

4. A magánosok által fentartott intézetek vagyonának kezelése, illetőleg hovafordítása iránt a magánosok intézkednek ugyan, ha azonban az ily intézeteknél alapítványok vannak, ez esetben az intézkedéshez a vallás- és közoktatásügyi minister jóváhagyása szükséges, ki a 3-ik pont határozatai szerint jár el.

52. §

Ha az iskolai vagyonról és alapítványokról szóló időnként kimutatásokból (48. § utolsó kikezdése) az tűnnék ki, hogy a jövedelmek nem rendeltetési céljukra fordíttatnak, vagy valamely alapítvány hiányosan kezeltetik, avagy éppen veszélyben forog, a vallás- és közoktatásügyi minister az illető tanintézetet fentartó hatóságot utasítja, hogy az alapítvány biztosításáról gondoskodjék; ha pedig a kezelés hiányos, vagy a felhasználás nem az alapítvány céljaira történik, a szükséges törvényes intézkedéseket tegye meg.

53. §

Ha valamely, a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt nem álló nyilvános középiskola általában a jelen törvény követelményeinek meg nem felelne, jogában áll a nevezett ministernek az intézettől, az illető főhatósághoz legalább félévi időközökben három ízben intézett megintés után, a nyilvánossági jogot megvonni.

A már létező tanintézetek tanerőinek létszáma, avagy meglevő épülete miatt netán szükségeseknek mutatózó ily megintések csak a jelen törvény szentesítésétől számított két év múlva kezdődhetnek.

A nyilvánossági jogtól megfosztott tanintézetek érvényes bizonyítványokat nem adhatnak és érettségi vizsgálatot sem tarthatnak.

54. §

Uj nyilvános középiskolák felállításánál a felállítók kötelesek az intézet megnyitla előtt legalább 4 hónappal szándékukat bejelenteni a vallás- és közoktatásügyi minisfernél, fölterjesztvén az intézet szervezeti szabályait, tanrendjét, tanerőinek számát, az intézet helyiségeinek kimutatását (s mihelyt alkalmaztattak, a tanerőket is, és azok minősítvényét is) s taneszközökkel felszerelését.

A minisfer ez intézetnek akár létesítését, akár nyilvánosságát csak akkor tagadhatja meg, ha az a törvényes kellékeknek meg nem felel.

Ha a minisfer a felterjesztésnek benyújtása után 1 hónap alatt nem nyilatkozik, az intézet megnyitható.

III. FEJEZET MAGÁN KÖZÉPISKOLÁK

55. §

Társulatok és egyesek állithatnak és tarthatnak fenn magánjellegű gymnasiumokat vagy reáliskolákat, s ily tanfolyamokkal öszekötött magánnevelő intézeteket, ha azokat oly egyén közvetlen vezetésére és igazgatására bizzák, ki az azokban nyitni szándékolt tanfolyama oklevéllel képesített tanár. Ezen kívül ezen intézetekben csak oly egyének tanithatnak, a kik vagy oklevéllel vannak tanszakjukra képesítve, vagy legalább a középiskolai négy éves tanári tanfolyamot elvégezték. Ilyen magántanintézetekben használható tankönyveket és taneszközöket illetőleg ugyanazon szabályok állanak, melyek a vallás- és közoktatásügyi minisfer rendelkezése és közvetlen vezetése alatti középiskolákban érvényesek.

56. §

Magánnevelő- vagy tanintézet szándékolt felállítását az intézet szervezetének, tantervének és a benne működő tanerőknek bemutatása mellett, köteles az intézet tulajdonosa a megnyitás előtt legalább 4 hóval a községi hatóságnak és az azon tanterületben működő tankerületi főigazgató útján, a vallás- és közoktatásügyi minisfernek bejelenteni.

A minisfernek válaszáig az intézet meg nem nyitható.

57. §

A tanhelyiségeket illetőleg, a magánintézetekre ugyanazon szabályok állanak, melyek a vallás- és közoktatásügyi minisfer rendelkezése és közvetlen vezetése alatti tanintézetekben érvényesek – azon hozzáadással, hogy egy osztályban 30 tanulónál több nem lehet.

58. §

Ha valamely magán nevelő- vagy tanintézetben a jelen törvény intézkedései meg nem tartatnának, vagy ha a kormány erkölcsi bajoknak, vagy államellenes irányok-

nak jönné tudomására, vizsgálatot rendelhet, s annak eredményéhez képest az illető intézetet bezárathatja, sőt rendkívüli esetben a nevelést és tanítást a vizsgálat lefolyása előtt is felfüggesztheti.

59. §

A magánintézetben tanuló növendékek érvényes és bármely nyilvános tanintézetbe fölvételre jogosító bizonyítvány csakis nyilvános középiskolában letett vizsgálatról nyerhetnek. Ilyen vizsgálat minden tanév végével teendő.

Kivételesen egy év alatt két osztályból, vizsgálatiételre, a 14. § értelmében a válás- és közoktatásügyi minister adhat engedélyt.

IV. FEJEZET

A KÖZÉPISKOLAI TANÁROK KÉPESÍTÉSÉRŐL

60. §

A középiskolai tanárok képesítése czéljából a magyar egyetemeken a vallás- és közoktatásügyi minister egy-egy vizsgálóbizottságot szervez, melynek tagjai oly felsőbb iskolai tanárok, kik a vizsgálatok tárgyainak előadásával és szakszerű művelésével foglalkoznak. Ezeken kívül szakcsoportonként nevezhet ki még oly tagokat, kik, ha nem felsőbb iskolai tanárok is, de az illető tudományokkal szakszerűen foglalkoznak.

61. §

Középiskolai tanárságra képesítést nyerhet, a ki igazolja:

1. azt, hogy a gymnasium, illetőleg a reáliskola teljes tanfolyamát jó sikerrel elvégezte és az érettségi vizsgálatot letette. A reáliskolát végzett egyén köteles egyzersmind igazolni a latin nyelvnek legalább annyi ismeretét, a mennyi könnyebb latin szöveg megértésére szükséges;
 2. azt, hogy a középiskolai tanfolyam elvégzése után egyetemen vagy műegyetemen, vagy más felsőbb iskolai tanfolyamon négy éven keresztül tanulta a saját szakjához tartozó tárgyakat, és ezeken felül a) magyar irodalmat s annak történelmét, különös tekintettel a magyar nemzet művelődéstörténetére; b) a nevelés- és oktatástant s ezek történelmét; c) a szorosan bölcsészeti tárgyakból legalább logikát, psychológiát és a bölcsészet történelmét.
- *Oly egyénnél, ki a szükséges tantárgyakból néhányat valamely másnemű felsőbb iskolán már legalább egy évig tanult, elég, ha a fent említett felsőbb iskolákon végzett három évi tanulást mutat ki. A ki bölcsészet, vagy magyar, német vagy francia nyelv és irodalom, avagy történet tanítására akar képesíttetni: az tartozik még azt is kimutatni, hogy felsőbb iskolai tanpályája alatt a görög és római irodalmat is tanulmányozta. Az illető a felsőbb iskolai 4 éves tanfolyam idejéből 3 évet külföldi egyetemen is tölthet;

3. kimutatni tartozik azt, hogy a felsőbb iskolai tanfolyam elvégzése után még kevesebb egy évet vagy gyakorlatilag középiskolai tanítással töltött, vagy akár hazai, akár külföldi egyetemen tanulmányai folytatására fordított – azonban mindenesetre tartozik kimutatni, hogy az egész 5 év alatt legalább egy évig nevelői vagy tanítói gyakorlata is volt;
4. hogy az arra jogosított vizsgáló bizottság előtt a következő §-ban megszabott képesítő vizsgálatot, illetőleg vizsgálatokat sikerrel letette.
A képesítő vizsgálat legalább végső része, a felsőbb iskolai tanfolyam elvégzése után legalább egy év múlva tehető le.

62. §

Képesítő vizsgálatra bocsáthatók a tanárvizsgáló-bizottságok egyikének véleménye alapján, még oly egyének is, kik nem végezték ugyan el a fönnebbi §-ban írt felsőbb iskolai tanfolyamot, de irodalmi munkáikban úgy szakképzettségöknek, mint általános műveltségöknek kitűnő bizonyosságát adták, s egyszersmind kimutatták, hogy a tanítással gyakorlatilag is foglalkoztak, vagy pedig már a jelen törvény életbeléptekor tanároknak vannak alkalmazva.

63. §

A vizsgálatok írásbeliek és szóbeliek, s kiterjednek:

1. oly tárgyakra, melyek ismerete az általános műveltség érdekében és a tanári hivatás tekintetéből bármely tanszakra képesítendő jelölttől, a fönnebbi határozatok értelmében megkívántatik;
2. azon tanszakok körébe tartozó ismeretekre, melyek tanítására a jelölt képesíteni kíván;
3. az illető tanszakok tanításának módszerére és gyakorlatára. A vizsgálatokon tartozik a jelölt kimutatni azt is, hogy a magyar nyelvet, mint tannyelvet mennyiben érti és bírja úgy nyelvtanilag, mint irodalmilag. Az eredmény az oklevélben megjelölendő.

64. §

A képesítő vizsgálat szabályrendelettel több részre is osztható, úgy, hogy több alkalommal is tehető le. Azonban azon jelöltek, kik a képesítő vizsgálat első részének letétele idején külföldi egyetemen voltak, az egész vizsgálatot egy alkalommal is letehetik.

A képesítő vizsgálatok évenként, szabályrendelettel előre meghatározott időben fognak tartatni.

65. §

A mindegyik tanszakra egyaránt szükséges ismeretek a következő tárgyakból legalább is az itt kijelölt mértékben kötelezők:

1. magyar nyelv és irodalom (magyar nyelv- és íránytud ismerete), a magyar irodalom és nemzeti művelődés fejlődési menetének áttekintése és a kiválóbb írók főbb műveinek ismerete;
2. a philosophia elemei. Alapos készség a paedagogiában. A paedagogia újabb történelmének ismerete.

66. §

A szakismeret tekintetéből megkívántatik:

1. hogy az illető két vagy három középiskolai tantárgyban, melyek egy-egy szakcsoportot alkotnak, oly tanulást mutasson ki, melyből kitűnik, hogy legalább is a középiskolában tanítani kellő tananyagot és ismereteket teljesen megszerezte és hogy szaktárgyait tudományosan érti;
2. hogy tantárgyának tanításában és módszertani kezelésében a kellő ismerete és ügyessége megvan.

Minden egyes tárgyból a vizsgálat a középiskola összes osztályaiban tanítandókra kiterjed.

67. §

Azt, hogy a fennebbi §-okban irt vizsgálatok mily renddel tartassanak, azokon a tantárgyak miként osztassanak be, továbbá, hogy a tantárgyak, mely szakcsoportba foglaltassanak össze, végre az ismereteknek ezen szakcsoportokban megkívántató mértékét – az egyetemi vizsgáló bizottságoknak meghallgatásával – a minister szabályrendelettel állapítja meg.

68. §

Elégtelen képesség miatt visszautasított egyén a vizsgálat ismétlésére egy évnél rövidebb idő alatt nem bocsátható.

69. §

Hogy a nem magyar egyetemeken nyert tanári oklevelek mennyiben tekintetnek a hazában is érvényeseknek, a minister a hazai tanárvizsgáló bizottságok valamelyikének meghallgatása után esetről esetre határozza meg; azonban minden esetre megkövetelendő, hogy az illető egyfelől a fennebbi szakaszokban körülirt előkészültséget igazolja, másfelől, hogy a képesítő vizsgálatnak a hazai egyetemeken köteles tárgyaiból bizonyítvánnyal birjon.

A mennyiben ily bizonyítványt felmutatni képes nem volna, a hiányzó tárgyakból pótvizsgálatra utasítandó.

70. §

A képesítő vizsgálatok nyelve a magyar.

A vallás- és közoktatásügyi minister azonban felhatalmaztatik, hogy a jelen törvény hatályba léptét követő tíz tanév tartama alatt, az illető felekezeti főhatóság

indokolt előterjesztésére, a képesítő vizsgálatoknak egészben vagy némely tantárgyakat illetőleg, nem magyar nyelven tarthatására rendkívüli engedélyt adhasson.

De a 63. § 3-ik pontja és a 65. § 1. pontja ezen esetekre nézve is mérvadó.

V. FEJEZET VEGYES INTÉZKEDÉSEK

71. §

A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló akár róm. kath., akár más jellegű, ugyszintén a jelenleg fennálló mindennemű középiskolák jogi természete és jellege ezen törvény által nem érintetnek.

Hasonlókép érintetlenül maradnak azon középiskolákra nézve, melyek nem állnak a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt, az eddigi törvények és gyakorlat, a mennyiben azokat a jelen törvény világosan meg nem változtatja.

72. §

Idegen állam, külföldön élő nem magyar állampolgár, ugyszintén nem magyar állampolgárokból alakult, vagy külföldön székelő testület, akár ennek az országban lévő elágazásai, melyek a külföldön székelő testülettől, illetőleg annak főnökétől függésben vannak, semminemű középiskolát sem állíthatnak, sem el nem láthatnak.

Ezen határozatok által a hazai törvényesen bevett és oktatással foglalkozó rom. kath. szerzetesrendeknek egyházi szervezetéből foly és csakis egyházi ügyekre vonatkozó összeköttetései nem érintetnek.

A már fennálló felekezeti, törvényhatósági, községi és társulatok vagy egyesek által fenntartott középiskolák, ugyszintén a hitfelekezetek és egyházak is külföldi államoktól és azok uralkodóitól vagy kormányától segélyt és anyagi gyámolítást semmi esetben sem nem kérhetnek, sem el nem fogadhatnak. Egyesektől vagy társulatoktól is csak azon esetben, ha a segélyező az intézet vezetésére, tanrendjére semminemű befolyást sem tart fenn magának, sem feltételt nem köt ki.

73. §

A vallás- és közoktatásügyi minister az országgyűlésnek a középiskolai oktatás állapotáról minden évben jelentést tesz, s minden harmadik évben részletes kimutatást terjeszt elő.

74. §

Jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minister bizatik meg, azonban e törvény rendelkezései a folyó tanévre nem alkalmazhatók.

TREFORT ÉS A KÖZÉPISKOLAI TANÁRKÉPZÉS

(*Új Pedagógiai Szemle* 1992/2. 67–73.)

Százhetvenöt évvel ezelőtt született Trefort Ágoston, a XIX. század egyik legkiemelkedőbb hazai művelődéspolitikusa. A közoktatásügyi kormányzat élén kifejtett több mint másfél évtizedes munkásságának nevezetes állomása volt az első középiskolai törvény megalkotása, melyet hosszú parlamenti csatározások előztek meg. A nevéhez fűződő 1883. évi XXX. törvénycikk – a későbbi kisebb módosításoktól eltekintve – lényegében egészen 1945-ig szóló érvénnyel alapozta meg a középiskola szervezetét és felügyeletét, valamint a tanárképesítés rendszerét. Figyelemre méltó Konda Gyula értékelése fél évszázad távlatából: „ez a törvény nem volt múlt, hirtelenül megszerkesztett s aztán egyhamar módosításra szoruló alkotás. Valóban mintája volt a komoly, sok évtizedre irányt szabó, nem egyéni szeszély gerjedelméből kipattant, hanem közszükségletet kielégítő, időtálló legiszlátív alkotásnak”.

Trefort világosan látta, hogy a középiskola megújítása elválaszthatatlan a tanárképzés ügyétől. Ebben Eötvös József nyomdokait követte, és mint miniszter sokat tett annak érdekében, hogy a tanárképzést szolgáló intézmények működése hatékonyabbá váljék. E törekvéseinek előmozdítására korának legkiválóbb szakembereire támaszkodott; így a középiskolai törvénynek a tanárok képzésére és képesítésére vonatkozó részeinél egyértelműen kimutatható Kármán Mór hatása, aki ebben Trefort egyik legfőbb tanácsadója volt.

Trefort 1872 szeptemberében foglalta el hivatalát, nem sokkal előbb, hogy a budapesti egyetemi tanárképző intézet pedagógiai szakosztálya részeként megnyílt az ország első (s nagyon sokáig egyetlen) gyakorlóiskolája, mely fennállásának első évtizedeiben Kármán Mór pedagógiai alkotótevékenységének legfontosabb műhelyévé vált. A következő évben Trefort Kármánt nevezte ki az Országos Közoktatási Tanács jegyzőjévé, és rövidesen a *Magyar Tanügy* című folyóirat szerkesztése is Kármán kezébe került. Ettől kezdve e folyóirat fontos orgánumává vált a minisztérium által felkarolt közoktatásügyi reformmunkálatoknak. Trefort és Kármán együttműködésében éppen ez az 1872-től kezdődő, több mint egy évtizedes időszak volt a leggyümölcsözőbb a középiskolai tantervi reform és a tanárképzés szempontjából.

Miniszterségének első évében Trefort két fontos intézkedést tett a tanárképzés érdekében. Miután 1872 őszén sikerült elfogadtatnia az országgyűléssel a kolozsvári egyetem alapításáról szóló törvényt, gondoskodott az ottani tanárképző intézet megszervezéséről is. Ezzel egyidejűleg összevonta és egységes intézményként a bölcsészkar mellé rendelte a gimnáziumi és a reáliskolai tanárok képzésére még Eötvös József által alapított, addig külön-külön működő két középtanodai tanárképezdét: „mert a gymnasium s a reáltanoda földadata ugyanaz, csakhogymás meg

más eszközökkel működnek a közös cél elérésére. Az egyik a régi nyelvek művelése, a mathematica és a természettudományok alapján – a másik az új nyelvek és szintén a mathematica s a természettudományok segítségével készíti elő az ifjúságot a magasabb cultura és különösen az egyetemi és műegyetemi tanulásra. Nem szükséges tehát tanáraikat külön képezdékekben képezni.”

Az 1873–74. tanévre az egyesített intézet számára új, bár csak ideiglenesnek szánt szervezeti szabályzatot adott ki, mely azonban Trefort szándéka ellenére negyedszázadon át változtatás nélkül érvényben maradt. Az így átalakított intézmény élére a köztisztviselői állású műegyetemi tanárt, Sztliczek Józsefet nevezte ki. Az intézeti szakosztályok tanszékeire, mint tiszteletdíjasok, szintén a tudományegyetem és a műegyetem legkiválóbb professzorai kerültek, közöttük volt az akkor még egészen fiatal, de már megalapozott tudományos tekintéllyel rendelkező Eötvös Loránd is. Az új szabályzat következtében, önálló szervezetet kapott a gyakorlóiskola, de szoros kapcsolata a tanárképző intézettel továbbra is megmaradt. S végül Trefort egyéves miniszterségének eredménye volt, bár nem a tanárképzést érintette elsősorban, noha közvetett hatása vitathatatlan, hogy még 1873-ben megtörtént a középiskolai tanárok fizetésének emelése.

A tanárképző intézetnek már említett 1873. évi szervezeti reformja azonban nem hozott igazi megoldást a bölcsészkar és a tanárképezde viszonyában, pedig az oktatók személye többnyire egybeesett. A tanárképzés ügyének legjobb szakemberei, így Heinrich Gusztáv, Kármán Mór, majd később Eötvös Loránd azzal vádolta a bölcsészkart, hogy a túlságosan laza tanterv és vizsgarend következtében – a jogi vagy az orvosi kar működésétől eltérően – sem a tudományos képzés, sem a szakmai felkészítés igényeit nem elégíti ki. Az ismétlődő bírálatok visszatérő motívumai között szerepelt, hogy a meghirdetett stúdiumok nincsenek kellő tekintettel a hallgatók előképzettségére, következésképp hiányoznak az egyes tudományszakokhoz kapcsolódó alapozó jellegű bevezető előadások, valamint azok, amelyek tudományos gondolkodáshoz, tágabb szemlélethez és átfogó műveltségi ismeretekhez juttatnák el a növendékeket. Részben a negatív tapasztalatok, részben a már készülő új tanárvizsgálati szabályzat előmunkálatainak a hatására, Trefort 1875. július 18-án leiratot intézett az Országos Közoktatási Tanácshoz, melyben állásfoglalásukat kérte a tanárképző ügyében: „Több ízben hangsúlyozom, de egy értelemben van eziránt az egész ország, hogy a középtanodai, sőt általában a közoktatásügy emelésének egyik fő követelménye a tanárképzés, s ez annál fontosabb a középtanodákat illetően, mert ezek, mint egyrészt előkészítő intézetek a főtanodákra, másrészt mint oly intézetek, melyekből az elemi oktatás is személyzetét nyeri, e kettős irányban elérendő hatások természeténél fogva kiindulási pontul kell, hogy szolgáljanak mindazon intézkedéseknek, melyek e tekintetben a közoktatásügy emelésére irányozzák.” Értékelve a budapesti és a kolozsvári tanárképezdek addigi eredményeit, megállapítja, hogy munkájuk mégsem eléggé hatékony. „Ennek legfőbb okát abban látom, hogy a jelenlegi szervezet szerint hiányzik a kellő felügyelet, hogy úgy mondjam, szellemi vezetés és fegyelmezés arra, hogy a tanárjelöltek kiszabott kötelességeiknek teljesen eleget is tegyenek, hogy az előírt előadások és gyakorlatok általában és pontosan e célnak megfelelőleg megtartassanak, s hogy az oktatás mindenik tanárjelölt képességéhez és szellemi minőségéhez s az oktatás időszaki

szükségleteihez legyen igazítva.” Mérlegelve azon körülményt is, hogy a tanárjelöltek többsége szegénysorsú kisvárosi diákokból kerül ki, akik a pénzkeresés gondjai miatt nem képesek összes energiájukkal tanulmányaikra összpontosítani, Trefort új megoldást kezdeményez. Eszerint a párizsi École Normale Supérieure mintájára, a hazai sajátosságokat figyelembe véve, a tanárképző intézetet internátussá alakítanák át: „hogy a leendő tanárok saját választott szakjukban elérendő teljes képezetés mellett az általános műveltség és tudományosság igényeinek is megfelelhessenek”. (Az Eötvös-kollégium későbbi megalapítása Trefort eme – Eötvös Loránd által sugallt – elgondolásában gyökerezett.)

Kármán a *Magyar Tanügy* hasábjain, mielőtt még a közoktatási tanács hivatalos válasza ez ügyben megszületett volna, azonnal reagált a miniszteri szándékokra. Örömmel üdvözölte a kezdeményezést, és elismerte a tervezett internátus fontosságát, de aggodalmának is hangot adott. Több okból nem tartotta reális elképzelésnek, hogy valamennyi tanárképző intézeti hallgató bennlakásos elhelyezést nyerjen. Úgy vélte, nem ez hozná az igazi megoldást. A kiutat mindenekelőtt a tanárképző intézet tanári karának megerősítésében látta, olyan főhivatású testület kialakításában, „mely készültségét tekintve egyetemi színvonalon állna, úgy, hogy az állás egyetemi docentúrától volna függővé téve, de szoros kapcsolatot tartva fenn az iskolai gyakorlattal, mintegy közvetítőül szolgálna az egyetemi tudomány és az iskolai tanulmány között”.

Az Országos Közoktatási Tanácsnak rövidesen elkészített javaslatlatterve hasonló álláspontot tükrözött, ami nem tekinthető véletlennek, mert Kármánnak nagy tekintélye volt a tanács tagjainak körében, és a miniszternek megküldött felterjesztés megszövegezése egyébként is jegyzői teendői közé tartozott. A két szöveg között azonban bizonyos hangsúlybeli eltérések megfigyelhetők. Mivel Trefort a franciaországi tanárképzési modellre hivatkozott, ahol a tanárok szakképzése teljesen el volt választva az egyetemtől, e helyzettel szemben a közoktatási tanács szükségesnek látta alapelveként leszögezni, hogy „a képezde mint egyetemi intézet s a bölcsészeti kar kiegészítő része szervezendő”, amiből következően a tanárképzés ügye nem szakítható ki az egyetem feladatrendszeréből anélkül, hogy ne kerülne komoly veszélybe a leendő középiskolai tanárok tudományos igényű kiképzése, figyelembe véve a felsőoktatásban mutatkozó szakemberhiányt is. Ezen túlmenően a tanács támogatta Kármán intencióit a tanárképző intézet tanári karának stabilizálására; minden egyes szakra egy-egy olyan főhivatású „vezető tanár” kinevezését javallották, aki közvetlenül segitené és irányítaná az adott szak hallgatóinak egyetemi és intézeti tanulmányait. Annak érdekében, hogy ezen professzori státusban működő intézeti tanároknak a szükséges kutatómunkára is maradjon szabad idejük, melléjük tanársegédek alkalmazását ajánlották, hogy „azok utasítása szerint a képezdei gyakorlatokban és a növendékek szabad munkásságára való felügyeletben segídekzenek”. A közoktatási tanács álláspontjából az is következett, hogy amennyiben a tanárképzés elsőrendűen egyetemi feladat, a bölcsészkar tekintse kötelességének egy olyan szisztematikus egyetemi tanterv összeállítását, mely a hároméves képzési időre előre megtervezett programmal a korábbinál eredményesebben biztosíthatná a tanárjelöltek felkészítését az állami tanárvizsgára. A koncepció szerint a tanárképző intézetbe kinevezett főhivatású tanároknak éppen az lenne egyik elsőrendű

feladatuk, hogy figyelemmel kísérjék a tanszékek által meghirdetett előadásokat és az oda jelentkező hallgatók szakmai előmenetelét, megpróbálják befolyásolni a tanárképzés szemszögéből a kar tevékenységét. Ez az igény volt a felterjesztés legkritikusabb pontja, mert az előadások rendjének megkötésében a bölcsészkar saját autonómiája korlátozását, a tanszabadság elvének megsértését látta, aminek megőrzésére pedig törvényes garanciák voltak. Ezért Trefort számára nem lehetett meglepő a kari tanács elutasító álláspontja e témában, melyet 1876 márciusában válaszul a miniszter néhány hónappal korábbi megkeresésére juttattak el hozzá.■

A közoktatásügyi tanács javaslattervének másik fontos kezdeményezése a tanárképző intézetben eltöltendő tanulmányi idő négy évre történő felemelése volt. (Az intézeti tagság egyébként önkéntes jelentkezésre épült.) A tervezet szerint az első három év az egyetemi oktatáshoz igazodva a szaktanulmányok elmélyítését szolgálná, a negyedik év biztosítaná a tanári pályához oly nélkülözhetetlen pedagógiai ügyesség és képzettség megszerzését. Az intézet pedagógiai szakosztályának működésében nem láttak kivétlnivalót, így a tanács nem kívánt változtatást, de a gyakorlóiskolánál sürgette a tanári kar hiányos létszámának kiegészítését.

Az 1875-ös év folyamán Trefortot nemcsak a képzés, hanem a képesítés rendszerének megújítása is foglalkoztatta, hiszen az egyik a másikat feltételezte, akkor is, ha szervezetenként külön volt választva egymástól, ugyanis oklevél kiadására a miniszter által kinevezett Országos Tanárvizsgáló Bizottság volt illetékes, melynek elnöksége és tagjai a tanárképzés szakembereinek köréből kerültek ki. Az 1867-es kiegyezés óta, a Trefort által 1875 októberében kibocsátott tanárvizsga-szabályzat volt az első, ami a magyarországi középiskolai tanárok képesítéséről intézkedett. A tanárképző intézet korábbi, 1873-ban történt egyesítése folyamánaként, összevonta az addig külön-külön működő gimnáziumi és reáliskolai tanárvizsgáló bizottságokat, továbbá új vizsgarendet vezetett be. Trefort ezen új intézkedése, a két ütemben letehető vizsga első fokozatában (alapvizsga) szaktanulmányoktól független – az általános műveltséget jelentő tantárgyakból – magyar nyelv és irodalomból, filozófiából és pedagógiából kívánt kellő tájékozottságot a jelöltektől; a második fokozatban, melyre az egyetemi tanulmányok elvégzése után került sor, a kellő szaktárgyi felkészültséget és tudást követelte meg (szakvizsga). Újdonság volt az is, hogy a középiskola valamennyi évfolyamára érvényes képesítést adott, eltörölve a korábbi megkülönböztetést al- és főgimnáziumi (al- és főreáliskolai) tanár között. Az új vizsgarend tehát magasabb műveltségi követelményeket támasztott a leendő tanárokkal szemben, mint a korábbi. Heinrich Gusztáv írta Trefort intézkedését méltatva: „A középiskolák felvirágzása veszedelmes circuluson alapszik; jobbak lesznek gymnasiumaink s reáliskoláink, ha jobb tanáraik lesznek; de jobb tanárokat a főiskolák csak úgy képesek nevelni, ha a középiskolákból jobb anyagot nyernek. E szabályzat végre-valahára egy bátor lépéssel kettétörte a kényelmes circulust...”

Az 1870-es évek második felében az egyetemi hallgatók körében egyre inkább nőtt azoknak a száma, akik a bölcsészképzésen túl tanári diplomát is kívántak szerezni. Az új vizsgaszabályzat is a tanárképzés feltételeinek javítására ösztönözte az egyetemet. Ismét napirendre került a bölcsészkar és a tanárképző intézet viszonyának a kérdése. Mindez Eötvös Lorándot is erősen foglalkoztatta, és kezdeményezésére a kari tanács ad hoc bizottságot alakított a probléma tanulmányozására.

Ennek nyomán 1878 márciusában Kerékgyártó Árpád dékán, a kari tanács nevében, jelentős előterjesztéssel fordult Treforthoz. A bölcsészeti kar egyik legfontosabb feladatának tekinti – olvasható a dokumentumban –, „hogy a középiskolák számára a tudományos műveltség és a szakképzettség magaslatán álló tanárokat képezzen...”. A kari tanács bírálja a tanárképző intézet bonyolult szervezetét és tevékenységét, miszerint az intézet a forrása a hallgatók túlterheltségének, előírásai veszélyeztetik a tudományos képzés érdekeit, gátolják az egyéni ambíciók követését. Az állásfoglalás leszögezi: „a tanárképzés kizárólagos tiszte az egyetemnek”. Ahhoz, hogy a kar e vállalt feladatának eleget tehessen, elengedhetetlennek tartják az egyetemi képzési időnek négy évre történő felemelését, a professzori kar létszámának bővítését, az oktatás szervezeti és tárgyi feltételeinek a korszerűsítését. Ez utóbbiban rejlik az állásfoglalás legfontosabb, leginkább előremutató része, az, ami a szemináriumok szervezésére vonatkozott, a hozzájuk kapcsolódó újonnan kialakítandó egyetemi helyiségekkel, tanári tiszteletdíjakkal és hallgatói ösztöndíjakkal egyetemben. Ismerve a közoktatásügyi tárca költségvetési gondjait, a kari tanács a pénzeszközök koncentrálása érdekében javasolta a miniszternek, hogy ideiglenes jelleggel függessze fel a kolozsvári tanárképző intézet működését, amely csekély számú hallgatósága révén amúgy sem rendelkezik érdemi befolyással a helyi egyetemi viszonyokra. Érdekes módon a budapesti tanárképző intézet dotációjának csökkentését nem érintette ez a javaslat, ami érthető, hiszen az intézet tiszteletdíjas tanárai zömében a bölcsészkar professzorai közül kerültek ki.

A budapesti bölcsészkar ezen előterjesztését Trefort megküldte véleményezésre a közoktatási tanácsnak. A tanács válaszlevele, mely a szó szűkebb és tágabb értelmében egyaránt, ezúttal is Kármán Mór keze nyomát mutatta, pontról pontra megcáfolta a tanárképző intézet ellenében felsorakoztatott egyetemi érveket. A működés hibáit továbbra is azon visszasságoknak tulajdonítják, melyekre már korábban Trefort is rámutatott 1875. július 18-i leiratában. Utalnak arra, s ebből Kármán nehezményezése is kicsendül, hogy a közoktatási tanács akkori javaslattervével azóta sem foglalkozott érdemben a minisztérium. A tanácsnak is az az álláspontja, hogy „az egyetemi előadások helyes szervezetét mindenütt előfeltételül kell venni annak, hogy másodszorban a tanárképezde tulajdonképpeni feladatát teljesítse”. A megszervezendő egyetemi szemináriumokat illetően véleményük tartózkodó. A tudományos képzés érdekeit nézve kétségtelenül előnyösnek, de a tanárképzés szempontjából csak részleges megoldásnak tekinthetők, mert nem pótolhatnák a tanárképző intézeti előadások és gyakorlatok pedagógiai funkcióját. A bölcsészkar előterjesztéséből azonban két dolgot feltétlenül támogatott a közoktatási tanács: a képzési idő felemelését és a tanszékek jobb felszerelését. Ez utóbbi azonban nem érintheti hátrányosan a kolozsvári tanárképző intézetet, mert kétséges, „vajjon a tanárjelöltek képzésének megszüntetése Kolozsvárott nem járna-e magára az egyetemi tanításra nézve nagyobb kárral, mint azt az egyetemi nyilatkozat véli, elgondolva, hogy a kolozsvári philos. karnak hallgatósága éppenséggel csupán tanárjelöltekből áll”.

Mindebből Trefort arra a konklúzióra jutott, hogy az egyetemi képzési idő felemelését valamennyi oktatási tényező támogatja. A tudományok fejlődése is ebbe az irányba hatott. Az új egyetemi tanulmányi rend bevezetése az 1880–81. tanévtől

vette kezdetét. Ennek nyomán az érdekeltekkel történt előzetes konzultációk és egyeztetések eredményeként, 1882-ben Trefort újból szabályozta a tanárvizsga rendszerét. Kettő helyett immár háromfokozatú vizsgarendszert alakított ki: a negyedik félév végén alapvizsgát, a nyolcadik végén szakvizsgát, majd a gyakorlati év (próbaév) eltöltése után pedagógiai záróvizsgát kellett tenni a tanári oklevélre pályázóknak. Ez a szisztéma, melyet fő vonalaiban az 1883. évi törvény is megerősített, lett a kiindulópontja a tanárvizsgálattal kapcsolatos minden további rendelkezésnek még Trefort életében is és utódai idején, egészen addig, míg a tanárképző intézet és a tanárvizsgáló bizottság intézménye megmaradt (1949-ig).

Az 1883. évi középiskolai törvény kötelezte a középiskolákat, hogy képesített, okleveles tanárokat alkalmazzanak. A tanárképző intézeti tanulmányok azonban nem voltak előfeltételei a tanárvizsgára történő jelentkezésnek, és ez még sok gondot okozott a továbbiakban. A törvény a gyakorlati év eltöltésének mikéntjében sem volt elég következetes, sőt e tekintetben némi visszalépést jelentett az 1882. évi tanárvizsga-szabályrendeletéhez képest, amit aztán 1888-ban újra módosítottak. A tanárképzés szempontjából azonban a törvény nagy érdeme, hogy jogilag először rögzítette a tanári képesítés feltételeit és a képesítés kötelezettségét. A gyakorlati év bevezetése, az intézkedés következetlenségei ellenére, végső fokon azt jelentette, hogy öt évre emelte fel a tanári oklevél elnyeréséhez szükséges tanulmányi időt, míg a bölcsészdoktorátus megszerzése csak négyévi tanulmányokhoz kapcsolódott. Ez a körülmény az 1880-as évektől kezdődően a bölcsészoklevéllel szemben a tanári diploma presztízsét erősítette, és ez a tendencia az Eötvös-kollégium megalapítása nyomán még felerősödött. Mindez húzó hatást gyakorolt a felekezeti iskolákra is, hiszen ettől kezdve a tanárképzéssel foglalkozó katolikus szerzetesrendek és a protestáns egyházi intézmények is fokozott figyelemmel és gondoskodással foglalkoztak e témával. A tanárok képesítésével kapcsolatos részletes törvényi rendelkezés sokkal inkább egy egyetemi törvény kereteibe lett volna illeszthető, de ennek hiányában a középiskolai törvény részévé vált. A tanárvizsgával kapcsolatos törvényi előírásoknak nemzetiségi szempontból vitatható része volt, hogy az általános műveltségi tárgyak között kötelezően írta elő a magyar nyelv és irodalom ismeretét, sőt a vizsga hivatalos nyelve is a magyar volt. Természetesen ez politikai szándékokat is jelzett a dualizmuskori Magyarországon.

1883 után, éppen a gyakorlati év kapcsán, ismét ráirányult a figyelem a tanárképző intézet gyakorlóiskolájára. (Kolozsvárott a tanárképző intézet mellett nem szerveztek gyakorlóiskolát, így e kérdésnek ott más volt a perspektívája, mint Budapesten.) Többen szóltak arról, kortársak és kutatók, hogy Trefort „kedvenc gyermekének” tekintette a gyakorlóiskolát, amelynek életre hívása még elődeihez, Eötvöshöz és Paulerhez kapcsolódott. Gyakran odalátogatott, és az intézményhez nemcsak az vonzotta, hogy ott működött Kármán Mór, hogy ott kerültek kipróbálásra az 1879-ben kiadott új középiskolai tanterv elgondolásai, hogy ez az iskola volt a színhelye a legtehetségesebb tanárjelöltek gyakorlati képzésének, hanem az is, hogy a tanári karban szép számban akadtak olyanok, akikből az egyetem meríthette professzori utánpótlását. A miniszteri pártfogás ellenére a gyakorlóiskola hosszabb ideig nagyon mostoha körülmények között működött, igen rossz volt a felszereltsége taneszközök tekintetében, és komoly státusgondokkal küzdött, hiszen

– mint Klamarik János is írta – a közoktatásügyi minisztériumnak sohasem volt pénze. Végül mégis Trefort tekintélyének volt köszönhető, hogy az 1880-as évek derekán, az egyetem új természettudományos épületeinek létesítésével egyidejűleg, sor került a gyakorlóiskola épületére is, abban az utcában, melyet éppen az iskolaépület átadása idején Trefortról neveztek el. Az 1887 októberében megtartott avatáson, ahol Kármán mondta az ünnepi beszédet, Trefort is megjelent. Ezt követően a gyakorlóiskola új épületében nyert elhelyezést a közoktatási tanács és a tanárvizsgáló bizottság is.

Az 1887-es esztendő tágabb értelemben is az építkezés éve volt. Többéves előkészületi munkák után ekkor került sor az első szemináriumok felállítására a bölcsészkaron, megszületett a történelem, a klasszika-filológia és a modern filológiai szeminárium, amit néhány évvel később újabbak követtek. Jelentőségük elsősorban abban állott, hogy elősegítették a professzorok és a hallgatók közvetlen érintkezését és a tudományos munkába történő egyéni, módszeres bevezetést. Mindez kétségtelenül pozitív hatással volt a tanárképzésre is.

A szemináriumok életre hívása újabb kiindulópontot jelentett Trefortnak, hogy a korábbinál magasabbra állítása a tanári képesítés mércéjét. Az 1888-ban kiadott új vizsgaszabályzat egyforma követelményt támasztott mindkét szaktárgy esetében, eltörölve az 1882-ben engedélyezett fő- és melléktantárgyak rendszerét. Kétségtelenül ez újabb ösztönzést adott a bölcsészkaron folyó oktatásnak. Valószínűsíthető, hogy Trefort ezen intézkedéseibe belejátszott Eötvös Loránd hozzá írt nyílt levelének hatása is.

A szemináriumokba történő felvételnél hivatalosan előnyt élveztek a tanárképző intézet hallgatói, és ez vonatkozott az ott elnyerhető ösztöndíjakra is. A kettő közötti intézményes kapcsolat azonban továbbra is laza maradt. Trefort 1886. évi, a bölcsészkarhoz intézett leiratában jelezte, hogy a tanárképző intézet meglevő szervezetét, míg egy internátussal egybekötött tanárképző felállítása lehetségessé nem válik, fenn kívánja tartani. Közvetett forrásokból tudható, hogy halála előtt még erősen foglalkoztatta a tanárképzés reformjának ügye, de elgondolásainak továbbvitele már utódaira várt.

A TUDOMÁNYEGYETEMEKRE, A MŰEGYETEMRE, A BUDAPESTI EGYETEMI
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KARRA ÉS A JOGAKADÉMIÁKRA VALÓ
BEIRATKOZÁS SZABÁLYOZÁSÁRÓL

1. §

A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21-ik tanév kezdetétől csak oly egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók és csak oly számban, amennyinek alapos kiképzése biztosítható.

Az egyes karokra (szakosztályokra) felvehető hallgatók számát az illetékes kar (a műegyetemen a tanács) javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

Rendkívüli hallgatók csak abban az esetben vehetők fel, ha a hallgatóknak az előző bekezdésben foglaltak szerint megállapított létszáma rendes hallgatókkal nem telt volna be és csak a megállapított létszámkereten belül.

Ez az intézkedés a jog- és államtudományi karokon (jogakadémiákon) az államszámviteltanra beiratkozókra nem vonatkozik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban az illetékes karok meghallgatása után a pénzügyminiszterrel egyetértőleg ezeknek a rendkívüli hallgatóknak a létszámát is megállapíthatja.

2. §

Az 1. § rendelkezései az előző tanévekben már beiratkozva volt rendes hallgatók, valamint a bölcsészettudományi (bölcsészet-, nyelv- és történettudományi és mennyiségtan-természettudományi), továbbá az orvostudományi karokra középiskolai érettségi bizonyítvány birtokában beiratkozva volt rendkívüli hallgatók további beiratkozási jogát nem érintik, amennyiben nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók.

3. §

Az 1. § intézkedései szerint beiratkozónak az illetékes karhoz (műegyetemen a tanácshoz) benyújtott folyamodással kell a beiratkozásra engedélyt kérnie.

A beiratkozási engedélynek az 1. § rendelkezései szerint megállapított létszámkereten belül való megadása vagy megtagadása felett az illetékes kar tanárainak (műegyetemen a tanácsnak) teljes ülése végérvényesen határoz.

Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető

nép faj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenc-tizedrészét.

Hasonlóképen csak az illetékes kar (műegyetemen a tanács) teljes ülésén megadott engedéllyel iratkozhatnak be a 2. § alapján beiratkozni kívánók is. Ezeknek beiratkozására vonatkozó szabályokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg állapítja meg.

4. §

Ezt a törvényt, amely kihirdetése napján lép hatályba, a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre.

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEMI
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR FELÁLLÍTÁSÁRÓL
ÉS IDEIGLENES SZERVEZETÉRŐL

1. §

A felsőfokú közgazdasági képzés céljából Budapesten a magyar tudományegyetemek fakultásaival mindenben egyenrangú és egyenjogú kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar állítatik fel.

A kart tanszabadság illeti meg.

2. §

A kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar tanárai a hazai tudományegyetemek fakultásainak tanáraival mindenben egyenrangú és egyenjogú egyetemi nyilvános rendes vagy rendkívüli tanárok.

3. §

A budapesti m. kir. Keleti Kereskedelmi Akadémia, mint külön tanintézet megszűnik és feladatairól az egyetemi közgazdaságtudományi kar gondoskodik.

A budapesti m. kir. állami kereskedelmi iskolai tanárképző-intézet az egyetemi közgazdaságtudományi karhoz kapcsoltatik és annak kebelében szerveztetik.

4. §

A kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar négy szakcsoportra oszlik:

1. egyetemes közgazdasági és közigazgatási,
2. mezőgazdasági,
3. kereskedelmi,
4. külképviseleti és konzuli szakcsoportra.

5. §

A kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi karon egyelőre a budapesti kir. magyar tudományegyetemen érvényben levő tanulmányi, fegyelmi és tandíj szabályzat és magántanári képesítő-szabályzat irányadó.

6. §

A kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar tanulmányi, vizsgálati és szigorlati rendjét a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a karnak a már

kibocsátott szervezeti szabályzat figyelembevételével készült javaslata alapján a földművelésügyi, a kereskedelemügyi, a pénzügyi és a külügyminiszterrel egyetértésben állapítja meg és terjeszti fel legfelsőbb helyre jóváhagyás végett.

7. §

A kormánynak a kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar szervezésére és a tanári kinevezésekre nézve fogantatott eddigi intézkedései jóváhagyatnak.

Az első szervezést követő kinevezéseknél a kar nyilvános rendes és rendkívüli tanárainak kinevezése iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszter a kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar kandidációja alapján teszi meg legfelsőbb helyre előterjesztéseit.

A segédtanyszemélyzetet és a segédhivatali személyzetet a kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar választja és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

8. §

A kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar az 1920/21. egyetemi év kezdetével megnyitattik.

9. §

Ezt a törvényt a vallás- és közoktatásügyi, a földművelésügyi, a kereskedelemügyi, a pénzügyi és a külügyminiszter hajtja végre.

Országos Széchényi Könyvtár

A TESTNEVELÉSRŐL

1. §

A testnevelésnek az a feladata, hogy az egyének testi épségének és egészségének megóvása, lelki és testi erejének, ellenálló képességének, ügyességének és munkabírájának kifejlesztése által megjavítsa a közegészség állapotát, gyarapítsa a nemzet munkaerejét.

2. §

Evégre az állam

1. mindennemű iskolában gondoskodik mindkét nembeli tanulóiifjúság rendszeres testneveléséről, a főiskolák körében pedig ezt minden hallgató számára lehetővé teszi;
2. szervezi az iskolát elhagyó ifjúság testnevelését oly módon, hogy ebben 21-ik életévének betöltéséig a nemzetnek minden férfitagja kötelezően részt vegyen;
3. támogatja azokat a társadalmi alakulatokat, melyek testneveléssel komolyan foglalkoznak s működésük nemzeti irányával a támogatást megérdemlik.

3. §

A testnevelésre vonatkozó szükséges intézkedéseket (tantervet, a testnevelés rendszerét, módját, eszközeit, a reáfordítandó időt) a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

Az iskolán kívüli (társadalmi) testnevelés ügyének országos szervezését és irányítását az érdekelt miniszterekkel egyetértve a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézi. E rendelkezés azonban nem érinti a belügyminiszternek a társadalmi egyesületekre vonatkozó főfelügyeleti jogát.

4. §

Az állam pénzügyeinek a rendezése után testnevelési tanerők képzésére országos testnevelési főiskolát kell felállítani, amelynek fenntartásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

5. §

A községek és városok kötelesek a testnevelést előmozdítani, a helyszükségletnek megfelelő játszóterek létesítésével és fenntartásával, valamint testnevelési célokra szükséges egyéb területeknek használatra való átengedésével, fürdők, uszodák stb. létesítésével vagy támogatásával. A kötelezettséget vitás esetekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterekkel egyetértően állapítja meg.

6. §

A testnevelés céljaira szükséges ingatlan megszerzésére és nagyobbítására – amennyiben erre a célra városi vagy községi tulajdonban levő alkalmas terület rendelkezésre nem áll – a községet és a várost az 1881. évi XLI. törvénycikkben szabályozott kisajátítási jog illeti meg. A kisajátítást a kereskedelemügyi miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve engedélyezi. Tagosítás vagy birtokrendezés alkalmával lehetően gondoskodni kell az ily célra szükséges terület megszerzéséről.

7. §

Minden, legalább 1000 munkaerőt alkalmazó kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági vagy hatósági üzem (gyár, vállalat stb.) köteles munkásai és egyéb alkalmazottai testnevelési szükségleteinek kielégítéséről (sporttér, fürdőhely, gyakorlóterem stb.) megfelelően gondoskodni. Kisebb üzemek e cél érdekében nagyobb üzemekhez hozzácsatolandók, esetleg több kisebb üzem társítandó.

8. §

Az állami pénzügyek rendezése után a nemzetközi megbízás alapján rendezendő olimpiai játékok, valamint egyéb nagyobb szabású ünnepek és mérkőzések megtartására Budapesten Nemzeti Stadiont kell létesíteni.

9. §

A testnevelés céljának előmozdítására a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésében a „Testi nevelés” elnevezéssel külön címet kell létesíteni. Ezt a címet illeti a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelésébe folyó az az összeg, melyet az 1921. évi II. tc. 7. §-ának értelmében a löversenyfogadásokra feltett összegekből a testnevelés céljára kell fordítani. Ezt az összeget s ennek a törvényhozás által rendelkezésre bocsátott esetleges kiegészítését a vallás- és közoktatásügyi miniszter a 2. §-ban megjelölt három irányban a szükséglethez évről évre alkalmazott terv szerint osztja meg.

10. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter által a testnevelési szakemberekből, orvosokból, tanférfiakból és sportszövetségekből alakított Országos Testnevelési Tanács feladata a testnevelési kérdésekben véleményt nyilvánítani és javaslatokat tenni. E tanács a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kijelölt ügyekben felügyelő és végrehajtó szervként is működik. Szervezeti szabályait és hatáskörét kultusz-kormányrendelet állapítja meg.

11. §

E törvény kihirdetése napján lép életbe s a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterekkel egyetértően hajtja végre.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA
ÁLLAMI TÁMOGATÁSÁRÓL

1. § AZ AKADEÉMIA RENDES ÉVI SEGÉLYEZÉSE.

A nemzet jövőjébe vetett tántorithatatlan hitéről és életerejéről azzal is tanúságot tesz, hogy a magyar tudományos munka folytonosságát mostoha helyzetében is biztosítja. Ennek előmozdítására az állam a magyar tudományosság legfőbb szervének, a Magyar Tudományos Akadémiának (könyvkiadásra, folyóiratok fenntartására, tudományos pályadíjakra és tudományos megbízásokra stb.) évi 12 millió korona rendes segélyt biztosít az állammal szemben való elszámolás kötelezettsége nélkül. A segélyezés az 1923/1924. költségvetési évvel kezdődik.

2. § AZ AKADEÉMIA ÁLLANDÓ ALKALMAZOTTAINAK
A GYŰJTEMÉNYEGYETEM SZEMÉLYZETÉNEK ÖSSZLÉTSZÁMÁBA VALÓ FELVÉTELE.

A Magyar Tudományos Akadémia ténylegesen szolgáló állandó alkalmazottai a főtitkár, az osztálytitkárok és a főkönyvtárnok kivételével az Országos Magyar Gyűjteményegyetem személyzetének összlétszámába felvétetnek. A vallás- és közoktatásügyi miniszter az Akadémia meghallgatásával, a Gyűjteményegyetem Tanácsának előterjesztésére a személyzetet, figyelemmel elméleti minősítésére és az Akadémiánál az átvétel időpontjában elfoglalt állására, az 1922. évi XIX. tc. 4. §-ának 1–3. pontjaiban felsorolt csoportokba és a megfelelő fizetési osztályokba kinevezi és az összlétszám rangsorába megfelelően elhelyezi.

Az Akadémia és a Gyűjteményegyetem Tanácsa időről időre egyezségileg állapítja meg, hogy a jövőben a Gyűjteményegyetem összlétszámából hány és milyen minőségű alkalmazott osztassék be szolgáltatételre az Akadémiához. Ehhez az egyezséghez a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása szükséges.

Az Akadémia elnökének hozzájárulása nélkül sem a Gyűjteményegyetemnek az Akadémiához beosztott alkalmazottait az Akadémiától más közgyűjteményhez áthelyezni, sem a Gyűjteményegyetem személyzetéből új erőt az Akadémiához beosztani nem lehet.

3. § AZ AKADEÉMIA RÉSZVÉTELE A GYŰJTEMÉNYEGYETEM TANÁCSÁBAN.

A Gyűjteményegyetem Tanácsába pótlólag felvétetik

1. az Akadémia főtitkára, aki azokkal a jogokkal bír, mint a nemzeti nagy közgyűjtemények első tisztviselői s így az igazgatótanácsnak is hivatalból tagja. Az ügyvezető alelnökség tisztét azonban nem viseli;
2. az Akadémia által választott két tag.

Az 1922. évi XIX. tc. 3. §-ának 2–4. pontjaiban felsorolt azokban az esetekben, melyekben a Gyűjteményegyetemnek az Akadémiához beosztott alkalmazottairól

van szó, a szaktanácsot (az 1922. évi XIX. tc. 2. §-ának utolsó előtti bekezdése) úgy kell megalakítani, hogy a Gyűjteményegyetem Tanácsának elnökén kívül az Akadémia főtitkárából, az Akadémia által választott két tagból és a Magyar Királyi Országos Levéltár vagy a Magyar Nemzeti Múzeum első tisztviselőjéből álljon.

Abban az esetben, ha az 1922. évi XIX. tc. 2. §-ának utolsó előtti bekezdése értelmében szervezendő szaktanácsok határozatai között ellentét mutatkozik, az ügyet a Gyűjteményegyetem igazgató-tanácsa dönti el.

4. § BÍRÓI JOGVÉDELEM.

Az Akadémia vagy a Gyűjteményegyetem panasza alapján a m. kir. közigazgatási bíróság hivatott mindazoknak a vitás jogi kérdéseknek eldöntésére, melyek a magyar állam, illetve a Gyűjteményegyetem és az Akadémia között e törvény alapján létrejött jogviszonyból kifolyólag felmerülnek.

Eljárásnak van továbbá helye a m. kir. közigazgatási bíróság előtt a miniszternek vagy a miniszter bármely közegének az 1922. évi XIX. törvénycikkkel létesített Országos Magyar Gyűjteményegyetemre sérelmes rendelete, határozata és intézkedése ellen is azon az alapon, hogy azzal a miniszter vagy a miniszternek közege a Gyűjteményegyetemnek, a Gyűjteményegyetem szerveinek vagy közégeinek törvényes hatáskörét sérti, a Gyűjteményegyetemmel szemben valamely hatósági jogot törvényellenesen gyakorol, törvényt vagy más törvényes szabályt sért. Az e szakasz alapján emelhető panasz joga megilleti a Gyűjteményegyetem Tanácsának teljes ülését, ha pedig az határozatképes számmal nem gyűlt volna össze, az igazgatótanácsot.

E szakasz mindkét bekezdésének esetében a m. kir. közigazgatási bíróság előtti eljárásban, az 1907. évi LX. tc. rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. A közigazgatási bíróság az e törvény által hatáskörébe utalt ügyekben, amennyiben a panasznak helyt ad, a megtámadott rendeletet, a határozatot vagy intézkedést csak megsemmisítheti, de érdemlegesen nem intézkedhetik, kivéve azt az esetet, ha a miniszter az e törvény 1. §-ában megállapított államsegélyt törvényellenesen nem szolgáltatja ki, amikor is a közigazgatási bíróság a minisztert erre kötelezi.

5. § A GYŰJTEMÉNYEGYETEM TANÁCSA SZERVEZETI ÉS ÜGYVITELI SZABÁLYRENDELETÉNEK KIEGÉSZÍTÉSE.

E törvény életbelépésétől számított egy hónapon belül a Gyűjteményegyetem Tanácsának szervezeti és ügyviteli szabályrendeletét megfelelően ki kell egészíteni.

6. § VÉGREHAJTÁSI ZÁRADÉK.

E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízatik meg.

AZ ORSZÁGOS TESTNEVELÉSI ALAPRÓL

1. §

Az 1921. évi II. tc. 7. §-ának 2. és 3. bekezdése, valamint az 1921. évi XXXIV. törvénycikk 11. §-ának c) pontja, továbbá az 1921. évi LIII. törvénycikk 9. §-a hatályon kívül helyeztetik.

2. §

A lóversenyeknél a kölcsönös fogadásokra (totalisateurra) feltett összegből 8%, valamint az üzletszerű vagy nyilvános versenyfogadásokat közvetítő egyesek és vállalatok (bookmaker fogadási iroda) részéről fizetett és a földművelésügyi miniszter által megállapított illetékből 2% a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezésére bocsátatik. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a rendelkezésére bocsátott összegeket alapszerűleg tartozik kezelni és ezen összegeket az Országos Testnevelési Tanács meghallgatásával minden évre előre megszerkesztendő részletes költségvetési tervezet szerint kizárólag a testnevelésnek, valamint a testedzésnek az ország lakosai széles rétegében való meghonosítására és fejlesztésére köteles fordítani.

3. §

Amennyiben a pénzügyminiszter élne az 1922. évi XVII. törvénycikk 29. §-ának 1. pontjában nyert felhatalmazással, az igénybevett összeggel egyenlő összeget tartozik az egyes versenynapokat követő két héten belül, a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. törvénycikk végrehajtásának biztosítására, a jelen törvénycikk 2. §-a alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter által létesítendő Országos Testnevelési Alapnak rendelkezésére bocsátani.

4. §

Jelen törvény kihirdetése napján lép életbe és a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterekkel egyetértően hajtja végre.

A KÖZÉPISKOLÁRÓL

1. § A KÖZÉPISKOLA FOGALMA ÉS FELADATA.

A középiskolának három faja van: a gimnázium, a reálgimnázium és a reáliskola.

A középiskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa, és a felsőbb tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.

A közös nemzeti tárgyakon kívül a gimnázium e feladatot a minden irányú humanisztikus, elsősorban latin- és görögnyelvi és irodalmi tanulmányokkal, a reálgimnázium főleg a latin- és modernnyelvi és irodalmi tanulmányok segítségével, a reáliskola különösen a modern nyelvek és irodalmak, úgyszintén a mennyiség-tani és természettudományi tárgyak tüzetesebb tanításával oldja meg.

2. § A GIMNÁZIUM RENDES TÁRGYAI.

A gimnáziumi oktatás rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcstan,
- b) magyar nyelv és irodalom (ennek történelmével), azonkívül azokban az intézetekben, melyekben a tanítás nyelve nem a magyar, az intézet tanításnyelve és ennek irodalma,
- c) latin nyelv és irodalom,
- d) görög nyelv és irodalom,
- e) német nyelv és irodalom,
- f) Magyarország történelme,
- g) világtörténelem,
- h) földrajz,
- i) természetrajz,
- j) természettan,
- k) mennyiségtan,
- l) filozófia,
- m) rajz,
- n) testgyakorlás.

3. § A REÁLGIMNÁZIUM RENDES TÁRGYAI.

A reálgimnáziumi oktatás rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcstan,
- b) magyar nyelv és irodalom (ennek történelmével), azonkívül azokban az intézetekben, melyekben a tanítás nyelve nem a magyar, az intézet tanításnyelve és ennek irodalma,
- c) latin nyelv és irodalom,

- d) német nyelv és irodalom,
- e) angol vagy francia vagy olasz nyelv és irodalom,
- f) Magyarország történelme,
- g) világtörténelem,
- h) földrajz,
- i) természetrajz,
- j) kémia,
- k) természettan,
- l) mennyiségtan,
- m) filozófia,
- n) rajz,
- o) testgyakorlás.

4. § A REÁLISKOLA RENDES TÁRGYAI.

A reáliskolai oktatás rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcstan,
- b) magyar nyelv és irodalom (ennek történelmével), azonkívül azokban az intézetekben, amelyekben a tanítás nyelve nem magyar, az intézet tanításnyelve és ennek irodalma,
- c) német nyelv és irodalom,
- d) angol vagy francia vagy olasz nyelv és irodalom,
- e) Magyarország történelme,
- f) világtörténelem,
- g) földrajz,
- h) természetrajz,
- i) kémia,
- j) természettan,
- k) mennyiségtan,
- l) rajzoló és ábrázoló mértan,
- m) filozófia,
- n) rajz,
- o) testgyakorlás.

5. § KÖZÉPISKOLÁK SZERVEZÉSÉNEK, ILLETŐLEG ÁTSZERVEZÉSÉNEK JOGA.

Hogy valamely újonnan felállítandó középiskola gimnázium, reálgimnázium vagy reáliskola alakjában szerveztessék-e, illetőleg hogy már fennálló középiskola átszerveztessék-e az 1. §-ban megállapított középiskolák valamelyikévé s ha igen, milyen irányúvá, azt az állami és a királyi katolikus, valamint a törvényhatósági, községi, társulati és magán középiskolákra nézve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg, a többi középiskolákra nézve a felállításról, illetőleg átszervezésről a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásának fenntartásával az illetékes fenntartó hatóság intézkedik.

Gimnázium lehetőleg csak oly községben (városban) maradhat meg vagy állítható fel, ahol másfajta középiskola (reálgimnázium vagy reáliskola) is van. Különös

méltánylást érdemlő esetekben a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter e részben kivételt tehet.

6. § ÉLŐ IDEGEN NYELVEK MEGVÁLASZTÁSA.

A 3. § *e)* és a 4. § *d)* pontjaiban felsorolt élő idegen nyelveknek egyike lehet a tanítás rendes tárgya egy-egy reálgimnáziumban, illetőleg reáliskolában. Hogy közülük melyik taníttassék, azt az állami és királyi katolikus, valamint a törvényhatósági, községi, társulati és magán középiskolákra nézve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a többi intézetekre nézve pedig az illetékes hatóság állapítja meg.

7. § A KÖZÉPISKOLÁK ÉVFOLYAMAI.

Mind a gimnáziumnak, mind a reálgimnáziumnak, mind a reáliskolának nyolc osztálya és ugyanannyi évfolyama van.

Újonnan felállítandó intézetek az első osztálytól kezdve fokozatosan is szervezhetők, a fejlesztésnek azonban évről évre folytonosnak kell lennie mindaddig, míg az iskola nyolcosztályúvá nem válik.

8. § FELMENTÉS A RENDES TÁRGYAK TANULÁSA ALÓL.

A rendes tárgyak tanulása alól felmentésnek helye nincsen, csupán testi alkalmatlanság miatt a testgyakorlás, továbbá a rajz technikai része alól. A felmentést a tanári testület meghallgatásával iskolaorvosi vagy tisztí orvosi vélemény alapján az iskola igazgatója adja meg.

9. § FELSŐBB OSZTÁLYBA LÉPÉS; JAVÍTÓ VIZSGÁLATOK.

Ugyanannak az iskolának egyik osztályából a következő felsőbb osztályába csak az a tanuló léphet, aki az elvégzett osztály rendes tárgyaiból, ide nem számítva a testgyakorlást, legalább elégséges érdemjegyet kapott.

Az a tanuló, aki egy tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, jogosítva van arra, hogy elégtelen osztályzatának kijavítása végett a következő iskolai év kezdetén javítóvizsgálatot telessen.

Aki két tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben a tankerületi királyi főigazgató, illetőleg az iskola felekezeti főhatósága engedélyével bocsátható javítóvizsgálatra; aki kettőnél több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az javítóvizsgálatra nem bocsátható.

Attól a tanulótól, aki négynél több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az osztály ismétlésének kedvezményét a tanártestület javaslatára a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg az iskola főhatósága megvonhatja.

A javítóvizsgálatot rendszerint abban az intézetben kell a tanulónak letennie, melyben az elégtelen érdemjegyet kapta. Megokolt esetekben a tankerületi királyi főigazgató, illetőleg az iskola felekezeti főhatósága megengedheti, hogy ez a vizsgálat más középiskolában legyen letehető.

A javítóvizsgálat meg nem ismételtető.

10. § PÓTLÓ VIZSGÁLATOK.

Ha valamely tanuló a szorgalmi idő jelentékenyebb részét elmulasztotta és mulasztását kellően igazolta, a tanári testület a tanulót pótlóvizsgálatra utasíthatja. A pótlóvizsgálatot a tanuló csak abban az intézetben teheti, melynek tanári testülete neki a pótlóvizsgálatot megengedte. Ha a tanári testület a pótlóvizsgálatot bármely okból nem tartja megengedhetőnek, a tanulót az osztály ismétlésére utasítja. A tanári testületnek erre vonatkozó határozata ellen a rendes hivatalos úton a tankerületi királyi főigazgatóhoz, illetőleg az iskola felekezeti főhatóságához lehet folyamodni.

11. § ÁTLÉPÉS EGYIK KÖZÉPISKOLÁBÓL A MÁSIKBA;

ÁTLÉPÉS POLGÁRI ISKOLÁBÓL VAGY SZAKISKOLÁBÓL KÖZÉPISKOLÁBA.

Az a tanuló, ki nyilvános középiskolából más, ugyanolyan tantervű nyilvános középiskolába kíván átlépni, előbbi intézetétől nyert bizonyítványával (tanulmányi értesítőjével) igazolni tartozik, hogy a megelőző osztályt minden rendes tárgyból, nem számítva a testgyakorlást, legalább elégséges eredménnyel végezte.

Az a tanuló pedig, aki oly középiskolába kíván lépni, melynek tanterve az általa eddig látogatott középiskola tantervétől különbözik, csak akkor vehető fel a következő osztályba, ha az általa elhagyott intézet okmányaival igazolja, hogy a közvetlenül megelőző osztályokban elégséges eredménnyel tanulta, a testgyakorlást ide nem számítva, legalább is azokat a tárgyakat, melyek rendes tárgyak abban az intézetben, melybe felvétetni óhajt. Ha e tekintetben hiány van, a tanuló az illető tárgyakból, illetőleg tárgyrészekből különbözeti felvételi vizsgálatot tartozik tenni. E felvételi vizsgálatot annak az intézetnek tanári testülete tartja, melybe a tanuló át akar lépni és ugyanaz a tanári testület határoz a felvétel fölött is.

A polgári iskolából és szakiskolákból középiskolába átlépő tanulók szintén tartoznak hasonló módozatok mellett a tantervi különbözetre kiterjedő felvételi vizsgálatot tenni.

12. § TANULÓK HETI ÓRASZÁMA.

A tanítási órák heti száma a tanulókra nézve a rendes tárgyakból, a testgyakorláson kívül, a középiskola első és második osztályában 26, a többi osztályokban 28.

13. § TANÁROK HETI ÓRASZÁMA. MELLÉKFOGLALKOZÁSOK.

A fejlesztés alatt nem álló teljes (nyolcosztályú) középiskolákban a hittanárokon, a testgyakorlás tanárain és a rendkívüli tárgyak tanítóin kívül a tanárok száma (az igazgatót beleértve) legalább 13. A rendes tanárok száma (az igazgatón kívül) bármely középiskolában nem lehet kisebb a meglevő osztályok számánál.

Az igazgatók legalább heti 3, legfeljebb heti 8, a tanárok heti 18 óránál többre, kivéve a rövid ideig tartó helyettesítést, nem kötelezhetők. Az igazgatók heti 10, a tanárok heti 24 óránál többre nem vállalkozhatnak. Ha az igazgatók heti 8, a tanárok pedig heti 18 óránál többet tanítanak, ezért külön díjazásban részesülnek.

Az igazgatók és tanárok a törvényhozás tagjai, vármegyei, városi, községi és egyházi képviselők (bizottsági tagok) lehetnek, de állandó fizetéssel járó főfoglalkozásszerű alkalmazást nem vállalhatnak.

Hogy mennyiben vállalhatnak más olyan tisztséget vagy megbízatást, amely őket tanári hivatásuk betöltésében nem akadályozza, azt esetről esetre előzetesen a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg a felekezeti főhatóság határozza meg.

14. § NYILVÁNOS ÖSSZEFOGLALÁSOK.

A középiskolák minden iskolai év végén osztályonként tartandó nyilvános összefoglalásokkal számot adnak az oktatás eredményéről.

15. § ÉRETTSÉGI VIZSGÁLATRA BOCSÁTÁS.

A középiskola nyolcadik osztályának sikeres elvégzéséről tanuskodó bizonyítvány arra jogosítja a tanulókat, hogy érettségi vizsgálatra bocsáttassanak.

16. § EGYSÉGES JOGOSÍTÁS. ELŐISMERETEK PÓTLÁSA.

A középiskolai érettségi vizsgálatok sikeres letétele valamennyi főiskolába rendes hallgatóként való belépés feltétele.

Amennyiben az egyetemen és a műegyetemen, vagy más főiskolán külön intézkedések volnának szükségesek avégből, hogy a felvett tanulók az itteni vizsgálatok és szigorlatok szempontjából megkívánt előismereteik esetleges hiányait főiskolai tanulmányaik folyamán kellő időben pótolhassák, azokról az illető főiskola meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

17. § A TANULÓK OSZTÁLYLÉTSZÁMA.

A tanulók létszáma osztályonként nem lehet több hatvannál. Az iskolafenntartók azonban ezt a számot fokozatosan csökkenteni kötelesek úgy, hogy a törvény életbeléptetésétől számított 10 évi előkészületi idő elteltével magyar középiskolában a tanulók létszáma osztályonként nem haladhatja meg a negyvenet.

18. § A TANÁRKÉPZÉS MÓDOSÍTÁSA ÉS A LEÁNYKÖZÉPISKOLÁK ÜGYE.

Amennyiben az 1883. évi XXX. törvénycikknek a középiskolai tanárok képesítését tárgyzó szakaszai e törvény következtében módosításra szorulnak, az erről való intézkedés külön törvénynek tartatik fenn, valamint külön rendelkezésekkel szabályozandó a leányközépiskolák szervezete és tanulmányi rendje, melyekre ez a törvény nem vonatkozik.

19. § ELŐBBI TÖRVÉNYES INTÉZKEDÉSEK
HATÁLYON KÍVÜL HELYEZÉSE.

Ez a törvény hatályon kívül helyezi az 1883. évi XXX. tc. 1–5., 11–12., 16., 21., 26. és 32. §-ait, valamint az 1890. évi XXX. törvénycikket egész terjedelmében.

20. § VÉGREHAJTÁSI ZÁRADÉK.

Ennek a törvénynek végrehajtásával a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter bízatik meg.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A KÖZÉPISKOLAI TANÁRKÉPZÉSÉRŐL
A NEMZETGYŰLÉSSEN TARTOTT BESZÉD

(1924. november 26. A beszéd megjelent a *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai* (1917–1932) című kötetben. Válogatta az előszót és a jegyzeteket írta: Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 312–331.)

T. Nemzetgyűlés! A napirenden levő főiskolai törvényjavaslat tegnapi tárgyalása alkalmával az ellenzék részéről ismét szóvá tetetett az a szempont, hogy nem annyira a közép- és főiskolai oktatás, mint inkább a népoktatás kérdéseivel kellene foglalkozni. *[Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.]* Kötelességem tehát a t. nemzetgyűlésnek azt a megnyugtatást adni, hogy a pénzügyminisztériummal már letárgyalt folyó évi költségvetésben húsz tanyai iskola építésére a szükséges fedezet rendelkezésemre bocsátatott. Mindenesetre köszönöm a t. ellenzéknek azt is, hogy a kultúra nagy kérdései iránt megfelelő érzékkel viseltetik, és azt hiszem, ebben a tekintetben magyar ember és magyar ember között nincs és nem is lehet különbség. De itt nem óhajtok megállni.

T. barátom, a Pénzügyminiszter Úr és közöttem tárgyalások folynak olyan irányban, hogy a Bazilika-kölcsön mintájára egy nagyobb kultúrmentő kölcsön kontraháltassék, amely módot nyújtana a kultusztárcának arra, hogy mind azokat a szükségessé vált beruházásokat eszközölje, amelyeknek hiányát éppen a közoktatás terén annyira érezzük. Egy ilyen kölcsön lehetővé tenné a tanyai iskolaügynek teljes kifejlesztését. Amiket ma előadok, az nemcsak a t. nemzetgyűlésnek, hanem az országnak is szól. Éppen ezért kérem a t. képviselő urakat, hogy ilyen komoly kérdés tárgyalásánál legyenek szívesek figyelmükkel megajándékozni. *[Helyeslés. Halljuk! Halljuk!]*

Ez a kölcsön, mint mondtam, lehetővé tenné a tanyai iskolaügynek majdnem teljes megoldását, és lehetővé tenné Dunántúl és a Felvidék megmaradt részében is mindazoknak a középiskoláknak megépítését, amelyekre szükségünk van abból a szempontból, hogy az írni-olvasni nem tudásnak nemzeti szerencsétlenségét, nemzeti betegségét az egész vonalon leküzdhezzük. *[Élénk helyeslés a jobboldalon.]* De lehetővé fogja tenni könyvtáraink, laboratóriumaink és klinikáink azon igen nagy hiányainak pótlását, amelyek háborús esztendő és az azokat követő forradalmi évek nehézségeiből kifolyólag állottak elő, szóval lehetővé teszi e téren a múlt véletlen mulasztásainak pótlását is.

Ezek után áttérek a napirenden levő javaslatnak tárgyalására. A tegnapi nap folyamán felszólalások hangzottak el a szélsőbal- és a szélsőjobboldalról, valamennyien – örömmel konstátálom – tárgyilagos szellemben és tárgyilagos célzattal. Én ebben egy szép tradíció kifejlődését látom, annak tradíciónak kifejlődését, hogy ha kulturális kérdésekről van szó, azokat minden személyi vonatkozástól menten

tisztán, mint magyar emberek, a hazának tartozó kötelességérzettel és tárgyilagos-sággal tudjuk kezelni. A magyar nemzetnek a nagy összeomlás után becsületén kívül csak kultúrája maradt meg. Éppen ezért az egymást követő kultuszminiszterekre nehezedik mai korban talán a legnagyobb felelősség. *[Úgy van! Úgy van! jobb felől.]* Az a felelősség, hogy azt a műveltséget, amelyet egy jobb kortól átvettünk, a mai súlyos időkben át tudjuk menteni egy újabb jobb kornak, amelynek eljövételéről valamennyien meg vagyunk győződve. *[Úgy van! Úgy van! jobb felől.]* Őszinte örömmel tölt el és feladatomat lényegesen megkönnyíti az a körülmény, hogy látom, hogy a kultúra nagy kérdései iránt nagy szeretet nyilvánul meg, mert a kultúrának a szeretet melege kell, az egész nemzet szeretetének melege, hogy virulhasson, éppúgy, mint a természetnek a nap melege.

Úgy látom, hogy a nemzetgyűlés helyeslésével találkozott az a gyakorlatom, hogy korábbi javaslataimnál is visszapillantást vettem annak az intézménynek múltjára, amelyet megreformálni óhajtunk. Mert csak a radikalizmus szakít a múlttal. Minden evolúciós politika, minden nemes értelemben vett konzervatív nemzeti politika a múlt értékeinek felhasználásával kívánja a kultúrát fejleszteni. Éppen ezért egész röviden visszapillantást óhajtok vetni a középiskolaitanár-képzés magyarországi fejlődésére is, és ahhoz fűzöm azután azoknak az elvi álláspontoknak ismertetését, melyek e részben az európai pedagógiai irodalomban és a gyakorlatban mutatkoznak, hogy így indokoljam meg javaslatom létjogosultságát és helyességét.

Az egész magyar középiskolaitanár-képzés egy kicsiny intézményből indul ki. A XVIII. század harmincas éveiben a jezsuita rend Szokolcán létesített egy úgynevezett collegium repetentiumot. Oda utalták továbbképzésre a rendnek azon tagjait, akik akkor Magyarországon számos középiskolában elvállalták a tanári működést. Amint méltóztatnak tudni, 1772–73. tanévig a jezsuiták látták el a nagyszombati egyetlen magyar egyetemen a filozófia tanítását is. Ennek az évnek őszén jelent meg XIV. Kelemen pápának a Dominus ac Redemptor bullája, mely a jezsuita rendet eltörölte, és így Mária Teréziának, a nagy királynőnek gondoskodnia kellett arról, miképpen helyettesítse a jezsuita rendet az egyetemen s az akkor gazdátlanná vált gimnáziumokban. Ekkor a magyar nemzetnek nagy szerencséje az volt, hogy a Gondviselés oly kultúrpolitikust adott nekünk, aki Trefort mellett ennek a nemzetnek legnagyobb kultúrpolitikusa: Ürményi Józsefet. A jezsuita rend eltörlése utáni nagy reorganizáció lelke Ürményi József volt, aki ezt az időt felhasználta arra, hogy újjászervezze a nagyszombati egyetemet, és azt azután 1777-ben áttelepítse az ország fővárosába, Budapestre.

Ez az áthelyezés nemcsak térbeli változást jelentett, hanem egy hatalmas reorganizációnak betetőzését is. Ő ezt a collegium repetentiumot fejlesztette elő a magyar tanárképzés anyaintézetévé. Kétségtelen, hogy Göttingában akkor már megvolt a seminarium philologicum kilenc növendékkel, ahol a német középiskolák számára képezték ki a tanárokat. Előtte azonban a korábbi magyar minta lebegett, és a magyar tradícióknak minden megszakítása nélkül magyar szellemben épített tovább. Az addigi egy tanszék helyébe kettőt létesített; az általános esztétika tanárának megmaradt Szerdahelyi György, de Kubihofer Ágost személyében egy második tanárt alkalmaztak az egyetem filozófiai karán, akinek az volt a hivatása, hogy a gimnáziumi tanári pályára készülő fiatalabb emberekkel a humaniorákból

foglalkozzék. Ebben a kétéves tanfolyamban van a magyar főiskolai tanárképzésnek alapja.

Ezen a téren mi messze megelőztük a német egyetemeket is, amelyek filozófiai kara hosszú ideig egészen más kérdésekkel foglalkozott. Ürményi a collegium repetentiumnak rendezése mellett behozta még a tanári versenyvizsgákat, az úgynevezett concursusokat is. Egészen tisztán látta, hogy ebben a kollégiumban mindazokat az ifjakat, akik akkor a magyarországi középiskolákban tanári pályára készültek, egyesíteni nem lehet. Az akkori egyszerű, kezdetlegesebb viszonyaink mellett be kellett érnie azzal, hogy egyeseknél csak a pusztá vizsgálat útján győződjék meg arról, hogy alkalmasak-e a középiskolai tanári pályára. Ha azonban meggondoljuk, hogy Ürményi a Ratio Educationis behozatalával ezt 1777-ben rendszerezítette, s a poroszok a tanári vizsgát csak 1810-ben hozták be, akkor azt hiszem, büszkéek lehetünk Ürményi előrelátására. Ő satekintettel belenézett a jövőbe és meglátta a jövő fejlődését.

Az akkori filozófiai kar Európa-szerte csak melleleg foglalkozott középiskolai tanárok képzésével. Azok a filozófiai karok voltaképpen közbülső pozíciót foglaltak el egyfelől az akkor még kevesebb osztállyal bíró gimnázium, másfelől a magasabb karok, a jogi, teológiai és az orvosi karok között, amelyekre előkészítettek. Mikor azután az osztrák abszolutizmus idején az Entwurf ezeket a filozófiai karokat beolvasztotta a gimnáziumokba, ebből keletkeztek a gimnáziumok felsőbb osztályai, akkor nyílt meg a lehetősége annak, hogy a filozófiai kar magát teljesen a tanárképzésnek szentelje.

1862-ben az akkori provizorikus magyar kormány már behozza a filozófiai karon a tanárképzést. Beöthy Zsolt egy egyébként igen szép értekezésében azt mondja, hogy az állami tanárképzés voltaképpen ezzel az intézkedéssel kezdődik. Ebben a tekintetben Beöthy Zsoltnak nem volt igaza. A magyar tanítóképzés alapjait Ürményi József vetette meg már a Ratio Educationis kibocsátásakor, 1777-ben sokkal előbb, mint például az egyébként igen magas színvonalon álló német tanárképzés megkezdődött. A hetvenes évek azután a tanárképzés terén két fontos intézkedést hoztak. Az egyik a gyakorló- vagy mintagimnázium megalakítása, a másik pedig a tanárképző intézet létesítése. Ez az intézmény azonban mind a mai napig nem felelhetett meg teljesen a várakozásoknak, két okból. Először azért, mert nem volt törvénnyel szabályozva, csak kultuszminiszteri rendelet adta meg a létalapját, mely minden intézmény életében bizonyos labilitást jelent, mert az intézmények egészben véve törvényi szabályozást igényelnek. Éppen a törvényi szabályozás hiánya tette azután szükségessé azt is, hogy a tanárképzés ne tétessék kötelezővé, oda csak az lépett be, aki belépni óhajtott. Az intézmény ilyen szervezet mellett természetesen nem hozhatta meg mindazokat a gyümölcsöket, amelyeket megalkotói tőle vártak. Ezt a hiányt van hivatva pótolni éppen az a törvényjavaslat, amelyet most volt szerencsém a nemzetgyűlés elé terjeszteni. *[Helyeslés a jobboldalon.]*

A negyedik nagy mozzanat a tanárképzés terén a kilencvenes években az Eötvös-kollégium felállítása volt. *[Úgy van! jobb felől.]* A gyakorlóiskolában Kármán Mór, az Eötvös-kollégium élén Bartoniek direktor munkássága korszakos jelentőségű volt a magyar tanárképzés történetében, s azt hiszem, hogy ezeken a nyomokon kell

nekünk továbbhaladnunk akkor, ha a mai nehéz viszonyok között fejleszteni akarjuk a magyar tanárképzés ügyét.

Ezekben volt szerencsém egész röviden vázolni a magyar tanárképzés múltját. Most már áttérnék arra a nagy elvi kérdésre, amelyben állást kell foglalniuk a kultúrpolitikusoknak és a parlamenteknek akkor, ha a tanárképzés problémájával foglalkoznak. Ez a kérdés abban áll, hogy a bölcsészeti karok kizárólag a tiszta tudomány művelésével foglalkozzanak-e, amely esetben a középiskolai tanárképzést kénytelenek átadni más, különállólólag szervezett intézményeknek, olyanféleképpen, amint ez a múltban Franciaországban történt az École Normale Supérieure alapításával. Ebben az esetben a filozófiai kar a tiszta tudomány művelésével foglalkozik, de egyben el is néptelenedik, nagyon csekély számú hallgatója lesz. Ezt az utat a magyar állam mai pénzügyi viszonyai mellett nem követhetem, mert egyáltalában nem lehetne megindokolni azt, hogy mi ebben a szegény országban nagy költséggel négy bölcsészeti kart tartunk fenn, és amellett kénytelenek legyünk egy külön tanárképző intézetet létesíteni. *[Helyeslés jobbról.]* A másik véglet ezen a téren azután az, hogy azt mondjuk: a bölcsészeti kar mondjon le a tudomány továbbfejlesztésének magasztos feladatáról, mondjon le a kutatásról, és tisztán a tudományos ismeretek közlésére, a tanító munkára szorítkozzék. Azt hiszem, hogy erre a capitis deminutióra sincs nekünk, magyaroknak szükségünk, hanem ezen a téren is olyan közvetítő megoldást kell keresnünk, amely egyfelől teljes mértékben lehetővé teszi továbbra is azt, hogy a magyar egyetemi tanár a tudomány továbbfejlesztésével és kutatásokkal foglalkozzék, de másfelől, igenis kivegye a maga részét a jövőbeni középiskolai tanári kar neveléséből is, ami az egyik legnemesebb feladat, amellyel magyar férfi találkozhatik. Azt mondták nekem, hogy a középiskolai kérdés tanárkérdés. Ez igaz, de a középiskolai tanárkérdés viszont egyetemi tanárkérdés, mert a középiskolai tanárt az egyetemi tanár képezi ki. Végelemzésben tehát az egyetemi tanártól függ, hogy milyen a középiskolai tanár, s a középiskolai tanártól függ, hogy milyen a középiskola. *[Úgy van! Úgy van! jobbról.]* Azt pedig ne feledjük el egy pillanatra sem, hogy ez a középiskola képezi ki azt a magyar intelligenciát, amely hivatva van a magyar nemzetet vezetni. Én tehát azt a középső megoldást választom, hogy meg akarom hagyni a magyar egyetemi tanárt a tudomány szolgálatában, de másfelől megkívánom tőle, hogy vegye ki a részét a magyar középiskolai tanárok kiképzéséből. Ezt az álláspontot bizonyos fokig kiélezve képviselte a nagy emlékű Kármán Mór, egyik legnagyobb pedagógusunk. Ezt az álláspontot leenyhítette addig a mértékig, ameddig az gyakorlatilag megvalósítható Fináczy Ernő legutóbb a *Magyar Pedagógiában* közzétett cikkében. Ez a cikk fejezi ki tulajdonképpen az én meggyőződésemet is ebben a tekintetben, és ilyen szelvényben alkottam meg éppen Fináczy Ernő közreműködésével, de Petz Gedeon, Pauler Ákos és Kornis Gyula egyetemi professzoroknak, az én kedves munkatársaimnak közreműködésével ezt a javaslatot, amely alkotmányos tárgyalás végett a t. nemzetgyűlés előtt fekszik.

A filozófiai karok munkássága ellen nem csak nálunk, hanem Európa-szerte mindenhol komoly kifogásokat tesznek. Kifogásolják azt, hogy a tanár négy év alatt nem megy át egész szakmáján, s így a jelölt még a saját szakmájában is csak megszakított, szakadozott ismereteket kap. Kifogásolják azt, hogy hiányzik az összefüggés

a többi tanulmányokkal, hogy az egyes tanárok előadásai között sincs meg az az összefüggés, amely az ő külön-külön munkájukat azután egy nagy kulturális egésszé egyesítheti. Kifogásolják azt, hogy ritkán adatnak bevezető előadások, melyek a kezdőnek aztán a magasabb szakok művelését megkönnyítik. Kifogásolják azt, hogy nem tartanak összefoglaló előadásokat, amelyek az egész szakma fölötti áttekintést teszik lehetővé. Kifogásolják, hogy azt is, amit a professzorok előadnak, nem kellő sorrendben adják elő, márpedig a sorrend a tanulmányoknál kiváló fontosságú. Kifogásolják, hogy a tanár igen sokszor egyhangú személyes irányt képvisel, a vizsgáztatásoknál csak az ő személyes irányának megfelelő választ honorálja, s így a növendék egyoldalú műveltséget nyer. Kifogásolják, hogy egyes professzorok túl sokat foglalkoznak jelentéktelen részletkérdésekkel, s ama nagy problémák tekintetében, amelyekkel a középiskolai tanárnak az ifjúságot kell megismertetni, nem adnak kellő felvilágosítást. Általában azt mondják, hogy az elméleti képzés nincs elégséges tekintettel az iskola feladataira. Mikor a jelölt elvégezte egyetemi tanulmányait, nem viszi magával a szakmájához tartozó középiskolai anyagnak teljes tudományos részletét, s amit ebből az anyagból egyetemi hallgató korában elsajátított, azt sem úgy hallotta, hogy középiskolai teendőivel szorosabb vonatkozásba hozható volna. Ezek a bajok tényleg megvoltak a mi filozófiai karunkon is, de vigasztalhat bennünket az, hogy ezek nem olyan panaszok, amelyeket csak minálunk formuláltak, nem olyan bajok, amelyek csak minálunk fordultak elő. Ha bárminő didaktikai vagy pedagógiai kézikönyvet méltóztatnak elővenni, meg fogják látni, hogy az előfordul Európában mindenhol minden időben. A francia mondás azt mondja: *Tout apprendre c'est tout pardonner*; éppen meg kell érteni azokat az összes okokat és nehézségeket, amelyek ezekhez a bajokhoz vezetnek. A XVIII. század szelleme dogmatikus és racionalisztikus volt, és ez a dogmatikus irányzat mindenre kész választ adott. Például az észjog a mindenkor érvényben lévő jogot úgy tüntette fel, mintha józan ember másra nem is gondolhatna, ott nemigen voltak tévedések. Ilyen stúdiumot rövid kézikönyvben vagy rövid kompendiumban összefoglalni nagyon könnyű volt. Az észjogról összefüggő áttekintést adni egész egyszerű vállalkozás volt, de a XIX. század éppen a XVIII. századnak ezzel a dogmatikus és racionalisztikus irányzatával szemben meghozta a visszahatást, a történelmi iskolát. Megnézték az intézmények múltját, s meglátták azt, hogy a történelem folyamán minden evolúál, hogy milyen kevés a fix kategória, és egy relativisztikus gondolkodáshoz jutottak az emberek. Ahol azelőtt mindenki pozitívumokat látott, ott mindenki csak megoldandó problémákat, kételyeket látott, amit talán egy túl-hajtott kritika még a kelleténél tovább is fejlesztett. Természetes, hogy ilyen korszellelem mellett az egyetemet elhagyó ifjúság is problémákkal ment ki az életbe. A középiskola ellenben kész eredményeket követel. Az iskolában tanítani csak pozitívumokat lehetett, 10-18 éves gyermekeknek problémákat feltárni és az ő lelkükbe kételyeket beplántálni nem lehet, mert akkor a középiskolai tanítás elhibázza a maga célját. A XIX. század historikus és relativisztikus irányzata tehát tulajdonképpen rendkívül megnehezítette a filozófiai karokon a tanárképzést. Ez a nehézség a korszellemből következik és nem egyesek hibájából.

A másik momentum szintén a XIX. század irányából következik. A XIX. század tudományossága a maga nagy eredményeit annak köszönhetette, hogy specializált.

Sok jó szakember volt, mindenki azonban a maga tudományának csak egy kis szakával foglalkozott; ez volt az akkori kutatásoknak nagy előnye és hátránya. Ilyen eljárás mellett a tudományok tere hihetetlenül kitarul. Hiszen a mi nagyatyáink az iskolában mit tanultak az ókorból?

Tanulták a bibliai történetet és tanulták a görög és római történetet. Azóta az egyiptológia és az assziriológia megtanított bennünket arra, hogy a múltak messzemenesse mögé nyúltak azoknak a koroknak, amelyeket a mi nagyapáink tanultak a középiskolákban. A prehisztória még ennél is messzebb megy, a paleontológia behatol a föld kérge alá és onnan hozza ki a múlt emlékeit, a kozmográfia pedig még innét is távolabb megy. Méltóztatnak tehát látni az emberi tudás mezejének hihetetlen megnövekedését. A mi nagyapáink csak a klasszikus nyelvekkel foglalkoztak, nekünk pedig már a modern filológiával is kell foglalkoznunk, és a modern tudomány elmerül a kelet-ázsiai népek kultúrájának vizsgálatában is. Itt is tehát a tudás mezejének hihetetlen megnövekedésével állunk szemben. De amit legelőször kellett volna említenem, itt van a természettudományok terének megnövekedése az új korszakos felfedezések következtében. Milyen egyszerű volt ezelőtt száz évvel egy ókori történésznek vagy természettudósunk szerepe a középiskolában és milyen nehéz ma, amikor ilyen óriási ismeretmeggel állunk szemben, amikor az ismereteknek szétágazásával, specializálódásával állunk szemben, amikor az iskola szintén kívánja mindennek rövid összefoglalását. Hogy tehát itt nehézségek és bajok voltak, az természetes, de ennek tulajdonképpen az az oka, hogy a XIX. század hatalmas haladásának szellemét rendkívül nehéz volt úgy kondenzálni, hogy azt a középiskolában oda lehessen adni 10–18 éves gyermekeknek, úgy, hogy abból komoly hasznuk is legyen, és hogy idő előtt oly problémák elé ne állítsák őket, amelyekkel való foglalkozásra az intellektusuk megint kevés.

A harmadik nehézség ezen a téren az, hogy rendkívül nehéz a kutatómunkát a tanító munkával egyesíteni. A főiskolai tanárnak – mint mondtam – kutatónak és közlőnek kell lennie egyszersmind, és ezt a két feladatot egyesíteni rendkívül nehéz. Fölötte tanulságos ebben a tekintetben az az emlékirat, amelyet Németország egyik legnagyobb kultúrpolitikus, Harnack Adolf terjesztett II. Vilmos német császár elé. Ebben az emlékiratban Harnack kifejti, hogy különösen a természettudományi kutatás terén az amerikai egyetemek éppen az ő nagy anyagi dotációiknál fogva messze túlszárnyalják a német egyetemeket, és hogy a század fordulóján a német tudományosság már az előtt a veszedelem előtt áll, hogy az amerikai tudományosság éppen az anyagi eszközök bősége miatt túlszárnyalja a német tudományosságot. Ekkor azt javasolta Harnack Adolf II. Vilmosnak, hogy válasszák szét a tudományközlést az új kutatásoktól, és a kutatások céljára létesítsenek egészen külön intézeteket. E célból létesítették a Kaiser Wilhelm Intitutot Berlin-Dahlemben és Németország egyéb részeiben is. Ezek a Kaiser Wilhelm Intitutok tisztán kutatással foglalkoznak, ahol a tudós tehát ismeretközléssel megterhelve nincs, hanem egész munkáját a tudomány továbbfejlesztésére szentelheti. Ugyanebből a gondolatból született meg Franciaországban a College de France-nak továbbfejlesztése, ahol nem konkrét célból képezik a hallgatókat, hanem a tudósok ott szervezett katedrákon már csak kutatásaik eredményeit hirdetik egész Franciaországnak. Kétségtelen, hogy össze van kötve bizonyos nehézséggel az, hogy a tudós

kénytelen kutatásokkal is foglalkozni és az ismeretek közvetítését is működésének körébe vonni. Igen sok magyar egyetemi tanár azonban becsülettel tett eleget ennek a nehéz kötelességnek ma, amikor a magyar nemzet nehéz pénzügyi helyzetében a két feladatnak ezt a kettéválasztását megvalósítani nem tudjuk. Egypár külföldi tudományos intézet létesítésével, a bécsi és berlini Collegium Hungaricum kifejlesztésével azonban igyekeztem a magyar tudományos világnak is módot adni arra, hogy a tanítástól függetlenül teljesen a tudományok továbbfejlesztésének élhessenek, és tudósaink egyedül annak szentelhessék magukat. *[Élénk helyeslés jobb felől.]* Ha méltóztatnak látni azt, hogy a XIX. század szelleme hipotetikus volt, sok volt a probléma, a középiskola pedig kész ismereteket igényelt, ha méltóztatnak látni azt, hogy a XIX. században specializáló volt a szellem, az iskola pedig szintetikus volt, ha méltóztatnak látni azt, hogy míg a boldogabb, gazdagabb külföld kutatóintézeteket tudott létesíteni, addig a magyar egyetemi tanár kénytelen volt a maga munkáját a tudományos kutatás és tanítás között megosztani, akkor meg fogják érteni legalább azt, hogy nálunk nem mehetett minden kívánságaink szerint, bár konstatálnom kell, hogy egyetemeink sokkal nagyobb munkát végeztek, mint amekkorát a dolgokon kívül állók vagy az egyetemről kellemetlen emlékeket magukkal hozott hallgatók általában hiszik.

Hogyan lehet a bajokat orvosolni? *[Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.]* A bajokat csak eggyel lehet orvosolni, a dolognak egy arkánuma van, a helyes kinevezési módszer, személynek, a tanárnak helyes megválasztása *[Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.]*, mert a legmagasabb kultúra keretében a kultuszminiszter felügyeleti joga csak nagyon korlátozottan érvényesülhet. Végtelenül szomorú lenne, ha a magyar kultuszminiszternek egy magyar egyetemi tanárt, mondjuk, fegyelmi eljárással kellene rászorítani hivatásának teljesítésére. Különben is minden ilyen belenyúlás nagyon könnyen megbosszulhatja magát, mert hiszen parlamentáris államban a miniszterek változnak, minden miniszter más világnézetet képvisel, és a tudományok szabad művelése szempontjából rendkívüli veszedelmet jelentene, ha a mindenkor kultuszminiszterek a maguk világnézetét akarnák a rendelkezésükre álló felügyeleti eszközökkel főiskolákra ráoktrojálni. Itt csak egy mód van: lelkiismeretesen megválasztani az egyetemi tanárt és nemcsak tudományára, hanem az egyéniségére is, s arra nézni, hogy hazafias ember legyen *[Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.]*, hogy szeresse az ifjúságot és szeresse a tudományt. Ha ez a három szempont érvényesül a kiválasztásnál, akkor nyugodtan nézhetünk a jövő elé.

Szívesen elismerem, hogy a múltban voltak esetek, hogy egyes professzor urak csak addig dolgoztak, amíg a katedrát elérték, és akkor megszűntek dolgozni; szívesen elismerem azt is, hogy bizonyos speciális irányba egyesek túlságosan beleélték magukat, és más dolgokat nem láttak, rapszodikusán, szívetesen is adtak elő. Ezek azonban nagyon ritka kivételek voltak. A magyar egyetemi tanároknak túlnyomó része becsületesen végezte a múltban kötelességét és végzi most is bámulatos önfeláldozással, és meg kell állapítanom, hogy elsősorban az Ő munkájuknak köszönhető az, hogy igenis van olyan művelődésünk, amellyel messze túlszárnyaljuk ma még azokat a nemzeteket – és remélem, a t. nemzetgyűlés támogatásával túl fogjuk szárnyalni a jövőben is –, amelyeket a mi rovásunkra most területileg olyan nagyra növeltek és annyira megerősítettek.

Áttérve most már azokra az alapelvekre, amelyekből ez a törvényjavaslat kiindul, kiindulok abból, hogy az elméleti tanárképzés elsősorban a magyar egyetemek filozófiai karának feladata. Ezt a munkát azonban elsősorban teljessé kell tenni, a gyakorlati tanárképzés szempontjából bizonyos fokig ki kell egészíteni. Erre a kiegészítő munkára hivatottak a tanárképző intézetek, amelyeket most már ezzel a javaslattal törvényesen akarunk beállítani közoktatásunk szervezetébe.

A tanárképzés a múltakban rendeletileg lévén szabályozva, nem lehetett kötelező; ez a törvény kötelezővé teszi a tanárképzést és most már kötelező lesz a filozófiai hallgatóra nézve, hogy tanulmányait bizonyos sorrendben végezze, a kollégiumokat egy bizonyos racionális sorrendben hallgassa, hogy felvegye mindazokat a kiegészítő előadásokat is, amelyek szükségesek arra, hogy az egyetemi tanár által természetesen csak nagy vonalaiban ismertetett diszciplínához azt a részlettudást is megszerezze, amire szüksége van. Különösen a középiskolai oktatásban járatos, s a középiskolai tanárképzéshez berendelt középiskolai tanárok adják elő minden diszciplínához a maguk saját didaktikáját, mert az általános didaktikának nagyon csekély számú szabálya van, ellenben minden tudományágnak megvan a maga sajátos didaktikája, és ennek ismerete döntő, s ezt sokszor az egyetemi tanár nem nyújthatja, különösen az az egyetemi tanár nem, aki maga középiskolai tanár nem volt, aki a tudósképzés retortáin ment át, aki tehát a maga tudományát kiválóan tudja közvetíteni a hallgatóival, aki azonban azzal a didaktikai művészettel nem bír – mert ez művészet –, amely gyermekek oktatásához szükséges.

Én tehát kötelezővé akarom tenni a tanárképzésben való részvételt, és ebben a tekintetben csak egyetlenegy kivételt óhajtok tenni: a Szent Benedek-rendre nézve. Amint méltóztatnak tudni, a Szent Benedek-rend Pannonhalmán tart fenn tanárképző intézetet saját erejéből. Ez százados intézmény, amely kiváló eredménnyel működik, s amelyhez hozzányúlni, s amely alól a létjogosultságot elvonni annyival kevésbé óhajtom, mert ez a nemzetgyűlés és ennek a nemzetgyűlésnek baloldalon ülő pártjai is szívesen elismerték, hogy a szerzetesgimnáziumok és közöttük a bencés rend gimnáziumai jók, s így nem látok okot arra, hogy egy százados intézmény tisztán az uniformitás kedvéért megszüntetessék. *[Helyeslés jobb felől.]*

Egy másik elv, amelyen az én javaslatom nyugszik, a gyakorlati év kötelezővé tétele. A Trefort-féle törvény is szükségesnek látta a gyakorlati évet, megengedte azt is, hogy ezt a gyakorlati évet valaki úgy töltse el, hogy magánháznál tanítson. Én ezt nem tartom szerencsés megoldásnak, s nekünk meg kell találnunk a módját annak, hogy mindenki, aki magyar középiskolában tanítani fog, a didaktikának éppen ezen gyakorlati fogásait elsajátítsa, a középiskolában gyakorlatot szerzett régi pedagógusok oktatásából. E téren a múltakban tett kivétel sok visszaélést okozott, hiszen olyan bizonyítványt szerezni, hogy én egy magánháznál tanító voltam, nagyon könnyű volt. Ezt a visszaélést okvetlenül meg kell szüntetni, mert egy ügyetlen, egy didaktikailag nem járatos tanár hihetetlenül meg tudja nehezíteni a gyermekek munkáját, amit sokan, a jelen levő képviselő urak is, akik egyúttal atyák is, saját maguk tapasztaltak. *[Úgy van! jobb felől.]*

Tisztelt nemzetgyűlés! Én nem áltozom magamat illúziókkal, és tisztában vagyok azzal, hogy ez az egész tanárképző javaslat célját csak akkor érheti el, ha meg

tudjuk oldani azt a nagy diákszociális problémát, amely egyértelmű a magyar tanárképzéssel. Hiszen ezen a téren miért voltak nehézségek és bajok? Tanári pályára éppen a hiányos, gyengébb előmenetel folytán – ez közismeretű – általában a szegényebb sorsú szülők gyermekei mentek, akiknek szülői nem voltak képesek az egyetemi ifjúnak azt a gondtalanságot biztosítani a négy akadémikus év alatt, amelyre neki tanulmányai rendes elvégzése érdekében szüksége volt, az ifjúság magánórákra volt utalva, kénytelen volt sokszor elhanyagolni az egyetemi előadások látogatását is, és azok a különösen szorgalmasak, akik a magánórák, kenyérkereső órák mellett még az egyetemi előadásokat is pontosan látogatták, mint fáradt, kimerült emberek kerültek az életbe, és nem volt meg az a frissességük, amely szükséges a tanítói hivatáshoz, és néha bizonyos keserűséget vittek magukkal múltjukból, ami különösen megbosszulja magát az iskolában, mert hiszen a gyermek ártatlan, finom, érzékeny lelkéhez nem szabad elkeseredett embernek hozzányúlni [*Úgy van! jobb felől.*], a gyermek erre sokkal jobban reagál, mint a felnőtt ember, az itt ülő képviselő urak némelyike még érzi olyan igazságtalanságok tövisét, amelyeket gyermekkorban szenvedett el [*Úgy van! jobb felől.*]. Ha valahol kell lennie olyan harmonikus lelkű embernek, aki a gyermeket szereti: úgy az iskolában kell lennie! De hogy ez így legyen, okvetlenül mindent meg kell tennünk, hogy azokat, akik középiskolai tanári pályára készülnek, a napi megélhetés gondjától mentesítsük, és azoknak az egyetemi négy évet gondtalanná tegyük.

Elöljárt ezen a téren nagy elődöm: Eötvös Loránd miniszter, aki megalapította az Eötvös-kollégiumot. Szándékom az, hogy a vidéken is ilyen Eötvös-kollégiumokat létesítsünk, s amint a javaslatban is jelezve van, ki akarok jelölni a meglévő internátusokban s a fennálló menzákon is egy részt, amennyiben megfelelnek, ezek részére, és ott a tanárjelölteknek elsőbbséget kívánok adni.

Az állam mai nehéz helyzetében honnét vesszük ezeknek a tanárképző intézeteknek megvalósításához szükséges anyagi eszközöket? E célból újabb hitel engedélyezése iránt aligha fordulhatunk a pénzügyminiszter úrhoz, de igenis a múlt tanév végén megszüntettünk egy teljesen fölösleges középiskolát, ennek a tanári kara révén tizenhat középiskolai tanári állás szabadult fel. Ezeket a tanárokat nem helyeztem B-listára, hanem széthelyeztem őket Magyarország középiskolaiba, viszont felhatalmaztam az egyetemeket arra, hogy tizenhat tanárt keressenek ki az összes magyar középiskolai tanárok sorából, akiknek nagy a didaktikus jártasságuk, akik a tanítás művészetében elismert tekintélyek. Ezeket szándékozom beosztani az egyes egyetemek mellett létesülő tanárképző intézetekhez, hogy aztán az egyes teoretikus szakmáknak didaktikáját tanítsák és egyébként azokat az összefoglaló, áttekintő kollégiumokat tartsák, amelyekre nekünk a tanárképzés szempontjából okvetlenül szükségünk van.

T. nemzetgyűlés! Egy áldozatot meg kell hozniok a nem állami, a felekezeti középiskoláknak is, és pedig azt, hogy azokban a városokban, ahol egyetemek vannak tanárképzés céljából, beengedjék a maguk középiskolaiba a bölcsészeti hallgatókat, hogy ott a gyakorlati tanárképzést lássák. Itt egyfelől a piarista rendnek és a cisztercita rendnek, másfelől a református egyháznak iskoláiról van szó. Én bizonyosságot szereztem az iskolafenntartók részéről arról, hogy ők ezt nemcsak hogy nem tekintik meg nem engedett belenyúlásnak a maguk autonómiájába,

nemcsak hogy nem tekintik megterhelésnek, hanem büszkeségükre szolgál [*Helyeslés a jobboldalon.*] olyan irányban, hogy közreműködhetnek a magyar tanárképzés fejlesztésében.

Nem áltatom a nemzetgyűlést azzal, hogyha ez a javaslat törvényerőre emelkedik, ideális állapotok fognak elkövetkezni. Erre a magyar nemzet mai helyzetében bármely téren csekély a kilátás, de azt hiszem, hogy komoly lépést teszünk előre a magyar főiskolai oktatás terén, amelyért ez a kicsi nemzet páratlanul nehéz viszonyok között mindig nagy áldozatokat hozott. Csak meghatottsággal lehet olvasni azoknak a magyar ifjoknak hosszú sorát, akik a középkorban a bolognai, padovai, párizsi, krakkói és a bécsi egyetemet látogatták, és attól az időponttól kezdve, hogy a magyar állam megerősödött, állandóan itt az egyetemalapítási törekvés.

A XIV. században a nagy Anjou, Nagy Lajos alapítja a pécsi egyetemet. A XV. században Hunyadi Mátyás, amikor látja, hogy a pozsonyi egyetem nem fejlődik, Budán tesz kísérletet egyetemalapításra. Akkor jön a rettenetes XVI. század, a mohácsi vész kora. Esztergomot elfoglalják, Várdai primás elveszti székhelyét. Martinuzzi kardinális rövid ideig van az érseki székből, és utódja, Oláh Miklós ismét reorganizálja Nagyszombatban a maga érseki iskoláját, s ezzel megveti a későbbi egyetem alapját. A XVII. században Pázmány Péter megalapítja magán-erőből azt, amit máshol fejedelmek csinálnak meg, a nagyszombati egyetemet.

A XVIII. században ott látjuk Ürményit, aki a jezsuita rendek összeomlása után a felvilágosodás szellemében rekonstruálja a magyar állami népoktatást, olyan időben, amikor a külföldi államokban ilyenféle kérdésekre nem is gondoltak. Csak nem fogunk ilyen kérdésekkel foglalkozni, amikor ilyen problémákkal találjuk szemben magunkat, és amikor magyar büszkeséggel nézünk vissza arra, hogy mennyivel jobbak voltak apáink sok mai magyar embernél.

Mikor azt látjuk, hogy a XIX. században egy nagy magyar kultuszminiszter, Trefort megépíti a klinikákat, a bölcsészeti kar elméleti és természettudományi intézményeit és a műegyetemet, és amikor azt látjuk, hogy ez a kicsiny nemzet... [*Zaj.*] ... én nyugodtan végighallgattam az igen t. képviselő urak fejtegetéseit, nem szakítottam meg közbeszólásokkal, annak ellenére, hogy igen sok, a képviselő urak által feszegetett kérdésekkel nem értettem egyet, és igen kérem a t. képviselő urakat, hogy ne méltóztassanak megszakítani olyan fejtegetéseket, amelyeknek pártpolitikai színezetük egyáltalán nincs [*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*], amelyekben minden jó magyar embernek egységesen kell éreznie, s amely fejtegetéseket, ha a t. képviselő úr megszakítja, egyről tesz tanúságot, arról, hogy a nagy magyar szolidaritásból kiveszi magát. [*Elnök csenget.*] Lehet, hogy az igen t. képviselő uraknak ez frázis, de nekünk élő igazság, szent érzés, amelyet nem tudnak az igen t. urak megsérteni, mert nincs elég erejük. [*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*]

Amikor azt látjuk, hogy a XIX. század folyamán egy nagy magyar kultuszminiszter hatalmas egyetemi építkezésekkel olyan alapokat fektetett le, amelyen a mai budapesti egyetemi tanítás is áll, amikor azt látjuk, hogy a XX. században összeomlás nehézségei közepette ez a kicsiny nemzet képes befejezni a debreceni klinikai telepet, amely Európának maga nemében a legtervszerűbb, legnagyobb-szerű alkotása, amely százszor többet ér, mint a propagandafüzetek, mert azok

célzatossága átlátszó, míg ezek a tények kapacitáló erejével hatnak [*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*], és tesznek bizonyosságot amellett, hogy itt egy kultúr-nemzetről van szó, amelyet nem lehet vagy nem szabad az emberiség nemzeteinek sorából eltörölni. [*Úgy van! Úgy van! Taps a jobboldalon.*]

Ezen az úton halad tovább ez a törvényjavaslat, amikor először a filozófiai kar tanulmányi rendjét állapítja meg. Mivel ilyen szervezeti kérdésről van szó, amely egy lépéssel előreviszi a magyar főiskolai oktatás és a magyar tudományosság ügyét, melegen ajánlom a t. nemzetgyűlésnek javaslatomat elfogadásra. [*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.*]

JEGYZETEK

1. Az 1924. május 28-án beterjesztett, „a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről” szóló törvényjavaslatról van szó (1924: XXVII. tc.).
2. Klebelsberg bizalmas feljegyzéseiben többször feltűnik a „kultúramentő sorsjáték” gondolata, mint nagyszabású elképzeléseinek anyagi fedezete. Ezt a Bazilika-kölcsön mintájára gondolta el. (A már évtizedek óta húzódó Bazilika-építés meggyorsítására 1885-ben a pénzügyminiszter elvileg engedélyezte, hogy sorsjegykölcsönt bocsássonak ki. 1890 júliusában a belügyminiszter végre hozzájárult, hogy e célra a fővárosi alapokból 5%-os kamattal, 29 évi törlesztéssel 500 ezer forint kölcsönt felvegyenek.)
3. A tanárképzésről intézményesen először Eötvös József miniszter gondoskodott: a gimnáziumi tanárjelöltek számára 1870-ben a fővárosi tudományegyetem bölcsészeti kara mellett tanárképző intézetet létesített. (A reáliskolai tanárjelölteket a József Műegyetem mellett szervezett hasonló intézményben képezték.) 1873-ban Trefort e két intézményt egyesítette, s az 1872-ben miniszteri rendelettel felállított gyakorló-gimnáziumban a gyakorlást is bevezette. Az 1875-ben kiadott tanárvizsgálati szabályzat hároméves képzéshez és az elő- és szakvizsgák letételéhez kötötte a tanári oklevél megadását. 1880-ban négy év egyetem és egy év gyakorlat (alap-, szak- és pedagógiai vizsgákkal) kellett ehhez. A rendeleteket követően az 1883: XXX. tc. szabályozta részletesen a tanárképzést.
4. Az Eötvös Kollégium állami fiúinternátus középiskolai tanárjelöltek számára. A diákok az egyetemi előadások mellett a kollégiumban kiváló szaktanárok óráit is látogatták. A kollégium gondolata már 1875-ben felmerült (Trefort). 1895-ben Eötvös Loránd alapította apja s egyben miniszter elődje emlékére, s Wlassics Gyula miniszter nyitotta meg. A témáról lásd: Glatz Ferenc: A polgári elitképzés műhelye. Történészképzés az Eötvös Kollégiumban. In: *Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867–1987*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988. 66–81.
5. A párizsi École Normale Supérieure-t az intenzívebb tanár- és tudósképzés céljaira alapították. 1903-ig egyenrangú volt az egyetemekkel. 1903-tól csak mint pedagógiai szeminárium működött tovább. Ennek mintájára létesült Budapesten az Eötvös József Kollégium.

6. Az 1883: XXX. tc. nem tette kötelezővé, hogy a tanárjelölt a tanárképző intézet tagja legyen. Elrendelte viszont, hogy a négy év egyetem után a jelölt egy évet középiskolában tanítson, vagy bárhol nevelői gyakorlatot folytasson. Az 1924: XXVII. tc. azonban a tudományegyetemek mellett egy-egy középiskolai tanárképző intézetet szervezett, s kimondta, hogy a tanárjelölteknek négy éven át az intézet tagjai sorába kell tartozniuk.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A TESTNEVELÉS RŐL SZÓLÓ 1921. ÉVI LIII. TÖRVÉNYCIKK
KIEGÉSZÍTÉSÉRŐL

1. §

Aki embersportra szolgáló sporttelepen bármilyen belépődíjas mérkőzést vagy mutatóványt, vagy bárhol másutt akár amatőr, akár professzionista embersport-mérkőzést rendez, köteles a nyers bevétel összegét, ha ez az ötszáz aranykoronát meghaladja, az elszámolás (az úgynevezett pályaelszámolás) csatolása mellett, nyolc nap alatt a helybeli állampénztárnak vagy ahol ilyen nincs, a községi elöljáróságnak bejelenteni.

A bejelentéssel egyidejűleg az Országos Testnevelési Alap javára be kell fizetni:

1. a nyers bevétel 2%-át, ha a bevétel ötszáz aranykoronánál több, de ezer aranykoronánál kevesebb;
2. 5%-át, ha a bevétel legalább ezer aranykorona, de ötezer aranykoronánál kevesebb;
3. 8%-át, ha a bevétel legalább ötezer aranykorona, de tízezer aranykoronánál kevesebb;
4. 12%-át, ha a bevétel legalább tízezer aranykorona, de húszezer aranykoronánál kevesebb;
5. 16%-át, ha a bevétel legalább húszezer aranykorona, de negyvenezer aranykoronánál kevesebb, és
6. 20%-át, ha a bevétel legalább negyvenezer aranykorona.

A befizetett összeg elsősorban a Nemzeti Stadionra, a testnevelési főiskolára, továbbá az olimpiások előkészítésére és költségeire, másodsorban és különös méltánylást érdemlő esetekben sporttestületek támogatására fordítandó.

Aki a sporttelepet vagy a helyiséget a mérkőzés vagy a mutatóvány céljára bérbeadta, a jelen §-ban megállapított járulék befizetéséért, a bérösszeg erejéig a rendezővel egyetemlegesen felelős.

A járulékot közadók módjára kell behajtani.

2. §

Jövedéki kihágást követ el és a megrövidített vagy a megrövidítés veszélyének kitett járulék kétszeres összegétől nyolcszoros összegéig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő a bejelentésre köteles, ha a járulék megrövidítésére irányuló szándékkal:

- a) bejelentést nem ad,
- b) bejelentésébe hamis adatot vesz be, vagy
- c) a hatóság részéről hozzá intézett felhívásra adott válaszában szándékosan a járulék összegének megrövidítésére alkalmas valótlan nyilatkozatot tesz.

Aki a jelen törvényben vagy annak alapján kiadott miniszteri rendeletben megszabott köteletségét a járulék megrövidítésére alkalmas egyéb módon szegi meg, amennyiben a cselekmény vagy a mulasztás súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, szabálytalanságért ezer aranykoronáig terjedhető és szabadságvesztésre át nem változtatható pénzbírsággal büntetendő.

A pénzbírságot elsőfokon a pénzügyigazgatóság (adófelügyelőség) szabja ki; határozata ellen közlésétől számított tizenöt nap alatt a pénzügyminiszterhez felbbezésnek van helye.

3. §

Sportszövetségek között a testgyakorlás módozatai tekintetében felmerült vitás kérdésekben az Országos Testnevelési Tanács javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter végérvényesen dönt.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik továbbá az egyes sportágak zavartalan fejlődésének biztosításáról és megóvjja az egyes sportágakban az amatőr-ség érdekeit. Szükség esetén az Országos Testnevelési Tanács javaslata alapján sportáganként megállapítja azt az időszakot, amelyben nyilvános mérkőzéseket lehet rendezni.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg intézkedik arról, hogy valamennyi sportág feletti főfelügyeleti jogát az Orsz. Testnevelési Tanács útján miként gyakorolja.

4. §

Jelen törvény a kihirdetés napján lép életbe és azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértve hajtja végre.

Országos Széchényi Könyvtár

A LEÁNYKÖZÉPISKOLÁRÓL ÉS A LEÁNYKOLLÉGIUMRÓL

I. FEJEZET
A LEÁNYKÖZÉPISKOLÁRÓL

1. §

A leányközépiskolának két faja van: leánygimnázium és leányliceum.

A leányközépiskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa és ekként az egyetemi és általában főiskolai tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára is képessé tegye.

A közös nemzeti tárgyakon kívül e feladatot a leánygimnázium elsősorban a latin és modern nyelvi és irodalmi tanulmányok segítségével, a leányliceum elsősorban a modern nyelvek és irodalmak tüzetesebb tanításával oldja meg.

2. §

A leánygimnázium rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcsstan,
- b) magyar nyelv és irodalom (ennek történelmével), ezen kívül azokban az intézetekben, melyekben a tanítás nyelve nem magyar, az intézet tanítási nyelve és ennek irodalma,
- c) latin nyelv és irodalom,
- d) német nyelv és irodalom,
- e) francia nyelv és irodalom,
- f) Magyarország történelme és világtörténelem,
- g) földrajz,
- h) természettan, kémia és egészségügy,
- i) természetrajz,
- j) mennyiségtan,
- k) filozófia,
- l) rajz,
- m) ének,
- n) testgyakorlás.

3. §

A leányliceum rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcsstan,
- b) magyar nyelv és irodalom (ennek történelmével), ezen kívül azokban az intézetekben, melyekben a tanítás nyelve nem magyar, az intézet tanítási nyelve és ennek irodalma,

- c) német nyelv és irodalom,
- d) francia, vagy angol, vagy olasz nyelv és irodalom,
- e) Magyarország történelme és világtörténelem,
- f) művészettörténet,
- g) földrajz,
- h) természetrajz, kémia és egészségtan,
- i) természettan,
- j) mennyiségtan,
- k) filozófia,
- l) rajz,
- m) ének,
- n) testgyakorlás.

4. §

A rendes tárgyakon kívül tanítandó rendkívüli tárgyakat a tanterv állapítja meg, de mindenesetre alkalmat kell adni a gimnáziumi tanulónak, hogy a görög nyelvet és irodalmat, a liceumi tanulónak pedig, hogy a latin nyelvet és irodalmat rendkívüli tárgyként tanulhassák.

5. §

A tanítási órák heti száma a tanulókra nézve a rendes tárgyakból az I–IV. osztályban legfeljebb 28, a többi osztályokban 30.

6. §

A rendes tárgyak tanulása alól felmentésnek helye nincsen, csupán testi alkalmatlanság miatt a testgyakorlás alól, továbbá a rajz és ének technikai része alól. A felmentést a tanári testület meghallgatásával iskolaorvosi vagy tisztiorvosi vélemény alapján az iskola igazgatója adja meg.

7. §

Azt, hogy valamely újonnan felállítandó leányközépiskola a leánygimnázium vagy a leányliceum alakjában szerveztessék-e, illetőleg, hogy valamely már fennálló leányközépiskola a jelen törvény rendelkezéseinek megfelelően leánygimnáziumi vagy leányliceumi szervezetet nyerjen-e, avagy másnemű közép fokú leányintézeté alakíttassék át, az állami, törvényhatósági, községi, társulati és egyesek által fenntartott leányközépiskolákra nézve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg, a többi leányiskolákra nézve a felállításról, illetőleg átszervezésről a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásának fenntartásával az illetékes fenntartó hatóság intézkedik.

Leánygimnázium lehetőleg csak oly községben (városban) maradhat meg vagy állítható fel, ahol leányliceum is van.

8. §

A 3. § *d)* pontjában megállapított három idegen nyelvnek egyike lehet a tanítás rendes tárgya egy-egy leányliceumban. Azt, hogy melyik nyelv taníttassék, az állami, törvényhatósági, községi, társulati és magán középiskolákra nézve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a többi intézetre nézve pedig az illetékes fenntartó hatóság állapítja meg.

9. §

Mind a leánygimnáziumnak, mind a leányliceumnak nyolc osztálya és ugyanannyi évfolyama van.

Újonnan felállítandó intézetek az első osztálytól kezdve fokozatosan is szervezhetők, a fejlesztésnek azonban évről évre folytonosnak kell lennie mindaddig, míg az iskola nyolcosztályúvá nem válik.

10. §

Mind a leánygimnázium, mind a leányliceum különálló intézet és ennél fogva sem egymással, sem más középfokú leányintézettel vagy tanfolyammal kapcsolatba nem hozható.

11. §

A leányközépiskolák egy-egy osztályába 40 rendes tanulónál több nem vehető fel.

12. §

A leányközépiskolák első osztályába csak oly tanulók vétetnek fel, akik életük tizedik évét már betöltötték és nyilvános népiskolától bizonyítványt kaptak arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát sikerrel végezték.

13. §

A leányközépiskolákban a testgyakorlás tanárán kívül, aki mindig nő, legalább annyi nőtanárnak kell lenni, mint amennyi az osztályok száma.

14. §

A leányközépiskolák azon tanárainak szolgálati viszonyairól, kik jelenleg leányközépiskolákban középiskolai tanári oklevél nélkül működnek, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter külön intézkedik.

15. §

A leányközépiskola érettségi bizonyítványa úgy az egyetemre, illetőleg főiskolákra való felvétel, mint pedig a minősítés tekintetében a fiúközépiskola érettségi bizonyítványával egyenlő értékű. A vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban

felhatalmazást nyer arra, hogy a leányoknak egyes egyetemi karokra, illetőleg főiskolákra való felvételét rendeleti úton korlátozhassa. Az egyetemeknek és egyéb főiskoláknak a vallás- és közoktatásügyi minisztertől megszabott korlátozásokon túlmenő megszorításokat saját hatáskörükben nincs joguk életbe léptetni.

Amennyiben külön intézkedések volnának szükségesek a végből, hogy a felvett tanulók az egyetemi karok és tanfolyamok vizsgálatának és szigorlatainak szempontjából megkívánt előismereteik esetleges hiányait egyetemi tanulmányaik folyamán kellő időben pótolhassák, azokról az egyetem meghallgatásával a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

16. §

A fiúközépiskolákról és tanáraiknak képesítéséről szóló 1883. évi XXX. törvénycikk 1–5. fejezetének, továbbá a középiskolákra vonatkozó 1924. évi XI. törvénycikknek, végül a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről szóló 1924. évi XXVII. törvénycikknek érvényessége (amennyiben rendelkezéseiket jelen törvény nem módosította) a leányközépiskolákra (leánygimnáziumokra és leányliceumokra) is kiterjed.

II. FEJEZET A LEÁNYKOLLÉGIUMRÓL

17. §

A leánykollégium oly vallásos és nemzeti szellemű magasabb általános műveltséget nyújt tanulóinak, amely különösen a nők sajátos hivatására, családi és társadalmi szerepére van tekintettel. E szerint a leánykollégium, mint középfokú tanintézet, olyan tanulók iskolája, akik a magasabb műveltségre, esetleg főiskolai tanulmányokra törekednek ugyan, de egyetemi tanulmányokat folytatni nem kívánnak.

18. §

A leánykollégium rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcsstan,
- b) magyar nyelv és irodalom (ennek történelmével), ezenkívül azokban az intézetekben, melyekben a tanítás nyelve nem magyar, az intézet tanítási nyelve és ennek irodalma,
- c) német nyelv és irodalom,
- d) francia, vagy angol, vagy olasz nyelv és irodalom,
- e) Magyarország történelme és világtörténelem,
- f) földrajz,
- g) természetrajz, kémia és egészségtan,
- h) természettan,
- i) mennyiségtan,
- j) lélektan és neveléstan,
- k) rajz és művészettörténet,

- l) háztartástan és gazdaságtan,
- m) kézimunka,
- n) ének,
- o) testgyakorlás.

19. §

A rendes tárgyakon kívül tanítandó rendkívüli tantárgyakat a tanterv állapítja meg.

20. §

A tanítási órák heti száma a tanulókra nézve a rendes tantárgyakból az I. és II. osztályban legfeljebb 24, a többi osztályban 28.

21. §

A rendes tárgyak tanulása alól felmentésnek helye nincsen, csupán testi alkalmatlanság miatt a testgyakorlás és kézimunka alól, továbbá a rajz és ének technikai része alól. A felmentést a tanári testület meghallgatásával iskolaorvosi vagy tisztiorvosi vélemény alapján az iskola igazgatója adja meg.

22. §

Azt, hogy valamely fennálló leányközépiskola leánykollégiummá alakíttassék-e át, az állami, törvényhatósági, községi, társulati, egyesületi és egyesek által fenntartott intézetekre nézve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg, a többiekre nézve pedig a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásának fenntartásával az illetékes fenntartó hatóság intézkedik.

23. §

A 19. § d) pontjában megállapított három idegen nyelvnek egyike lehet a tanítás rendes tárgya egy-egy leánykollégiumban. Azt, hogy melyik nyelv taníttassék, az állami, törvényhatósági, községi, társulati és magán leánykollégiumokra nézve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a többi intézetre nézve pedig az illetékes fenntartó hatóság állapítja meg.

24. §

A leánykollégiumnak nyolc osztálya és ugyanannyi évfolyama van. Újonnan felállítandó intézetek az első osztálytól kezdve fokozatosan is szervezhetők, a fejlesztésnek azonban évről évre folytonosnak kell lennie mindaddig, míg az iskola nyolc-osztályúvá válik.

25. §

A leánykollégium különálló intézet és ennél fogva más középfokú leányintézettel vagy tanfolyammal kapcsolatba nem hozható.

26. §

A leánykollégium egy-egy osztályába 40 tanulónál több nem vehető fel.

27. §

A leánykollégium első osztályába csak oly tanulók vétetnek fel, kik életük tizedik évét már betöltötték és nyilvános népiskolától bizonyítványt kaptak arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát sikerrel végezték.

28. §

A leánykollégiumban a testgyakorlás tanárán kívül, aki mindig nő, legalább annyi nőtanárnak kell lenni, mint amennyi az osztályok száma.

29. §

A leánykollégiumok azon tanárainak szolgálati viszonyairól, kik jelenleg leányközépiskolákban középiskolai tanári oklevél nélkül működnek, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter külön intézkedik.

30. §

A leánykollégium nyolcadik osztályát végzett tanulók „leánykollégiumi érettségi” vizsgálatot tehetnek. A vizsgálati utasítást a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

31. §

Akik a leánykollégiumi érettségi vizsgálatot letették, a tudományegyetem és műegyetem kivételével, felvehetők mindazokba a főiskolákba és tanfolyamokra, amelyekre a leányközépiskolai érettségi vizsgálat jogosít. A m. kir. minisztérium külön intézkedik arról, hogy a leánykollégiumi érettségi vizsgálat milyen köztisztviselői állásokra jogosít.

32. §

A fiúközépiskolákról és azok tanárainak képesítéséről szóló 1883. évi XXX. törvény-cikknek, továbbá 1924. évi XI. törvény-cikknek, végül a tanárok képzéséről és képesítéséről szóló 1924. évi XXVII. törvény-cikknek érvényessége, amennyiben rendelkezéseiket a jelen törvény nem módosította, a leánykollégiumokra is kiterjed.

33. §

Ennek a törvénynek végrehajtásával a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter bíztatik meg.

A POLGÁRI ISKOLÁRÓL

I. FEJEZET

A POLGÁRI ISKOLA SZERVEZETE, FELÜGYELETE ÉS KÖZIGAZGATÁSA

1. § A POLGÁRI ISKOLA FELADATA.

A polgári iskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szel-
lemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel közvetlenül
a gyakorlati életre vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészítse. A polgári
leányiskola feladata azonfelül művelt, magyar polgári háziasszony nevelése.

2. § A POLGÁRI ISKOLA MŰVELŐDÉSI ANYAGA.

A polgári fiúiskola rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcstan,
- b) magyar nyelv,
- c) német nyelv,
- d) történelem,
- e) földrajz,
- f) számtan és mértan, könyvvitel,
- g) növénytan és állattan,
- h) ásványtan és vegytan,
- i) természettan,
- j) élet- és egészségügyi ismeretek,
- k) közgazdasági és jogi ismeretek,
- l) mezőgazdasági és ipari ismeretek,
- m) ének,
- n) rajz, szépírás,
- o) testgyakorlás,
- p) kézimunka.

A polgári leányiskola rendes tárgyai:

- a) hit- és erkölcstan,
- b) magyar nyelv,
- c) német nyelv,
- d) történelem,
- e) földrajz,
- f) számtan és mértan,
- g) növénytan és állattan,
- h) ásványtan és vegytan,
- i) természettan,

- j) élet- és egészségtani ismeretek,
- k) háztartási és nevelési ismeretek,
- l) rajz,
- m) szépírás,
- n) női kézimunka,
- o) ének,
- p) testgyakorlás.

A rendes tárgyakon kívül a polgári iskolában rendkívüli tárgyak (valamely élőnyelv, gyors- és gépírás, zene stb.) is taníthatók. A rendkívüli tárgyak körét a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter külön rendeletben szabályozza.

3. § A POLGÁRI ISKOLA ÉVFOLYAMAI.

Mind a fiú-, mind a leánypolgári iskolának négy osztálya és ugyanannyi évfolyama van.

4. § A POLGÁRI ISKOLÁBA VALÓ FELVÉTEL.

A polgári iskola első osztályába csak oly tanuló vehető fel, aki nyilvános népiskolától bizonyítványt kapott arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát sikerrel végezte.

5. § A TANULÓK HETI ÓRASZÁMA.

A tanítási órák heti száma a tanulókra nézve a rendes tárgyakból, a testgyakorláson kívül, a polgári iskola I. és II. osztályában legfeljebb 26, III. és IV. osztályában 28.

A polgári iskola tantervét a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

6. § A TANULÓK OSZTÁLYLÉTSZÁMA.

A tanulók létszáma a polgári iskolában osztályonként nem lehet ötvennél több. Az iskolafenntartók azonban ezt a számot fokozatosan csökkenteni kötelesek úgy, hogy e törvény életbeléptetésétől számított tíz év múltán a tanulók létszáma osztályonként nem haladhatja meg a negyvenet.

7. § A FIÚK ÉS LEÁNYOK EGYÜTTES OKTATÁSÁNAK KIVÉTELES MEGENGEDÉSE.

Ott, ahol a külön fiú- és külön leánypolgári iskola kellő benépesítése egyelőre nem várható, kivételesen és átmenetileg a fiúknak a leányokkal való együttes oktatása is megengedhető. Ennek módozatait a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

8. § A TANÁROK HETI ÓRASZÁMA. MELLÉKFOGLALKOZÁSOK.

A négy osztályú polgári fiúiskolában a tanárok száma a hitoktatókon és a rendkívüli tárgyak tanítóin kívül, de az igazgatót, a testgyakorlás, rajz és kézimunka tanárait beleértve, legalább hat, a leányiskolában legalább öt. A rendes tanárok száma (az igazgatón kívül) nem lehet kisebb a meglévő osztályok számánál.

Az igazgatók legalább heti 4, legfeljebb heti 12, a tanárok heti 22 óránál többre, kivéve a rövid ideig tartó helyettesítést, nem kötelezhetőek. Az igazgatók heti 12, a tanárok heti 24 óránál többre nem vállalkozhatnak. Ha a tanárok heti 22 óránál többet tanítanak, ezért külön díjazásban részesülnek.

Az igazgatók és a tanárok állandó fizetéssel járó főfoglalkozásszerű alkalmazást nem vállalhatnak. Hogy mennyiben vállalhatnak más olyan tisztséget vagy megbízást, amely őket tanári hivatásuk betöltésében nem akadályozza, azt esetről esetre előzetesen a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg a felekezeti főhatóság határozza meg.

9. § A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS, POLGÁRI ISKOLÁK FELÜGYELETE ÉS KÖZIGAZGATÁSA.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy a polgári iskolai tanárképzést és képesítést, a polgári iskolák felügyeletét s közigazgatását és a tanszemélyzet fegyelmi ügyeinek intézését a tanügyi közigazgatás újjászervezéséig az érvényben lévő törvényektől eltérően a felekezetek saját intézetei felett való felügyeleti jogának érintetlenül hagyásával, rendeletileg szabályozhassa.

II. FEJEZET A POLGÁRI ISKOLA LÉTESÍTÉSE ÉS FENNTARTÁSA

10. § ISKOLAÁLLÍTÁSI JOG ÉS KÖTELEZETTSÉG.

Polgári iskolát felállíthat: az állam, törvényhatóság, község, törvényesen bevett felekezet, társulat és magános is, ha a jelen törvényben megállapított követelményeket teljesíti. Társulatok azonban csak akkor állíthatnak fel polgári iskolát, ha külön erre a célra alakultak s alapszabályaik jóváhagyást nyertek, magánosok pedig csak akkor, ha polgári iskolai tanári oklevelük van s igazolják, hogy az iskolák fenntartásához szükséges anyagi eszközökkel rendelkeznek.

A polgári iskolák számára a nyilvánossági jogot a vallás- és közoktatásügyi miniszter adja meg.

Azokat a községeket (városokat), melyekben a lakosság lélekszáma 5000-nél nagyobb, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter kötelezheti, hogy

1. ha helyben polgári iskola nincs, vagy az ott fennálló polgári iskolák a fölvételre jelentkező gyermekeket befogadni már nem tudják, polgári iskolát létesítsenek s fenntartsanak;
2. az új iskola számára épületet emeljenek, vagy ha a meglévő iskola elhelyezése nem megfelelő, ennek új épületet emeljenek.

Azokat a községeket (városokat), melyek a polgári iskola állításával és elhelyezésével egybekötött terheket nem bírják viselni, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter e törvény 15. §-a értelmében államsegélyben vagy indokolt esetben mérsékelt kamat mellett, megfelelő biztosíték ellenében, építési kölcsönben is részesítheti.

11. § FELEKEZETI POLGÁRI ISKOLÁK ÁLLÍTÁSA.

Ott, ahol a község (város) lakossága túlnyomó részben egy vallásfelekezethez tartozik, ez a vallásfelekezet a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől megállapítandó föltételek mellett az iskola létesítését és fenntartását magára vállalhatja. Azokat az egyházközségeket, melyek az iskola állításával és elhelyezésével járó terheket egészen nem bírják viselni, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter e törvény 15. §-a értelmében államsegélyben vagy indokolt esetben mérsékelt kamattal mellett, megfelelő biztosíték ellenében, építési kölcsönben is részesítheti.

12. § ELJÁRÁS POLGÁRI ISKOLA LÉTESÍTÉSÉRE.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a művelődési, gazdasági és társadalmi viszonyoknak statisztikai adatai alapján való számbavételével kijelöli azokat a községeket (városokat), amelyekben polgári iskola létesítése vagy a meglévő bővítése, esetleg új épülettel való ellátása szükségesnek mutatkozik. Ily rendszeres munkát alapján a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter kiküldötte helyszíni szemlét tart s az érdekeltekkel (ideértve az illetékes felekezeti hatóságok képviselőit is) előkészítő tárgyalást folytat, melyen a következő kérdésekre terjeszkedik ki:

1. a helyi viszonyok szükségessé teszik-e polgári iskola létesítését vagy a meglévő bővítését?
2. községi, hitfelekezeti vagy állami jellegű iskola állíttassék-e?
3. van-e telek az iskola céljaira, ha igen, beépítésre alkalmas-e; ha nincs, a község vagy felekezet mily módon biztosítja a telket?
4. ha felekezeti iskoláról van szó, az érdekelt felekezet mily anyagi forrásokkal rendelkezik az iskola céljaira, ha pedig az iskola csak az állam által állítható fel, a község vagy felekezet mily hozzájárulásokkal teszi lehetővé az iskola létesítését?

A helyszíni tárgyalás eredménye alapján a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a javasolt iskolák felállításának sorrendjét megállapítja, s egyben megjelöli, hogy mely iskolák létesítését, bővítését támogatja a 15. § alapján építési államsegéllyel, illetőleg kölcsön nyújtásával; azokat a községeket (városokat) pedig, amelyek a maguk erejéből képesek az iskola felépítésére, záros határidőn belül az építésre kötelezi.

13. § A POLGÁRI ISKOLA LÉTESÍTÉSI ÉS FENNTARTÁSI KÖLTSÉGEINEK MEGOSZLÁSA.

A polgári iskola létesítéséhez a község (város) a következőkkel tartozik hozzájárulni:

- a) beépítésre alkalmas központi fekvésű, legalább 1000 (ezer) négyszögöl telekkel;
- b) erre emelt épülettel s ennek tartozékaival;
- c) az iskola első teljes bútor- és taneszköz felszerelésével;
- d) az összes dologi természetű kiadásoknak (az épület jókarban tartásának, nagyszünidei tisztogatásának, tűzkár elleni biztosításának, fűtésének, világításának, mindennapi takarításának stb.) vállalásával;
- e) a gyakorlati gazdasági oktatás céljaira az iskolához közelfekvő, művelésre alkalmas, legalább két katasztrális hold területtel.

Ha a község (város) anyagi viszonyai az iskola felépítését teljes mértékben nem engedik meg, a telken kívül az építési költségeknek (építési anyagokban, kézi-

és igásmunka szolgáltatásában vagy készpénzben) vagyoni erejéhez mért részét, de legalább 30%-át tartozik viselni.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető község (város) által viselt építési költségek részbeni fedezéséhez az Országos Polgári Iskolai Építési Alapból a 15. § alapján államsegélyt, indokolt esetben az alapból, mérsékelt kamat mellett, megfelelő biztosíték ellenében építési kölcsönt is engedélyezhet.

A kézi- vagy igásmunka szolgáltatására nézve a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926: VII. tc. 4. §-a 7. bekezdésében foglaltakat kell a polgári iskolákra is megfelelően alkalmazni.

Ha az iskola csupán jelentősebb állami támogatással létesülhet, a község hozzájárulási kötelezettségének épségben maradása mellett a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskolát állami jelleggel szervezheti.

14. § KISAJÁTÍTÁS ÉS ÉPÍTÉSI TERVEK.

Az e törvény alapján létesülő állami, községi és hitfelekezeti jellegű iskola elhelyezése céljára szükséges telek kisajátítására nézve a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926: VII. tc. 10. §-ában foglaltakat kell a polgári iskolákra is megfelelően alkalmazni.

A jelen törvény alapján létesülő polgári iskolák építési terveit és előmeret költségvetéseit a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter bírálja felül és hagyja jóvá. Az iskolafenntartó kérésére az állam építési (átalakítási) terveket és előmeret költségvetéseket ad; de ebben az esetben e tervek használata kötelező. Az állam ezen kívül gondoskodik az illetékes államépítészeti hivatal útján az építés ellenőrzéséről és felülvizsgálatáról.

15. § ORSZÁGOS POLGÁRI ISKOLAI ÉPÍTÉSI ALAP LÉTESÍTÉSE.

Az államtól elvállalt költségek fedezésére „Országos Polgári Iskolai Építési Alap” létesül, melynek bevételei:

1. az 1925/26. évi kezelés keretében engedélyezett 2 millió aranykorona hozzájárulás;
2. az alap további táplálása céljából az 1926/27-től kezdve az állam évi költségvetésébe beállított és az állam részéről engedélyezhető egyéb összegek;
3. az esetleges külön törvényes felhatalmazások útján az alapba beutalt összegek;
4. a jelen szakasz 2. bekezdése alapján nyújtott kölcsönök visszafolyó részletei és kamatai.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az alapból az építési költségek egy részének (I. 13. § 2. bekezdését) fedezésére államsegélyt, kivételesen mérsékelt kamat mellett megfelelő biztosíték ellenében rövidebb lejáratú építési kölcsönt is engedélyezhet.

Az Országos Polgári Iskolai Építési Alap állásáról a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter évenként, a költségvetés előterjesztésekor az országgyűlés képviselőházának jelentést tesz. Az alap kezelésére vonatkozó szabályzatot a m. kir. legfőbb állami számvevőszék elnökével egyetértésben a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg, és együtt határozzák meg az alap zárszámadásának

szerkezetét, amely szerkezetben az alap zárszámadása az állami zárszámadással az országgyűlésnek bemutatandó.

16. § MÁR MEGLEVŐ POLGÁRI ISKOLÁK MEGFELELŐ ELHELYEZÉSE.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy megfelelő iskolaépülettel nem rendelkező, de már működő polgári iskolák felépítését is a 13. § rendelkezései alapján biztosíthassa.

17. § A NEM ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLÁK FIZETÉSKIEGÉSZÍTŐ ÁLLAMSEGÉLYE S TANÁRAINAK KINEVEZÉSE.

A tanszemélyzet és egyéb alkalmazottak illetményeit az iskolafenntartó viseli. Indokolt esetben a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a községi, hitfelekezeti és társulati polgári iskolák számára fizetéskiegészítő államsegélyt is engedélyezhet.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy ezen törvény alapján létesített nem állami polgári iskolákhoz a szervezéskor tényleges szolgálatban álló állami vagy nyugdíjazott tanárt az iskolafenntartó meghallgatásával tanárrá kinevezhessen. Ez a jog azonban a minisztert csak egyszer, a szervezés-
kor, illeti meg.

18. § A KÖZSÉGEK (VÁROSOK) HOZZÁJÁRULÁSÁNAK KÖLTSÉGVETÉSI BIZTOSÍTÁSA.

A község (város) azt az összeget, amelyet hozzájárulásként magára vállalt, köteles évenként költségvetésébe felvenni.

19. § A MEGLÉVŐ ÁLLAMI ÉS ÁLLAMILAG SEGÉLYEZETT POLGÁRI ISKOLÁK FENNTARTÁSI TERHEI.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy az 1928. évi december hó 31-ig lebonyolítandó felülvizsgálat során a szervezési szerződések (megállapodások) rendelkezéseitől eltérőleg is e törvény alapján az állami és államilag segélyezett polgári iskolák dologi és egyéb fenntartási terheinek fedezésére a községeket (városokat) kötelezhesse.

20. § A TÖRVÉNY ÉLETBELÉPTETÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA.

Ezt a törvényt, mely kihirdetése napján lép életbe, a m. kir. belügy-, kereskedelem-
ügy- és pénzügyminiszterekkel egyetértőleg a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre.

E törvény életbeléptetésével az 1868: XXXVIII. tc. 59–79. §-ai, továbbá a polgári iskolákra nézve az 1876: XXVIII. tc. összes rendelkezései – kivéve 16. §-ának a székesfőváros törvényhatósági bizottsága által létesített állandó közoktatási bizottságra vonatkozó rendelkezését, mely a polgári iskolákra vonatkozólag is érvényben marad – hatályukat veszítik.

A KÜLFÖLDI MAGYAR INTÉZETEKRŐL
ÉS A MAGAS MŰVELTSÉG CÉLJÁT SZOLGÁLÓ ÖSZTÖNDÍJAKRÓL

1. § TUDÓSOK, MŰVÉSZEK ÉS SZAKEMBEREK MAGASABB KIKÉPZÉSE.

- (1) Magyar tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzésének előmozdítására külföldi magyar intézetek, valamint ösztöndíjak és kutatási segélyek szolgálnak, melyek a bel- és a külföldre szólnak. Ide kell sorolni a középfokú intézetek azon tanárjelöltjeit is, kik az angol, francia, német és olasz nyelv és irodalom oktatására készülnek. E kedvezmények adományozásánál a tanár-, tudós- és művészképzés szempontjaik kívül figyelemmel kell lenni arra is, hogy minden téren, ú. m. a kormányzat, a külképviselet, a közegészségügyi, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technikai stb. terén kellő számmal legyenek olyan legmagasabb kiképzésben részesített szakemberek, akikre a nemzeti élet nagy kérdéseinek megoldása érdekében szükség van.
- (2) A külföld legfőbb művelődési gócpontjaiban a vallás- és közoktatásügyi miniszter magyar intézeteket (Collegium Hungaricum) létesíthet. (2. §)
- (3) Olyan külföldi városokban végzendő tanulmányokra, amelyekben magyar intézetek nincsenek, kézi ösztöndíjak adatnak, amelyek azonban külföldi college-ekhez lehetnek kötve.
- (4) A tudományos munkának Magyarországon való előmozdítására egyszeri kutatási segélyek vagy évi ösztöndíjak szolgálnak.
- (5) Az ösztöndíjaknak és a külföldi magyar intézetek fenntartási költségeinek fedezetére szolgáló javadalmak:
 - a) az állami költségvetésben e célra megszavazott hitelek;
 - b) a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelésében lévő alapok és alapítványok jövedelmének e célra fordítható része;
 - c) az esetleges adományok, illetve ösztöndíjjállomások;
 - d) visszatérített ösztöndíjak és kutatási segélyek (6. § c)), amelyek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem által külön alapként kezelendők (6. § (3)).

2. § A KÜLFÖLDI MAGYAR INTÉZETEK SZERVEZETE.

- (1) A külföld legfőbb művelődési gócpontjaival való állandó kapcsolatunk intézményes biztosítására a külföldi magyar intézetek (Collegium Hungaricum) szolgálnak, amelyeknek célja az ottani tanulmányok megkönnyítése és az ösztöndíjasok vagy kutatók elhelyezése. A külföldi magyar intézetek (Collegium Hungaricum) tudományos kutatóintézetből, művészképző intézetből és főiskolai kollégiumból állhatnak, mely osztályok közül kettőt vagy hármat is egyesíthetnek szervezetükben.
- (2) A fennálló és a jövőben szervezendő külföldi magyar intézetek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem hatósága alá helyezettnek és onnan csak törvényes

rendelkezéssel vonhatók ki. Ez a rendelkezés nem érinti a Magyar Történelmi Társulat és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem közt a Bécsi Magyar Történelmi Intézetre vonatkozólag fennálló, valamint a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem közt a Római Magyar Történelmi Intézetre vonatkozólag kötendő szerződés rendelkezéseit. Az állam az intézetek céljára ingatlanokat is szerezhet, amelyek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem nevére telekkönyvezendők.

- (3) A törvényhozás tudomásul veszi, hogy
- a) Bécsben a m. kir. tisztí testőrségnek a VII. Museumstrasse 7. szám alatti és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megszervezett palotája a bécsi magyar intézet célját szolgálja;
 - b) Berlinben a N. W. 7. Dorotheenstrasse 2. számú palotát a vallás- és közoktatásügyi miniszter a berlini magyar intézet céljára megvásárolta.

Felhatalmazást ad továbbá a törvényhozás arra, hogy

- c) Rómában a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1927/28. évi kezelés terhére római magyar intézet létesítésére ingatlant szerezhessen;
- d) Zürichben a pénzügyminiszter által vásárolt épületben a zürichi magyar intézet céljaira alkalmas helyiségek a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezésére bocsáthassanak.

A paloták, illetve helyiségek (d) pont) a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alól nem vonhatók ki és csupán közművelődési célokra használhatók fel.

- (4) Az intézetek élén az államfő, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter által alkalmazott igazgató áll. Ha valamely államban több magyar intézet (tudományos kutatóintézet, művészképző intézet és főiskolai kollégium) van, azok együttesen alkotják a külföldi magyar intézetet (Collegium Hungaricum) és az ilyen összintézmény élére az államfő a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a kiváló tudományos tekintéllyel bíró férfiak sorából kurátort állíthat.
- (5) A külföldi magyar intézeteknek az állami költségvetés terhére rendszeresített állást betöltő személyzete (igazgatók, tudományos és közigazgatási tisztviselők, altisztek stb.) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem személyzetének létszámába tartozik. A külföldi magyar intézetek évi költségvetését a vallás- és közoktatásügyi miniszter az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának javaslatára állapítja meg. A hatósága alá helyezett intézmények számára az Országos Magyar Gyűjteményegyetem az 1922: XIX. tc. értelmében szabályrendeleteket alkot, amelyek érvényességéhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása szükséges. E szervezeti szabályzatok állapítják meg a kurátorok és az igazgatók hatáskörét is. A külföldi magyar intézeteknek kurátorai és igazgatói, ha magyar állampolgárok, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának hivatalból tagjai.

3. § AZ ÖSZTÖNDÍJ-TANÁCS FELÁLLÍTÁSA.

A magyar tudós-, művész- és szakemberképzés egységes tervszerű irányításának biztosítása végett ösztöndíj-tanácsot kell létesíteni, amelynek feladata, hogy

1. állandóan figyelemmel kísérje a tudományágak művelőinek megoszlását mind a szellemi, mind a természettudományok terén s a vallás- és közoktatásügyi vagy más érdekelt miniszternek jelentést tegyen arról, hogy mely tudományágakban van hiány;
2. felhívja a figyelmet olyan tehetségekre, akiknek tudományos kutatásra való kifejtése biztosítandó;
3. a bel- és külföldi tudományos munkálkodást állandóan figyelemmel kíséri a végből, hogy a tudósképzés érdekében az egyes tudományágak vezető tudósait vagy a legmegfelelőbb intézeteket kijelölhesse;
4. a bel- és külföldi ösztöndíjakra, továbbá a kutatási segélyekre és kiküldetésekre nézve jelöljön, illetőleg előterjesztést tegyen;
5. a külföldi művészképző intézetekbe kiküldendő ösztöndíjasokat (építészek, képzőművészek, zenészek, iparművészek) jelölje;
6. véleményt mondjon mindazokban a Tanács hatáskörébe tartozó ügyekben, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi vagy más miniszter elébe utal.

4. § AZ ÖSZTÖNDÍJ-TANÁCS SZERVEZETE.

- (1) Az ösztöndíj-tanács tagjai a következők:
 - a) a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott 15 egyetemi vagy műegyetemi vagy más főiskolai (nyilvános rendes, rendkívüli vagy magán-) tanár,
 - b) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe foglalt négy nagy közgyűjtemény főigazgatói, valamint a Gyűjteményegyetem tanácsa által kiküldött 2 tag,
 - c) a négy tudományegyetem jog- és államtudományi, orvosi, bölcsészeti és matematika-természettudományi karai és a József-műegyetem szakosztályai által kiküldött 1-1 tag, a közgazdaságtudományi kar, az állatorvosi főiskola és a bánya- és erdőmérnöki főiskola, valamint az Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola és az Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola által kiküldött 1-1 tag,
 - d) az Országos Természettudományi Tanács intéző bizottsága (10 tag),
 - e) a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott 2 tudánypolitikus, 2 műépítész, 2 szobrász-, 2 festő- és 2 zeneművész;
 - f) a külföldi magyar intézetek kurátorai és igazgatói (2. §);
 - g) a legjelentékenyebb főiskolai internátusok vezetői közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott 4 tag.
- (2) A tanács tagjai közt a szellemi és a természettudományok képviselői egyenlő számban legyenek. Ezért az (1) bekezdés *a)* pontjában megjelölt tagok csak a tagoknak a *b)–g)* pontok alapján megtörtént kiküldetése után hívandók meg.
- (3) Az ösztöndíjtanács megbízása öt évre szól. Ez alól csak a külföldi magyar intézetek kurátorai és igazgatói vétetnek ki (1. bekezdés *f)* pont), akik a Tanácsnak hivataluk egész tartamára tagjai. Minden év végén a tagok egyötöde kilép és helyükbe az új tagokat az (1) bekezdés *b)–d)* pontjaiban megjelölt szervek maguk küldik ki, az *a)*, *e)* és *g)* pontjaiban megjelölt tagokat pedig a Tanács intéző bizottsága hozza a vallás- és közoktatásügyi miniszternél javaslatba, akit

csak a visszautasítás joga illet meg. Olyan tagok, akiknek megbízatása lejárt, újból ajánlhatók. Az első négy évben sorsolás jelöli ki azokat a tagokat, akik kilépnek a tanácsból.

- (4) A Tanács elnökét és alelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő öt-öt évre nevezi ki olymódon, hogy az egyik a szellemi, a másik a természettudományok képviselői közül való legyen. A Tanács ügyvezető igazgatóját, aki mind a szellemi, mind a természettudományi ügyeket intézi, a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.
- (5) A Tanács az elnök és alelnök beszámításával tizenkét tagú intézőbizottságban és az egyes tudomány és művészeti ágaknak megfelelően szükség szerint alakítandó albizottságokban működik. Az intéző bizottság, melynek tagjait a Tanács meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, a szellemi és természettudományoknak megfelelően 5-5 tagból álló két szakbizottságra oszlik, amelyek a Tanács elnökének, illetőleg alelnökének vezetése alatt működnek. A szellemi tudományok szakbizottságát művészeti kérdések tárgyalásakor két művész egészíti ki. Az albizottságok az ügyeket szakszerűen előkészítik s az intéző bizottság illetékes szakbizottsága dönt. Az intéző bizottság az általános érdekű ügyeket a két szakbizottság együttes ülésén tárgyalja és dönti el. Szavazategyenlőség esetén az elnök dönt.
- (6) A Tanács az Országos Magyar Gyűjteményegyetem önkormányzatának részese és annak révén az 1923. I. tc. 4. §-ában megállapított bírói jogvédelem rá is kiterjed. Elnöke és alelnöke tagja a Gyűjteményegyetem tanácsának. Az ösztöndíjtanács működésével kapcsolatos írásbeli teendőket az Országos Magyar Gyűjteményegyetem személyzete látja el.

5. § AZ ÖSZTÖNDÍJAKRA VALÓ JELÖLÉS.

- (1) A vallás- és közoktatásügyi miniszter megállapítja, hogy a következő költségvetési évben az 1. §-ban megjelölt forrásokból előre láthatólag hány és milyen ösztöndíjjállomás és kutatási segélyekre milyen összeg és ezekből mennyi fog a szellemi és mennyi a természettudományok, valamint mennyi a művészetek művelőinek rendelkezésre állni és ezt, valamint a megállapított tudomány- és művészetpolitikai szükségletet legkésőbb március hó végéig közli az ösztöndíjtanács elnökével, aki az ösztöndíjjállomásokra nyilvános pályázatot hirdet. Az ösztöndíj elnyerését az ösztöndíjtanács versenyvizsga letételétől is függővé teheti. Ebben az esetben a vizsga szervezésére vonatkozólag szabályzatot alkot, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagy jóvá.
Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselőinek legalább 5%-a részére minden évben ösztöndíj biztosítandó.
- (2) Az egyetemek és főiskolák, illetőleg az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa vagy az Országos Természettudományi Tanács által minősített pályázók közül az ösztöndíjtanács jelöli ki azokat, akiket a vallás- és közoktatásügyi miniszternek indokolt javaslattal az ösztöndíj adományozására előterjeszt. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a javaslat felett határoz, a jelöltekkel szemben azonban csak a visszautasítás joga illeti meg.

- (3) Az ösztöndíj meghatározott időre, egyszerre legfeljebb egy évre engedélyezhető, de évről évre meghosszabbítható. Az ösztöndíj indokolt esetben megvonható.
- (4) A kutatási segélyek esetéről esetre, a szükség és a fedezet szerint az ösztöndíjadományozási eljárás szerint adományozhatók.

6. § AZ ÖSZTÖNDÍJAKKAL KAPCSOLATOS ELŐNYÖK ÉS KÖTELESSÉGEK.

- (1) Azok az ifjak, akik a tudományos ösztöndíjra méltóknak bizonyultak, az állami szolgálatban való alkalmazásnál előnyben részesítendőek.
- (2) Az egyetemi tanulmányok befejezését követő képesítő oklevél megszerzése után ösztöndíj élvezetében töltött idő az állami szolgálatba beszámítandó, ha a kinevezés az ösztöndíj élvezetét nyomban vagy legfeljebb két év megszakítással követi.
- (3) Az ösztöndíjban vagy kutatási segélyben részesített tartozik:
 - a) tanulmányai vagy kutatása eredményéről az ösztöndíj vagy segély lejártakor az ösztöndíj-tanácsnak beszámoló jelentést tenni;
 - b) a vallás- és közoktatásügyi miniszter kívánságára közszolgálatba lépni s abban legalább öt évig megmaradni;
 - c) az élvezett ösztöndíjat vagy segélyt az ösztöndíj-tanácsnak visszatéríteni, mihelyt azt az életkörülményei megengedik.
- (4) A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmaztatik, hogy az e törvény alapján adományozott ösztöndíj élvezetében külföldön szerzett oklevelek Magyarországon való elismertetésének feltételeit a fennálló törvényes rendelkezésektől a viszonyok által indokolt esetleges eltérésekkel rendeletileg szabályozhassa.

7. § VÉGREHAJTÁSI ZÁRADÉK.

Ezt a törvényt a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre, aki az ösztöndíjügyről az országgyűlésnek minden évben jelentést tartozik előterjeszteni.

A KÖZSZOLGÁLATI ALKALMAZOTTAK GYERMEKEINEK
TANULMÁNYI ÖSZTÖNDÍJÁRÓL

I. FEJEZET
AZ ÖSZTÖNDÍJ CÉLJA, FELTÉTELEI ÉS TARTAMA

1. §

Az állam a közzszolgálati alkalmazottak gyermekeit tanulmányi ösztöndíjban részesíti. E célból az 1927/28. tanév szükségleteire az államháztartás 1926/27. évi feleslegéből egymillió pengő bocsátatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezésére. A későbbi években pedig a szükséges javadalomról az állami költségvetés keretében kell gondoskodni.

E törvény szempontjából közzszolgálati alkalmazottak gyermekei alatt állami, törvényhatósági, községi és egyházi tényleges vagy nyugdíjas (özvegyi nyugdíjas) alkalmazottak, ideértve a m. kir. honvédség, csendőrség, vámőrség és folyamőrség alkalmazottait is, törvényes avagy törvényesített édes és mostoha, valamint örökbefogadott gyermekei értendők.

2. §

Az előző szakasz első bekezdésében jelzett javadalomból 400-1000 pengős évi ösztöndíjakat kell létesíteni. Az ösztöndíj internátusi, illetőleg kollégiumi hely megváltásában is állhat.

Ezen határokon belül az évenként betölthető ösztöndíjak számát, azok nagyságát és esetleges fokozatos felemelésüket a felmerülő szükséglethez képest a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel határozza meg.

3. §

Az előző szakaszban körülírt feltételek mellett a közzszolgálati alkalmazott gyermeke csak akkor részesíthető ösztöndíjban:

- a) ha sem a gyermeknek, sem a törvény értelmében eltartására kötelezett szüleinek nincs számottevő vagyona, illetőleg jövedelmük a gyermek neveltetésére elégtelen;
- b) ha a gyermek erkölcsi magaviselete kifogástalan;
- c) ha tanulmányi előmenetele jeles vagy legalább általános jó, de e mellett valamely tantárgyból különösen kiváló;
- d) ha valamely középiskolának rendes tanulója vagy pedig egyetemi vagy főiskolai hallgató.

A középiskolai tanulóval a felsőkereskedelmi iskolai és a tanítóképző intézeti tanuló egyenlő szempont alá esik.

Középiskolai tanuló csak akkor részesíthető ösztöndíjban, ha legalább a VI. osztályt elvégezte. Ha azonban valamely középiskolai tanuló rendkívüli szellemi képességgel bír s ennek megfelelő jeles előmenetelt mutat fel, az ezen szakaszban megszabott többi feltételek mellett még a VI. osztály bevégezése előtt is részesíthető ösztöndíjban.

4. §

Ha a 3. §-ban meghatározott feltételek fennforgása mellett valamennyi arra érdemes tanulónak ösztöndíj nem adományozható, előnyben azokat kell részesíteni:

- a) akik erkölcsi magaviseletük és tanulmányi előmenetelük alapján érdemesebbek;
- b) akiknek szülője oly hivatalos állomáshelyen teljesít szolgálatot, illetőleg oly helyen lakik, ahol az ösztöndíj céljainak megfelelő közép-, illetőleg felsőbb tanintézet nincs;
- c) akik, mint közszolgálati alkalmazottak hadi és egyéb árvái, nem rendelkeznek neveltetésükhöz kellő anyagi erővel;
- d) akiknek, valamint szüleiknek vagyoni helyzete kedvezőtlenebb;
- e) akiknek szülei kívülök több gyermeket nevelnek fel;
- f) akiknek atyja vagy legközelebbi hozzátartozója – akitől eltartása függ – harctéri szolgálata folytán rokkantság által munkaképességében lényegesen kárt szenvedett.

5. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel határozza meg azt az arányszámot, amely szerint az egyes életpályákra készülők a rendelkezésre álló ösztöndíjakban részesülnek, miközben különös tekintettel kell lennie arra, hogy a középfokú iskolák és ezek között elsősorban a középiskolák számára elégséges számmal nevelődjenek megfelelő képzettséggel bíró tanerők. Ezt az arányszámot a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyes pályák javára kultúrpolitikai szükség szerint időnként megváltoztathatja.

6. §

Az ösztöndíj élvezete kiterjed az egész tanulmányi időre a középiskolai tanári oklevélnek rendes időben való megszerzéséig, más pályákra készülőknel addig, míg a doktori oklevelet, illetve a tanulmányokat befejező más oklevelet a rendes időben megszerzik.

Oly ösztöndíjasok, akik beható kiképzésük céljából oklevelük megszerzése után előre megállapított terv szerint szemináriumokban, klinikán vagy laboratóriumokban kutatásokat végeznek, kivételesen az ösztöndíj élvezetében ezen időn túl is két évig meghagyhatók.

7. §

Egy időben két ösztöndíjat senki sem élvezhet. Az ösztöndíj a családi pótlék élvezését nem érinti. Az ösztöndíj adományozásának nem akadálya, hogy az ösztöndíjas a budapesti Eötvös Kollégiumnak tagja vagy valamely más internátusban kap ingyenes lakást, esetleg teljes ellátást. Hogy ily esetben az ösztöndíj összegét kell-e és mennyivel mérsékelni, azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

II. FEJEZET AZ ÖSZTÖNDÍJÜGY IGAZGATÁSA

8. §

Oly tanulóknak, akik a középiskolai tanulmányaikat még nem fejezték be, addig, míg a középiskolai tanulmányi igazgatás összpontosítva marad, az ösztöndíját a vallás- és közoktatásügyi miniszter adományozza.

9. §

Minden középiskola tanári testülete évenként hivatalból szemeli ki azokat a tanulókat, akiket az ösztöndíjra legérdemesebbeknek tart s erről az igazgató az illetékes tankerületi főigazgatónak, illetőleg a felsőkereskedelmi és tanítóképző iskolai főigazgatónak jelentést tesz. A tankerületi főigazgató, illetőleg a felsőkereskedelmi és tanítóképző iskolai főigazgató pedig minden évben összesített jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, aki ezen jelentés alapján dönt az adományozás tárgyában.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter évenként a tankerületi főigazgatóval, illetőleg a felsőkereskedelmi és tanítóképző iskolai főigazgatóval közli, hogy kerülete számával hány ösztöndíj adományozására van kilátás.

Tanári testületi ajánlás nélkül ösztöndíj senkinek nem adományozható.

10. §

Egyetemi hallgatók részére az ösztöndíjat az egyetemi karok, illetőleg a középiskolai tanárképző intézet igazgatósága, műegyetemi hallgatók részére a műegyetemi tanács, az Országos M. Kir. Képzőművészeti Főiskola és a M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatói részére pedig az illető főiskola tanári testülete adományozza. Az adományozó testület az adományozást a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenti. A polgári iskolai tanárjelöltek ösztöndíjaira nézve, a tanárképzés átszervezésére való tekintettel, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleti úton intézkedik.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter évenként az adományozó testülettel közli, hogy ez utóbbi hány ösztöndíjat adományozhat.

11. §

A középiskolák igazgatói és a tankerületi főigazgatók, valamint a főiskolai hatóságok felügyelnek arra, hogy az ösztöndíjak rendeltetésüktől el ne vonassanak. Felügyelnek továbbá arra is, vajjon az ösztöndíjélvezők megfelelő erkölcsi magaviseletet tanúsítanak-e és vajon tanulmányaikban felmutatnak-e kellő előmenetelt.

Az adományozó hatóság évről évre határoz a felől, hogy az ösztöndíjas az előző évben felmutatott előmenetele alapján az ösztöndíjat megtartja-e vagy sem. Ha az ösztöndíj célelleszen használtatik fel vagy ha élvezője nem mutatkozik ösztöndíjra érdemesnek, az adományozó hatóság az ösztöndíjat megvonja.

12. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a hivatalos lapban évenként közzéteszi azoknak a tanulóknak nevét, tanulmányuk minőségét és fokát, szüleik nevét és állását, akik e törvény alapján ösztöndíjat élveznek, valamint hogy ösztöndíjban a 4. § melyik pontjai alapján részesült.

13. §

A 6. § második bekezdése értelmében megengedhető meghosszabbítás tárgyában az illetékes főiskola részletesen indokolt javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz.

III. FEJEZET VEGYES RENDELKEZÉSEK

14. §

Nyilvánossági joggal felruházott tanintézetekben az ifjúság körében vagy az ifjúság által eszközözlendő gyűjtésre, bármi is legyen a gyűjtés célja, engedély nem adható.

15. §

E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízatik meg s felhatalmaztatik, hogy e célból a szükséges rendeleteket kibocsássa.

16. §

Ez a törvény kihirdetésének napján lép hatályba.

KULTÚRPOLITIKÁNK IRÁNYELVEI

(Kornis Gyula programadó művének tekinthető ez a terjedelmes tanulmány, amelyben az új közoktatásügyi kormányzat megvalósítandó kultúrpolitikai elveit foglalta össze. A tanulmány I. fejezete történeti visszatekintés, a II. fejezet tárgya „a műveltség mivolta”, majd a következő témák kerülnek sorra: „nemzeti szellem a kultúrpolitikában”, „demokratikus szellem a kultúrpolitikában”, „realisztikus szellem a kultúrpolitikában”. Végül a zárófejezet: „A jövő útjain”. Alább a tanulmány II. fejezetét közöljük (15–20. oldal), amelyben a szerző részletesen kifejti véleményét a műveltség fogalmáról, a szakműveltség és az általános műveltség viszonyáról. Ennek alapján tárgyalja azt a kérdést: miképpen biztosítható, hogy a társadalom minden tagja a neki szükséges műveltséget elsajátíthassa. A fejezet kérdésfeltevései és megállapításai lényegében a különféle iskolatípusok tananyagtervezésének elméleti és gyakorlati vonatkozásaival foglalkoznak. A tanulmány nem csak önálló formában, különlenyomatban jelent meg, a szerző bevette *Kultúra és politika* című, 1928-ban közreadott gyűjteményes kötetébe is, megállapításait továbbra is érvényesnek tartva.)

Az utolsó száz esztendőben semmi sem okozott annyi zavart és hibát a kultúrpolitikai közfelfogásban s az oktatásügy szervezésében, mint a műveltség fogalma. Ez az oka annak is, hogy a polgáriiskola- és a szakiskola-ügy kellő módon ki nem fejlődhetett s fontosságához mért teret nem kaphatott, s hogy a gazdasági szakpályákat az irányadó közfelfogás nem tartotta a szorosabb értelemben vett „művelt” emberhez méltó hivatásoknak.

A főhiba a kor általános *intellektualizmusában* található meg, mely a műveltség fogalmát egyoldalúan az értelmi ismeretekre korlátozta, holott az igazi műveltség a lélek egészére, élő egységes totalitására vonatkozik: tehát az érzelmekre s az akaratra is. Sőt éppen elsősorban az indulatok megfékezése, az önuralom, az érzelmek finomabb differenciáltsága s az akaratnak nem hirtelen kitörő, explozív ereje, hanem állandóan kitartó állhatatossága az igazán művelt ember tulajdonsága a primitív emberrel szemben. Ha valakire azt mondjuk a régi rendiségből ránk maradt kifejezéssel, hogy „paraszt”, vagyis „nem művelt” ember, akkor elsősorban nem mint ismeret-apparátust nézzük (lehet igen okos és tanult ember is), hanem a maga egészében, tehát kedélye, indulatmegnyilvánulása, lelki finomsága, társas viselkedése szempontjából.

Ha már most ezt figyelmen kívül hagyva, a műveltség fogalmát csak az értelmi műveltségre korlátozzuk, akkor is két jelentése van: szakműveltség és általános műveltség. A szakműveltség oly ismeretekben és készségekben áll, melyek valamely sajátos gyakorlati életfeladathoz szükségesek. A társadalom élete a munkafelosztáson alapul: a nemzeti organizmus minden egyes tagja valamely sajátos hivatással bír. Ilyen értelemben művelt parasztról, művelt munkásról, művelt iparosról is szólunk. Az általános műveltség kifejezés kétféle jelentésben járatos. Először is vonatkozhatik az ismeretanyagra: általános művelt, aki az ismeretek valamennyi birodalmában többé-kevésbé járatos. Ez a polimatikus vagy enciklopédikus

művelődési eszmény. Eszerint csak az a művelt ember, aki bizonyos történeti és természettudományi, nyelvi és irodalmi ismeretek birtokában van. Ezeknek megvan a maguk kánona, melyet az általános műveltséget adó, ún. köznevelőiskolák (például gimnázium) adnak a sajátos hivatásra előkészítő szakiskolákkal szemben. Az „általános” szó azonban vonatkozhatik másodszor az ismerő tevékenységekre is: általános művelt az, aki valamennyi értelmi képességét formálisan begyakorolta. Az általánosság tehát ekkor nem az anyagé, hanem az *intellektuális képességeké*. Nyilvánvaló azonban, hogy ezeknek formális begyakorlása csakis valami konkrét anyagon lehetséges, melynek természete azonban nem közömbös. Az absztrakt észterna konkrét tartalom híján lehetetlen. A neohumanizmus „általános emberi” (humanitas-) eszménye is például az ember valamennyi képességének harmonikus fejlesztését célozta. De bizonyos konkrét anyagon: főképp az antik világ nyelvén és irodalmán. Tehát a formai szempont határozatlan keretét bizonyos pozitív tartalommal is kitöltötte, melyre a műveltségi anyag sajátos értékelése alapján jutott. Lassankint azonban az általános műveltség ily értelmű, elsősorban formális fogalma átcúszott az anyag általánosságának fogalmára.

Az általános műveltségnek az anyag egyetemes jellegére vonatkozó, tartalmi fogalma szabta meg a XIX. század második felében a középiskolák tantervét, célkitűzését, egész szellemét. Mit kell tudnia a művelt embernek? Ez határozta meg a tanterv anyagának kánonát. Minthogy a kultúra értékes anyaga, melyet a következő nemzedékre át kellett származtatni, éppen ebben a században óriási mértékben megnőtt, az általános műveltség köre szükségképp tágult, s mind határozatlanabbá lett, az iskolákra mind több és tarkább anyag nehezedett. A gimnázium például kénytelen volt az antik nyelvek és irodalmak rovására, melyek sajátos bélyegét megadták, mind nagyobb tért engedni a nagyra nőtt természettudományi és modern nyelvi ismereteknek, hogy eleget tehessen az általános művelt modern ember eszményének. Ebből az a tragikus helyzet támadt, hogy a gimnázium elvesztette régi belső szerves egységét, melynek helyébe igen különnemű, tarkán változó ismeretanyagok mechanikus egymás mellé illesztése lépett. Az általános műveltség eszménye a modern kultúra anyagának rendkívüli megnövekedése és bonyolultsága miatt a szó enciklopédikus értelmében mindinkább csődöt mond. Az univerzális műveltség ma már nem tűzhető ki iskolai célul. Minden szolid műveltség valami határozott irányú, szakműveltségből mint centrumból indul ki s tágul fokozatosan a szó szerényebb értelmében vett „általános” műveltséggé, mely arra képesíti az egyént, hogy saját szakhivatásán kívül is biztos ítélettel tud állást foglalni a világgal szemben, helyesen tudja megoldani az élettől rárótt feladatokat s tevékeny részt tud venni a nemzet szellemi életében.

A közművelődésügyi politikának már most az az alapproblémája: melyek azok a műveltségi anyagok, melyek elsajátítása által a jövő nemzedék tagjai, mint erkölcsi-társadalmi lények, a maguk hivatására legjobban előkészülnek? Miképpen biztosítható, hogy a nemzet minden tagja éppen a neki szükséges ismereteket, műveltségi anyagot kapja meg?

A kérdés megoldásában két szempontot, egy objektívet és egy szubjektívet kell figyelembe vennünk. Először a nemzeti társadalom objektív szükségleteit. Olyan iskolatípusokat kell felállítanunk, melyek e művelődési szükségletek kielégítését

lehetővé teszik. Másodszor gondoskodni kell arról, hogy az egyén lehetőleg olyan iskolatípusba jusson, melynek művelődési anyaga megfelel lelki alkatának, társadalmi helyzetének, hogy így a nemzet munkájában leghatékonyabban vehessen részt. Csakis a műveltségi anyagnak és az egyén fogékonyságának, sajátos tehetségeinek konvergenciájából támad igazi műveltség, mely nincs az egyénre külsőleg, mintegy mechanikusan ráakasztva, hanem belőle szervesen fejlődik. Csakis így válhatik a műveltség a társadalom eleven erejévé. Közoktatásügyi szervezetünknek főnnebb vázolt nagy hibái és hiányai a kettő összhangjának hiányából fakadtak. Olyan iskolatípus monopolizálta úgyszólván a közművelődést, melynek műveltségi anyaga rengeteg emberre hajlamai ellenére csak rá volt kényszerítve. Innen érthető jórészt a klasszikus gimnázium ellen való gyűlölet. Ennek ellenére a művelt emberről való közfelfogás s a helytelen kultúrpolitika továbbra is mindmáig a gimnáziumba terelte a nemzet nagy tömegeit, s nem gondoskodott kellő mértékben egyrészt a társadalmi s gazdasági szükségleteknek, másrészt az egyéni hajlamok különbözőségének megfelelő iskolatípusokról. Így a közoktatásügy teljesen elmaradt az élet követelmények mögött. Pedig, ha valaha, minap van nemzetünk életében különös fontossága annak, hogy használható embert neveljünk, aki a saját munkáját jól tudja, s jól akarja végezni.

Ha már most az itt vázolt szempontok alapján ki akarjuk szemelni a műveltségi anyagot egyes iskolafajaink számára, először is meg kell állapítanunk, hogy van bizonyos elemi műveltség, mely mindenki számára, bármilyen is egyéni hajlama és jövőndő hivatása, szükséges. Ezt az elemi műveltséget a népiskola adja meg. Az íráson és olvasáson kívül ennek a műveltségi anyagnak terjedelme sem kicsinylendő. Azonban segít a didaktika régi koncentrációs elve. Ki kell indulni a közvetlen környezetnek, a községnek földjéből és életéből s innen fokozatosan kell jutni az egész országnak, történelmének, vallási, erkölcsi állami életének legfőbb jelenségeire. Az egyéb iskolába föl nem lépők számára ennek a rendszeres népművelésnek a megfelelő népoktatási intézmények útján legalább 16 éves korig kell tartania. [...]

Az elemi műveltségre támaszkodik a középfokú műveltség, melyet főképp a középiskolák közvetítenek. A modern kultúra mai differenciáltságának korában ez oly óriási természet- és szellemtudományi anyag, hogy egy iskolafaj keretében a maga teljességében ki nem meríthető. Itt már csak a műveltségi anyag bizonyos csoportosítása segít, melyből különböző iskolatípusok származnak. S itt érvényesül az az elv, melyet az általános és a szakműveltség viszonyára vonatkozóan főnnebb hangsúlyoztunk. Minden középfokú iskolatípus műveltségi anyagát egy határozott középpont, mintegy kristályosodási tengely köré kell csoportosítanunk. Minden iskolatípusnak meg kell lennie a maga centrális művelt, régi anyagának, melyből, mint főtárgyból kiindulva jutunk el a többi, ún. általános műveltséget kölcsönző, mondhatnók: periférikus tárgyakhoz. Ez a centrum például az igazi klasszikus gimnáziumban az antik kultúra mindenoldalú ismerete. Ebből szervesen kell kifejleszteni – a régi koncentrációs elv módosított formájával – a többi irányú ismereteket. Ahol a gimnázium eredeti klasszikus típusában is megmaradt, mint például Németországban, ott abban rejlik főereje, hogy az elmét nem forgácsolja szét, lemond a lexikális ismerettömegekről, csak egyet akar: annak a klasszikus világnak szellemébe való behatolást, melyet az igazi embertípus eszményének tart. Műveltségi

anyagának s így az elme appercepciójának egysége a gimnázium legnagyobb formális ereje. A mi gimnáziumunk ezzel szemben öszvériskola, korcs faj, mely az „általános” műveltség illúzióját kergetve, klasszikus és modern nyelvi, természettudományi s újabban technikai anyagot mélyebb szerves egység nélkül halmoz össze. Részben abból érthető az újabb nemzedéknek folyton konfúzióra hajló, felületes gondolkodásmódja, hogy az anyag tarka változatossága s csak külső, mechanikus összeillesztése a világos, egyirányú elmetípus kifejlődését erősen gátolta.

A mai középiskola tanulóinak tudása – már az anyag nagy heterogén tömegénél fogva is – mindinkább határozatlan, kolloid-állapotú. Nincs tudásuknak igazi szilárd váza, melyhez az új ismereteket a logika cementjével tudnák mindig hozzáragasztani. Az erre való képességet a régi iskola inkább megadta. Képtelen a mai impresszionista nemzedék valamit alaposan megtanulni. Elég, ha a sokféle, nagy tömegű anyagot megérti, de már jól be nem vési, be nem gyakorolja. Ez korunk fölületességének egyik szimptomája. Mindenhez ért látszólag a mai kor gyermeke, de alaposan semmihez.

Az igazi klasszikus gimnázium az antik világ kultúráját tartja annak a centrális műveltségi anyagnak, melyen a növekvő nemzedék erejét legjobban fejlesztheti. Milyen jellegű műveltség ez? Kétségkívül szakműveltség, mely elsősorban bizonyos hivatásokra (papi, jogi, történettudományi, filológiai stb.) pályákra készít elő. Tágabb értelemben tehát a gimnázium is szakiskolának fogható föl. De ugyanígy a reáliskola is, melynek művelődési tengelye a természettudomány és mennyiségtan. *Nincs más útja a szolid általános műveltségnek, mint bizonyos irányú szakműveltség.* Ez a középpont, melyből mind általánosabb irányban tovább lehet szőni ismereteinket. Ez az elme pszichológiai természetében gyökerezik. Minden alapos műveltség csak úgy keletkezhet, ha bizonyos irányú tartalomról, mint valami sejtől, szervesen, azaz egységesen fejlődik tovább. Így a műveltség sajátos, magában összhangzó szellemi világ, melynek nem a terjedelme a fontos, ez lehet kisebb vagy nagyobb, más a szellemi élettel, más a természettel foglalkozónál, más a katonánál s más a hivatalnoknál. A fő, hogy magában egységes, összhangzó legyen.

A középiskolától közvetített középfokú műveltségre támaszkodik a magasabb szakműveltség, melyet a főiskolák nyújtanak. Van azonban olyan középfokú szakműveltség is, melyre a művelt gazdának, iparosnak vagy kereskedőnek van szüksége. Ezt közvetítik a középfokú szakiskolák (mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi középfokú szakiskolák). Ezek szükségessége egyrészt a nemzet társadalmi és gazdasági szükségleteiből fakad, másrészt abból a pszichológiai tényből, hogy a tanulók zöme olyan szellemi típushoz tartozik, mely inkább bizonyos konkrét földatalkörben tud mozogni, s kellő érdeklődést kifejtteni, azaz nem az absztraktabb jellegű, felsőbb tanulmányokra előkészítő gimnáziumba vagy reáliskolába való, hanem a polgári iskola elvégzése után a szűkebb értelemben vett szakiskolákba. Ezeket kultúrpolitikánk általában elhanyagolta. Amennyiben megcsinálta, inkább csak egyoldalú mechanikus-technikai jelleget kölcsönzött nekik. A cél teljesen utilitarisztikus volt: begyakorolni az egyént bizonyos szűk tevékenységi körbe, mesterségbe, pusztán routine-ra szert tétetni vele. A meglevő szakiskoláknak ez a jellege az egyik oka annak, hogy a közfelfogás, mely az általános műveltség homályos

fogalmából indult ki, lenézte őket: hisz nem az „általános emberi”, az egész ember a céljuk, hanem csak az egyoldalú mesterember.

A kérdést megoldja az általános műveltségnek és a szakműveltségnek már jellemzett viszonya. A szakműveltséget nem lehet-e itt is, mint valami centrumot, általános műveltségi elemekkel körülvenni, illetőleg ezeket belőle szervesen kifejleszteni? A szakhivatásra való előkészület távolról sem zárja ki az általános, egészen törekvő műveltséget. Ezek nem kontradiktóriumosztályfogalmak, hanem rugalmas műveltségtípusok, melyek között sokféle fokozat és átmenet lehetséges. Hisz sem az általános, sem a szakműveltség nem jelent befejezett, lezárt valamit, sőt a művelődés fogalmában már eleve benne rejlik a fejlődés határtalansága, mért hisz az igazságok száma végtelen, s így kimeríthetetlen. Aki valamiben különösen jártas, az ezzel képességet szerzett arra, hogy másfajta összefüggésben is látni tudjon, annak már van szilárd álláspontja, ahonnan tájíthatja a természet és a szellem világára vonatkozó felfogását. A jól szervezett szakiskolák eo ipso általános műveltséget is hordoznak. Éppen ezért nincs jogunk csak a gimnáziumot és a reáliskolát tekinteni elvileg az általános műveltség iskolájának, mint a szakiskolánál valami előkelőbb tanintézetnek. A közvéleménynek e tekintetben meg kell változnia; a nemzeti katasztrófa következtében ez a változás már útban is van. A műveltségről való hamis fölfogásnak, mely a helytelen jogosítási törvény forrása is volt, meg kell szűnnie s a középfokú, akár általános műveltségi, akár szakiskolák értékbeli egyenjogúságát el kell ismernünk. Ez elől, bármennyire húz is a hagyomány visszafelé bennünket, ki nem térhetünk. A régi abszolút állami élet maradványaként jelentkező közfelfogásnak eltűnésével, mely szerint csak a katonatiszt s a hivatalnok, mint az állami élet két oszlopa, az igazi előkelő ember, a gazdasági szakpályák lebecsülése is el fog mihamar tűnni.

Amikor közoktatásügyünket újjászervezzük, legfőbb gondunk legyen arra, hogy az egyes iskolatípusok feleljenek meg a társadalmi-gazdasági szükségleteknek, a mai bonyolult társadalom nagyszámú tipikus életformáinak, az egyéni hajlamok különbözőségének, s annak a pszichológiai menetnek, melyben az emberi szellem legjobban formálódik, szervesen fejlődik ki. A műveltségi anyag kiszemelése, elrendezése, részeinek hangsúlya feleljen meg azok hajlamainak s társadalmi helyzetének; akik számára az illető műveltség elérése célul ki van tűzve. Minden iskolatípusnak a maga szakcentrumba adja meg sajátos jellegét, tehát minden iskolafaj egy-egy műveltségi típust is jelent. Minden iskolafaj a maga sajátos tantervi formájával felel arra a kérdésre, hogyan hassa át egymást a szakműveltség és az általános műveltség, illetőleg hogyan fejleszthető és bontakoztatható ki a sajátos szakkörből, hivatásból az általános érdeklődés és műveltség. Eszerint minden iskolafajnak a maga módján kell szert tennie az általános műveltségre: ennek a szakműveltségből kell kinőnie más és más csoportosításban. Más színe van például a történelemnek vagy irodalomnak a gimnáziumban, más a kereskedelmi s más az ipariskolában. Hasonlóképp bár a földrajz magában véve ugyanaz, mégis más az egyes részek egymásutánja és hangsúlyreliefje a gimnáziumnak, a kereskedelmi vagy iparművészeti iskolának tantervében. Más szóval: iskolafajonként különbözik a műveltségi anyag centruma s ennek megfelelően távol a szemszög különböző irányban a többi műveltségi anyag periferiái felé. Így megfelelhet az

iskola szakhivatásának is, meg az élet általános követelményeinek is. Így nem egyoldalú, rideg specialista mesterembert, hanem oly egész embert nevel, aki emellett jó szakember is. Ezt a gondolatot helyesen fejezi ki a felső kereskedelmi iskolák új tanítástervének (1920) bevezetése: „a középfokú kereskedelmi oktatásban a közművelő- meg a szakképzőelemek oly szoros egymásra vonatkozásban jussanak érvényre, hogy az iskola nevelésének végeredménye általános és közgazdasági irányban egyaránt harmonikusan képzett egyén legyen” (2.1.). „Bár a felső kereskedelmi iskola szakiskola, korántsem pusztán mesterségre neveli növendékeit. Már maga a kereskedelmi hivatás, mint a polgári osztály intelligenciája érvényesülésének tere, más képzést kíván, mint pusztán mesterségszerűt” (6.1.). Ez az elv eléggé érvényesül az új kereskedelmi iskolai tantervben. A középfokú mezőgazdasági iskola nemsokára elkerülhetetlen szervezésénél a tanterv megalkotásában ez az elv különös hangsúllyal érvényesítendő. Cél: a művelt gazda, aki szakhivatásán kívül képesítve van arra, hogy a közélet irányításában, melyben a jövőben úgy látszik mind nagyobb jelentőségű szerepe lesz, általános műveltségénél fogva is helyét meg tudja állni. Egész embert kell nevelni: ez készíti elő az útját az egész nemzet fejlődésének. Így nemesedik meg az ember s a kultúra mai rendkívüli szakszerű szétkülönülése közepett kikerüli, hogy a falanszter-rendszer lelketlen székláb-csinálójává, merő filiszterré váljék. A munkafelosztáson alapuló emberökonómia csak pusztá frázis, sőt veszedelem az egész ember lelki emelkedése nélkül. S e ponton ismét figyelembe kell vennünk, hogy a fönnebbiekben a műveltség fogalmát mesterségesen csak az értelmi ismeretanyagra korlátoztuk, holott éppúgy elválaszthatatlanul hozzátartozik az érzelmek finomultsága s az akarat határozott etikai iránya, a jellem is.

Országos Széchényi Könyvtár

ISKOLARENDSZERÜNK REFORMJA (1920)

(Az 1883. évi XXX. törvény alkotta meg az új magyar középiskolát: a gimnáziumot és a reáliskolát. Három évtized múltán, az 1910-es évek elején került napirendre korszerűsítése, újjászervezése. Nemcsak a szakirodalom cikkezett széles körben ennek szükségességéről, de 1912-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is programjába vette a középiskola modernizálását. Sokféle elképzelés született ekkortájt a gimnázium és a reáliskola jövőjéről, többek között a VAOSZ Iskolai Reformbizottságának munkálata.

Sajátos lökést adott a reformtervek sorsa alakulásának az 1918. őszi polgári demokratikus forradalom, majd 1919 márciusában a Tanácsköztársaság létrejötte. A nagy reményeket ígérő 133 nap után újra napirendre került a magyar középiskola polgári jellegű reformja, továbbfejlesztése. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1919. december 5-én kérdőívet küldött szét, a továbbfejlesztés irányai között főként az „egységes középiskolá”-ra irányuló – 1918-ban, majd különösen 1919 márciusa után felerősödött – törekvésekkel kapcsolatos vélemények felől tudakozódva.

Kornis Gyula 1919. december 30-án a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának közoktatásügyi bizottságában fejtette ki véleményét a középiskola szervezetének és tantervének korszerűsítéséről, a középiskola funkcióját vizsgálva a hazai közoktatási rendszer egészében. Előadását a *Magyar Középiskola* című szakfolyóirat 1920. évi 1. számában [3–19. oldal] tette közzé. Különlenyomatban is megjelent.)

A világháború tragédiája után nemzetünk újjászervezésében minden kérdésnél fontosabb a nevelés ügye. Amit ugyanis az anyagiak terén, a gazdasági életben elvesztettünk vagy most hibásan szervezünk, az még a jövőben pótolható vagy módosítható. De amit a lelkek formálásában, az ország képét átalakítani hivatott jövő nemzedék nevelésében elhibáztunk, annak a legsúlyosabb következményei vannak, melyek többé vissza nem csinálhatók. A nemzeti társadalom gyökeres és tartós megújódása elsősorban a neveléstől függ. Kérdés azonban, vajon a mai forradalmi korszakban időszerű-e a köznevelésnek oly messze kiható, gyökeres reformját eldönteni.

Minden forradalmi korszak, mely a hagyomány terhét különösen nehéznek érzi, s mindenáron szabadulni iparkodik tőle, tipikus egyező lelki vonásokat mutat. Először is naiv racionalizmust: az ilyen korszak az ész megváltó erejébe vetett hittel azt gondolja, hogy amit az ész világosan elgondol, az mindjárt meg is oldható: van, ésszerű erkölcs, társadalmi rendszer, vallás, pusztán ésszerű, egységes iskola. Ebből a racionalizmusból több más sajátsága folyik a forradalmi kor lelki szerkezetének. Így radikalizmus, mely a haladást lökészerűen, katalizmatikusan, a történeti folytonosság s hagyomány fonalát eltépve akarja megvalósítani; az ilyen kor bizonyos értelemben neomániában, általános újságzomjúságban s reformtervetkezésben szenved: mindennek, ami régi, másnak kell lennie s minden jó, ami új. De ennek az újnak nincsen határozottan indokolt tartalma. Az ilyen korszak teoretikusai éppen ezért mindig többé-kevésbé történetellenesek, reformterveikben antihistorikusok. De ugyancsak a racionalizmus lelki struktúrájából folyik az ilyen

kor elmékedőinek naiv optimizmusa is, mely azt hiszi, hogy amit az ész erejével fényesen megszerkeszt, az a valóságban is pompásan beválik, s így a világ határtalanul megjavítható. Nem gondol a társadalmi jelenségek és intézmények bonyolultságával a valóságra a pusztá eszmék számára nem mindig plasztikus természetével.

Ha valamikor, éppen ilyen forradalmi korszakban, amilyen a mienk is, kell nagyon vigyáznunk az iskolai reformokra. Majdnem azt mondanám, hogy nem is szabad a lelkek ilyen általános forrongása és depressziója idején az iskolák gyökeres reformjának kérdését napirendre tűzni, hanem elhalasztani a konszolidálódás idejére, amikor már szemhatárunk kitisztult. Azonban mégsem mondom. Iskolaügyünk több szempontból annyira elavult, a kérdés annyszor volt már évtizedek óta a legtüzetesebb megvitatás tárgya, hogy a most célba vett reform nem tekinthető ad hoc fölvetett kérdésnek, hanem régen érzett, általános kultúrpolitikai szükségletnek, melynek a nemzet hirtelen és szomorúan megváltozott helyzete sürgető jelleget kölcsönöz. Az iskolát természeténél fogva konzervatív intézménynek szokás nevezni. A mi iskolarendszerünkre ez túl finom kifejezés: iskoláink nem konzervatívak, de egyenest elmaradtak. Nyugodtabb időkre esetleg sok évig kell várnunk; még több esztendőnk lesz fájdalommal és nyomorral terhes. A reformok nyugodtabb tervelésére kedvező időt még sokáig kellene várnunk. Amit lehet, már most meg kell tennünk.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1919. dec. 5-ikén kelt 200.883 81. számú rendeletében valamennyi középfokú iskola tanártestületét fölszólítja bizonyos, a középiskolák reformját előkészítő kérdések megválaszolására. Mielőtt a tervezett reform ezen főkérdéseire válaszolnék, megkísérlem bizonyos általános kultúrpolitikai elvek alapján a közoktatásnak olyan tagozottságú rendszerét bemutatni, mely előttem a legtermészetesebbnek, a nemzeti közösség érdekeit és a történeti folytonosságot leginkább megóvnak és fejlesztőnek, végül gyakorlatilag is viszonylag a legkönnyebben és leggyorsabban megvalósíthatónak tűnik föl. Az iskolafajok e rendszeréből már maguktól folynak majd a feleletek a miniszter úrtól fölvetett kérdésekre.

I.

Mi az iskolák célja? A kultúra értékes anyagának a következő nemzedékekre való átszármaztatása. A kultúra azonban a szellemi és anyagi értékeknek ma már oly óriásivá nőtt rendszere, hogy a maga egészében mindenki számára egyforma módon át nem származtatható. Tehát értékkiválasztást kell rajta eszközölnünk: az óriási műveltségi anyagból más és más elemeket kell kiválasztani azon célok szerint, melyeket az egyes társadalmi rétegek elé ki kell tűzni. Mi határozza meg ezeket a célokat? A nemzetnek mint nagy munkásközösségnek szükségletei. Ebből a szempontból az egészségesen működő és fejlődő nemzeti közösség szerkezete hármas tagozottságú: van egy alsó, középső és felső rétege.

1. Először is van egy alsó réteg, mely jobbára testi, mechanikai munkát végez: fizikailag végrehajtja azt, amit a középső réteg közvetlenül, a felső réteg közvetve meghatároz. Ilyen a napszámos, gyári munkás, kézműves, földműves, szolga stb. Ennek a rétegnek, hogy a nemzet organizmusában jól működjék, szüksége van

a kultúra bizonyos elemeire. Ezeket közvetíti a 6 osztályos népiskola, mely a 6. életévtől a 12-ikig tart, mint általános nevelőiskola. Ezt egészítik ki egyrészt az ismétlőiskolák, s erre épülnek föl másrészt a különböző tanonciskolák, mint alsófokú szakiskolák, iparos és kereskedő-tanonciskola, földműves iskola, gyümölcsfaiskola stb.

2. A nemzeti munkásközösség második, középső rétege mintegy rendelkező, közvetlenül irányító tényező az előbbi, a munkát fizikailag végrehajtó alsó réteggel szemben. Ide tartozik a kisbirtokos gazda, iparos, kereskedő, a vasúti, postai és távírdai tisztek nagy része, a különböző közigazgatási hivatalok segéd- és kezelőtisztjei, néptanítók stb. Nyilvánvaló, hogy ennek a társadalmi rétegnek, mint általános nevelőiskola nem elég a népiskola: több műveltségi elem asszimilálására van szüksége, hogy munkáját kellő módon végezze. A 4 osztályú népiskola fölé tehát egy másik általános nevelőiskolának kell emelkednie a középső társadalmi réteg számára: s ez a 4 osztályú polgári iskola. Erre aztán, mint 4 évfolyamos középfokú szakiskolák épülnek föl: a) a középfokú mezőgazdasági iskola (ez eddig csodálatosan a mi agrárországunkban nem volt); b) az eddig „felsőnek” nevezett középfokú ipariskola; c) az eddig szintén „felsőnek” nevezett középfokú kereskedelmi iskola; d) tanítóképzők (esetleg 5–6 évfolyammal).
3. A nemzetnek, mint nagy, egységes munkásközösségnek harmadik, felső rétege a szellemi, alkotó és irányító munkát végzi; ez a mondhatnók: sophokratia, a nemzeti organizmus agyveleje. Ide tartozik a tudós, a művész, a tanár, a főhivatalnok, a nagybirtokos, a nagyiparos, a nagykereskedő stb. Ennek a rétegnek kell a kultúra legtöbb értékes elemét elsajátítania, minthogy e réteg szellemi horizontjától függ elsősorban a nemzeti közösség helyes irányítása s ezzel boldogulása. Épen ezért a népiskola 4 osztályát követő, általánosan művelő középiskola 8 osztályú. Mivel pedig az emberi műveltség mai fokán az egyén pszichikai befogadóképessége nem tud megbirkózni a kultúrának antik és modern irodalmi, másrészt óriási mértékben megnőtt természettudományi elemeivel, egész természetszerűen az általános nevelő középiskola is két típusra szakad: gimnáziumra és reáliskolára. Ezekre épülnek föl aztán a legmagasabb szakiskolák: a tudományegyetem, műegyetem, mezőgazdasági, bányászati, erdészeti, kereskedelmi akadémia, művészeti főiskolák, katonai főiskola stb. Amikor itt a nemzeti munkásközösséget három rétegre bontottuk, magától értetődő, hogy itt nem egymással szemben mereven elzárt kasztokról vagy osztályokról van szó, hanem eleven típusokról, melyek között a társadalmi kapillaritásnál fogva folytonos átmenetek vannak.

II.

Az iskolafajoknak az a rendszere, melyet itt is bemutattam, nem tudóskodó szkematizálásnak eredménye, hanem a valóságos történeti fejlődés munkája, melynek egyik legfőbb rugója a nemzeti közösség funkcióhiányainak betöltése volt. A gyakorlati élethivatások szüksége és a társadalmi munkásrétegződés együtt határozták meg a mostani iskolatípusok kialakulását, melyeknek nálunk kiformalódott rendszere alapvonásaiban a német iskolafajok rendezésével megegyezik.

Újabban ezt az iskolarendszert mind a németeknél (például Rein), mind nálunk, erősen támadják egyrészt a demokrácia, másrészt a nemzet művelődési egysége nevében. Az előbbi azt követelné, hogy minden polgárnak egyforma lehetősége legyen a művelődésre s addig haladjon az egymásra folytatásképp szervesen épülő iskolatípusok létráján, ameddig tud, úgy, ahogy Amerikában, ahol a különböző iskolafajok teljesen egymás folytatásai: egymásra piramidálisan épülve, a népiskolától az egyetemig zárt, egységes rendszert alkotnak (az 1–4. iskolai év a Primary School, 5–8. Grammar School, mely megfelel a mi polgári iskolánknak; 9–12. High School, mely a mi középiskolánkhöz hasonló; 13–14. College, félig középiskola, félig egyetem; 17–20. University). Azt hiszem azonban, hogy amikor iskolarendszerünket erről az oldalról támadják, a demokrácia absztrakt elvének, talán pusztán jelszavának túlzásával állunk szemben. Hiszen a nép bármely fiát – iskolai intézményeinek demokratizálódásának eddigi fokán sem – nem tartotta vissza semmi, hogy a talán kevésbé egységes iskolarendszerünk létráján bármely fokig előrehaladhaszon! Ennek az inkább jelszószerű absztrakt elvnek csak nem áldozható föl az az előny, mellyel a nemzeti munkaközösség számára az iskolafajoknak s a társadalom természetszerű és szükségképp rétegződése szerint való elkülönülése jár. A demokrácia elvének eleget tesz az állam akkor, amikor valamennyi polgárától a népiskola első négy osztályának együttes elvégzését követelik meg. De mire való volna a demokrácia nevében továbbra is együtt tartani azokat a gyermekeket, akik közül az egyik, mint falusi parasztgyerek nyilvánvaló földműves, a másik valószínűleg művelt iparos lesz, s így a népiskola V–VI. osztályánál magasabb általános iskolát (polgári iskolát) igényel, a harmadik pláne képességeinél fogva arra való, hogy az úgynevezett tudományos előkészületet igénylő pályára menjen. Egyébként az sem olyan nagy baj, ha fia valakinek a falusi népiskolában elvégzi a hat osztályt s csak aztán megy a polgáriba vagy a középiskolába. Komolyan véve, hol itt a demokrácia követelte egység hiánya?

A történetileg elkülönült mai iskolafajok rendszerét mások a nemzeti kultúra egysége nevében vádolják: minden polgárnak lehetőleg egyforma műveltség adassék. Idevág a miniszter úrnak a középiskolák reformja ügyében kiadott rendelete 6. pontja, melyet itt most szóról szóra idézek:

„6. Általános művelődéspolitikai kíváncsolom hogy a nemzet tagjainak annyiféle (vallási, nyelvi, társadalmi különbségek szerint való) megoszlását s ennek igen káros következtéseit minden módon, főként a nevelés útján is, enyhíteni kellene. Kérdés: Helyes-e és szükséges-e, hogy a nemzet serdülő tagjai annyiféle iskolában (gimnázium, reáliskola, polgári iskola) tanuljanak nem egyféleképpen oly ismereteket, amelyekre minden polgárnak egyaránt szüksége van?”

A miniszter úr e szuggesztív természetű kérdéséből mintegy az a pozitív válasz hangzik ki, hogy fölösleges, sőt káros már a 10 éves gyermekeket eleve bizonyos pályához kötni a különböző iskolafajok közül egynek kiválasztásával. Helyesebb volna ezeket az iskolafajokat: a gimnáziumot, reáliskolát és polgári iskolát legalább a középiskola eddigi alsó négy osztályában egyesíteni s így megteremteni – legalább részben – az egységes középiskolát, mely a nemzet nagy rétegének egyforma műveltséget biztosítana.

Ezzel a tervvel szemben, mely – úgy látom – a készülő iskolareform gerince gondolt volna lenni, a következőket bátorodom megjegyezni:

1. Nem tudom elgondolni, miképp enyhítené „a nemzet tagjainak vallási, nyelvi, társadalmi különbsége szerint való megoszlását s ennek igen káros következtéseit” a gimnázium, reáliskola és polgári iskola egyesítése? Hiszen ezekben eddig is a más vallású, nyelvű és társadalmi származású gyermekek jártak együtt. Azokat az értékeket nem konstatáló tantárgyakat pedig (amilyen a nemzeti nyelv, irodalom, történelem), melyek föladata elsősorban az említett különbségek eloszlátása, általában mind a három iskolafajban egyforma szellemben tanították. Az egységnek ez a halvány szempontja egyáltalán föl nem oldja azokat az egyéb fontos és szükséges különbségeket, melyek indokolttá teszik a polgári iskolának, a gimnáziumnak és reáliskolának különállását.
2. A művelődés haladása abban áll, hogy mindinkább elkülönül, részleteződik, differenciálódik. Ennek a mind bonyolultabbá váló kultúréletnek nem a már történetileg szétkülönült iskolatípusok egyesítése, valami egységes középiskola felel meg (mint a miniszteri tervezet akarná), hanem éppen a meglevő iskolafajok differenciálása. Aki egységes középiskolát akar, az figyelmen kívül hagyja egyrészt a kultúra értékes anyagának óriási megnövekedését, másrészt a gyermek korlátolt pszichikai befogadóképességét. A kultúra egysége csak egy szintetikus eszmény, melynek azonban nem felel meg reális lelki egység: egy tudat a kultúra teljes tartalmát nem tudja befogadni. Csak gondoljunk arra, mit kell tudnia például a fizikából a röntgensugarak, a radioaktivitás, a rengeteg alapvető technikai vívmány korában a tanulónak a csak 30 évvel ezelőtt tanuló diákkal szemben. A kultúra általános elemei is emberi elménk befogadóképességére nézve tragikusan megszorodtak. Természetes, hogy ezeket az általános műveltségi elemeket már az általános nevelőiskolákban is különböző mértékben kell csoportosítanunk a nemzeti munkaközösség szükségleteitől követelt élethivatások szerint. Bizonyos élethivatások legfőbb szakiskolája olyan tudós középfokú előkészítést kíván, melyben a történeti s nyelvi kultúrelemek vannak előtérben (lelkész, jogász, bizonyos szakú tanár stb.); viszont más élethivatások egyetemi szakoktatása olyan tudós középfokú képzést követel, melyben a reális, természettudományi irányzat van túlsúlyban. Az előbbi a gimnázium, az utóbbi a reáliskola. Vannak megint olyan gyakorlati pályák, melyeknek középfokú szakiskolája kisebb igényű általános nevelőiskolára támaszkodhatik, amilyen a polgári iskola.
3. Az egységes középiskola hívei túlságosan kiélezzik azt, hogy a mostani különböző középfokú iskolatípusok rendszere mellett voltaképp a 10 éves gyermeknek már döntenie kell pályája fölött. Ezt a gondolatot sokan folytonosan hangoztatják, anélkül, hogy meggondolnánk, hogy azzal, miszerint valaki a polgári iskolába lép, még egyáltalán nem döntötte el, hogy mi lesz. Mert hiszen lehet belőle gazdasági alkalmazott, kereskedő, iparos, tanító, vasutas, postás stb., sőt, ha a tudományos előkészületet kívánó pályára akar lépni s valóban tehetsége van ehhez, még mindig átléphet a gimnáziumba vagy a reáliskolába, ha külön tanul s különbözeti vizsgálatot tesz. De tovább megyek. Azzal, hogy valaki

10 éves korában a reáliskolába lép, még nincsen eldöntve, hogy mérnök, gazdasz, nagyiparos, nagykereskedő, a matematika vagy a természetrajz tanára lesz-e. A különböző iskolatípusok még mindig igen nagy latitude-öt engednek a pályaválasztó egyéniségének: 10 éves korában csak a legtágabb értelemben vett irány van eldöntve. Egyébként a gimnáziumnak és reáliskolának a főiskolákra lépés szempontjából való egyenjogúsítása az itt emlegetett nehézségeket erősen enyhíti.

4. A miniszteri leirat idézett 6. pontja azt kérdezi, vajon helyes és szükséges-e, hogy a tanulók többféle iskolában tanuljanak nem egyféleképpen olyan ismereteket, melyekre minden polgárnak egyaránt szüksége van. A kérdés nincs helyesen föltéve, mert hiszen a különböző iskolafajokban (gimnáziumban, reáliskolában, polgári iskolában) sok nem közös ismeret is van, melyekre nem minden polgárnak van szüksége. Ha mind egészen egyforma műveltségi anyagot ölelnének föl, melyre minden polgárnak szüksége volna, akkor természetesen nem volna különállásuknak rációja.

5. Nagyon féltő, hogy a középiskolák alsó osztályainak egyesítése rendkívül leszálítaná a középiskolai oktatás színvonalát. A polgári iskola ezzel nem emelkednék, hanem csak magával húzná egy nivóra a gimnáziumot és a reáliskolát. A középiskola az utóbbi időben már úgy sem volt a jövőendő szellemi arisztokrácia nevelőhelye, rengeteg oda nem való elem, mondhatnók: kultúrscöcselék bénította meg a jobbaknak tanulmányaikban való haladását. Mi lesz azonban akkor, ha a középiskolák viszonylag gyenge tanulóanyagába belezúdítjuk a polgári iskolának eddig inkább gyakorlati pályára készülők s éppen ezért más érdeklődési irányú tanulóágát? Kárpótolhatja-e ezért a mérhetetlen kárért a nemzeti kultúrát az igazán platonikus haszon, mely abból fakad, hogy ezentúl elmondhatjuk, hogy „nemzeti művelődésünk egységes”?

A tömegek hirtelen fölszabadítása, a túlzó demokrácia, ha mindjárt nemzeti is, veszedelmes félműveltség forrása s ellaposítja a kultúrát: a kultúra intenzitása szinte fordított viszonyban van a kultúra extenzitásával minél nagyobb rétegekre s minél gyorsabb terjed ki a kultúra, annál inkább elsekélyesedik, mint az árvíz, melynek sodró ereje annál jobban csökken, minél szélesebb területre folyik szét. A fejlődés mindenütt, az iskolák terén is, differenciálódást jelent; az amőba fejletlen a gerinccsel szemben, mert minden szervezeti funkciót: táplálkozást, emésztést, mozgást, érzést ugyanaz a szerv látja el nála, míg a fejlett lénynek, például a gerincesnek minden életműködésre már különös szerv áll rendelkezésére. Így vagyunk a kultúrával is: az egységes középiskola célba vett megvalósítása visszavetné iskolaügyünk organizmusát amőbaszerű állapotába. Pedig ha valaha, most, amikor a környező föltörekvő nemzetekkel, a szerbvel, oláhval, csehvel meg kell vívunk a közeljövőben a mi nagy kultúrharcunkat, különösen vigyáznunk kell iskoláink színvonalára. Az említett egységesítés középiskoláink balkanizálását jelentené.

6. A középiskoláknak a polgári iskolával való összeolvasztása rendkívüli nagy gyakorlati nehézségekbe is ütközik. Hogyan olvadnának össze egységes tanári testületekké a polgári iskolai és a középiskolai tanárok? Ugyanazon iskolán

belül különböző minősítésű tanárok volnának: mintegy altanárok és főtanárok. Vagy talán úgy, hogy csak az utóbbiban volnának egyetemi végzettségű tanárok? A két tagozat egész külön iskola volna külön igazgatóval, adminisztrációval egy épületben?

Úgy látszik, hogy a miniszteri leirat előtt a középiskoláknak ilyen szétszakítása lebeg, mert 7. pontja szerint „sok komoly baj származik (?) ma abból, hogy a középiskola nyolc évig foglalja el és szorítja egy intézet szabályzata alá sokban különböző serdületlen és kifejlett növendékeit. Kérdés: tanulmányi okokból indokolt-e, a nevelés szempontjából célszerű-e ily különböző fejlettségű tanulók együttartása?” E kérdésre csak azt felelhetjük, hogy mivel a gimnázium és reáliskola 8 osztályú tanterve szerves egység, tanulmányi szempontból teljesen indokolt a serdületlen és kifejlett növendékek együtt tartása. Ami pedig az erkölcsi szempontokat illeti, a kisebb tanulókat nem kell féltetni a nagyobbaktól, mert az utóbbiak elsősorban úgyis a hasonló korúakkal barátkoznak. A fejlett diákok példája különben nem csak negatív, de pozitív hatású is lehet. Hogy mi az „a sok komoly baj”, mely abból származik, hogy a középiskola 8 évig foglalja el és szorítja egy intézet szabályzata alá a növendékeket, konkrét megjelölés nélkül talány előttünk. Talán éppen fordítva: nagyon is sok komoly előny fakad abból, ha a növendék egyfajta fegyelem alatt áll 8 esztendeig: ez megvédi őt a fegyelmi szabályzatok relativizáló erkölcsi értékelésétől, mely menten bekövetkezik, mihelyt minduntalan egymástól elűző fegyelmi kódexek jogköre alá esik. Az, amit valamely iskola sajátos erkölcsi szellemének és tradíciójának nevezünk, éppen a mai 8 osztályos rendszer mellett fejlődhetett ki. Középiskoláinknak fönnebb jelzett pedagógiai szkizmáját sem tanulmányi, sem erkölcsi szempontok egyáltalán nem indokolják.

III.

A miniszteri leiratnak 6. és 7. pontját azért tárgyaltuk előbb, mert az iskolafajok rendszerének egységére vonatkozó elv tisztázása kívánta anticipálásukat. Most azonban, miután a szükséges iskolatípusoknak rendszerét elvi szempontból megvizsgáltuk, áttérhetünk a miniszteri leirat többi pontjának elemzésére.

1. A leirat a középiskolák kérdésében a baj forrását abban látja, hogy a középiskolától egyrészt a tudományos elméleti tanulmányokra való előkészítést, másrészt az egyéni és nemzeti élet gyakorlati szükségleteinek kielégítését várják. Ezért kérdezi: „Lehetséges-e, hogy ezt a két, nem azonos föladatot egy és ugyanazon iskola teljesítse?” Fönnebbi fejtegetéseink alapján válaszunk csak tagadó lehet. Mint láttuk, más előképzettségre van szüksége a nemzeti közösség felső rétegének, mely a szellemi alkotó és irányító munkát végzi, mint a középső rétegnek, mely gyakorlati irányú munkát végez. E különbségnek mátt a népiskolát követő fokon érvényesülnie kell.
2. A miniszteri leirat második kérdése: „A humanisztikus gimnázium alkalmas-e arra, hogy a még pályát nem választott, de nem szükségképpen tudományos pályára gondoló ifúságnak általános iskolája legyen?” Nyilvánvalóan nem alkalmas már céljánál fogva sem. A humanisztikus irány hívei sem akarják a gimnáziumot olyanok általános iskolájává tenni, akik még pályát nem választottak,

de nem szükségképp mennek tudományos pályára. Az ilyenek menjenek a polgári iskolába.

3. Éppen ezért helytelen a leirat 3. pontjának megállapítása, mely szerint „a kérdésre igen eltérően felel a latin nyelvtanítás híve és ellenzője”.

Mi a latintanítás hívei vagyunk, de távolról sem akarjuk a gimnáziumnak, mint egyetlen középiskola-fajnak monopóliumát. A leirat szerint minden idevágó vitában ez az ütköző kérdés, azért általánosabban így formulázza: „Van-e érezhető különbség a gimnáziumi és reáliskolai tanfolyamot végzettek közt értelmesség, jellem, hagyományainkhoz való ragaszkodás és haladásunk tudatos akarása tekintetében?” Erre a kérdésre akkor is úgyszólván lehetetlen volna pontosan válaszolni, ha a pszichológia már rendelkeznék is exakt intelligenciamérő eszközökkel; másrészt a tanulónemzedékeknek jellem, hagyományainkhoz való ragaszkodás és haladásunk tudatos akarása szempontjából való megítélése elsősorban érték-kérdés, melynek eldöntése előtt tisztáznunk kellene, mit tartunk értékes hagyománynak s mit tartunk haladásnak. Ebben a kérdésben másképp ítél a progresszista szociológus s másképp a konzervatív hajlandóságú historikus; másképp a marxista ideológus, másképp a nemzeti és vallásos irány híve. A kérdés tehát, mint részben irracionális érték-kérdés, mely a világnézetek gyökeréig nyúlik, sokkal bonyolultabb, semmint egyszerű igennel vagy nemmel megválaszolhatónok. Csak egy adalékot említek az intelligenciára nézve. Műegyetemi tanároktól sokszor volt tanügyi reformankéteken hallható, hogy a gimnazisták vezetnek a matematikában s a természettudományban, bár a realisták ezekből tüzetesebb előkészítésben részesültek. Ezt az eléggé általánossá vált felfogást sem lehet döntőnek minősítenünk, ha meggondoljuk, hogy a reáliskolába már eleve átlag gyöngébb elemek iratkoznak be. Ami pedig a realistáknak jellem, hagyományainkhoz való ragaszkodás szempontjából való esetleges kisebb értékét illeti, ez is részben abból magyarázható, hogy a reáliskolások között a nemzeti hagyományaink iránt általában érzéketlen, nemzetköziségre hajló, az erkölcsiséget mindjárt reflexió tárgyává tévő spekulatív zsidóság aránytalanul nagy számmal van képviselve. Bár egyénileg meg vagyok győződve, hogy a gimnázium humanisztikus tanulmányainak nagyobb a logikai képzőereje, formai fegyelmező, hatása és jellemfejlesztő készsége, mint a reáliskolának, de azért a lelki szubtilitások fölött való vitát meddőnek és a középiskolai reform szempontjából nem elsőrendű jelentőségűnek tartom. A gimnáziumnak és a reáliskolának a tanuló lelki struktúrájára való pszichológiai hatása alig hozható közös nevezőre, itt igazán imponderábilis tényezőkkel állunk szemben; mindegyik sajátos a maga nemében s mindkettőre szüksége van annak a rendkívül differenciálódott szellemi közösségnek, melyet nemzeti léleknek mondunk.

4. A leirat 4. pontja szerint „a középiskola nyolc osztálya ma egységes szervezettel a tudományos célt szolgálja és csak mellékesen a gyakorlatit, négy alsó osztálya azonban a latin kivételével majdnem teljesen azonos a hasonló életkorú növendékek többi iskoláinak megfelelő osztályaival”. Kérdés: „A tudományos célzat indokolja-e, hogy a gimnázium növendékeit már 9 éves korukban (helyesebben: 10 éves korukban) elkülönítsük azoktól, akiknél jobban ezek sem adták személyes bizonyítékait tudományos pályára való voltuknak?”

Már fönnebb tüzetesebben indokoltuk, hogy azoknak, akik a nemzeti munkaközösségben az irányító munkát végezni hivatottak, azaz tudományos előkészítést kívánó pályára mennek, ezt az előkészületet mihamarább meg kell kezdeniük. A 10 éves gyermekek közül már igenis nagyjában elkülöníthetők azok, akik személyes bizonyítékait tudják adni tudományos pályára való voltuknak. Eddig az volt a baj – s ez teremtette meg nálunk az intelligencia szellemi proletariátusát –, hogy boldog-boldogtalan betolakodhatott a középiskolába, sőt át is vergődhetett rajta. Ezen segítenünk kell szigorú fölvételi vizsgálattal, majd a későbbi szigorú osztályozással. A meg nem felelő elem számára még mindig ott van a polgári iskola, melyből nem szabad kis középiskolát csinálni, hanem meg kell tartani eredeti gyakorlati hivatását, melyet az 1868: XXXVIII. tc. 67–68. §-ai szabtak eléje, vagy amelyet Trefort 1879. szept. 5-i leiratában tűz ki, mikor figyelmezteti a polgárokat, hogy „keressék és találják fel a műveltség középútját a polgári iskolában, mely rendeltetve van a hazai népség nagy tömegét alkotó osztályát a középműveltség megszerezhetésére, különösen a művelt mezei gazda és a tanult iparos osztály kiművelésére vezérelni”. Természetesen itt a 4 osztályú polgári iskolára épített középfokú szakiskolákat is figyelembe kell vennünk.

5. Kérdés: „A 9–13 (helyesen: 10–14) éves gyermekek életkora egyáltalán megengedi-e, hogy a tudós középiskola valami sajátos módszert alkalmazzon s a tudományos munkára való előkészítést már 9 éves (helyesen: 10 éves) korban elkezdje?”

Ez a kérdés nem egyéb, mint az előbbinek pszichológiai formulázása: képes-e a 10 éves gyermek a tudományos munkára való előkészülésre? Ez a kérdés természetesen elsősorban a gimnáziumi latinra vonatkozik, mert hisz ez az az akadály, amelyet a leirat szelleme – úgy látszik – el akarna távolítani, hogy a középiskola alsó osztályai a polgárral egyesíthetők legyenek. Aki a gimnáziumban helyes módszerrel, érdeket keltve s odaadó lélekkel tanította a latint s figyelte az eredményt az alsó osztályokban, ezzel egészen meg lehetett elégedve. Hogy annyi panasz van a gimnázium humanisztikus jellege ellen, annak – megvallom – megvan a maga igazságos alapja: igen sok tanár lelketlenül, szárazon, csak a grammatikai-formai szempontot tolva előtérbe s a tartalmiról megfeledkezve tanítja a latint. Ez azonban a gimnáziumnak nem organikus, hanem csak funkcionális hibája, melyen főképp a tanárképzés reformálása útján lehetne segíteni. Ennek tárgyalása azonban jelenlegi főadatunk körén kívül esik. Maga az iskolaszervezeti reform még nem biztosítja a művelődés javulását. A pedagógiában intézményszerűen ügyszólván semmi sem biztosítható: itt minden a tanár megfelelő egyéniségén múlik, melyet kellően formálni a tanárképzés hivatása. Itt van minden igazi iskolareform gyökere.

IV.

Ezzel be is végeztük a miniszteri leirat elemzését. Amint látható, a benne foglalt kérdések egy már kész iskolareform-terv szilárd vázát takargatják, melynek lényege a gimnázium alsó osztályaiból a latin száműzése s így a középiskolának a polgárral való egyesítése, más szóval – legalább az alsó tagozatban – az egységes

középiskola. Talán helyesebb is lett volna az újítás tervét pozitív formában tenni vita tárgyává, semmint kérdések formájába önteni.

Főnnebb már bizonyos általános kultúrpolitikai elvek alapján kimutattam, hogy ez nem jelentene sem többet, sem kevesebbet, mint középiskoláink balkanizálását. A polgárit nem emelné a reform, a középiskolát pedig lesüllyesztené, s a nemzeti műveltséget jórészt kiszolgáltatná bizonyos lapos utilitarizmusnak. Ez a reform ellenkezne a kultúra folytonosságának elvével, mert megszakítaná a latin kiszorításával a kapcsolatot a nemzeti művelődésünk emlékeinek javarészeivel, szellemi életünk alkotó elemeivel. A latin ránk nézve nem archeológiai stúdium, nem antik múmiák boncolása, hanem európai és nemzeti kultúránk megértésének fő eszköze, történeti érzékünk főforrása. A humanisztikus tanulmány által nem megyünk visszafelé, ez nem jelent művelődésbeli elvénhedést. Ha egyéb nem, már az is gondolkodóba ejthetne bennünket, vajon miért éppen mi akarjuk megkezdeni a nyugat-európai népekkel szemben a humanisztikus tárgyak kiküszöbölését? Mi alapon követeljük magunknak éppen ennek a fontos és nemzetközi kultúrproblémának megoldásában az elsőség dicsőségét, mikor egyéb művelődési területen úgyszólván sohasem vagyunk hang, hanem csak visszhang?

A leggyakoribb érv a latin kiküszöbölése vagy megszorítása mellett a természettudományoknak a modern kultúrában való aránytalanul nagy jelentősége, amelynek az iskolában is érvényesülnie kell. Nagyon helyes. E gondolatnak eleget is tettünk egyrészt a reáliskola típusával, másrészt azzal, hogy a mi gimnáziumunkat a görög nyelv fakultatívvá tételével 1890-ben máris kivetkőztettük szigorúan humanisztikus természetéből s lényegében reálgimnáziummá tettük, melyben a kultúra humanisztikus és természettudományi elemei nagyjában egyensúlyba jutottak. Hogy gimnáziumaink nem gimnáziumok, hanem reálgimnáziumok (így is kellene neveznünk őket), azt legjobban bizonyítja, hogy a latinnyelv-órák száma a német reálgimnáziumokban jóval nagyobb, mint a mi gimnáziumainkban. A görögöt az 1890-es görögpoztólós reform erősen háttérbe szorította; a most tervezett újítás pedig egyenesen kiküszöbölné, mert hisz a latin a mai középiskola 5-ik osztályának megfelelően kezdődne. Így a görög már csak az egyetem stúdiuma maradna, akárcsak a szir vagy chald nyelv: az egyetem lenne az Ararát-hegy, ahová a hellén világ a kultúrbarbárság özönvize elől menekülhetne. Mindig hasznos stúdiumokat keresnek a latin s görög helyébe. Ámde a hasznosságnak nemcsak technikai értelemben vett fogalma van, hanem – mint egyszer Apponyi rámutatott – hasznos az is más dimenzióban, ami az embert a maga szellemi erejében, ítéleti biztosságában s jellemében erősíti: ami az idealizmust szolgálja. A művelt magyar közvélemény sohasem tudna belenyugodni a latinnak fél-, a görögnek teljes kiszorításába a középiskolából. Már pedig a közvélemény ellenére reformot csinálni kétes értékű kísérletezés.

V.

Eddigi fejtegetéseinkből nyilvánvaló, hogy a ma meglevő, történetileg (tehát nem véletlenül) kialakult iskolatípusaink általában fönntartandók, ami persze nem jelenti azt, hogy tantervük és szellemük gyökeresen meg nem reformálandó. Most azonban csak az iskolafajok igazolásáról van szó, tehát nem vonhatom be jelenleg

tárgyalásunk körébe azokat a rendkívül fontos és mielőbb végrehajtandó reformokat, melyeket az egyes iskolatípusok, főképp a középiskolák belső élete föltétlenül megkövetel. Az előadásom elején vázolt iskolarendszerben a meglevőkkel szemben csak egy új iskolafaj van: a 4 évfolyamú felső kereskedelmi iskola analógiájára gondolt középfokú mezőgazdasági szakiskola, amelybe elsősorban a polgári iskola készítene elő (természetesen a gimnáziumból vagy a reálból is be lehet lépni) s amelyből a tanuló, ha tovább akarja esetleg magát képezni, fölléphet a gazdasági, erdészeti, bányászati akadémiákra is. Szinte megfoghatatlan, miképp volt lehetséges, hogy az agrárjellegű magyar állam föllállított nagyszámú középfokú („felső”-nek nevezett) kereskedelmi iskolát, de nem gondoskodott legalább ugyanilyen számban „felső”, helyesebben középfokú mezőgazdasági iskoláról, ahonnan 18 éves szakművelt mezőgazdák kerülhettek volna ki. Az is érthetetlen a kereskedelmi tanulmányok favorizálása mellett, miképp lehetséges, hogy egyetlen felső ipariskolánk volt? Első teendőnk a felső kereskedelmi iskolák hasonlóságára minél több felső (helyesebben középfokú) mezőgazdasági és ipariskolát föllállítani. Az előbbieket szaktanárai lehetnének a gazdasági vagy erdészeti akadémiát végzett egyének, akik utólag bizonyos pedagógiai tanulmányokat végeznének. Ebből a mezőgazdasági iskolából kerülhetnének ki a művelt kisgazdák s gazdasági alkalmazottak: csakis így lehet reménységünk a most annyit emlegetett intenzív gazdálkodásra, melytől országunk jobb jövőjét várjuk.

Egy másik kérdés, vajon nem lehetne-e a gimnáziumot és a reáliskolát a különböző hivatások s lelki tehetségek szerint tovább bifurkálni úgy, ahogy a Jankovich-féle 1913-iki reformtervezet akarta: volna gimnázium göröggel és görög nélkül, reáliskola latinnal s latin nélkül stb. Azt hiszem, az ilyen iskolaszagztatásoknak sem pszichológiai, sem objektív művelődési haszna nincs. Kisebb-nagyobb tantervi tologatások és csereberék a lényeget nem érintik.

S itt jutottam el az iskolarendszer reformjának leglényegesebb pontjához, amelyben, azt hiszem, mindnyájan egyetértünk, úgy hogy e pont körül egységes pedagógiai közvélemény alakulhat ki mind a három tényező: a kormány, a tanárság és a közönség között. Ez a fontos pont az egyes iskolatípusok számának és földrajzi elhelyezésének megváltoztatása. Először is le kell szállítani a gimnáziumok számát, mely aránytalanul elnyomta a reáliskolákét és polgári iskolákét. A gimnáziumok ellen emelt sok vád és ellenszenv azonnal megszűnik, mihelyt számuk kevesebb, gimnáziumok csakis olyan városokban lesznek, melyekben kellő intelligens család táplálhatja. Meg kell szüntetni a gimnázium mai monopóliumát: a jóval kevesebb számú, de aztán annál komolyabb gimnázium kapuján szigorú fölvételi vizsgálat alapján kellene a tanulókat bebocsátani. Hasonló szelekció érvényesülne a reáliskolában is. Az ún. értelmiségi pályákon ma nálunk tapasztalható tragikus túlprodukciónak egyik legfőbb forrása a gimnáziumok számának túltengése a polgárral szemben. Kb. háromszor annyi a középiskolai tanulók száma, mint a polgári iskolaiaké.

Ezen a nagy bajon a középiskoláknak főképp a gimnáziumoknak polgári iskolává, illetőleg felső mezőgazdasági és felső ipariskolává való átszervezésével lehet és kell segíteni.

Az átszervezést annak a városnak, illetve vidéknek, ahol az iskola van, a sajátos kulturális természete és szükséglete döntené el. Éppen ezért az átszervezést

bizonyos helyi állapotrajz, mondhatnók, kulturális topográfia készítené elő. Az iskolatípus fölött való döntésnek a legszigorúbb tárgyilagossággal, egyedül a teljes nemzeti érdekek alapján kellene történnie, kizárva a magyar kormányzati életben, sajnos, annyira uralkodó regionalizmust, a helyi érdekek illetéktelen, rendszerint a vidék politikai magatartása szerint igazodó érvényesülését.

Ha így a gimnáziumok számát lecsökkentjük s csakis kellő kultúrai környezetben hagyjuk meg, akkor mintegy visszaadjuk önmagának, eredeti rendeltetésének. Másrészt a polgári iskoláknak s a középfokú szakiskoláknak föllállításával lehet tennénk a nemzeti közösség sürgető gyakorlati követelményeinek s a nemzet zöme olyan középfokú oktatásban részesülhetne, amilyen a fent elemzett miniszteri leirat előtt is lebeg. Nem kell a polgári iskolát egyetemes középiskolává előléptetni úgy, hogy valamennyi gimnázium és reáliskola alsó osztályait beleolvasszuk. Sokkal egészségesebb, a differenciálódott nemzeti munkaközösség érdekeinek sokkal jobban megfelel, ha sok olyan helyen, ahol a gimnázium vagy a reáliskola csak teng-leng igazi művelődési jelentőség nélkül, helyükbe egyrészt polgári iskolát, másrészt erre épített középfokú mezőgazdasági vagy ipari szakiskolát állítunk. A másik két szakiskola-típusból: a felső kereskedelmi iskolából és tanítóképzőből körülbelül elég is van. A reform lényege tehát nem az iskolatípusok gyökeres meg-bolygatása, hanem helyes kultúrgeográfiai elosztása.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KORNIS GYULA NEVELÉSTUDOMÁNYI ÉS KÖZOKTATÁSPOLITIKAI
TEVÉKENYSÉGÉNEK KORSZAKA
(1920–1931)

Manapság már csupán régi tanárnemzedékek egyre ritkuló tagjainak halványuló emlékezetében merül fel néha az 1885-ben született Kornis Gyula alakja, neve, egyik-másik műve. Az újabb pedagógusgenerációk a szakirodalomból – egy alapos lexikonszócikken túl – szinte semmit sem tudhatnak meg róla. Pedig a két világháború közötti hazai tanügy és neveléstudomány jelentős alakja volt ez az energikus budapesti egyetemi tanár, ez a sokoldalú és termékeny tudós. Sajnálatos, hogy a neveléstörténeti-művelődéstörténeti kutatók még nem figyeltek fel széles körű munkásságára. Csupán filozófiai gondolatairól található cikk a szaklapokban. Közoktatás-politikai nézeteiről, neveléelméleti-nevelésfilozófiai felfogásáról, neveléstörténeti kutatásairól, pszichológiai műveiről, történetfilozófiai-művelődéseméleti koncepciójáról vagy éppen sikeres tankönyvíró tevékenységéről alapos önálló tanulmányt még senki sem írt, jöllehet ez az életmű – a maga ellentmondássságával, korhoz kötöttségével együtt – megérdemelné (sematikus frázisok helyett) az alapos kritikai elemzést.

Aránylag rövid idő alatt, az 1920 és 1931 közötti egyetlen évtizedben Kornis Gyula sokoldalú neveléstudományi munkásságot fejtett ki, s ezzel párhuzamosan zajlott széles körű közoktatás-politikai tevékenysége. De ugyanez alighanem fordítva is felfogható: közoktatás-politikai aktivitása igen intenzív neveléstudományi-pedagógiaelméleti munka közegébe ötvöződött.

Ez a tíz esztendő – köztudott tény – Magyarország 20. századi történetének egyik legtragikusabb évtizede: a Tanácsköztársaság megdöntése s Trianon után a mélypontról való felemelkedés lehetőségeinek józan és szélsőséges alternatívái között kellett biztosítani a köznevelés, a közoktatási rendszer hagyományos funkcióinak működését, zavaros és kialakulatlan politikai körülmények között kellett újrafogalmazni a pedagógiai feladatokat.

Kulcsszerepet játszott Kornis Gyula az 1920-as évek magyar közoktatás-politikájának kidolgozásában. Lényegében ehhez kapcsolódott, ennek szolgálatában állt neveléelméleti, nevelésfilozófiai, neveléstörténeti munkássága, s ebben az összefüggésben fogalmazódtak meg azok az írásai is, amelyek a tantervvel mint neveléstudományi témával, s ennek elméleti és gyakorlati vonatkozásaival voltak valami módon kapcsolatban.

1920-ra már magasra ívelt Kornis Gyula tudományos pályafutása. A piarista szerzetesrend tagjaként a budapesti piarista gimnáziumban kezdte tanári működését, 1907-től 1914-ig tanított itt. 1914-ben kinevezték az 1912-ben alapított pozsonyi tudományegyetem nyilvános rendkívüli filozófiaprofesszorává, 1916-tól ugyanitt nyilvános rendes tanár. 1916-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

Trianon után, 1920-ban a budapesti tudományegyetem hívta meg filozófia tan-székének katedrájára, ugyanettől az évtől az Országos Közoktatási Tanács ügy-vezető alelnöke, 1926-tól 1938-ig a Magyar Paedagogiai Társaság elnöke, 1928-tól a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1927–1931 között Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter mellett – aki 1923-tól töltötte be e tisztsé- get – Kornis Gyula az államtitkár, a hazai középszintű oktatás legfőbb irányítója. 1931-ig tartott Kornis Gyula neveléstudományi-közoktatáspolitikai tevékenységé- nek korszaka. Közéleti munkássága és tudományos érdeklődése ezután más irá- nyokba fordult.

MŰVELŐDÉSELMÉLETI FELFOGÁSA

Amikor Kornis írásaiban tantervelméleti kérdéseket érint, mindig sajátos egyéni művelődéseméleti felfogását érvényesíti. E művelődésemélet a 18. századi felvilá- gosodásban gyökerező államfilozófia gondolataiból, valamint a 19. század második felének neokantiánus értékfilozófiájából egyéni módon ötvöződött aránylag egysé- ges koncepcióvá Kornis műveiben. Felfogása tápot kapott Dilthey szellemtudo- mányi pszichológiájából, Kerschensteiner „állampolgári nevelés”-elképzeléséből, Fináczy Ernő érték-pedagógiájából, Spranger kultúrpedagógiájából, de felfogásbeli rokonság mutatható ki Imre Sándor nemzetneveléstanával is.

Kornis gondolatmenetének kiindulópontja: a modern ember számára is az *ideális értékek* elsajátítása, életében való realizálása jelenti emberi mivoltának kitel- jesedését. Ezek az ideális értékek – a jó, az igaz, a szép és az isteni – képesek az embert minden vonatkozásban áthatni, céljait kijelölni, irányulását megszabni, magatartását helyes irányba befolyásolni.

A megvalósult ideális értékek összefüggő rendszere a *kultúra*. Hogy a kultúra egyre szélesebben és egyre mélyebben létrejöhessen, ennek biztosítása és az erre szolgáló eszközök megteremtése az állam sajátos feladata. Tehát az állam egyik alapvető célja, létének egyik indoka a kultúra, ebből ered kikerülhetetlen kötele- zettsége: a kultúrában megvalósuló ideális értékek megőrzéséről, fejlesztéséről és továbbadásáról való gondoskodás.

Az állam e kötelezettségének, egyik alapvető céljának megvalósítása a *kultúr- politika*, amelynek irányai ezért pontosan megfelelnek az ideális értékek rend- szerének. A nevelés sem más, mint az ideális értékek megőrzése, fejlesztése és továbbadása, ezért az intézményes nevelés szerves része a kultúrpolitikának. Az intézményes nevelés ettől – a kultúrpolitikától – kapja a maga eszményeit, s ez – a kultúrpolitika – szervezi ezeknek a nevelési eszményeknek megvalósítására szolgáló intézményeket, ezek oktatási-nevelési tartalmát, tananyagát, belső életét.

Kornis Gyula művelődéseméleti-kultúrpolitikai nézeteit foglalta össze *Az állam- célok elmélete és a kultúrpolitika* című tanulmányában. Ez volt 1928-ban akadémiai székfoglalója, amely nyomtatásban 1931-ben jelent meg (*Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből*. IV. kötet 3. sz.). E koncepció részleteit a válogatá- sunkban közölt szemelvények is tartalmazzák, ezért e bevezető tanulmányban az utalásokat feleslegesnek érezzük, ezért mellőzzük.

Kornis szerint tehát végső soron az állami közoktatáspolitikai határozza meg a szükséges iskolatípusokat, s azok tananyagát, tanterveit, ezek szellemét, irányait

és arányait. Kornis közoktatás-politikai koncepciójában alapvető elvként emelkedik ki az *állam döntő és meghatározó központi tanügyszervező szerepe*.

Nem új elképzelés ez a magyar nevelés történetében, hiszen Eötvös József óta (sőt már az 1777-es Ratio Educationis korszakától kezdve) egyre erőteljesebben igyekeztek érvényesíteni ezt a felfogást az állam hivatalos tanügy-igazgatási szervei.

A két világháború között azonban gyökeresen új helyzet állt elő, mivel – szemben a századforduló körüli évtizedek aránylag liberális-polgári hazai közéletével – az új, Trianon utáni neobarokk államban már mind a katolikus, mind az evangélikus és református tanügy és iskolarendszer teljes autonómiával rendelkezett, külön tantervekkel, külön tankönyvekkel, külön tanügy-igazgatási szervezettel. Az egymástól elkülönült (nem egyszer szembenálló) felekezeti iskolarendszerek szinte államokat alkottak az államban. Kornis ebben a megosztott, szétforgácsolt közegben erőteljesen képviselte a *laikus-szekuláris állam* központi irányító-meghatározó szerepére vonatkozó elvet, s ezen belül az *egységes tantervtervezés* szükségességének elvét (elutasítva a tantervi megosztottságnak, tananyag-sokféleségnek a tanulókra oly hátrányos gyakorlatát). Ez igen nagy jelentőségű állásfoglalás és álláspont a két világháború közötti hazai tanügy sajátos helyzetében. (Nem véletlen, hogy a korabeli katolikus tanügy vezetői ezért alig leplezett gyanakvással nézték a „világi” államnak elkötelezett piarista Kornis közoktatás-politikáját.)

Kornis Gyula – a katolikus szerzetespap – szeme előtt mint ideális állam természetesen a *keresztény, nemzeti állam* képe lebegett. Ezt tartotta megvalósítandónak, minden vonatkozásban – a nevelés útján is – megerősítendőnek.

KULTÚRPOLITIKAI NÉZETEI

Ez az állam – Kornis egyik korai kifejezése szerint: „nagy munkaközösség” vagy „nemzeti munkaközösség” – gondoskodik arról, hogy a társadalom egyes rétegei a számukra szükséges kultúrát elsajátíthassák, s hogy valóban el is sajátítsák. E „nemzeti munkaközösség” minden egyes tagja számára azonban nem szükséges a *teljes kultúra* elsajátítása: az egyes társadalmi rétegeket a kultúra javaiból olyan mérvű részesedés illeti meg, amelyek arányban állnak a „nagy munkaközösség” szükségleteinek kielégítése terén betöltött funkciójukkal.

E funkciókat tekintve Kornis szerint *három réteg* különböztethető meg a magyar társadalomban, s mind a három társadalmi réteg számára történelmileg már kialakult a számukra szükséges kultúrát közvetítő sajátos intézményrendszer.

A társadalom *alsó* rétegét a fizikai dolgozók alkotják, számukra szerveződött a hatosztályos elemi népiskola. A *középső* réteg a fizikai munkát végző dolgozók közvetlen irányítója, számukra nyitva állnak a polgári iskolák és a középfokú szakiskolák. A felső társadalmi réteg tagjai végzik a szellemi alkotómunkát, az irányító tevékenységet, ez a „szofokrácia”. Ennek a rétegnek a kultúra aránylagos teljességét kell elsajátítania, mivel tőlük függ a „nagy munkaközösség” helyes irányítása s ennek következtében boldogulása. Övék a nyolcosztályos általánosan művelő középiskola, s ezt követően a teljes felsőoktatási intézményrendszer.

Erőteljesen hangoztatja Kornis: ezeknek az iskoláknak a tananyagát, tanterveit jellegükben, terjedelmükben és mélységükben egyaránt meghatározza a társadalmi réteg előtt álló össztársadalmi cél, a társadalmi munkamegosztásból származóan

rájuk háruló, általuk betöltendő társadalmi funkció. Hangsúlyozza Kornis azt is, hogy e társadalmi rétegek nem egymással szemben mereven elzárt kasztok, hanem olyan élő organizmus részei, amelyek között a társadalmi kapillaritás következtében állandóak az átmenetek.

Az egyes társadalmi rétegek számára szükséges művelődési anyag és a közvetítésére szolgáló intézményrendszer ugyan már történelmileg kialakult, de ez nem jelenti azt, hogy ne szorulna sürgős korszerűsítésre – hangoztatja Kornis.

A szofokrácia számára a korábbi századokban létesült latinos iskola, a gimnázium mellé időközben felzárkózott a reálismereteket is nyújtó iskolatípus, a reáliskola, de szükséges az „általánosan művelő középiskola” további differenciálása, mégpedig úgy, hogy rendelkezésre álljon (csak kevesek, csupán a szofokrácia felső rétege számára) a latin-görög kultúrát teljes mélységben nyújtó, profiljában „megtisztított” gimnázium is, a korábbi reáliskola és az újonnan szervezett reálgimnázium mellett. Csupán kevés általánosan művelő középiskolára van szükség (legkevesebbre a gimnáziumból), ide csakis a tehetségesek kerülhetnek, gondos rostálás után.

Annál több polgári iskolát kell felállítani a meglevők mellé, a korábbi hat osztály helyett négyosztályos formában, elsősorban ide kell irányítani – a középiskola helyett – a továbbtanulni szándékozókat. Tovább kell fejleszteni a polgári iskolára épülő középfokú szakiskolák szervezetét és hálózatát. Jól bevált ezek közül a négyosztályos középfokú kereskedelmi iskola, a tanítóképző és az óvónőképző. Viszont a meglevőnél jóval több középfokú négyosztályos ipari iskolát kell létesíteni, és sürgősen létre kell hozni az ugyancsak négyosztályos mezőgazdasági középfokú iskolát (amely egy agrárország számára elengedhetetlen).

Ami az alsó társadalmi rétegek iskoláit illeti: minden eszközt igénybe kell venni annak érdekében, hogy az elemi népiskola hat osztályát mindenki elvégezze. Ennek eléréséhez erőteljes adminisztratív intézkedések is szükségesek. De szükséges a népiskola tantervének korszerűsítése is (ezt végezte el az 1925. évi új tanterv), valamint a népiskolák hálózatának sűrítése, hozzáférhetőségének maximális kiterjesztése. Ennek érdekében zajlott le 1926–1928 között a nagyszabású falusi, főként tanyai iskolaépítési akció.

Az egyes társadalmi rétegek társadalmi funkcióira hivatkozik Kornis, amikor – a magyar iskolarendszer korábbi, lényegében egytömbös, alig tagolt szerkezetével szemben – a sokféle, jól egymás mellé és egymás fölé szervezett iskolatípusok szükségességét hangoztatja. Így mind a társadalom életében szükséges konkrét feladatokra való felkészítés, mind az egyéni ambíciók szabad érvényesítése is biztosítható.

Az elemi népiskola mindenki számára kötelezően közös négy osztálya után tízéves korban sokféle intézményes tanulási lehetőséget kell nyújtani a fiataloknak. Sokan az elemi népiskola ötödik-hatodik osztályában tanulnak tovább (ez egyébként törvényes kötelezettség 1868 óta), s ennyi elegendő is egy igen széles társadalmi réteg számára mind egyénileg, mind társadalmi vonatkozásokban.

Kornis egyik legfőbb közoktatás-politikai gondolata: a polgári iskola négy osztályának elvégzése után – tehát a 14–18 év közötti életkorban – aktuális középfokú szakiskolák kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági változatainak kialakítását és

széles hálózatának megteremtését erőteljesen sürgeti. Elsősorban ezeket óhajtja benépesíteni, mert úgy látja, hogy a társadalom elsősorban az ilyen képzettségűek hatalmas tömegeit igényli, de az egyén számára is hasznos az itt végzett tanulmány, az elhelyezkedés lehetőségei miatt. A gimnáziumokba igyekvő fiatalok jelentős részét Kornis ezekbe a középfokú szakiskolákba kívánja átirányítani, ahonnan a megfelelő szakmai felsőoktatási intézményben való továbbtanulásra is lehetőség nyílik.

De jobban meg kell bontani a középiskola korábban aránylag egységes profilját is: három különféle nyolcosztályos – tehát 10–18 év között végezhető – középiskolát kreált Kornis, külön a fiúk, külön a lányok számára, más-más tananyaggal, tantervvel. E hatféle középiskola tananyagának összeállításakor ugyancsak mind a társadalom szükségleteit, mind az egyén irányultságait, képességeit, valamint elhelyezkedési lehetőségeit illető szempontokra figyelmet kell fordítani.

S hogy az egymás fölé épülő alsó- és középszintű iskolatípusok, illetőleg az egymás mellett levő középszintű iskolafajok tanterveinek szoros összhangban kell lenniük, ezeket egymásra való szoros tekintettel kell megtervezni minden vonatkozásban; hogy külön-külön egyik-másik iskola tantervének toldozása-foltozása nem célravezető – mindez Kornis számára teljesen magától értetődő volt. Már csak e nagyszabású, a sokféle középfokú iskolatípus és ezekkel kapcsolatosan a népiskola és a felsőoktatás szempontjait is figyelembe vevő „tantervcsalád” megalkotása miatt is érdemes lehet Kornis a mai tantervtervezők figyelmére; magának a „tantervcsaládnak” egyes tantervei pedig az alapos elemzésre, értelmezésre, értékelésre és kritikára, bőséges pozitív és negatív tapasztalatszerzésre.

Kétségtelen: Kornis Gyula – mint Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter „szürke eminenciása” – az 1920-as évek magyar iskolarendszerének jelentős korszerűsítője és megújítója mind szervezeti, mind tartalmi vonatkozásokban, ezen belül pedig különösen figyelemreméltó a modern magyar középszintű iskolák általa végzett megtervezése és megvalósítása.

TANTERVI ALAPELVEI

Kornis hangoztatja: a korábbiakhoz képest jóval megnövekedett iskolatípusok tantervét különös gonddal kell megtervezni. Egyrészt mindegyik iskolatípusnak sajátos profilja legyen, s ez alapvetően meghatározza tananyagának törzsét és részeinek rendszerbe foglalását. Nagy hévvel küzd a tantervi enciklopedizmus ellen: szerinte nem a tantárgyi tarkaságra kell törekedni egy-egy iskolatípuson belül, hanem az iskolatípusok változatosságát kell megteremteni. Ugyanakkor azt is fontosnak tartja: egy-egy iskolatípus tantervének megalkotásakor figyelemmel kell lenni a többi iskolatípus tanterveire és természetesen a felsőoktatás tananyagára is.

Sajátos véleménye van Kornis Gyulának a furkációs iskolarendszerről, s ennek tantervtervezési vonatkozásairól. Úgy gondolja, hogy az ún. „egységes középiskola” nem a jövő járható útja. (Ez a korabeli megnevezés félreérthető lehet a mai olvasó számára: nem a teljes középiskola egységesítését tűzte ki célul ez – az 1920 előtti évtizedekben terjedő – törekvés, hanem csupán a 10 és 14 év közötti tanulók egységes tananyagú, azonos iskolatípusban való közös oktatását kívánta. A 14–18

életév közötti tanulmányok természetszerűen már különféle irányúak és tartamúak az „egységes középiskola” híveinek elképzelése szerint is.)

Bár a polgári iskolára épülő „középfokú” iskolatípusok tekintetében Kornis a furkációs tananyagtervezés és intézménytervezés híve, a „középiskolák” vonatkozásában – mind a fiúk, mind a leányok „középiskoláit” nézve – elutasítja a furkációs megoldást, hivatkozva arra, hogy egységesen kell e nyolc évfolyam, tehát a 10 és 18 év közötti tanulmányok anyagát megtervezni. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy lehetőséget kell teremteni mindvégig arra, hogy az egyik középiskolatípusból akadály nélkül – megfelelő különbözeti vizsga letétele után – át lehessen menni más iskolatípusba, ha valaki saját lehetőségeit jobban megismerve inkább más iskolatípusban véli megtalálni az egyéni képességeinek megfelelő intézményt. E lehetőséget azonban – sajátos módon – Kornis elsősorban „negatív” értelemben hangoztatja: ha valakinek nehéz a „középiskola”, átmehet a „középfokú” iskola megfelelő tagozatába; ha valaki nem bírja a gimnázium elvont szellemi tanulmányainak súlyát, továbbtanulhat a középiskola gyakorlatibb jellegű változataiban.

A pszichológiai szakirodalomban is jelentőset alkotó Kornis erőteljesen hangoztatja az *egyéni képességek* figyelembevételének és érvényesítésének fontosságát: olyan iskolafajtát válasszon gyermekének minden szülő, amely a gyermek képességeinek, tehetségének megfelelő, ez a szülő, ez a gyermek, ez a társadalom közös érdeke. (Arról azonban nem esik szó Kornis írásaiban, hogy az „anyagi tehetség” hiányában a két világháború közötti magyar társadalom jelentős rétegeinek gyermekei – bármilyen kiváló szellemi tehetséggel rendelkeztek is – csak kis számban juthattak olyan iskolába, amely szellemi képességeiknek megfelelő lett volna. S szerzőnk arról sem ejt szót, hogy a 10 és 14 év közötti életkor milyen fontos időszak a megfelelő szellemi képességlehetőségekkel rendelkező gyermekek e tehetségpotenciáinak kibontakoztatása szempontjából; milyen fontos, hogy az ilyen gyermek éppen ebben az életkorban kerüljön e szellemi lehetőségek kifejtését is feladatának érző képzőintézménybe...)

Ilyen közoktatás-politikai eszmerendszer és pedagógiai realitás közegében fogalmazta meg Kornis Gyula tantervi vonatkozású írásait. Ezek nem szoros értelemben vett tantervelméleti írások, hanem minden esetben konkrét kapcsolatban álltak aktuális közoktatás-politikai feladatokkal. 1920 és 1931 között azonban elvi következetességgel átszötte ezeket a szövegeket is Kornis Gyula művelődésmélete, amely tehát az államot tekintette legfőbb művelődésszervező tényezőnek, s úgy szemlélte a művelődést, mint amelynek fő funkciója az ideális értékek – társadalmi indítékú szelekció nyomán történő – realizálása, fejlesztése és továbbadása.

Válogatásunkban minél több oldalról kívántuk összegyűjteni Kornis Gyula gondolatait a tanterv elméletével és gyakorlatával kapcsolatban.

1920-ból való első szemelvényünk: az *Iskolarendszerünk reformja* című tanulmány a tanterv és az iskolarendszer összefüggéseire világít rá. Egy évvel később, 1921-ben keletkezett a következő írás, részlet a *Kultúrpolitikánk irányelvei* című nagyobb szabású tanulmányból. Ebben a szerző a művelődési anyag összeállításának társadalmi szempontjait vizsgálja, jól rávilágítva ezzel saját tananyag-kiválasztási elképzeléseire.

Kornis Gyula életművének nagy alkotása volt az 1924. évi középiskolai reform. Ennek elveit s az új középiskolai intézményrendszer tantervproblémáit összefoglaló tanulmányban ismertette, még ugyanebben az évben.

Érdekes tény: a középiskolának sokszorosán elkötelezett Kornis Gyulának szívügye volt a középfokú mezőgazdasági szakiskola létrehozása. Ilyen iskolatípus – ez is furcsa paradoxon – a jelentős mezőgazdasági termelést folytató Magyarországon eddig még nem volt. Egy új iskolatípus szervezeti-tartalmi megtervezése, ezen belül tantervének teljes problematikája – ezt fejtette ki Kornis 1925-ben megjelent *A felső mezőgazdasági iskola* című tanulmányában.

1926-ban a közoktatási kormányzat újjárendezte a leány-középiskolák különféle típusait is. 1927-ben megjelent összefoglaló kötetében Kornis Gyula fontos fejezetet szentelt a leányiskolák tanterveinek is, újszerűen bontva ki a leányiskolai tananyagtervezés sajátos elveit.

Ugyancsak 1927-ben jelent meg Kornis Gyula nagyszabású neveléstörténeti műve, *A magyar művelődés eszményei* címmel. Ebben tulajdonképpen a magyar középiskolák „humán” és „reál” változatainak történeti gyökereit kívánta feltárni. Ugyanakkor a történeti fejlődés általa feltárt irányjaiban saját kora hazai tanügykorszerűsítési tendenciáinak igazolását is felfedezni vélte.

Kornis Gyula lelkiismeretes figyelemmel kísérte a külföldi közoktatásügy első világháború utáni alakulását. Elsősorban az angol és az amerikai, valamint a francia iskola helyzete érdekelte, mindenképpen túl akarta tenni magát a korábbi egyoldalú osztrák-német orientáción. Többször járt külföldön ez irányú tájékozottságának növelése céljából. 1928-ban korábbi angliai útjáról beszámolva az angol középiskolák korabeli helyzetét vázolta fel a hazai olvasók előtt, a hazai középiskolák továbbfejlesztése céljából is szükségesnek tartva a tanulságok levonását.

E korszerűsítő szándékok munkáltak – a korábbi hazai és külföldi reformpedagógiai törekvések nyomán – Kornis két érdekes, az 1920-as évek végén keletkezett írásában. Az 1929-ben megjelent *Kultúra és túlterhelés* című tanulmányában a túlterhelés és a tanterv összefüggéseit is vizsgálta; az 1930-ban napvilágot látott *A cselekvés szelleme* címűben pedig a tanulói aktivitás bővebb lehetőségeit sürgette, ennek tantervi konzekvenciáit sem mellőzve.

Rövid bevezetőnk nem vállalkozik Kornis Gyula teljes életművének bemutatására és kritikai értékelésére, még csak tantervelméleti koncepciójának átfogó-összefoglaló elemzésére sem. Ebben a kiadványban ugyanis – a szövegválogatás egyes darabjain keresztül – maga Kornis beszél, felesleges lenne helyette elmondani a tanulmányaiban hitelesen kifejtett nézeteket. Kornis közoktatás-politikájának, illetve a tantervekkel kapcsolatos vélekedéseinek legfőbb, legmeghatározóbb gondolatait kívántuk csupán felvillantani, mintegy legfőbb eligazítóul, tájékoztatásul a Kornis-szövegek olvasásához. Ennek nyomán azokról véleményt alkotni már az olvasó feladata.

1920–1931 között zajlott le tehát Kornis Gyula neveléstudományi, közoktatáspolitikai tevékenységének korszaka. 1931-től kormánypárti országgyűlési képviselő, 1938–39-ben az országgyűlés elnöke. Ebben az évben azonban – nyilván a hazai politikai helyzet alakulása miatt – már visszavonult az aktív politizálástól, s ahogy 1920-tól megszokták nélkül, folyamatosan tette, a budapesti Pázmány Péter

Tudományegyetem filozófiaprofesszoraként tevékenykedett tovább (1932–1934 között az egyetem pedagógia tanszékének volt vezető tanára). A Magyar Tudományos Akadémiának 1934-ben igazgatósági, 1941-ben pedig tiszteletbeli tagja lett. A második világháború után, 1945 márciusában a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választották, e tisztséget 1945 októberének végéig töltötte be.

A „fordulat éve” nyomán bekövetkezett új helyzetben, 1948-ban egyetemi tanári állását és akadémiai tagságát megszüntették, magát Kornist a hatóságok a Heves megyei Poroszlóra, majd Hajdúszoboszlóra internálták. A tudományos tevékenységre új életkörülményei között nem nyílt lehetősége, publikálásra nem gondolatott. Tíz év elteltével ott érte a halál 1958-ban, 73 éves korában.

Kornis Gyula neveléstudományi munkássága, közoktatás-politikai tevékenysége nemcsak megérdemli az előítélet-mentesen tárgyilagos, tudományos igényű feldolgozást, de a két világháború közötti hazai tanügy és neveléstudomány történetének objektív feltárásához, e kor *teljes* művelődéstörténeti képének felrajzolásához nélkülözhetetlenül szükséges. Tantervi vonatkozású írásainak gyűjteménye talán e halaszthatatlan feladatokra is ráirányítja a figyelmet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A MÚZEUM-, KÖNYVTÁR- ÉS LEVÉLTÁRÜGY
NÉMELY KÉRDÉSEINEK RENDEZÉSEIRŐL

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetembe foglalt nemzeti nagy közgyűjtemények szervezeti és személyzeti viszonyait az 1922. évi XIX. törvénycikk állapítja meg. A többi múzeumok, könyvtárak és levéltárak ügyének, valamint az ezzel összefüggő egyéb kérdéseknek szerves szabályozása céljából rendeltetik.

I. FEJEZET
GYŰJTEMÉNYEKNEK KÖZGYŰJTEMÉNNYÉ NYILVÁNÍTÁSA,
ÁLLAMI FELÜGYELETE ÉS TÁMOGATÁSA

1. §

E törvény értelmében közgyűjtemény az a múzeális és könyvtári gyűjtemény, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter közgyűjteménnyé nyilvánít.

2. §

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1922. XIX. törvénycikkkel létesített Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának (a Tanácsnak) javaslata alapján közgyűjteménnyé (1. §) nyilváníthat az állam, törvényhatóság vagy község (város), valamint bármely más személy tulajdonában levő nyilvános jellegű múzeális és könyvtári gyűjteményt, ha a gyűjtemény tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési szempontból jelentős anyagot tartalmaz.

Oly gyűjteményt, amely nem az állam, törvényhatóság, község (város) tulajdona és e törvény életbelépése előtt nem tartozott állami felügyelet alá, csak tulajdonosának beleegyezésével lehet közgyűjteménnyé nyilvánítani.

Nem lehet közgyűjteménnyé nyilvánítani közhatóságok őrizetében levő levéltári anyagot, a volt hiteles helyek iratanyagát (29. és 31. §), egyetemi intézeteknek kizáróan az oktatás célját szolgáló szakgyűjteményeit, valamint kizárólag a népművelés célját szolgáló szemléltető gyűjteményeket és népkönyvtárakat.

A közgyűjteménnyé nyilvánított gyűjtemények jegyzékét a vallás- és közoktatásügyi miniszter a hivatalos lapban közzéteszi.

3. §

A múzeum vagy közkönyvtár megjelölést csak olyan gyűjtemény elnevezésében szabad használni, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter közgyűjteménnyé nyilvánított vagy amelyre e megjelölés használatát a Tanács javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter megengedi. Az engedély megadását a hivatalos lapban közzé kell tenni.

4. §

A közgyűjtemény tudományos, művészeti és közművelődési szempontból a vallás- és közoktatásügyi miniszter főfelügyelete alatt áll, aki a főfelügyeletet a Tanács útján gyakorolja. A Tanács tagjainak létszáma e végből az egyetemek tanárai és a közgyűjteményügy terén működő szakférfiak közül meghívott négy taggal szaporítható.

5. §

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek a közgyűjtemények felügyeletére hivatott szerveit a Tanács a nemzeti nagy közgyűjtemények vezetői és más szakértők sorából jelöli ki. A felügyelettel kapcsolatos ügyviteli tennivalókat a Magyar Nemzeti Múzeum első tisztviselője (főigazgatója), mint a közgyűjtemények országos felügyelője irányítja és a felügyelet alatt álló közgyűjteményeket az Országos Magyar Gyűjteményegyetem igazgatótanácsában (1922: XIX. tc. 2. §-a) képviseli.

A Tanács a vallás- és közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott szabályrendeletben állapítja meg a közgyűjtemények felügyeletének részletes szabályait és a felügyelettel kapcsolatos tennivalóknak az egyes szervek (szaktanácsok, felügyelők stb.) közti megoszlását.

6. §

A Tanács ellenőrzi a közgyűjtemények elhelyezését, működését és kezelését, a közgyűjtemények fenntartóit és vezetőit útbaigazítással látja el a javadalmak felhasználása tekintetében, előmozdítja a közgyűjtemények egymás közti érintkezését, gondoskodik a többes példányok csere útján megfelelő elhelyezéséről, meghatározza az egyes közgyűjtemények feladatkörét, irányát, gyűjtési körét és területét, mégpedig szükség esetében az eddig követettől eltérően is, de közgyűjtemények anyaga más közgyűjteménybe csak a tulajdonos kifejezett hozzájárulásával helyezhető át.

Az egyes közgyűjtemények szervezetét és működését, amennyiben a tulajdonos vagy a fenntartó szabályrendelet alkotására jogosított önkormányzati testület, a tulajdonostól vagy a fenntartótól alkotott s a Tanács javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi minisztertől a belügyminiszterrel egyetértve jóváhagyott szabályrendelet, más esetekben a Tanácstól a közgyűjtemény fenntartójának és vezetőjének meghallgatása után, illetőleg javaslata alapján alkotott s a vallás- és közoktatásügyi minisztertől jóváhagyott szabályrendelet szabályozza.

7. §

A felügyelet a közgyűjtemények tulajdonosainak és fenntartóinak e törvényben nem szabályozott jogviszonyait, különösen a tulajdonjogot nem érinti, a közgyűjtemény tulajdonosa, fenntartója és vezetője azonban köteles intézkedéseiben a felügyelő szervek utasításait követni.

Amennyiben a közgyűjteményt a felügyelő szervek utasítása és figyelmeztetése ellenére hibás vagy gondatlan kezelése következtében az elpusztulás vagy lényeges értékcsökkenés veszélye fenyegeti vagy a közgyűjteménnyel rendelkező azt a nyilvánosság elől jogos indok nélkül huzamosabb időn át elzárja, a Tanács előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter a közgyűjtemény igazgatására

a nemzeti nagy közgyűjtemények tisztviselői közül meghatározott időre vezetőt rendel ki, s ha a tulajdonos ennek működését a gyűjtemény fenntartásának érdekét sértő módon akadályozza, a közgyűjtemény állami kezelésbe vételét rendeli el. A törvényhatóságok területén egyesület által fenntartott ily közgyűjteményeket a törvényhatóság veheti kezelésébe. Amennyiben a törvényhatóság e jogával nem él vagy a tulajdonos az átvételt akadályozná, az e bekezdésben meghatározott rendelkezések nyernek alkalmazást.

Ha a közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója törvényhatóság vagy község (város), az állami kezelésbevételt a vallás- és közoktatásügyi miniszter a belügy-miniszterrel egyetértve rendeli el.

Ha a közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója egyházi személy (testület, hatóság), a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felügyelő szervek utasításainak, azok nem teljesítése esetében, az illetékes egyházi főhatósággal egyetértésben szerez érvényt, s az állami kezelésbevételt ennek hozzájárulásával rendeli el. Amennyiben az egyházi tulajdonban levő közgyűjtemény pusztulásának vagy elidegenítésének veszélye közvetlenül fenyeget, a miniszter ideiglenesen az egyházi hatósággal történő megállapodásig terjedő hatállyal saját hatáskörében intézkedhetik.

Az állami kezelésbevétel a tulajdonos tulajdonjogát nem érinti s amennyiben később a felügyelet zavartalan gyakorlatát illetően megfelelő biztosítékot nyújt, gyűjteménye kezelésébe visszabocsátandó.

A miniszternek az állami kezelésbe vételt, illetőleg annak fenntartását elrendelő határozatával szemben a tulajdonos vagy fenntartó a közigazgatási bíróságnál panasszal élhet.

8. §

A törvényhatóságok és községek (városok) kötelesek:

1. közgyűjteményeiket a gyűjtemény értékéhez, a tudomány és közművelődés igényeihez mért épületben méltóképpen elhelyezni, őrizetükről és kiadásaik fedezéséről, egyetemi városokban pedig arról is gondoskodni, hogy a közgyűjtemény az egyetemi oktatás előmozdítására is szolgálhasson;
2. a rendezetlen vagy leltározatlan közgyűjtemények szakszerű rendezését és leltározását a Tanács irányítása mellett foganatosítani;
3. közgyűjteményeik működéséről a Tanácsnak évenként részletes jelentést tenni, az évi munkatervet és költségirányzatot oda felterjeszteni, továbbá a közgyűjtemény céljára felhasznált összegekről elszámolni;
4. a közgyűjtemény kezelésére a Tanács kívánságára a belügyminiszter hozzájárulásával más munkakörben nem foglalkoztatott tudományos tisztviselőt alkalmazni;
5. könyvtáraik adatainak az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központhoz beszolgáltatásáról gondoskodni.

Az állami támogatásban vagy javadalmazásban részesülő egyéb közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója köteles a jelen szakasz 1., 2., 3. és 5. pontjában foglalt kötelezettségeket teljesíteni.

9. §

A közgyűjtemények fejlesztésére az állami költségvetés keretében megállapított összeget, valamint az ily célra rendelt adományokat „Közgyűjtemények Országos Alapja” elnevezéssel a Magyar Nemzeti Múzeum kezeli.

A Közgyűjtemények Országos Alapja terhére a gyűjtemények gyarapítására, szükség esetében a gyűjtemény megfelelő elhelyezésének, rendeltetésének és leltározásának költségeire, továbbá a közgyűjteményekkel kapcsolatos tudományos és közművelődési tevékenység támogatására a Tanács határozatai alapján az országos felügyelő (5. § első bekezdés) utalványoz.

A közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója köteles a hozzájárulásról és segélyről a felügyelő szervnek évenként elszámolni.

10. §

A Tanács a Gyűjteményegyetem tisztviselőinek létszámába tartozó tisztviselőt a közgyűjteményekhez nagyobb rendezési munkálat ellenőrzése, irányítása, abban részvétel vagy segédkezés, továbbá az anyag tanulmányozása végett ideiglenes szolgálatra beoszthatja. A közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója köteles az így beosztott tisztviselő megfelelő foglalkoztatásáról gondoskodni. A beosztást a Tanács bármikor megszüntetheti.

11. §

A közgyűjteményeknek elsőbbségi igényük van a nemzeti nagy közgyűjteményeknek az illető közgyűjtemény anyagát szervesen kiegészítő, elidegenítésre szánt többes példányaira.

II. FEJEZET

A TÖRVÉNYHATÓSÁGI ÉS KÖZSÉGI (VÁROSI) KÖZGYŰJTEMÉNYEK SZEMÉLYZETE

12. §

A törvényhatósági és községi (városi) közgyűjtemények személyzete a törvényhatóság vagy a község (város) alkalmazottainak létszámába tartozik és a törvényhatóságok, községek (városok) közigazgatási személyzetével azonos elbánásban részesül.

13. §

A közgyűjtemények tudományos tisztviselőinek és segédszemélyzetének minősítésére az 1922: XIX. tc. 4. §-a irányadó azzal az eltéréssel, hogy a középiskolai tanári oklevél minden esetben minősít a tudományos tisztviselői állásra. Tudományos állásra végleges minőségben azonban csak azt lehet alkalmazni, aki a közgyűjtemény irányának és gyűjtési körének megfelelő hazai országos közgyűjteménynél, külföldi nagyobb közgyűjteménynél vagy egyetemi intézetnél hasonló munkakörben legalább egy évig szolgálatot teljesített és gyakorlati képességéről a Tanácstól bizonyítványt kapott.

Felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy közgyűjteménynek az 1927. évi december hó 31. napja előtt már hivatalba lépett tisztviselője, továbbá oly személy tekintetében, aki valamely közgyűjtemény létrehozása, gyarapítása és fejlesztése körül különös érdemeket szerzett vagy egyébként érdemes tudományos munkásságot fejtett ki, a Tanács javaslatára az előbbi bekezdésben megszabott alakhi képzettség hiánya alóli felmentést az államfőnél kieszközölhesse.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a közgyűjtemények tisztviselőit gyakorlati tanfolyam látogatására és a tisztviselőjelölteket szakvizsga letételére is kötelezheti. Az első bekezdésben említett előkészítő szolgálatot teljesítő tisztviselőjelölteket a Tanács alkalmazza, és a Tanács jelöli ki azt az országos közgyűjteményt, amelynél a tisztviselőjelölt próbaszolgálatát teljesíteni fogja.

14. §

A tisztviselők címét illetően a Gyűjteményegyetem tisztviselői részére megállapított címek irányadók; igazgatói cím viselésére csak a VII. vagy ennél magasabb fizetési osztályba sorozott közgyűjteményvezetők jogosultak.

15. §

A közgyűjteményeknél rendszeresített tudományos tisztviselői állásra és a közgyűjtemény önálló gondozására hivatott segédszemélyzetbeli állásra beérkezett pályázati kérvényeket a Tanács elé kell terjeszteni.

A Tanács ötnél nagyobb számú pályázó közül hármat, ha a pályázók száma ötnél nem több, de legalább három, kettőt jelöl. Az állást csak a Tanácstól jelöltek valamelyikével lehet betölteni. Ha a pályázók száma háromnál is kevesebb, a Tanács csupán a megkívánt képesítéssel nem rendelkező pályázót zárhatja el az állás elnyerésétől. Ha a pályázat eredménytelen vagy a pályázók egyike sem rendelkezik a megkívánt képesítéssel, a Tanács ajánlhat az állás betöltésére alkalmas személyt, akit újabb pályázat mellőzésével lehet alkalmazni.

16. §

Az illetékes fegyelmi hatóság köteles eljárást indítani a közgyűjteménynek az ellen az alkalmazottja ellen, aki ellen hivatali mulasztás miatt a Tanács vagy az országos felügyelő az eljárás megindítását kéri. A közgyűjtemény alkalmazottja ellen indított fegyelmi eljárásban hozott határozatot a Tanácsnak is kézbesíteni kell. A Tanács az ily határozatok ellen jogorvoslattal élhet.

III. FEJEZET

AZ INGÓ MŰEMLÉKEK ÉS EGYÉB MŰZEÁLIS TÁRGYAK FELKUTATÁSA (GYÜJTÉS, ÁSATÁS STB.) ÉS VÉDELME

17. §

A múzeális kutató és gyűjtő munkának és az azzal kapcsolatos tudományos munkálatoknak rendszeres tervét az 1922: XIX. tc. § 7. pontjában foglalt rendelkezések értelmében a Tanács állapítja meg.

A kutatások (ásatások) tervének kidolgozására, e munkálatok országos megszervezésére, állandó előmozdítására, általános érdekű tudományos feladatok megoldására és a szaktudomány külföldi kapcsolatainak kiépítésére a Tanács keretében a felmerülő szükséghez képest, az illetékes nemzeti nagy közgyűjtemény első tisztviselőjének elnöklete alatt szakbizottságok alakíthatók. E szakbizottságoknak a közgyűjteményekkel szemben csak tanácsadó és véleményező hatáskörük van s javaslataikat az érdekelt közgyűjtemény ügyeiben illetékes szaktanács bírálja el. Ügyrendjüket és állandó szerveik hatáskörét a Tanács állapítja meg.

A Magyar Nemzeti Múzeum első tisztviselőjének elnöklése alatt az előző bekezdés értelmében alakítandó Országos Régészeti Szakbizottság előadója a Tanács javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter által az egyetemi szaktanárok vagy múzeumi vezető tisztviselők közül öt évre kinevezett országos régészeti előadó.

A kutatással és gyűjtéssel, valamint a 24. §-ban meghatározott ingóságok megszerzésével (25., 26. §) kapcsolatban felmerülő kiadásokat a „Közgyűjtemények Országos Alapjából” (9. §) kell fedezni.

18. §

Ásatásnak az 1881: XXXIX. tc. 3. §-ában meghatározott célon felül régészeti, történeti, antropológiai, földtani és őslénytani emlékek felkutatása céljából is helye van.

Jelentősebb ily emlékeket rejtő területet a vallás- és közoktatásügyi miniszter ásatás szempontjából „tiltott terület”-nek nyilváníthat s ily területen az ásatás joga kizárólag a Tanács által kijelölt intézményt illeti meg.

Az első bekezdésben meghatározott célból elrendelt ásatásra az 1881. évi XXXIX. tc. 11. és 12. §-ának rendelkezései megfelelően alkalmazást nyernek. Az így kisajátított terület vételárának megállapításánál az ott található emlékek értéke nem vehető figyelembe.

Országos Széchényi Könyvtár

19. §

A Magyar Nemzeti Múzeumnak az ország egész területén, Budapest székesfőváros múzeumainak a főváros egész területén, a többi közgyűjteménynek a Tanács által szabályrendeletben megállapított helyi körzeten belül joguk van a Tanács előzetes értesítése és a földtulajdonos kártalanítása mellett, önállóan vagy egymással együttműködve rendszeres ásatásokat végezni.

Minden más, az előző §-ban meghatározott célú ásatáshoz, annak megkezdése előtt a Tanács hozzájárulását kell kérni.

A Tanács az ásatásokhoz a munkálatok ellenőrzésére szakértő közeget küldhet ki, az ásatás eredményéről az ásató szerzői és egyéb jogának biztosítása mellett szabatos jelentést kívánhat, s ha a tudomány érdekei kívánják, a felmerült költségek megtérítése mellett az ásatást saját közegeivel folytathatja.

Külföldi tudományos intézetek vagy szaktudósok csak valamely magyar közgyűjteménnyel együtt ásathatnak.

20. §

A Tanács előzetes hozzájárulásával, de szakértő közegének részvétele nélkül folytatott ásatás eredményeként előkerült vagy egyébként talált dolgot a találó köteles harminc nap alatt, tervszerű ásatás esetén kívül előkerülő és a 18. § első bekezdésében felsorolt ingóságok fogalma alá eső dolgot legkésőbb három nap alatt a közigazgatási hatóságnak vagy a Magyar Nemzeti Múzeumnak bejelenteni. A közigazgatási hatóság a leletről azonnal jelentést tesz a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága útján a Tanácsnak.

A Tanács, illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága a leletet érintő munkálatokat közegének kiszállásáig beszüntetheti s a szóbanforgó helyen további ásatást végeztethet.

21. §

Az ásatás (felkutatás) eredményeként előkerülő vagy egyébként talált, a 18. § első bekezdésében felsorolt dolgok fogalma alá eső közgyűjteményben elhelyezésre alkalmas ingóság a közigazgatási hatóság útján lefoglalható és megváltható.

Az ingóság a lefoglalással a Tanács által kijelölt közgyűjteménynek, a 19. § első bekezdésében említett esetben az ásató intézetnek (intézeteknek), a 19. § negyedik bekezdésében említett esetben pedig az ásató hazai közgyűjteménynek tulajdonává válik.

A találót és a rejtő dolog tulajdonosát kártalanításként egyenlő arányban együttvéve a lelet értékének kétharmada illeti meg. A 19. § első és negyedik bekezdésében említett esetben találónak az ásató intézetet, illetőleg hazai közgyűjteményt kell tekinteni; ehhez képest ezekben az esetekben csak a rejtő dolog tulajdonosát illeti kártalanításként a lelet értékének egyharmada, amennyiben a földtulajdonossal az ásatás megkezdése előtt más megállapodás nem jött létre.

A kártalanítás összegét megállapodás hiányában a Tanács és a találó által, a 19. § első és negyedik bekezdésében említett esetben a Tanács és a rejtő dolog tulajdonosa által kijelölt két-két szakértőből s általuk választott elnökből álló bizottság javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

A találót és a rejtő dolog tulajdonosát kérelmükre a Tanács az ásatásból előkerült, közgyűjtemény részére igénybe nem vett anyagból a kártalanítási összeg értékének megfelelő értékű tárgyakkal elégítheti ki. Külföldi tudományos intézet vagy szaktudós által végzett ásatás eredményeként előkerülő anyag többes példányaiból egyes darabokat vagy sorozatokat a Tanács kivételesen indokolt esetben átengedhet a külföldi ásatónak.

Ha az ingóságot a Tanács nem váltja meg, tulajdonát felerészben a találó, felerészben a rejtő dolog tulajdonosa szerzi meg.

Ha a kutatást a Tanács előzetes hozzájárulása nélkül folytatták vagy a találás bejelentését elmulasztották, a 18. § első bekezdésében felsorolt ingóságok fogalma alá eső dolog, ha múzeális értéke van, a Tanács által kijelölt közgyűjteményre, egyébként az államkincstárra száll. A rejtő dolog tulajdonosa azonban a jelen § harmadik és hatodik bekezdésében biztosított jogait megtartja, ha a találást utóbb, mihelyt arról értesült, nyolc nap alatt bejelenti.

Amennyiben a leletet elidegenítik, mielőtt a Tanács arra nézve intézkednék, az elidegenítő a dolog felkutatásával és esetleges megszerzésével felmerülő költséget köteles megtéríteni.

22. §

Ha a 18. § első bekezdésében felsorolt ingóságok fogalma alá eső dologt kutatásra vagy ásatásra felfogadott személy találta, találónak az előbbi § szempontjából a felfogadót kell tekinteni.

Aki a dologt idegen dologban felfogadás és az arra jogosult engedélye nélkül végzett kutatás során találta, azt az előbbi § értelmében a találót megillető jogok nem illetik, hanem e jogok arra a községre szállnak, amelynek területén a dologt találták.

23. §

Közcgyűjtemény anyagához tartozó dolog elidegenítésére irányuló szerződés érvényességéhez a Tanács írásbeli hozzájárulása szükséges. A hozzájárulást megadottnak kell tekinteni, ha a Tanács a szerződés tekintetében a bejelentésnek a Tanácshoz való beérkeztétől számított hatvan nap alatt nem nyilatkozik.

Az érvénytelen szerződés a teljesítéssel sem válik érvényessé.

A közcgyűjtemények anyagát illetőleg egyébként a 25., 26. és 44–46. § rendelkezései megfelelően alkalmazást nyernek.

24. §

Művészeti, tudományos, történeti vagy múzeális szempontból különösebb jelentőséggel bíró ingóságokat (ingó műemlékeket) a Tanács a tulajdonos értesítése mellett nyilvántart. Az e nyilvántartás elkészítéséhez szükséges adatokat a tulajdonos köteles a Tanács felszólítására beszolgáltatni. Az egyházi tulajdonban levő ily ingóságokra vonatkozó adatokat az egyházak, illetőleg az illetékes egyházi hatóság által kijelölendő egyházi szervek, e törvény életbelépésétől számított hat hónapon belül, összefoglaló jegyzékben bocsátják a Tanács rendelkezésére. A nyilvántartott ingóságok jegyzékét e törvény életbelépésétől számított kilenc hónapon belül el kell készíteni és közzé kell tenni s az ingó műemlék nyilvántartásba vételéről annak tulajdonosát értesíteni kell. Ebben az értesítésben külön kell megjelölni a Magyarország területéről származó vagy a magyar nemzeti történet szempontjából jelentős emlékeket.

E szakasz rendelkezései nem vonatkoznak az 1712 óta megjelent magyar vagy magyar vonatkozású nyomtatványokra és az 1526 óta megjelent másnemű nyomtatványokra. Képzőművészeti alkotások a művész halálától számított 25 év eltelte előtt, iparművészeti alkotások a mű elkészültétől számított 50 év eltelte előtt, a törvény életbelépte után külföldről behozott ingó műemlékek a behozataltól számított 25 év eltelte előtt nyilvántartásba nem vehetők.

25. §

A Tanácsot a 24. § rendelkezései értelmében nyilvántartott ingóságok tekintetében elővásárlási jog illeti meg, a végrehajtás esetét is ideértve. Ehhez képest az ily dolog

tulajdonosa, amennyiben a dolgot elidegeníteni kívánja, köteles a Tanácsnak vagy a nemzeti nagy közgyűjtemények valamelyikének vételre felajánlani.

Az elővásárlási jog megszűnik, ha az elővásárlásra jogosult a bejelentés vételétől számított két nap alatt a felet az elővásárlási jog gyakorlásának szándékáról nem értesíti, vagy ha ez értesítéstől számított hét napon belül e jogát nem gyakorolja.

Az elővásárlási jognak a végrehajtás esetében történő gyakorlására vonatkozó részletes szabályokat az igazságügyminiszter az érdekelt miniszterekkel egyetértve rendelettel állapítja meg. Hatósággal elrendelt vagy önkéntes árverés esetén az elővásárlási jog addig gyakorolható, míg az ingóság a legtöbbet ígérő által megvettnek nem jelentetett ki (1881: LX. tc. 107. §).

26. §

A 24. § rendelkezései értelmében nyilvántartott ingóságokat az ország területéről csak a Tanácsnak vagy a tőle szabályrendeletben kijelölt szervnek előzetes engedéllyel szabad kivinni. A kiviteli engedély megadására kijelölt szervnek az engedélyt megtagadó határozata ellen az engedélyt kérő felszólalással élhet a Tanácsnál, mely végérvényesen dönt.

Magyarország területéről származó vagy a magyar nemzeti történet szempontjából jelentős, nyilvántartott emlékekre (24. § 1. bek.) nézve a kiviteli engedély megadását indokolás nélkül meg lehet tagadni; ily esetben az ingóságot valamely országos vagy más közgyűjtemény számára meg lehet váltani. Ha a megváltási ár tekintetében megállapodás nem jön létre és a tulajdonos kiviteli szándékához továbbra is ragaszkodik, kisajátításnak van helye. Kisajátítás esetében valódi és teljes kártalanítást kell fizetni. A kisajátítás és kártalanítás részletes szabályait a kisajátításról szóló 1881: XLI. törvénycikk rendelkezésére figyelemmel az igazságügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve állapítja meg.

A 24. § értelmében nyilvántartott, de nem Magyarország területéről származó s a magyar nemzeti történet szempontjából nem jelentős emlékek tekintetében az engedélyt a Tanács annak vételre való felajánlásától teheti függővé. Ha a tulajdonos és a Tanács, illetőleg a kijelölt közgyűjtemény közt nyolc napon belül megállapodás nem létesül, úgy a kiviteli engedélyt meg kell adni.

A kiviteli engedély megadása esetében az engedélyes a Közgyűjtemények Országos Alapja javára a második bekezdés esetében az érték 10%-át meg nem haladó, a harmadik bekezdés esetében az érték 2%-át meg nem haladó díjat tartozik fizetni, melynek értékét és a befizetés módozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg. E díj, a kiviteli engedélyt megadó szervvel történt megállapodás szerint, az illető intézmény gyűjtési körébe vágó megfelelő értékű tárgyak átengedésével is leróható.

Nyilvántartás tárgyául nem szolgáló ingóságokról a Tanács a tulajdonos kívánságára és költségére bizonyítványt állít ki, hogy ezek az országból külön engedély nélkül kivihetők.

27. §

Aki valamely dolgot a 26. § rendelkezése ellenére az ország területéről kivisz vagy a 23. és 25. § ellenére bejelentés nélkül elidegenít, köteles a külföldre kivitt

vagy elidegenített dolog felkutatásával és megszerzésével, valamint visszaszállításával felmerülő költséget megtéríteni.

28. §

Az 1881: XXXIX. tc. rendelkezéseit azokra az építményekre (romokra) is alkalmazni kell, amelyekről a Tanács állapítja meg, hogy mint műemlékek fenntartandók.

IV. FEJEZET

A KÖZHATÓSÁGOK ÉS VOLT HITELES HELYEK LEVÉLTÁRAI

29. §

A közhatóságok hivatalos iratait tartalmazó irattárak és levéltárak történelmi jelentőségű anyaguk tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter főfelügyelete alá tartoznak, ki e főfelügyeletet a Tanács útján gyakorolja.

Felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy az érdekelt miniszterrel egyetértve a történelmi jelentőségű iratanyag biztos elhelyezéséről, tudományos szempontból rendezéséről, szakszerű kezeléséről, nyilvántartásáról és a tudományos kutatás lehetővé tételéről gondoskodik.

30. §

Törvényhatósági levéltárat vezető levéltáros minősítésére e törvénycikk 13. §-ának, a törvényhatósági levéltárosi állás betöltésére pedig e törvénycikk 15. §-ának rendelkezései irányadók.

Az 1883: I. tc. 13. §-ának a törvényhatósági levéltárosok minősítésére vonatkozó rendelkezései hatályukat veszítik.

31. §

A káptalanoknak és konventeknek, mint volt hiteles helyeknek e működésével kapcsolatban keletkezett iratanyaga, nemkülönben egyházi testület és hatóság tulajdonában levő levéltárak tekintetében a 29. § második bekezdésében említett intézkedéseket az illetékes egyházi szervekkel egyetértve kell megtenni. Az iratanyag biztos elhelyezéséről és az elpusztulástól való megóvásáról a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter szükség esetében ideiglenesen az egyházi hatósággal történő megállapodásig terjedő hatállyal saját hatáskörében intézkedhetik.

E törvény 7. § utolsó bekezdésében foglalt rendelkezések ez esetben is megfelelően irányadók.

V. FEJEZET

A NYOMDATERMÉKEK TUDOMÁNYOS CÉLOKRA SZOLGÁLÓ KÖTELESPÉLDÁNYAI

32. §

A Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készült nyomdatermékekből tudományos célokra az alább meghatározott rendelkezések szerint kötelezpéldányt ingyen kell beszolgáltatni:

1. a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának;
2. a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának;
3. a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának;
4. a Magyar Országgyűlés Könyvtárának.

A nyomdatermékek kötelespéldányait rendszerint a nyomtató köteles beszolgáltatni, azonban a be nem szolgáltatott kötelespéldányokért a nyomtatót és a kiadó egyetemleges felelősség terheli.

A nyomdatermékek kötelespéldányait a kiadó köteles beszolgáltatni:

- a) ha akár az egész nyomdaterméket, akár egyes részeit vagy mellékleteit (szöveg, kép, hangjegy) külföldön nyomtatták, de a jelen törvény hatálya alatt álló területre adták ki;
- b) ha az előállító nyomtató cég időközben megszűnt vagy tulajdonosának személye megváltozott;
- c) ha a nyomdatermék szövegének vagy kiegészítő egyéb részeinek (borítéknak), a hozzátartozó képes ábrázolásoknak, hangjegyeknek, föld- és térképeknek stb. nyomtatása és előállítása több hazai vagy hazai és külföldi nyomda között oszlik meg.

33. §

A kötelespéldányok beszolgáltatásának kötelezettsége általában kiterjed a gépi sokszorosítás útján készült minden nyomdatermékre, ideértve a litográfia, fotolitográfia és anasztatikai nyomás útján legalább 25 példányban sokszorosított termékeket; kiterjed nemcsak az elárúsításra vagy általában terjesztésre szánt, szorosabb értelemben vett írói művekre, hanem a kéziratképpen nyomtatottakra is, valamint az időszakai sajtó és a ponyvairódalom termékeire; időszakai és más sajtótermékekből készült különlenyomatokra és kivonatokra; statisztikai kimutatásokra, iskolai értesítőkre, név-, cím- és naptárakra; továbbá a gépi sokszorosítás minden ágában előállított föld- és térképekre, hangjegyekre, képes ábrázolásokra stb., ez utóbbiak akár önállóan, szöveggel vagy szöveg nélkül, akár valamely nyomtatvány kiegészítő részeként készülnek.

Csupán a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának kell beszolgáltatni egy-egy kötelespéldányt a hivatalok, ipari és kereskedelmi vállalatok, egyesületek és társulatok évi jelentéseiből, zárszámadataiból és alapszabályaiból, továbbá a falragaszokból, színlapokból, műsorokból, műsoros meghívókból és gyászjelentésekből; úgyszintén a tudományos célra készült facsimilékből, a tankönyveket helyettesítő nyomatos tanári előadásokból, kompendiumokból, kérdés-feleletek alakjában vagy más alakban szerkesztett jegyzetekből és a nyomatos hírlapokból, ha ezek akár kéziratról, akár gépírásról vonattak le, továbbá egy-egy kötelespéldányt a változatlan új kiadásokból (stereotyp nyomás, címlap vagy évszámkiadás, anasztatikus nyomás). A hatóság által elkobzott nyomtatványokból azonban három példány szolgáltatandó be, mégpedig egy-egy példány a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának és a Magyar Országgyűlés Könyvtárának.

Utóbbi esetben az elkobzást foganatosító hatóság gondoskodik a kötelespéldány beküldéséről, az említett könyvtárak vezetősége pedig a beküldött példányoknak elkülönített és közhasználattól elzárt megőrzéséről.

34. §

A beszolgáltatott kötelespéldánynak teljesnek és hibátlannak kell lennie.

Az egy kiadáshoz tartozó, de különböző papiroson előállított példányok közül a jobb minőségű papiroson nyomtatott példányt kell beszolgáltatni a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának mindig, a 32. §-ban megnevezett többi könyvtárnak azonban csak abban az esetben, ha a jobb minőségű papiroson nyomtatott díszpéldányok száma huszonötöt meghalad.

Ha az egy kiadáshoz tartozó példányok tartalomban eltérnek egymástól, a kötelespéldányt a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának mindegyik változatból be kell szolgáltatni.

A kötelespéldányokat nem szabad nyers ívekben (ún. krudákban) beküldeni. A csupán kötve (borítéklap nélkül) forgalomba hozott műveket azonban hajtogatott ívekben (fűzés nélkül) is be lehet szolgáltatni.

35. §

Nem kell kötelespéldányt beszolgáltatni:

1. érték- és hitelpapirosokból és értékjegyekből,
2. hivatali ügykezelésre szánt hivatalos nyomtatványokból és üzleti nyomtatványokból, hacsak a 33. § második bekezdése alá nem esnek,
3. vonalozott űrlapokból és könyvek címkéiből (etikettek és vignetták),
4. családi értesítésekből, levélpapirosokból, látogató- és köszöntőjegyekből, egyesületi szavazólapokból és kizárólag magánhasználatra készült egyéb nyomtatványokból, ha csak a 33. § második bekezdése alá nem esnek,
5. kőnyomatos és egyéb gépi (írógépi) többszörösítés útján másolt, 25 példánynál nem nagyobb számban és csupán magánhasználatra készült kéziratokból, ha csak a 33. § második bekezdése alá nem esnek,
6. fényképekből, ha tisztán vegyi úton készültek.

A 2–6. pont alatt felsorolt nyomdatermékek beszolgáltatása azonban kötelezővé válik, ha beszolgáltatás alá eső nyomdatermék kiegészítő részei vagy mellékletei.

36. §

Minden nyomtató köteles az üzemében készült nyomtatványokról naptári évnegyedenként nyomdatermékkimutatást készíteni s azt az évnegyedet követő első két hétben, legkésőbb január, április, július és október tizenötödik napjáig a 32. §-ban megnevezett könyvtáraknak két-két példányban beküldeni.

Minden kiadó köteles kiadványairól naptári évnegyedenként kimutatást készíteni s azt az évnegyedet követő első két hétben a 32. §-ban megnevezett könyvtáraknak két-két példányban beszolgáltatni.

A kimutatásokban fel kell tüntetni mind a kiadó, mind a nyomtató nevét (cégét) és telepének helyét, továbbá a termék gyártási számát is.

Ha a terméket több nyomdában állították elő, az említett adatokat a munka előállításában résztvevő valamennyi nyomtató köteles közölni.

Hiányzó nyomdatermékekről, időszaki nyomtatványoknak hiányzó részeiről is a kimutatásban a hiány okának megjelölésével számot kell adni, úgyszintén az utóbbiak előállítása során a nyomtató személyében beállott változást is fel kell tüntetni. Nyomdaváltozás esetén az új nyomtató köteles feltüntetni, hogy az illető időszaki nyomtatvány előállítását mely számtól kezdve vette át s azelőtt ki nyomatta azt.

Ha valamely évnegyedben a nyomtató, illetőleg a kiadó üzemében beszolgáltatás alá eső nyomdatermék nem készült, erről két azonos példányban nemleges jelentést kell beküldeni.

A kimutatással a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának a kötelespéldányokat is be kell szolgáltatni.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Országgyűlés Könyvtára a kimutatás egyik példányában megjelöli azokat a nyomdatermékeket, melyekből kötelespéldányt kíván s a jegyzéket a nyomtatóknak, illetőleg (32. § 3. bekezdés) a kiadónak visszaküldi. A nyomtató, illetőleg kiadó tartozik a visszaküldött kimutatás kézhezvételétől számított nyolc nap alatt a megjelölt kötelespéldányokat jegyzék kíséretében beszolgáltatni.

A beszolgáltatott kötelespéldányok átvételét a címzett könyvtár a nyomdatermékkimutatás (kísérő jegyzék) egyik példányán ismeri el s azt a beszolgáltatónak átvételi elismervény gyanánt visszaküldi. Ez az elismervény bizonyítja a beszolgáltatási kötelezettség teljesítését.

A 32. §-ban megnevezett könyvtárak indokolt esetben kívánhatják a kötelespéldánynak nyomban a megjelenés után való beszolgáltatását is.

37. §

A kötelespéldányokat a m. kir. államnyomda is köteles rendeltetési helyükre beszolgáltatni, kivéve azokat a nyomdatermékeket, melyeknek határidőhöz kötött vagy feltétlen titokban tartását fontos állami érdekből az illetékes felettes hatóság esetről esetre elrendeli. Két-két példányt azonban az ily nyomtatványokból is meg kell őrizni s utólag a beszolgáltatást gátló ok megszűntével a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, illetőleg a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának beszolgáltatni. Amennyiben pedig az államnyomda az utólagos beszolgáltatást bármely okból nem tudná teljesíteni, az illetékes miniszter gondoskodik a példányok utólagos beküldéséről. Az illetékes miniszter rendeletére a könyvtárak e nyomtatványokat elkülönítve, szükség esetében pecséttel elzárva s a közhasználattól elvonva őrzik meg.

38. §

A nyomtatócégek nyilvántartása tekintetében a sajtóról szóló 1914. XIV. tc. 6. §-a rendelkezik.

A jelen törvényben szabályozott kötelességük teljesítésének ellenőrzése végett a kiadók is kötelesek vállalatukat a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelenteni, aki a bejelentések adatait a 32. §-ban megjelölt könyvtárakkal közli.

39. §

A kötelespéldányokat tartalmazó postai küldeményeket és a beszolgáltatásra kötelezetteknek a beszolgáltatásra vonatkozó levélpostaküldeményeit bérmentesítetlenül „az 1921: XXI. tc. értelmében portóköteles” jelzéssel, azonban bérmentetlenül kell feladni. A küldeményekért járó rendes egyszeres portódíjat a címzett könyvtárak fizetik meg.

40. §

Ha a beszolgáltatásra kötelezett a kötelespéldányt a 36. §-ban meghatározott határidő letelte után a 32. §-ban megnevezett könyvtárak részéről ajánlott levélben vagy kézbesítő könyvvvel hozzáintézett felszólítást követő nyolc napon belül nem szolgáltatja be, vagy a csonka, hibás és általában a jelen törvényben megszabott kellékeknek meg nem felelő példányt kifogástalannal nem pótolja, a könyvtár a nyomdaterméket vétel útján szerezheti meg vagy a közigazgatási hatóságtól, mint rendőri büntető bíróságtól a nyomdatermék lefoglalását kérheti. A közigazgatási hatóság, mint rendőri büntető bíróság, ha a nyomdatermék létezéséhez nem fér kétség, a lefoglalást elrendeli, és ha a lefoglalás nem sikerül, de a beszolgáltatásra kötelezett üzleti helyiségeinek átkutatásától eredményt lehet várni, a helyiségek átkutatása iránt is intézkedik. A lefoglalás és átkutatás elrendelése és foganatosítása tekintetében a rendőri büntető eljárás egységes szabályozásáról szóló 65,000/1909. B. M. számú rendelet (Rbsz.) 89–99. §-ainak rendelkezései megfelelően irányadók; ez intézkedések költségei a beszolgáltatásra kötelezetteket terhelik.

Ha a nyomdaterméket vétel útján szerezték meg, a kifizetett vételár, ha pedig a lefoglalás és átkutatás eredményre nem vezetett, a nyomdatermék bolti ára, esetleg más módon megállapítható forgalmi értéke a beszolgáltatásra kötelezetteket egyetemlegesen terheli.

41. §

A kir. ügyészséget illető kötelespéldányokat, midőn rájuk ott már szükség nincs, tudományos célra azoknak a könyvtáraknak kell kiszolgáltatni, amelyeket az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter kijelöl.

A kiszolgáltatás módozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter az igazságügy-miniszterrel egyetértve rendelettel szabályozza.

42. §

A kötelespéldányok beszolgáltatására jelen törvénnyel megállapított kötelezettség teljesítésének ellenőrzése végett a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatósága

jogosult a nyomtatók által az 1914: XIV. tc. 6. §-a értelmében vezetett nyomdakönyvekbe betekinteni.

43. §

Az 1897: XXXV. tc. 4. §-a, az 1897: XLI. és az 1922: XX. törvénycikk, valamint minden olyan jogszabály, amely a nyomdatermékeknek tudományos célokra szolgáló kötelespéldányairól rendelkezik, hatályát veszti.

Ahol valamely jogszabály a jelen törvénnyel hatályon kívül helyezett rendelkezésre hivatkozott, ennek a törvénynek megfelelő rendelkezését kell érteni.

VI. FEJEZET

BÜNTETŐ, ÉLETBELÉPTETŐ ÉS ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK

44. §

Aki ásatás szempontjából „tiltott terület”-en (18. § második bekezdése) ásatást végez vagy végeztet, továbbá, aki az ásatás eredményeként vagy tervszerű ásatás esetén kívül előkerülő tudományos vagy közművelődési szempontból jelentős vagy egyébként a kincs fogalma alá eső ingó dolgot a törvényes határidő alatt be nem jelenti, úgyszintén, aki a 24. §-ban meghatározott gyűjteményt vagy tárgyat a Tanácsnak vagy a nemzeti nagy közgyűjtemények valamelyikének vételre való felajánlás nélkül elidegenít (23., 25. §), vétséget követ el és hat hónapig terjedhető fogházzal büntetendő.

A kir. törvényszék e vétség tekintetében, mint egyesbíróság jár el és határoz.

Az 1878: V. tc. 366. §-a hatályát veszti.

Aki az első bekezdésben meghatározott gyűjteményt vagy tárgyat a 26. § tilalma ellenére engedély nélkül külföldre visz, a vámjog szabályozásáról szóló 1924: XIX. tc. 164. §-a értelmében esik büntetés alá.

45. §

Aki régészeti, történeti, antropológiai, földtani vagy őslénytani emlék vagy általában a kincs fogalma alá eső ingó dolog felkutatása céljából a Tanács előzetes hozzájárulása nélkül ásatást végez vagy végeztet – amennyiben cselekménye a 44. § rendelkezése alá vagy más súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik –, kihágást követ el, és egy hónapig terjedhető elzárással büntetendő.

46. §

Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és egy hónapig terjedhető elzárással büntetendő, aki közgyűjteményben őrzött kéziratot, könyvet vagy más tárgyat eltulajdonítás szándéka nélkül, de a kikölcsönzés tekintetében meghatározott szabályok megszegésével elvisz vagy a szabályszerűen kikölcsönzött kéziratot, könyvet vagy „más tárgyat” a kikölcsönzésre megszabott határidő letelte után felhívás ellenére sem szolgáltatja vissza.

47. §

Kihágást követ el és pénzbüntetéssel büntetendő:

1. aki a 40. §-ban megszabott felszólításra, az ott megjelölt határidőben a kötelespéldányt be nem szolgáltatja vagy a jelen törvényben (34. §) meghatározott kötelekeknek meg nem felelő kötelespéldányt kifogástalannal nem pótolja;
2. aki a kötelespéldányokról a kimutatásokat a törvényben megszabott időben (36. § első és második bekezdése) be nem szolgáltatja vagy a kimutatásokat a törvény rendelkezésének (36. § harmadik és negyedik bekezdése) meg nem felelően készíti.

A pénzbüntetés az 1. pont esetében a be nem szolgáltatott nyomdaterméknek az ítélet kihirdetése időpontjában fennálló értéke egyszeresétől ötszöröséig terjedhet, ezen felül büntető ítéletben az elítéltet a be nem szolgáltatott példánynak harminc napon belül beszolgáltatására kell kötelezni.

48. §

Pénzbüntetés alkalmazása tekintetében a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928. évi X. törvénycikk rendelkezései irányadók, kivéve az előző szakasz 1. pontjában elkövetett kihágás elkövetőjére alkalmazandó és a szakasz utolsó bekezdésében meghatározott pénzbüntetés mértékét.

49. §

A 46. és 47. §-okba ütköző kihágás miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak, mint rendőri büntetőbírósnak, az államrendőrség működése területén az államrendőrségnek hatáskörébe tartozik. Harmadfokon a vallás- és közoktatásügyi miniszter bíraskodik.

50. §

A 44–47. §-okban foglalt rendelkezések alapján befolyó pénzbüntetések a Közgyűjtemények Országos Alapjába utalandók.

51. §

A 4–7. és 9–11. §-okban foglalt rendelkezések a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alá nem tartozó állami szakkönyvtárakra és szakmúzeumokra, a 4–7., 9–6. §-okban, valamint a 8. § harmadik pontjában, a 29. § második bekezdésében és a 30. §-ban foglalt rendelkezések Budapest székesfőváros közgyűjteményeire és levéltárára nem vonatkoznak.

52. §

E törvény a vallás- és közoktatásügyi minisztertől az érdekelt miniszterekkel egyetértve kiadott rendelettel meghatározott napon lép életbe és azt az érdekelt miniszterekkel egyetértve a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN TEENDŐ
INTÉZKEDÉSEKRŐL

1. §

ORSZÁGOS TERMÉSZETTUDOMÁNYI TANÁCS FELÁLLÍTÁSA

- (1) Az elméleti és alkalmazott természettudományok rendszeres és tervszerű fejlesztésének előmozdítása céljából Országos Természettudományi Tanácsot kell alakítani, melynek különös feladata, hogy
- a) az ország egyetemes érdekei szempontjából fontos problémákat tudomány-politikai programmba foglalja és a bel- és külföld tudományos mozgalmait figyelemmel tartva, a program fokozatos kiegészítéséről állandóan gondoskodik;
 - b) a program végrehajtására irányuló kutatómunkát megindítsa, irányítsa és ellenőrizze;
 - c) általában a magyar tudományosság színvonalon maradása érdekében szükséges intézkedéseket ne csak a vallás- és közoktatásügyi vagy más érdekelt miniszternél kezdeményezze, hanem azokra a nemzeti közvélemény figyelmét is felhívja;
 - d) a természettudományi tudományszakok intézeteinek és kutatóinak összehangzatos együttműködését biztosítsa;
 - e) az intézeteknek és laboratóriumoknak műszerekkel és más eszközökkel való felszerelését figyelemmel kísérje;
 - f) az Országos Természettudományi Alap (3. §) felhasználására vonatkozólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter elvi irányítása alatt évenként felosztási tervet készítsen, amellyel szemben a vallás- és közoktatásügyi minisztert csak a visszavetés joga illeti meg;
 - g) véleményt mondjon mindazokban a tanács munkakörébe vágó ügyekben, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi vagy más miniszter eléje utal;
 - h) a természettudományi kutatás nemzetközi szervezeteiben Magyarországot képviselje.
- (2) A Tanács hatáskörének részleteit a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleti úton szabályozza.

2. §

A TANÁCS SZERVEZETE

- (1) Az Országos Természettudományi Tanács elnökből, alelnökből, ügyvezető-igazgatóból és 80 tagból áll.
- (2) A Tanács elnökét és alelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő öt évről öt évre nevezi ki. A Tanács ügyvezető-igazgatóját öt

évről öt évre a Tanács intézőbizottságának előterjesztése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

- (3) A Tanács tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter akként hívja meg, hogy a Tanácsban az elméleti természettudományok, valamint az orvosi, technikai és mezőgazdasági tudományok, továbbá az egyetemi karok, a főiskolák és nagyobb tudományos intézetek képviselve legyenek. A tagok közé két tudománypolitikus, az Országos Ösztöndíjtanács ügyvezető-igazgatója és a Tanács céljainak előmozdítására alakult társadalmi egyesüléseknek legfeljebb három képviselője is meghívandó. A Tanács tagjai e működésükért sem tiszteletdíjban, sem fizetésben nem részesülnek.
- (4) A tanácsstagok megbízása öt évre szól. Minden év végén a tagok egyötöde kilép és helyükbe az új tagokat maga a Tanács intézőbizottsága hozza a vallás- és közoktatásügyi miniszternél javaslatba, akit csak a visszautasítás joga illet meg. Olyan tagok, akiknek megbízása lejárt, újból ajánlhatók.
- (5) A Tanács az egyes tudományszakok szerint albizottságokra oszlik s azonkívül külön albizottság létesítendő a műszer- és anyagbeszerzésre. Több albizottságot közösen érintő kérdések tárgyalására azok kiküldötteiből csoportok alakíthatók. A Tanács főszerve az elnökből, alelnökből, ügyvezető igazgatóból és tizenkét tagból álló intézőbizottság, amelynek tagjait a Tanács tagjai közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelöli ki, és amely az albizottságok, illetve a csoportok javaslata alapján határoz.
- (6) A jegyzői és a Tanács működésével kapcsolatos egyéb írásbeli tennivalókat az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek természettudományi intézeteibe beosztott tudományos, valamint közigazgatási személyzete látja el.
- (7) Az ügyrendet a Tanács meghallgatása után a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

3. §

AZ ORSZÁGOS TERMÉSZETTUDOMÁNYI ALAP

- (1) Az elméleti és alkalmazott természettudományok kutató- és tanítómunkájának támogatása céljából Országos Természettudományi Alapot kell létesíteni.
- (2) Az Alap jövedelmei:
 - a) az állami költségvetésekbe az Alap céljaira felvett összegek;
 - b) önkéntes adományok és esetleges egyéb jövedelmek.
- (3) Az Alap kezelése és a kezelésével kapcsolatos számviteli teendők ellátása iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg intézkedik. Az Alap jövedelmének a vallás- és közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott felhasználási terv keretében való mikénti felhasználása feletti határozás az intézőbizottság hatáskörébe tartozik.
- (4) Az Alap állaga, valamint jövedelme csak a Tanács, illetőleg az intézőbizottság által megállapított célokra fordítható. Ingatlan szerzéséhez és intézetek létesítéséhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulása szükséges. A Tanács által nyújtott támogatásból beszerzett műszerek, felszerelések stb. az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tulajdonába kerülnek, s mint ilyenek megjelölendő. Ha az a munka, amelynek céljára a műszer, felszerelés stb. beszereztetett,

befejezést nyert, a Tanács állandó bizottsága az illetékes albizottság javaslata alapján határoz a műszer, felszerelés stb. további használata tárgyában.

(5) Az Alap vagyona és jövedelmei teljesen kimeríthetők.

4. §

AZ ORSZÁGOS MAGYAR GYŰJTEMÉNYEGYETEM IGAZGATÓTANÁCSÁNAK KIEGÉSZÍTÉSE

A nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről szóló 1922: XIX. tc. 2. §-ának 3. bekezdése akként egészítetik ki, hogy a természettudományi érdekeknek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem igazgatótanácsában való képviselése érdekében a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Magyar Nemzeti Múzeum természettárainak vagy a kutatóintézetek igazgatóinak sorából egyet öt évre meghív, amely időköz akkor jár le, amikor a Gyűjteményegyetem Tanácsa egyéb tagjainak megbízatása. Ez az igazgató részt vesz a természettudományokat érdeklő összes ügyek tárgyalásában.

5. §

VÉGREHAJTÁSI ZÁRADÉK

Ezt a törvényt a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre, aki az Országos Természettudományi Tanács működéséről az országgyűlésnek minden évben jelentést tartozik előterjeszteni.

Országos Széchényi Könyvtár

A BUDAPESTI KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM
ALAPÍTÁSÁNAK HÁROMSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁRÓL

A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem, melyet Pázmány Péter bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek, az Úrnak 1635. évében Nagyszombat városában alapított, ebben az évben ünnepli megalapításának és fennállásának háromszázadik évfordulóját.

1. §

Magyarország törvényhozása az Isteni Gondviselés iránt való hálaérzéssel iktatja törvénybe Pázmány Péternek azt a kimagasló érdemét, hogy a három részre tépett Magyarország legválságosabb viszonyai között az egyetem alapításával lerakta azt a fundamentumot, melyből a tudománynak az ország szellemi életét hosszú időkön keresztül tápláló mai Alma Matere fejlődött.

2. §

A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem évszázadok viszonyosságai közepett is mindig hű maradván alapítójának tudományos célkitűzéséhez, hivatásának magasabbrendűségébe vetett hittel, gazdag eredményekkel munkálta és fejlesztette a tudományt s tíz emberöltőn keresztül Isten, Haza és a Tudomány szolgálatára s a nemzet egészének javára nevelte polgárait. A törvényhozás ezért törvénybe iktatja az egyetemnek a magyar tudomány és a nevelésügy terén háromszáz éven át szerzett érdemeit.

3. §

Az 1929: XXVI. tc. értelmében verendő kétpengős ezüstérmék közül ötvenezer darab, a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem megalapításának háromszázéves évfordulóját megörökítő érmét kell verni.

4. §

(1) Magyarország törvényhozása a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának és fennállásának háromszázadik évfordulója alkalmából

- a) a Konkoly-Thege alapítványú M. Kir. Csillagvizsgáló Intézetet épületeivel, tartozékaival, mindennemű tudományos és egyéb felszereléseivel együtt a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemnek ajándékozza;
- b) a Budapesti Földrengési Obszervatóriumot mindennemű tudományos és egyéb felszereléseivel együtt a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemnek ajándékozza;

- c) a Budapest székesfőváros Duna bal parti részének 13,605. számú telekkönyvi betétjében 36,840/2. helyrajzi szám alatt felvett s az államkincstár tulajdonában lévő ingatlant diákjóléti, illetőleg művelődési intézmények létesítése céljából a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemnek ajándékozza;
- d) a Budapest székesfőváros Duna bal parti részének 12.848. számú telekkönyvi betétjében 36,209. helyrajzi szám alatt, 13,183. számú telekkönyvi betétjében 36,559/1. helyrajzi szám alatt, 13,347. számú telekkönyvi betétjében 36,732. helyrajzi szám alatt, 13,392. számú telekkönyvi betétjében 36,771/4. helyrajzi szám alatt, 13,393. számú telekkönyvi betétjében 36,771/5. helyrajzi szám alatt, 13,394. számú telekkönyvi betétjében 36,771/6. helyrajzi szám alatt, 13,395. számú telekkönyvi betétjében 36,771/7. helyrajzi szám alatt, 13,396. számú telekkönyvi betétjében 36,771/8. helyrajzi szám alatt, 13,397. számú telekkönyvi betétjében 36,771/9. helyrajzi szám alatt, 13,398. számú telekkönyvi betétjében 36,771/10. helyrajzi szám alatt, 13,399. számú telekkönyvi betétjében 36,771/11. helyrajzi szám alatt, 13,400. számú telekkönyvi betétjében 36,771/12. helyrajzi szám alatt, 13,401. számú telekkönyvi betétjében 36,771/13. helyrajzi szám alatt, 13,402. számú telekkönyvi betétjében 36,771/14. helyrajzi szám alatt, 13,404. számú telekkönyvi betétjében 36,774. helyrajzi szám alatt, 13,405. számú telekkönyvi betétjében 36,775. helyrajzi szám alatt, 13,420. számú telekkönyvi betétjében 36,792. helyrajzi szám alatt, 13,634. számú telekkönyvi betétjében 36,868. helyrajzi szám alatt, 13,933. számú telekkönyvi betétjében 37,192. helyrajzi szám alatt, 13,937. számú telekkönyvi betétjében 37,196/1. helyrajzi szám alatt, 13,938. számú telekkönyvi betétjében 37,196/2. helyrajzi szám alatt, 21,953. számú telekkönyvi betétjében 36,558/4. helyrajzi szám alatt felvett, az államkincstár tulajdonában lévő s az egyetem céljait szolgáló ingatlanokat a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemnek ajándékozza.
- (2) Ehhez képest a jelen §-ban felsorolt ingatlanok tulajdonjoga e törvény erejénél fogva a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemre száll azzal, hogy ezen ingatlanok tulajdonjogának átszállása és telekkönyvi bekebelezése illetékmentes.
- (3) A Budapest székesfőváros területén fekvő mindazokra az ingatlanokra nézve, amelyek ezidő szerint az egyetem célját közvetlenül szolgálják és nem az államkincstár, hanem különböző, de az elnevezés tekintetében az egyetemmel vonatkozásban levő telekkönyvi tulajdonosok nevén állanak (pl. magy. kir. tanulmányi egyetem, Egyetemi Könyvtár, m. kir. Tudományos Egyetemi Alap stb.), a bekebelezett telekkönyvi tulajdonos neve jelen törvény erejénél fogva illetékmentesen Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemre igazítandó ki.

5. §

Jelen törvény kihirdetésének napján lép életbe s végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint a pénzügyminiszter bízatik meg.

A KÖZOKTATÁSÜGYI IGAZGATÁSRÓL

I. TANKERÜLETEK

1. §

- (1) Közoktatásügyi igazgatás és nevelésügyi felügyelet szempontjából az ország területe nyolc tankerületre tagozódik.
- (2) A tankerületek a következők:
1. *Budapesti tankerület*: magában foglalja Budapest székesfőváros területét; székhelye: Budapest,
 2. *Budapestvidéki tankerülete*: magában foglalja Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Nógrád és Hont, Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék és Kecskemét törvényhatósági jogú város területét; székhelye: Budapest,
 3. *Székesfehérvári tankerület*: magában foglalja Fejér, Veszprém, Tolna vármegye, Győr, Moson és Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Székesfehérvár és Győr törvényhatósági jogú városok területét; székhelye: Székesfehérvár,
 4. *Szombathelyi tankerület*: magában foglalja Sopron, Vas, Zala vármegyék és Sopron törvényhatósági jogú város területét; székhelye: Szombathely,
 5. *Pécsi tankerület*: magában foglalja Baranya, Bács-Bodrog, Somogy vármegyék, Baja és Pécs törvényhatósági jogú városok területét; székhelye: Pécs,
 6. *Szegedi tankerület*: magában foglalja Békés, Csongrád vármegyék, Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Szeged és Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú városok területét; székhelye: Szeged,
 7. *Debreceni tankerület*: magában foglalja Bihar, Hajdu, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék, Szabolcs és Ung, valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Debrecen törvényhatósági jogú város területét; székhelye: Debrecen.
 8. *Miskolci tankerület*: magában foglalja Abauj-Torna, Heves, Zemplén vármegyék, Borsod, Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Miskolc törvényhatósági jogú város területét; székhelye: Miskolc.

II. A TANKERÜLETI KIRÁLYI FŐIGAZGATÓ

2. §

- (1) A tankerület élén a tankerületi királyi főigazgató áll, akit a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevez ki.

- (2) Tankerületi királyi főigazgatóvá az nevezhető ki, aki a közoktatás vagy a közoktatásügyi igazgatás terén a középiskola, vagy ezzel egy tekintet alá eső iskolák tanáira előírt képesítéshez kötött tanári, vagy főiskolai tanári, illetőleg a tanügyi fogalmazói személyzet tagjaira (11. § 2. bekezdés) előírt képesítéshez kötött állásban legalább tíz évig működött.

3. §

- (1) A tankerületi királyi főigazgató közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszternek van alárendelve.
- (2) A tankerületi királyi főigazgató tankerületében a közoktatásügyi igazgatás vezetője, a nevelés és oktatás irányítója. Hatásköre kiterjed a tankerületében levő középiskolákra, középfokú iskolákra, szakiskolákra, népiskolákra, óvodákra és gyermekmenedékházakra, valamint a középiskolai, középfokú iskolai, szakiskolai, népiskolai internátusokra, nevelőintézetekre, előkészítő és ismétlő tanfolyamokra.
- (3) A tankerületi királyi főigazgató jogkörének és működésének részletes szabályai a vallás- és közoktatásügyi miniszter az e törvényben megállapított keretek között rendelettel állapítja meg.
- (4) A tankerületi királyi főigazgató hatáskörét az iskolán kívüli népművelés intézményei tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

III. NÉPOKTATÁSI KERÜLETEK

4. §

- (1) A tankerület népoktatási kerületekre tagozódik.
- (2) A népoktatási kerület a (3) bekezdésben említett kivétellel egy-egy vármegye és a vármegye határain belül eső törvényhatósági jogú város (városok) területét foglalja magában.
- (3) Budapest székesfőváros területe, valamint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területének egy része Kecskemét törvényhatósági jogú várossal külön népoktatási kerületeket alkotnak. A kecskeméti népoktatási kerület határait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.
- (4) A népoktatási kerület élén a királyi tanfelügyelő áll, aki a törvényhatósági közigazgatási bizottságnak tagja és tanügyi előadója.

IV. TANÜGYI HATÓSÁGOK

5. §

- (1) Azokban az ügyekben, melyekben törvény vagy más jogszabály rendelkezései alapján elsőfokon a kisdédóvodai felügyelőbizottság (1891: XV. tc. 22. §), iskolaszék (1876: XXVIII. tc. 9. §), állami népiskolai gondnokság (1907: XXVI. tc. 15. §),

általános irányú tanonciskola felügyelőbizottsága (1922: XII. tc. 119. §) jár el, és amelyeket valamely jogszabály nem utal a közigazgatási bizottság népoktatásügyi albizottságának másodfokú hatáskörébe, fellebbvitel esetében másod- és végsőfokon a királyi tanfelügyelő határoz.

- (2) Azokban az ügyekben, melyekben törvény vagy más jogszabály értelmében elsőfokon a királyi tanfelügyelő jár el, fellebbvitel esetében másod- és végsőfokon a tankerületi királyi főigazgató, azokban pedig, melyekben elsőfokon a közigazgatási bizottság népoktatásügyi albizottsága jár el, fellebbvitel esetében másod- és végsőfokon a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz.
- (e) A közigazgatási bizottság népoktatásügyi albizottságának első- és másodfokú határozatáról a tankerületi királyi főigazgatót értesíteni kell.

6. §

A kisdédóvodák, népiskolák és általános irányú tanonciskolák tanulmányi természetű ügyeiben elsőfokon a királyi tanfelügyelő, fellebbvitel esetében másod- és végsőfokon a tankerületi királyi főigazgató határoz.

7. §

A középiskolák, középfokú iskolák, szakiskolák és szakirányú tanonciskolák oly ügyeiben, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter az igazgató hatáskörébe utal, elsőfokon az illető tanintézet igazgatója, fellebbvitel esetében másod- és végsőfokon a tankerületi királyi főigazgató, oly ügyeiben pedig, amelyeket a miniszter a tankerületi királyi főigazgató hatáskörébe utal, elsőfokon a tankerületi királyi főigazgató, fellebbvitel esetében másod- és végsőfokon a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz.

V. EGYHÁZI HATÓSÁG ALATT ÁLLÓ ISKOLÁK IGAZGATÁSA ÉS FELÜGYELETE

8. §

- (1) Egyházi hatóság alá tartozó középiskolákat, középfokú iskolákat, szakiskolákat, népiskolákat, óvodákat és gyermekmenedékházakat, továbbá a középiskolai, középfokú iskolai, szakiskolai, népiskolai internátusokat, nevelőintézeteket, előkészítő és ismétlő tanfolyamokat az illetékes egyházi hatóságok saját szabályaik szerint igazgatják.
- (2) Ezekben az iskolákban
- a) a tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával a fenntartó hatósága állapítja meg; ez a tanterv a kitűzött célok tekintetében azonos az országos tantervvel, a tanítási anyag tekintetében pedig azzal terjedelemben megegyezik;
 - b) a tankönyveket, segédkönyveket és térképeket az iskolafenntartó hatósága engedélyezi, de engedélyezés előtt bemutatja a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, s amennyiben a miniszter megállapítja, hogy a bemutatott tankönyv, segédkönyv vagy térkép színvonal tekintetében nem felel meg

a tanítás általános követelményeinek, vagy állam-, alkotmány-, törvényellenes tanokat tartalmaz és e miatt az engedélyezést megtiltja, az ilyen tankönyv, segédkönyv és térkép használatba nem vehető; ha pedig a miniszter úgy találja, hogy a bemutatott tankönyv, segédkönyv vallásellenes tanokat vagy vallásfelekezeti ellen irányuló izgatást tartalmaz, a tankönyvet, segédkönyvet a saját és az érdekelt iskolafenntartó hatóság megbízottaiból alakítandó és a miniszter által kinevezett elnök vezetése alatt működő vegyes bizottság elé utalja, amely a könyv használatbavételének engedélyezéséről vagy megtiltásáról végérvényesen dönt;

- c) a középiskolai, középfokú iskolai és szakiskolai tandíjak, vizsgadíjak és egyéb díjak összegét, a befizetés módozatait, valamint a mentesség és kedvezmény feltételeit az iskola fenntartója, illetőleg a fenntartó hatósága állapítja meg s ugyancsak e hatóság gondoskodik azoknak a meghatározott tanügyi célt szolgáló díjaknak beszedéséről és befizetéséről, amely díjak szedését az iskolákban a fenntartó hatóságának hozzájárulásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelte el;
- d) a középiskolák és középfokú szakiskolák érettségi, illetőleg képesítő vizsgálataihoz elnököt az iskolafenntartó hatósága rendel.

9. §

- (1) A vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyházi hatóság alatt álló középiskolák, középfokú iskolák, szakiskolák, népiskolák, óvodák és gyermekmenedékházak, továbbá a középiskolai, középfokú iskolai, szakiskolai, népiskolai internátusok, nevelőintézetek, előkészítő és ismétlő tanfolyamok felett az állami főfelügyeletet a tankerületi királyi főigazgató útján gyakorolja.
- (2) Az egyházi hatóság alatt álló iskoláktól a tankerületi királyi főigazgató – népiskolákra és óvodákra vonatkozólag a királyi tanfelügyelő is – statisztikai adatokat szerezhet be, és az állami főfelügyeleti jog gyakorolhatása érdekében szükséges jelentéseket kívánhat a fenntartó hatóságának tudomásával.
- (3) A tankerületi királyi főigazgató, a királyi tanfelügyelő vagy hivatali személyzetüknek (11. §) nevükben eljáró tagjai, a tanulmányi felügyelők (13. §), illetőleg körzeti iskolafelügyelők (14. §) a főfelügyeleti jog keretében eljárva meggyőződést szerezhetnek arról, hogy a jogszabályok rendelkezései megtartatnak-e s e célból az egyházi hatóság alatt álló iskolákat bármikor meglátogathatják, hogy az oktatás és nevelés eredményét, az iskolák szervezetét, elhelyezését és felszerelését megvizsgálhassák; az iskolák vizsgálatain (összefoglalásain) jelen lehetnek és az iskolák látogatása során a tanítói vagy tanári testülettel értekezletet tarthatnak.
- (4) Ha a főfelügyeleti jog gyakorlása körében megállapítást nyer, hogy a jogszabályok rendelkezéseit nem tartják meg, vagy a tanulmányi eredmény a megszabott követelményeknek nem felel meg, a főfelügyeleti jog keretében eljárva az iskola igazgatóját (tanárát, tanítóját) erre figyelmeztetni kell.
- (5) Amennyiben ez a figyelmeztetés nem járna eredménnyel, a mutatókozó hiányok pótlása, a szabálytalanságok megszüntetése, illetőleg a tanulmányi eredmény

biztosítása érdekében a tankerületi királyi főigazgató – népiskolákra és kisdudóvódákra vonatkozólag a királyi tanfelügyelő is – az iskola fenntartóját, illetőleg az iskolafenntartó hatóságát keresi meg. Ha e megkeresés sem járna eredménnyel, a tankerületi királyi főigazgató a vallás- és közoktatásügyi miniszternek haladéktalanul jelentést tesz.

- (6) A vallás- és közoktatásügyi miniszter ily esetben közvetlenül hívja fel az iskola fenntartóját, illetőleg az iskolafenntartó hatóságát a törvények értelmében szükséges intézkedések megtételére. Ha pedig az iskolafenntartó, illetőleg az iskolafenntartó hatósága a szükséges intézkedést a miniszter által meghatározott határidő alatt sem tenné meg, a miniszter középiskolák, középfokú iskolák és szakiskolák tekintetében az 1934: XI. tc. 9. és 10. §-aiban foglalt rendelkezések értelmében jár el, népiskolák és óvodák tekintetében pedig az iskola vagy óvoda (gyermekmenedékház) részére engedélyezett fenntartási, illetőleg tanítói vagy óvónői (menedékházvezetőnői) fizetéskiegészítő államsegélyt részben vagy egészben megszüntetheti.

10. §

Az egyházi hatóság alatt álló középiskolák és középfokú szakiskolák érettségi, illetőleg képesítővizsgálataira a vallás- és közoktatásügyi miniszter a főfelügyeleti jog gyakorlása céljából kormányképviselőt rendel. A középfokú szakiskolák érettségi, illetőleg képesítővizsgálataira kirendelt kormányképviselő ugyanazokkal a jogokkal rendelkezik, mint amelyeket az 1934: XI. tc. 41. §-ának (3) és (4) bekezdéseiben foglalt rendelkezések a középiskola érettségi vizsgálatára kirendelt kormányképviselő számára biztosítanak.

VI. TANÜGYI FOGALMAZÓI SZEMÉLYZET

11. §

- (1) Az e törvény hatályba lépésekor működő tankerületi királyi főigazgatóságok, középfokú iskolai és szakiskolai főigazgatóságok, szakfelügyelőségek, királyi tanfelügyelőségek fogalmazási és felügyeleti teendőit ellátó személyzetet tanügyi fogalmazói személyzet létszámában kell egyesíteni.
- (2) A tanügyi fogalmazói személyzet összesített létszámába az nevezhető ki, akinek középiskolai tanári vagy a középiskolával egy tekintet alá eső iskolában tanításra jogosító tanári oklevele, avagy a közigazgatás körében a fogalmazási tennivalók ellátására hivatott állásokra előírt elméleti képesítése van (1929: XXX. tc. 65. § (1) bekezdés és 1934: X. tc. 6. § (3) bekezdés).
- (3) A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmaztatik arra, hogy a felmerülő szükséghez képest a tanügyi fogalmazói létszám terhére, de legfeljebb a létszám tizenöt százaléka erejéig előadókká olyanokat is kinevezhessen, illetőleg kinevezésre az államfőnek előterjeszthessen, akik a (2) bekezdésben előírt képesítéssel ugyan nem rendelkeznek, de tanulmányi felügyelői, illetőleg körzeti iskolafelügyelői minőségben érdemes munkásságot fejtettek ki.

12. §

- (1) A tanügyi fogalmazói személyzetnek a közigazgatási fogalmazói tisztviselők részére előírt képesítésű (1929: XXX. tc. 65. § (1) bekezdés és 1934: X. tc. 6. § (3) bekezdés) tagjaira az 1933: XVI. tc. 39. §-ának rendelkezéseit alkalmazni kell.
- (2) A vallás- és közoktatásügyi és nevelési igazgatási szakvizsgára csak az bocsátható, aki az elméleti képesítés birtokában a három évi gyakorlati időből főiskolai képesítéshez kötött állásban legalább két évet töltött a közoktatásügyi igazgatás bármely ágában, ideértve a közalapítványi királyi ügyigazgatóságot és közalapítványi igazgatást is. Egy év eltölthető a királyi bíróságoknál, az állami, vármegyei, városi, községi igazgatásban, a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetebe tartozó közgyűjteményeknél, tudományos intézeteknél tisztviselői (gyakornoki) vagy az egyetemeken tanszéki (adjunktusi, tanársegédi, gyakornoki) szolgálatban, végül közjegyzőjelölti vagy ügyvédjelölti gyakorlatban.
- (3) A tanügyi fogalmazói személyzet tanári képesítésű (11. § (2) bekezdés) tagjainak közigazgatási elméleti és gyakorlati képzését a vallás- és közoktatásügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben rendelettel szabályozza.

VII. TANULMÁNYI FELÜGYELŐK ÉS KÖRZETI ISKOLAFELÜGYELŐK

13. §

- (1) A középiskolák, középfokú iskolák és szakiskolák tanulmányi felügyeletében tanulmányi felügyelők működnek közre.
- (2) A tanulmányi felügyelőket az illető iskolafaj számára előírt képesítéssel és legalább tízévi szolgálattal bíró tanárok (igazgatók) közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízta meg. A megbízás bármikor visszavonható.
- (3) A tanulmányi felügyelőket ez a megbízásuk tanári (igazgatói) tennivalóik alól nem mentesíti.
- (4) A tanulmányi felügyelők működésének részletes szabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

14. §

- (1) A népiskolák és óvodák tanulmányi felügyeletében körzeti iskolafelügyelők működnek közre.
- (2) A körzeti iskolafelügyelőket népiskolai tanítói oklevéllel és legalább tízévi szolgálattal bíró tanítók (igazgatók) közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízta meg. A megbízás bármikor visszavonható. Ilyen megbízásban a tanítóképző intézetek igazgatói és tanárai szolgálati időre tekintet nélkül részesíthetők.
- (3) A körzeti iskolafelügyelőket ezen megbízásuk tanítói (tanári, igazgatói) tennivalók alól nem mentesíti.
- (4) A körzeti iskolafelügyelők működésének részletes szabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

VIII. ORSZÁGOS KÖZOKTATÁSI TANÁCS
ÉS TANKERÜLETI KÖZOKTATÁSI TANÁCS

15. §

- (1) Az iskolai nevelést és oktatást érintő kérdésekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanácsadó és véleményező szerve az Országos Közoktatási Tanács.
- (2) A Tanács az ország iskolai életét állandóan figyelemmel kíséri, a miniszter felhívására vagy saját kezdeményezéséből oktatás- és nevelésügyi kérdések tekintetében véleményt mond és javaslatot terjeszt elő.
- (3) Az Országos Közoktatási Tanács elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő, alelnökeit és tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter hat évi időtartamra nevezi ki.
- (4) A Tanács szervezeti szabályzatát, ügyrendjét és a tankerületi közoktatási tanácsokkal (16. §) való együttműködésének módját a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza.

16. §

- (1) A tankerületek székhelyén Tankerületi Közoktatási Tanácsot kell szervezni.
- (2) A Tanács a tankerület iskolai életét állandóan figyelemmel kíséri és a tankerületi királyi főigazgató felhívására vagy az Országos Közoktatási Tanács megkeresésére, avagy saját kezdeményezéséből oktatás- és nevelésügyi kérdések tekintetében véleményt mond és javaslatokat terjeszt elő.
- (3) A Tankerületi Közoktatási Tanács elnökét, alelnökét és tagjait háromévi időtartamra a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.
- (4) A Tankerületi Közoktatási Tanács szervezeti szabályzatát, ügyrendjét és az Országos Közoktatási Tanáccsal való együttműködésének módját a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

IX. A FEGYELMI ELJÁRÁSRA VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEK

17. §

- (1) A tankerület székhelyén tankerületi fegyelmi bizottság alakítandó.
- (2) A tankerületi fegyelmi bizottságnak az elnökön és az elnökhelyettesen felül hat rendes és hat pótagja van; a tankerületi fegyelmi bizottság elnökét, elnökhelyettesét és tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki háromévi időtartamra.
- (3) A tankerületi fegyelmi bizottság az elnökön felül két tagból álló tanácsban jár el. A tanácsokba a tagokat hivatali minőségük, illetőleg iskolafajok szerint a tankerületi királyi főigazgató osztja be.
- (4) Akadályoztatás esetében az elnököt az elnökhelyettes, a fegyelmi tanács tagjait pedig a tanácshoz beosztott pótagok helyettesítik.

18. §

- (1) A tankerületi királyi főigazgatók, valamint a tanügyi fogalmazói személyzetnek átmenetileg a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban szolgálatot teljesítő tagjai fegyelmi felelősségre vonása esetében követendő eljárásra vonatkozólag a vallás- és közoktatásügyi minisztérium fogalmazói tisztviselőire érvényes jogszabályok az irányadók.
- (2) A középiskolák, középfokú iskolák, szakiskolák és szakirányú tanonciskolák igazgatóinak és tanárainak (tanítóinak), valamint a tankerületi királyi főigazgató hivatali személyzete tagjainak, végül a tanulmányi felügyelőknek és körzeti iskolafelügyelőknek ezen minőségükből kifolyólag keletkezett fegyelmi ügyeiben elsőfokon a tankerületi fegyelmi bizottság, másod- és végsőfokon a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz.
- (3) A kisdédóvónők, népiskolai tanítók, valamint a királyi tanfelügyelők és a királyi tanfelügyelők hivatalának tagjai fegyelmi felelősségre vonása esetében követendő eljárásra vonatkozólag továbbra is az 1876: VI., 1907: XXVI., az 1907: XXVII., az 1913. évi XXXIX. és az 1913: XL. törvénycikkben foglalt jogszabályok maradnak hatályban.
- (4) Egyházi hatóság alá tartozó kisdédóvodák, elemi iskolák, középiskolák, középfokú iskolák és szakiskolák személyzetének fegyelmi felelősségre vonása esetében követendő eljárást az illető egyházi hatóság szabályozza.
- (5) Az egyházi hatóság által meghatározott fegyelmi szabályzatot jóváhagyás végett be kell mutatni a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.
- (6) Az egyházi hatóság köteles a vallás- és közoktatásügyi miniszter kívánságára a fegyelmi eljárást folyamatba tenni; a fegyelmi ügyet befejező jogerős határozatot tudomás végett be kell mutatni a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.
- (7) Azt, akit a fegyelmi eljárás eredményeként állásvesztésre ítélték, csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes jóváhagyása esetén lehet kisdédóvodánál, népiskolánál, középiskolánál, középfokú iskolánál vagy szakiskolánál újból alkalmazni.

X. KÖZIGAZGATÁSI BÍRÓSÁGI PANASZJOG

19. §

A magyar királyi közigazgatási bíróság elé tartozó olyan ügyekben, amelyekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörét ez a törvény a tankerületi királyi főigazgatóra ruházza, a tankerületi királyi főigazgató határozata (intézkedése) ellen van panasznak helye.

XI. VEGYES ÉS ÁTMENETI RENDELKEZÉSEK

20. §

- (1) A közoktatásügyi igazgatásnak e törvény végrehajtása kapcsán való átszervezése alkalmával – legkésőbb azonban 1936. június hó végéig – a vallás- és

közoktatásügyi miniszter a minisztériumban és a közalapítványi igazgatásnál, valamint a külső tanügyi igazgatásnál és felügyeleti szerveknél működő személyzet bármely tagját képesítésének megfelelő más állásra kinevezheti, illetőleg áthelyezheti vagy szabályszerű elbánás alá vonhatja.

- (2) Felhatalmaztatik továbbá a vallás- és közoktatásügyi miniszter arra, hogy az átszervezés alkalmával a tanügyi fogalmazói személyzet egyesített létszámába a királyi tanfelügyelői és más iskolafelügyeleti személyzetnek azokat a tagjait is kinevezhesse, illetőleg kinevezésre az államfőnek előterjeszthesse, akik nem rendelkeznek a 11. §-ban előírt elméleti képesítéssel.

21. §

- (1) E törvény rendelkezései a vallás- és közoktatásügyi miniszter főhatóságán, illetőleg főfelügyeletén kívül eső szakiskolákra, szakiskolai internátusokra, nevelőintézetekre, vagy ezen iskolákkal kapcsolatos más intézményekre, valamint szakoktatási tanfolyamokra nem vonatkoznak.
- (2) Az (1) bekezdésben említett szakiskolák, szakiskolai internátusok, nevelőintézetek vagy ezen iskolákkal kapcsolatos más intézmények, valamint szakoktatási tanfolyamok nevelési és tanulmányi felügyeletét, továbbá a vallás- és közoktatásügyi miniszter főhatósága, illetőleg főfelügyelete alatt álló iskolák szaktanulmányi felügyeletét, végül a nevelési és tanulmányi felügyeletnek a szaktanulmányi felügyelettel való együttműködése módját a minisztérium rendelettel szabályozza.

22. §

- (1) Ezt a törvényt a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre és állapítja meg azt is, hogy a törvény egyes rendelkezései mikor lépnek életbe.
- (2) Ennek a törvénynek hatálybalépésével az 1868: XXXVIII. tc. 15. §-a, az 1876: XXVIII. tc. 1–4. §-ai, 6. §-ának 4. pontja, 7. §-a 1. pontjának (2) bekezdése, 8. §-a, az 1883: XXX. törvénycikknek még hatályban levő 42–44. §-ai, 45. §-ának 1. és 3. pontja, 46. §-a, 48. §-a első bekezdésének a), b) és c) pontjai és második bekezdése, az 1891: XV. tc. 28. §-ának (1) bekezdése, 29. §-a (1) bekezdésének 2. pontja, az 1913: XXXVII. tc., az 1923: XXXV. tc. 19. §-a, végül az 1927: XII. tc. 9. §-a, valamint egyéb jogszabályoknak ezzel a törvénnyel egyező vagy ellenkező rendelkezései hatályukat veszítik.

A KISDEDÓVÁSRÓL SZÓLÓ 1891. ÉVI XV. TÖRVÉNYCIKK
NÉMELY RENDELKEZÉSEINEK MÓDOSÍTÁSÁRÓL

1. §

- (1) Az a hatáskör, amelyet az 1891: XV. törvénycikk vagy más jogszabály a kisedd-
óvás igazgatása és felügyelete tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter
részére biztosít, ennek a törvénynek a hatálybalépésétől kezdve a belügyminisz-
terre száll át.
- (2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter hatásköre a kiseddóvás céljaira szolgáló
intézmények nevelési felügyelete tekintetében érintetlenül marad.

2. §

A kiseddóvás céljaira szolgáló intézmények (1891: XV. törvénycikk 2. §) szervezetét,
igazgatásuk és felügyeletük szabályait a belügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi
miniszterrel egyetértően állapítja meg.

3. §

A kiseddóvás céljaira az 1936/37. évi állami költségvetésben megállapított összegek
felett az I. §-ban említett hatáskör átszállásának időpontjától kezdve a m. kir. belügy-
miniszter rendelkezik.

4. §

E törvény életbelépésének idejét a belügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi
miniszterrel egyetértően állapítja meg; a törvény végrehajtásáról is ez a két miniszter
gondoskodik.

A M. KIR. JÓZSEF NÁDOR MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
SZERVEZÉSÉRŐL ALKOTOTT
1934. ÉVI X. TÖRVÉNYCIKK NÉMELY RENDELKEZÉSEINEK
MÓDOSÍTÁSÁRÓL

1. §

A m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről szóló 1934. X. törvény cikk 7. §-ának 2. bekezdése és 8. §-a akként módosul, hogy a mezőgazdasági kamaráknál és a gazdasági felügyelőségeknél szervezett azokra az állásokra, amelyek elnyeréséhez az idézett törvény cikk hatálybalépése előtt jogszabály vagy kialakult gyakorlat az egyetemi közgazdaságtudományi kar mezőgazdasági szakosztályán vagy a gazdasági akadémián szerzett oklevelet kívánta meg, a belföldi gazdasági akadémiákon az 1936. évi december hó 31. napja után megszerzendő (honosító) oklevél is képesít.

2. §

Ez a törvény kihirdetésének napján lép hatályba.

A GYAKORLATI IRÁNYÚ KÖZÉPISKOLÁRÓL

ELSŐ RÉSZ
ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

1. §

(1) A középiskolának három faja van:

1. az 1934: XI. törvénycikkben szabályozott elméleti irányú gimnázium,
2. ennek a törvénynek második részében szabályozott gyakorlati irányú líceum,
3. ennek a törvénynek harmadik részében szabályozott gyakorlati irányú gazdasági középiskola, úgymint a mezőgazdasági középiskola, ipari középiskola és kereskedelmi középiskola.

(2) A líceum elnevezést, továbbá a mezőgazdasági középiskola, ipari középiskola, kereskedelmi középiskola elnevezést nem szabad másfajú iskola megjelölésére használni; éppen úgy nem szabad a líceumnak vagy a gazdasági középiskola egyes fajainak megjelölésére az itt megállapított elnevezéstől eltérő más megjelölést alkalmazni.

2. §

A líceumra és a gazdasági középiskolára értelemszerűen alkalmazni kell az 1934: XI. tc. 2. §-ának az iskola fenntartóira, létesítésének, szervezésének, fejlesztésének és fenntartásának módozataira, 6. §-ának a tandíjakra, vizsgálati díjakra és egyéb díjakra, 7. §-ának az államsegélyezésre, 8. §-ának az iskolai vagyon és alapítványok kezelésére, 9. §-ának a törvényes követelményeknek meg nem felelő iskolák tekintetében követendő eljárásra, végül 10. §-ának a bezárt iskola vagyonának és alapítványainak felhasználására vonatkozó rendelkezéseit.

MÁSODIK RÉSZ
A LÍCEUM

I. FEJEZET
A LÍCEUM FELADATA ÉS SZERVEZETE

3. §

A líceum feladata, hogy a tanulót vallásos alapon és nemzeti szellemben erkölcsös polgárrá nevelje, gyakorlati irányú műveltséghez, a fiútanulót ezenfelül gazdasági, a leánytanulót pedig háztartási ismeretekhez juttassa, továbbá a családi és iskolai

gyermekneveléshez szükséges alapismeretek tanításával magasabb nevelési szaktanulmányokra előkészítse s végül főiskolai szaktanulmányokra képessé tegye.

4. §

- (1) Fiúk és leányok számára külön-külön épületben elhelyezett és külön igazgatás alatt álló líceumokat kell fenntartani.
- (2) Fiúk és leányok együttes tanítására nem lehet engedélyt adni.

5. §

- (1) A líceumnak négy osztálya (évfolyama) van.
- (2) Leánylíceumot négyosztályos gimnáziumi alsó tagozattal kapcsolatosan is lehet szervezni. Az ilyen nyolcosztályos nőnevelő-intézet alsó tagozatának tanterve azonos a leánygimnázium alsó négy osztályának tantervével, azonban a latin nyelv helyett vagy a mellett párhuzamosan egy élő idegen nyelvet kell tanítani.
- (3) A vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg a miniszter hozzájárulásával az iskola fenntartója vagy fenntartó hatósága leánygimnázium felső négy osztályát vagy párhuzamos felső négy osztályát leánylíceummá alakíthatja át.

II. FEJEZET

A LÍCEUM IGAZGATÁSA ÉS TANÁRI TESTÜLETE

6. §

- (1) A líceum élén, mint annak felelős vezetője az igazgató áll.
- (2) Igazgatóvá csak tanítóképző tanári oklevéllel bíró olyan rendes tanárt lehet kinevezni, illetőleg megválasztani, aki líceumban vagy tanítóképzőben mint tanár legalább tíz évig ténylegesen működött. Ebbe a tíz évbe legfeljebb öt évet gimnáziumban eltöltött szolgálatból is be lehet számítani.
- (3) Nőnevelő-intézet (5. § (2) bekezdés) felső tagozataként működő leánylíceum igazgatói tisztét az alsó tagozatként működő gimnázium igazgatója is betöltheti. Ha ennek az igazgatónak nincs meg a (2) bekezdésben meghatározott képesítése, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a (2) bekezdés rendelkezése alól felmentést adhat.

7. §

- (1) Líceumban a rendes tantárgyak tanítására legalább hat rendszeresített álláson működő tanárt kell alkalmazni, akik közül legalább négynek rendes tanárnak kell lennie. Nőnevelő-intézetben (5. § (2) bekezdés) a rendszeresített álláson működő tanárok száma legalább tizenkettő, akik közül legalább nyolc rendes tanár.
- (2) Líceumban rendes, helyettes és óraadó tanárok működnek.
- (3) Líceumban tanár csak erkölcsi és nemzeti szempontból kifogástalan olyan magyar állampolgár lehet, akinek tanítóképzőben tanításra jogosító tanári oklevele van.

Nőnevelő-intézet (5. § (2) bekezdés) gimnáziumi tagozatában tanár lehet az is, akinek középiskolai tanításra jogosító tanári oklevele van.

- (4) Rendes tanárrá csak azt lehet kinevezni, illetőleg megválasztani, aki valamely líceumban vagy tanítóképzőben, vagy gimnáziumban helyettes tanári, illetőleg egyetemen vagy más főiskolán tanársegédi minőségben legalább két évig működött és ez alatt az idő alatt a tanári pályára alkalmasnak bizonyult.

8. §

- (1) Az állami és a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló magyar katolikus tanulmányi alpból egészben fenntartott líceumok igazgatóit az államfő, rendes, illetőleg helyettes tanárait pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Ugyancsak a miniszter alkalmazza ezeknek a líceumoknak óraadó tanárait is.
- (2) Egyházi hatóság alatt álló líceum igazgatóját és tanárait a fenntartó, illetőleg a fenntartó hatósága alkalmazza, az alkalmazást azonban a miniszternek köteles bejelenteni.
- (3) Törvényhatóság, község (város), a (2) bekezdésben nem említett vallásfelekezet, vagy más jogi személy által fenntartott líceum igazgatóját, rendes és helyettes tanárait a fenntartó alkalmazza. Akár ideiglenes, akár végleges jelleggel azonban csak az alkalmazható, illetőleg nevezhető ki, akinek alkalmazásához, illetőleg kinevezéséhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetesen hozzájárult.
- (4) A líceumi tanár szolgálatának megkezdése előtt hivatali esküt, az óraadó tanár fogadalmat tesz.
- (5) A helyettes tanár alkalmazása ideiglenes, szolgálati jogviszonyára nézve a főiskolai képesítésű gyakornokokkal esik egy tekintet alá.
- (6) A líceum sajátos irányából folyó különleges gyakorlati ismereteket tanító és gyakorlatokat vezető szakoktatók alkalmazására az (1)–(3) bekezdésben foglalt rendelkezések irányadók.

9. §

- (1) A hit- és erkölcstant líceumban a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelentett és általa elfogadott hitoktatók tanítják. Egyházi hatóság alatt álló, valamint törvényesen bevett felekezet által fenntartott líceum saját felekezetű hittanárait vagy a hittan tanításával megbízott tanárait a fenntartó hatósága alkalmazza.
- (2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter a bejelentés tudomásulvételét az állam-^c érdek védelme szempontjából vagy a 7. § (3) bekezdésében felsorolt kellékek hiánya miatt megtagadhatja.

10. §

- (1) A tanár kötelező tanítási ideje heti tizennyolc óra; heti huszonnégy órát meghaladó tanításra a tanár helyettesítés esetében sem kötelezhető és arra nem is vállalkozhatik.
- (2) Az igazgató legfeljebb heti nyolcórás tanításra kötelezhető.

11. §

- (1) Igazgató és tanár rendszeres fizetéssel járó állandó mellékfoglalkozást nem vállalhat.
- (2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg, hogy igazgató vagy tanár mennyiben vállalhat az előző bekezdés rendelkezése alá nem eső, díjazással járó mellékfoglalkozást.

12. §

Nem állami líceum igazgatójának és tanárainak javadalmazását az állami líceum igazgatójának és tanárainak mindenkor javadalmazásával azonosan kell megállapítani és a nem állami tanár rendes tanáru alkalmazás szempontjából azonos tekintet alá esik az állami líceum tanárával. Ezek a rendelkezések a rendjének iskolájában működő szerzetes tanárra nem vonatkoznak.

13. §

- (1) A líceumok igazgatói és tanárai az e § (2) bekezdésében említettek kivételével a vallás- és közoktatásügyi miniszter fegyelmi hatósága alá tartoznak. A fegyelmi felelősség és a fegyelmi eljárás szabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.
- (2) Egyházi hatóság alatt álló líceumok igazgatóinak és tanárainak fegyelmi felelőssége, valamint a fegyelmi eljárás szabályozása tekintetében az 1935: VI. tc. 18. §-ának (4)–(7) bekezdéseiben foglalt rendelkezések irányadók.

14. §

A líceum igazgatóját és tanárát a büntető jogszabályok alkalmazása szempontjából közhivatalnoknak kell tekinteni.

III. FEJEZET

A LÍCEUMOK TANULMÁNYI RENDJE

15. §

- (1) Líceumban hit- és erkölcsant, magyar nyelvet és irodalmat, nemzetismereti és természetismereti tantárgyakat, egy élő idegen nyelvet, mennyiségtant, rajtot, éneket, zenét, testnevelést, egészségtant, kézimunkát, gyakorlati gazdasági ismereteket, valamint alapvető nevelési ismereteket, leánylíceumban ezeken felül egészségvédelmi és családi nevelési ismereteket, az erre önként jelentkező tanulóknak egy második élő idegen nyelvet, s végül gyakorlati gazdasági ismeretek helyett gyakorlati háztartási ismereteket kell tanítani.
- (2) Azt, hogy valamely líceumban melyik élő idegen nyelvet kell tanítani, a miniszter, egyházi hatóság alatt álló líceumban pedig a líceum fenntartó hatósága állapítja meg.

- (3) A rajz, ének, zene, testnevelés és kézimunka gyakorlati része alól testi fogyatkozás, egészségi okok vagy más alkalmatlanság miatt felmentés adható. A felmentés módzatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza.
- (4) Az (1) bekezdés rendelkezéseinek keretében a rendes tantárgyakat és azok heti óraszámát a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

16. §

- (1) Az egyes tantárgyak tanításában elérendő célt, s ennek alapján az országos tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a hit- és erkölcsan tanításának anyagát és tantervét az illetékes egyházi, illetőleg felekezeti hatóságok állapítják meg.
- (2) Leányok számára fenntartott líceumok tantervét a 3. §-ban megállapított célkitűzésnek megfelelően a fiúk számára fenntartott líceumok tantervétől eltérően kell megállapítani.
- (3) Ha különleges nevelési szempontok kívánatossá teszik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy-egy líceumra az országos tantervtől eltérő helyi tantervet állapíthat meg.
- (4) Egyházi hatóság alatt álló líceumokban a tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával a fenntartó hatósága állapítja meg. Ennek a tantervnek a kitűzött célok tekintetében azonosnak kell lennie, a tanítási anyag tekintetében pedig terjedelemben meg kell egyeznie az országos tantervvel.

17. §

- (1) Líceumokban csak a vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyezett tankönyvek, segédkönyvek, térképek és oktatófilmek használhatók.
- (2) Egyházi hatóság alatt álló líceumok tankönyveinek, segédkönyveinek és térképeinek engedélyezésére az 1935. VI. tc. 8. § (2) bekezdésének b) pontjában foglalt rendelkezések irányadók.

18. §

Az iskolai év szeptember hó elejétől június hó végéig tart.

19. §

- (1) A líceum első évfolyamára csak az vehető fel, aki valamely gimnázium vagy polgári iskola negyedik osztályát sikerrel elvégezte és tizenhetedik életévét még nem töltötte be.
- (2) A nőnevelő-intézet (5. § (2) bekezdés) gimnáziumi tagozatának első osztályába csak az vehető fel, aki valamely nyilvános jogú népiskola negyedik osztályát sikerrel elvégezte, tizedik életévét betöltötte, de tizenharmadik életévét még nem töltötte be.
- (3) Az egyes osztályokba felvehető tanulók számát a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

20. §

- (1) A líceumba magántanulót felvenni nem szabad.
- (2) A líceum magasabb évfolyamára más fajú iskolából átlépni csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghatározott különbözeti vizsgálat letétele esetén lehet.

21. §

A líceumba felvett tanuló mindaddig, míg az iskolából ki nem lép, illetőleg az érettségi bizonyítványt kézhez nem veszi, az iskolai fegyelmi hatóság alá tartozik.

22. §

- (1) A tanulókkal szemben alkalmazható fegyelmi eljárás főbb elveit és a kiszabható fegyelmi büntetéseket a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.
- (2) A líceumok kötelesek az (1) bekezdésben említett rendelet alapján készült fegyelmi szabályzatukat a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni.

23. §

- (1) Ha a fegyelmi ügyben hozott határozat a tanulót az iskolából kizárja, a megin- dokolt határozatot a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fel kell terjeszteni.
- (2) Több líceumból vagy az ország valamennyi líceumából a tanulót csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter zárhatja ki.

24. §

A líceumok tanulói minden iskolai év végén osztályvizsgálatokon adnak számot előmenetelükről.

25. §

- (1) A tanulóknak az egyes tantárgyakban elért, valamint általános tanulmányi ered- ményét, továbbá erkölcsi magaviseletét és rendszeretét a vallás- és közok- tatásügyi miniszter által rendelettel szabályozott eljárás szerint kell elbírálni és osztályozni.
- (2) A líceum tanulói líceumi, a nőnevelő-intézet (5. § (2) bekezdés) gimnáziumi tagozatának tanulói gimnáziumi bizonyítványt kapnak.

26. §

- (1) A líceum magasabb osztályába csak az a tanuló léphet, akinek tanulmányi ered- ményét a megelőző alsó osztály valamennyi rendes tantárgyából legalább elég- ségesnek minősítették.
- (2) Az a tanuló, akinek tanulmányi eredményét a tanév végén egy vagy két rendes tantárgyból minősítették elégtelennek, a bizonyítvány keltétől számított két

hónap elteltével javítóvizsgálatra bocsátható és felsőbb osztályba csak akkor léphet, ha a vizsgálatot sikerrel kiállotta.

- (3) Az a tanuló, akinek tanulmányi eredményét kettőnél több rendes tantárgyból minősítették elégtelennek, vagy aki a (2) bekezdésben említett javítóvizsgálaton nem felelt meg, tanulmányait csak az osztály megismétlésével folytathatja.

27. §

A líceum négy osztályának sikeres elvégzése után a tanulót abban a líceumban, amelyben a negyedik osztályt elvégezte, kérelmére líceumi érettségi vizsgálatra kell bocsátani.

28. §

- (1) Az érettségi vizsgálat írásbeli és szóbeli.
(2) Az érettségi vizsgálat anyagát és rendjét, valamint a vizsgálat eredményének elbírálásában és az osztályozásban követendő eljárást a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza.

29. §

- (1) A sikeres érettségi vizsgálatról a tanuló líceumi érettségi bizonyítványt kap.
(2) A líceum érettségi bizonyítványa mindazokra az állásokra és tisztségekre képesít, amelyek elnyeréséhez az 1883: I. törvénycikk vagy más jogszabály értelmében középiskolai érettségi vizsgálat szükséges. Képesít továbbá a tanítóképző-akadémiákon, úgyszintén az egyetemek, a jogakadémiák, a hittudományi főiskolák kivételével főiskolákon, végül a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdaságtudományi karának közgazdasági és kereskedelmi osztályán, valamint gazdasági szaktanárképző intézetében folytatandó tanulmányokra.

30. §

- (1) Azt a tanulót, akinek érettségi vizsgálati eredményét egy vagy két tantárgyból minősítették elégtelennek, a sikertelen vizsgálatról számított két hónap elteltével kérelmére javítóvizsgálatra kell bocsátani.
(2) Az a tanuló, akinek vizsgálati eredményét kettőnél több tantárgyból minősítették elégtelennek, vagy aki a másodízben megkísérelt javítóvizsgálaton sem felelt meg, a sikertelen érettségi, illetőleg javító érettségi vizsgálatról számított egy év elteltével az egész érettségi vizsgálatot megismételheti.

31. §

- (1) A líceum érettségi vizsgálataira a vallás- és közoktatásügyi miniszter, az egyházi hatóság alatt álló líceum érettségi vizsgálataira pedig a fenntartó illetékes egyházi hatósága küld elnököt.

- (2) Az egyházi hatóság alatt álló líceum érettségi vizsgálataira a vallás- és közoktatásügyi miniszter a főfelügyeleti jog gyakorlása céljából kormányképviselőt rendel ki. A líceum érettségi vizsgálataira kirendelt kormányképviselőt ugyanazok a jogok illetik meg, mint amelyeket az 1934. XI. tc. 41. §-ának (3) és (4) bekezdéseiben foglalt rendelkezések a középiskola érettségi vizsgálataira kirendelt kormányképviselő számára biztosítanak.

HARMADIK RÉSZ A GAZDASÁGI KÖZÉPISKOLA

I. FEJEZET A GAZDASÁGI KÖZÉPISKOLA FELADATA ÉS SZERVEZETE

32. §

A gazdasági középiskola feladata, hogy a tanulót vallásos alapon és nemzeti szel­lemben erkölcsös polgárrá nevelje, gyakorlati irányú és gazdasági szellemű műveltséghez és az iskola különleges szakirányának megfelelő szaktudáshoz juttassa s ezzel felsőbb szaktanulmányokra is képessé tegye.

33. §

- (1) Fiúk és leányok számára külön-külön épületben elhelyezett és külön igazgatás alatt álló gazdasági középiskolát kell fenntartani.
- (2) Oly községben (városban), amelyben leányok számára gazdasági középiskola nincs, a fiúk számára fenntartott gazdasági középiskola osztályai pedig fiú tanulókkal kellően nem népesíthetők be, a vallás- és közoktatásügyi miniszter kivételesen és meghatározott időre engedélyt adhat a fiúk és leányok együttes oktatására, esetleg külön leányosztály (osztályok) szervezésére. Egyházi hatóság alatt álló gazdasági középiskolára vonatkozólag ezt az engedélyt az illetékes egyházi hatóság adja meg.

34. §

- (1) A gazdasági középiskolának négy osztálya (évfolyama) van.
- (2) A gazdasági középiskola önállóan vagy gimnáziummal kapcsolatban szervezhető és tartható fenn.
- (3) A vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg a miniszter hozzájárulásával az iskola fenntartója vagy fenntartó hatósága a gimnázium felső négy osztályát vagy párhuzamos felső négy osztályát gazdasági középiskolává alakíthatja át.
- (4) Ipari középiskola csak az iskola címében is meghatározott ipari szakirányban (szakirányokban) létesíthető.
- (5) Gazdasági középiskola csak gyakorlati ismeretek tanítására alkalmas, kellően felszerelt gyakorlóhellyel együtt létesíthető. Ez mezőgazdasági középiskolánál gyakorló gazdaságból, ipari középiskolánál tanműhelyből, laboratóriumból vagy ipartelepből, kereskedelmi középiskolánál gyakorló irodából áll.

II. FEJEZET

A GAZDASÁGI KÖZÉPISKOLA IGAZGATÁSA ÉS TANÁRI TESTÜLETE

35. §

- (1) A gazdasági középiskola élén, mint annak felelős vezetője, az igazgató áll.
- (2) Igazgatóvá csak gazdasági szaktanári oklevéllel bíró olyan rendes tanárt lehet kinevezni, illetőleg megválasztani, aki gazdasági középiskolánál mint tanár legalább tíz évig ténylegesen működött. Ebbe a tíz évbe legfeljebb öt évet gimnáziumnál eltöltött szolgálatból is be lehet számítani.
- (3) Gimnáziummal kapcsolatban működő gazdasági középiskola (34. § (3) bekezdés) igazgatói tiszttét a gimnázium igazgatója is betöltheti. Ha ennek az igazgatónak nincs meg a (2) bekezdésben meghatározott képesítése, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a (2) bekezdés rendelkezése alól felmentést adhat.

36. §

- (1) Gazdasági középiskolában a rendes tantárgyak tanítására legalább hat, rendszeresített álláson működő tanárt kell alkalmazni, akik közül legalább négynek rendes tanárnak kell lennie.
- (2) Gazdasági középiskolában rendes, helyettes és óraadó tanárok működnek.
- (3) Gazdasági középiskolában tanár csak erkölcsi és nemzeti szempontból kifogástalan olyan magyar állampolgár lehet, akinek gazdasági szaktanári vagy gimnáziumi tanításra jogosító tanári oklevele van.
- (4) Rendes tanárrá csak azt lehet kinevezni, illetőleg megválasztani, aki valamely gazdasági középiskolában vagy gimnáziumban helyettes tanári, illetőleg egyetemen vagy más főiskolán tanársegédi minőségben legalább két évig működött és ez alatt az idő alatt a tanári pályára alkalmasnak bizonyult.
- (5) A gazdasági középiskola sajátos irányából folyó különleges gyakorlati ismeretek tanításához és gyakorlatok vezetéséhez megkívánt szakképesítést a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértésben állapítja meg.

37. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően rendelettel állapítja meg azt, hogy igazgató vagy tanár mennyiben vállalhat díjazással járó mellékfoglalkozást.

III. FEJEZET

A GAZDASÁGI KÖZÉPISKOLA TANULMÁNYI RENDJE

38. §

- (1) A gazdasági középiskolában az iskola irányának megfelelő gazdasági és gyakorlati szakismereteken felül hit- és erkölcsant, magyar nyelvet és irodalmat, nemzetismereti és természetismereti tantárgyakat, egy élő idegen nyelvet,

mennyiségtant, testnevelést és egészségtant, kereskedelmi középiskolában ezeken felül az arra jelentkező tanulóknak egy második élő idegen nyelvet kell tanítani.

- (2) A gazdasági középiskoláknál felnőtteknek nyitott osztály (osztályok) számára (42. § (3) bekezdés) a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően az (1) bekezdésben megállapított tanulmányi rendtől eltérő tanulmányi rendet állapíthat meg.

39. §

- (1) Az egyes tantárgyak és gyakorlatok tanításában elérendő célt, tanításuk irányát, anyagát és terjedelmét s ennek alapján az országos tantervet az érdekelt miniszterrel egyetértésben a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a hit- és erkölcsstan tanításának anyagát és tantervét az illetékes egyházi, illetőleg felekezeti hatóságok állapítják meg.
- (2) Leányok számára fenntartott gazdasági középiskolák tantervét a különleges nevelési szempontokhoz képest a fiúk számára fenntartott gazdasági középiskolák tantervétől eltérően lehet megállapítani.
- (3) Ha különleges nevelési vagy gazdaságpolitikai szempontok kívánatossá teszik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően egy gazdasági középiskolára az országos tantervtől eltérő helyi tantervet állapíthat meg.
- (4) Egyházi hatóság alatt álló gazdasági középiskolában a tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával a fenntartó hatósága állapítja meg. Ennek a tantervnek a kitűzött célok és a tanított tantárgyak tekintetében azonosnak kell lennie, a tanítási anyag tekintetében pedig terjedelemben meg kell egyeznie az országos tantervvel.

40. §

- (1) Gazdasági középiskolákban csak a vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyezett tankönyvek (sokszorosított jegyzetek), segédkönyvek, térképek és oktatófilmek használhatók.
- (2) Egyházi hatóság alatt álló gazdasági középiskolák tankönyveinek (sokszorosított jegyzeteinek), segédkönyveinek és térképeinek engedélyezésére vonatkozólag az 1935: VI. tc. 8. § (2) bekezdésének b) pontjában foglalt rendelkezések irányadók.
- (3) A gazdasági középiskola irányának megfelelő gazdasági és gyakorlati szakismeretek tanítására szükséges tankönyvek (sokszorosított jegyzetek), segédkönyvek, térképek és oktatófilmek engedélyezésére vonatkozó eljárást a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterekkel egyetértően rendelettel állapítja meg.

41. §

- (1) Az iskolai év szeptember hó elejétől június hó végéig tart.

- (2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően elrendelheti, hogy a tanulók a gazdasági középiskola sajátos irányából folyó és a szakismeretek kiegészítésére szolgáló gyakorlatokat az (1) bekezdésben megállapított szorgalmi időn kívül végezzenek.

42. §

- (1) A gazdasági középiskola első osztályába csak az vehető fel, aki a gimnázium vagy polgári iskola negyedik osztályát sikerrel elvégezte és tizennyolcadik életévét még nem töltötte be.
- (2) Az egyes osztályokba felvehető tanulók számát a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.
- (3) A vallás- és közoktatásügyi miniszter megengedheti, hogy gazdasági középiskolában felnőttek számára külön osztályt (osztályokat) nyissanak. Ilyen osztályba csak azt lehet felvenni, akinek az (1) bekezdésben megjelölt előképzettsége van és tizennyolc évesnél idősebb.

43. §

- (1) A gazdasági középiskolába magántanulót felvenni nem szabad.
- (2) A gazdasági középiskola magasabb évfolyamára más iskolafajból átlépni egyáltalában nem lehet. Ilyen célból különbözeti (magán-) vizsgálatot nem lehet engedélyezni.
- (3) Hasonló irányú középfokú gazdasági szakiskolából vagy szaktanfolyamból a gazdasági középiskola magasabb évfolyamára való átlépés módjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően rendelettel szabályozza.

44. §

- (1) A tanulóknak az egyes tantárgyakban elért, valamint általános tanulmányi eredményét, továbbá erkölcsi magaviseletét és rendszeretét a vallás- és közoktatásügyi miniszter által rendelettel szabályozott eljárás szerint kell elbírálni és osztályozni.
- (2) A gazdasági középiskola tanulói mezőgazdasági vagy ipari, vagy kereskedelmi középiskolai bizonyítványt kapnak.

45. §

- (1) A gazdasági középiskola magasabb osztályába csak az a tanuló léphet, akinek tanulmányi eredményét a megelőző alsóbb osztály valamennyi rendes tantárgyából legalább elégségesnek minősítették és aki a szakismeretek kiegészítése céljából megszabott gyakorlatokat (41. § (2) bekezdés) sikeresen elvégezte.
- (2) Azt a tanulót, akinek tanulmányi eredményét a tanév végén egy vagy két rendes tantárgyból minősítették elégtelennek, a bizonyítvány keltétől számított két hónap elteltével kérelmére javítóvizsgálatra kell bocsátani, és felsőbb osztályba csak akkor léphet, ha a javítóvizsgálatot sikerrel kiállotta.

- (3) Az a tanuló, akinek tanulmányi eredményét kettőnél több rendes tantárgyból minősítették elégtelennek, vagy aki a (2) bekezdésben említett javítóvizsgálaton nem felelt meg, vagy aki a szakismeretek kiegészítése céljából megszabott gyakorlatokat (41. § (2) bekezdés) nem végezte el, tanulmányait csak az osztály megismétlésével folytathatja.

46. §

- (1) A gazdasági középiskola négy osztályának sikeres elvégzése után a tanulót abban a gazdasági középiskolában, amelyben a negyedik osztályt elvégezte, kérelmére érettségi vizsgálatra kell bocsátani.
- (2) Az érettségi vizsgálat írásbeli, szóbeli és az iskola irányának megfelelő gyakorlati vizsgálatból áll.
- (3) Az érettségi vizsgálat anyagát a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterekkel egyetértően állapítja meg. A vizsgálat rendjét, valamint a vizsgálat eredményének elbírálásában és az osztályozásban követendő eljárást pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza.

47. §

- (1) A sikeres érettségi vizsgálatról a tanuló gazdasági középiskolai (mezőgazdasági vagy ipari vagy kereskedelmi középiskolai) érettségi bizonyítványt kap.
- (2) A gazdasági középiskolai érettségi bizonyítvány mindazokra az állásokra és tisztségekre képesít, amelyek elnyeréséhez az 1883: I. törvénycikk vagy más jogszabály értelmében középiskolai érettségi vizsgálat szükséges. Képesít továbbá a gazdasági akadémiákon, úgyszintén más szakfőiskolákon, végül a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mezőgazdasági és állatorvosi karának mezőgazdasági osztályán, közgazdaságtudományi karának közgazdasági és kereskedelmi osztályán, valamint gazdasági szaktanárképző intézetében folytatandó tanulmányokra.
- (3) A vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően rendelettel állapítja meg azt, hogy a gazdasági középiskola különböző fajainak érettségi bizonyítványával a (2) bekezdésben említett főiskolák közül melyiken lehet tanulmányokat folytatni.

48. §

- (1) Azt a tanulót, akinek érettségi vizsgálati eredményét egy vagy két tantárgyból minősítették elégtelennek, a sikertelen vizsgálatról számított két hónap elteltével kérelmére javítóvizsgálatra kell bocsátani.
- (2) Az a tanuló, akinek vizsgálati eredményét kettőnél több tantárgyból minősítették elégtelennek, vagy aki a másodízben megkísérelt javítóvizsgálaton sem felelt meg, a sikertelen érettségi, illetőleg javító érettségi vizsgálatról számított egy év elteltével az egész érettségi vizsgálatot megismételheti.

49. §

- (1) A gazdasági középiskola érettségi vizsgálataira a vallás- és közoktatásügyi miniszter, az egyházi hatóság alatt álló gazdasági középiskola érettségi vizsgálataira pedig a fenntartó illetékes egyházi hatósága küld elnököt.
- (2) Az egyházi hatóság alatt álló gazdasági középiskola érettségi vizsgálataira a vallás- és közoktatásügyi miniszter a főfelügyeleti jog gyakorlása céljából kormányképviselőt rendel ki. A gazdasági középiskola érettségi vizsgálataira kirendelt kormányképviselőt ugyanazok a jogok illetik meg, mint amelyeket az 1934: XI. tc. 41. §-ának (3) és (4) bekezdésében foglalt rendelkezések a középiskola érettségi vizsgálataira kirendelt kormányképviselők számára biztosítanak.
- (3) A mezőgazdasági, ipari, illetőleg kereskedelmi középiskola érettségi vizsgálataira az érdekelt miniszter társelnököt, egyházi hatóság alatt álló gazdasági középiskola érettségi vizsgálataira pedig miniszteri biztost küldhet ki.
- (4) A társelnök és a miniszteri biztos jogkörét – utóbbit az 1934: XI. tc. 41. §-ának (3) és (4) bekezdéseiben foglalt rendelkezések keretein belül – a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően rendelettel szabályozza.

50. §

A gazdasági középiskolára értelemszerűen alkalmazni kell a 8. §-ban az igazgatók, tanárok és szakoktatók alkalmazására, a 9. §-ban a hitoktatók és hittanárok alkalmazására, a 10. §-ban a tanárok és az igazgatók heti óraszámára, a 12. §-ban a nem állami igazgatók és tanárok javadalmazására, a 13. és 14. §-okban az igazgatók és tanárok fegyelmi felelősségére, a reájuk vonatkozó fegyelmi eljárásra, közhivatalnoki minőségükre, a 15. §-nak (2) és (4) bekezdésében az élő idegen nyelv, illetőleg a rendes tantárgyak és azok heti óraszámának megállapítására, a 21–23. §-okban a tanulóknak az iskolai fegyelmi hatóság alá tartozására, a fegyelmi eljárásra és a fegyelmi büntetésekre, végül a 24. §-ban az osztályvizsgálatokra vonatkozóan a líceumra megállapított rendelkezéseket.

NEGYEDIK RÉSZ VEGYES ÉS ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK

51. §

Azok a gimnáziumok, amelyek a líceum elnevezést legalább ötven év óta használják, ezt az elnevezést a gimnázium névnek zárójelben való feltüntetése mellett továbbra is használhatják.

52. §

Ennek a törvénynek életbeléptekor fennálló tanító- vagy tanítónőképző intézeteket az 1938/39. tanévtől kezdődően fokozatosan líceummá kell átszervezni, vagy pedig fokozatosan meg kell szüntetni.

53. §

- (1) Líceummá átalakuló tanító- vagy tanítónőképző intézetben a törvény életbeléptekor alkalmazásban álló és ilyen intézetben legalább tizenöt év óta eredményesen működő igazgatót és tanárt ebben az alkalmazásában akkor is meg lehet hagyni, ha nincs is meg a 6. § (2) bekezdésében, illetőleg a 7. § (3) bekezdésében meghatározott elméleti képesítése.
- (2) Középiskolai tanításra képezített tanárt az (1) bekezdésben megjelölt alkalmazásában akkor is meg lehet hagyni, ha nincs tizenöt évi működése.
- (3) Olyan tanárt, akinek nincs tanítóképző intézetben tanításra jogosító oklevele és akit alkalmazásában sem az (1), sem a (2) bekezdés alapján nem lehet meg hagyni, legkésőbb 1941. évi augusztus hó végéig nyugdíjazni kell, illetőleg végkielégítésben kell részesíteni, kivéve ha addig képzettségének megfelelő más iskolánál elhelyezik.

54. §

Azt, hogy e törvény életbeléptekor fennálló középfokú szakiskolák (felső mezőgazdasági iskolák, felső ipariskolák, felső kereskedelmi iskolák stb.) közül mely iskolákat és mely időponttól kezdve kell gazdasági középiskolává átszervezni, valamint a szervezés, átszervezés, fejlesztés módját és feltételeit a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértően rendelettel állapítja meg.

55. §

A gazdasági középiskolává átalakuló középfokú szakiskoláknál e törvény életbeléptekor alkalmazásban álló igazgatókat és tanárokat ebben az alkalmazásukban továbbra is meg lehet hagyni, tekintet nélkül arra, megvan-e a 35. § (2) bekezdésében, illetőleg a 36. § (3) bekezdésében meghatározott képesítésük. Amennyiben azonban állásuk bármely okból megüresedik, azt csak olyannal lehet betölteni, akinek megvan az említett §-okban meghatározott képesítése. Igazgatóvá az 1949. évi szeptember hó első napjáig kivételesen azt is alkalmazni lehet, akinek a megszabott képesítése nincs ugyan meg, de a törvény életbeléptekor valamely középfokú szakiskolánál vagy középiskolánál rendszeresített tanári állást töltött be.

56. §

Mezőgazdasági és ipari középiskolák gazdaságuk terményeit, illetőleg műhelyeikben tanulmányi célból a tanulók közreműködésével készített áruikat értékesíthetik; az így befolyó összegeket az iskola gazdaságának, illetőleg műhelyének forgótőkéjéhez kell csatolni.

57. §

Ennek a törvénynek hatálybalépésétől kezdve a gimnázium első osztályába azt lehet felvenni, aki valamely nyilvános jogú elemi népiskola negyedik osztályát

sikerrel elvégezte és életének tizedik évét betöltötte, de tizenharmadik évét még nem töltötte be.

58. §

Ez a törvény nem érinti az 1921: XII. törvénycikk 20. §-ában és az 1936: VII. törvénycikk 6. §-ában a m. kir. iparügyi miniszter részére biztosított jogot, amelyet az ipari középiskolák tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyet-
értően gyakorol.

59. §

Ez a törvény az 1921: XLIV. törvénycikkkel fiúk számára létesített nevelőintézetekkel kapcsolatos reáliskolák középiskolai jellegét nem érinti.

60. §

Ez a törvény a vallás- és közoktatásügyi miniszter által rendelettel megállapított napon lép hatályba; végrehajtásáról ugyancsak a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A TANÍTÓKÉPZÉSRŐL

1. §

- (1) Népiskolai tanítók (tanítónők) tanítói kiképzésére a líceummal kapcsolatban fenntartott tanítóképző-akadémia szolgál.
- (2) A tanítóképző-akadémia feladata, hogy a líceumban a nevelési alapismeretek tanításával tanítói hivatásra már előkészített tanító- és tanítónőjelölteket vallásos alapon és a magyar nemzeti művelődés szellemében folyó népnevelésre szakszerű elméleti és gyakorlati tanítással kiképezze.

2. §

- (1) A tanítóképző-akadémiák száma legfeljebb negyven. Ezek közül legfeljebb tizenhármat tart fenn az állam és a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló magyar katolikus tanulmányi alap, legfeljebb tizennyolcat a katolikus egyház és a szerzetesrendek, legfeljebb hatot a református egyház, legfeljebb kettőt az ágostai hitvallású evangélikus egyház, egyet az izraelita vallásfelekezet.
- (2) A tanítóképző-akadémia párhuzamos évfolyamát az (1) bekezdésben meghatározott rendelkezés alkalmazása szempontjából különálló akadémiának kell tekinteni.
- (3) Azt, hogy tanítóképző-akadémiát hol lehet felállítani, illetőleg fenntartani, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a katolikus egyház és a szerzetesrendek által fenntartott tanítóképző-akadémiák tekintetében az illetékes egyházi hatóságok egyetértő határozata, a református, illetőleg az ágostai hitvallású evangélikus egyház által fenntartott tanítóképző-akadémiák tekintetében az illetékes egyházi hatóság a miniszter hozzájárulásával állapítja meg.

3. §

- (1) Tanítóképző-akadémiát csak líceummal, internátussal és gyakorló népiskolával együtt lehet fenntartani.
- (2) Csak olyan tanítóképző-akadémiát lehet fenntartani, amely szervezet, tanterv, az alkalmazott tanárok száma, képesítése és szakképzettsége, valamint elhelyezés, tanszerek és felszerelés tekintetében – ideértve a gazdasági gyakorlóterületet, úgyszintén a gyakorló népiskolát, valamint annak felszerelését is – a jogszabályokban meghatározott követelménynek megfelel.
- (3) Tanítóképző-akadémia létesítésének, szervezésének és fejlesztésének feltételeit a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

4. §

- (1) Tanítójelöltek és tanítónőjelöltek számára külön-külön épületben elhelyezett és külön igazgatás alatt álló tanítóképző-akadémiát kell fenntartani.
- (2) Tanítójelöltek és tanítónőjelöltek együttes tanítására nem lehet engedélyt adni.

5. §

A tanítóképző-akadémiának két évfolyama van.

6. §

- (1) Tanítóképző-akadémia és a vele kapcsolatos líceum, valamint gyakorló népiskola élén, mint azok felelős vezetője, a tanítóképző-akadémiai igazgató áll.
- (2) Igazgatóvá csak tanítóképző-tanári oklevéllel bíró olyan rendes tanárt lehet kinevezni, illetőleg megválasztani, aki líceumban vagy tanítóképző-akadémián – illetőleg a törvény életbelépte előtt tanítóképző-intézetben – mint tanár legalább tíz évig ténylegesen működött.

7. §

- (1) A tanítóképző-akadémiának és a vele kapcsolatos líceumnak közös tanári kara van.
- (2) Tanítóképző-akadémián és a vele kapcsolatos líceumban a rendes tantárgyak tanítására együttvéve legalább kilenc rendszeresített álláson működő tanárt kell alkalmazni, akik közül legalább hétnek rendes tanárnak kell lennie.

8. §

- (1) A tanítóképző-akadémiával kapcsolatos gyakorló népiskola tanítóját a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Egyházi hatóság alatt álló intézetnél a gyakorló népiskola tanítóját a fenntartó, illetőleg a fenntartó hatósága alkalmazza, az alkalmazást azonban a miniszternek bejelenteni köteles.
- (2) Gyakorló népiskolai tanítót csak olyan okleveles népiskolai tanítót lehet kinevezni, illetőleg megválasztani, aki a gyakorló népiskolai tanítói alkalmazás feltételül a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghatározott vizsgálatot sikerrel kiállotta.

9. §

- (1) Tanítóképző-akadémián hit- és erkölctant, elméleti és gyakorlati nevelési és tanítási ismereteket, magyar művelődési és társadalmi ismereteket, gazdasági és egészségügyi ismereteket, éneket, zenét és testnevelést kell tanítani.
- (2) Az (1) bekezdés rendelkezéseinek keretében a rendes tantárgyakat, a tanítási gyakorlatokat, valamint azok heti óraszámát a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

10. §

- (1) A tanítóképző-akadémián a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg egyházi hatóság alatt álló intézetben az illetékes egyházi hatóság engedélyével kántorképzőtanfolyamot lehet felállítani, illetőleg fenntartani.
- (2) A kántorképzőtanfolyam tartamát, tanítási anyagát, tantárgyait, ezek óraszámát, a kántorképesítő vizsgálat rendjét az érdekelt egyházi főhatóság a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulásával állapítja meg.

11. §

- (1) Tanítóképző-akadémia első évfolyamára csak azt lehet felvenni, aki a líceumi érettségi vizsgálatot a négy líceumi osztály tényleges elvégzése után legalább jó eredménnyel, a felvételi (alkalmassági) vizsgálatot pedig sikerrel kiállotta.
- (2) Kellőszámú jelentkező hiányában egyéb előfeltételek fennállása esetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével fel lehet venni azt is, aki a líceumi érettségi vizsgálaton a jó rendű minősítést nem érte el.
- (3) Gimnázium vagy gazdasági középiskola érettségi bizonyítványával a tanítóképző-akadémiára felvenni senkit sem lehet.
- (4) Az (1) bekezdésben említett felvételi (alkalmassági) vizsgálat anyagát és rendjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

12. §

- (1) Tanítóképző-akadémia egy-egy évfolyamára legfeljebb huszonöt hallgatót lehet felvenni.
- (2) Amennyiben a népiskolák kellő ellátása végett szükséges, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az (1) bekezdésben megállapított hallgatólétszámot harmincra emelheti fel. A létszámnak ilyen felemelését csak általánosan, valamennyi tanítóképző-akadémiára vonatkozólag lehet elrendelni.
- (3) Az (1) bekezdésben megállapított, illetőleg a (2) bekezdés értelmében meghatározott hallgatólétszám túllépése esetén az igazgató ellen – állásából való egyidejű felfüggesztése mellett – a fegyelmi eljárást haladéktalanul meg kell indítani és egyben hatálytalanítani kell a létszámon felül történt felvételt.

13. §

- (1) A tanítóképző-akadémiát csak nyilvános úton lehet végezni.
- (2) A hallgató tanulmányi ideje alatt egyúttal bennlakó növendéke a tanítóképző-akadémiával kapcsolatos internátusnak. Az internátuson kívül lakásra engedélyt nem lehet adni.
- (3) Az állam és a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló magyar katolikus tanulmányi alapból egészben fenntartott tanítóképző-akadémia tekintetében a miniszter, egyházi hatóság alatt álló tanítóképző-akadémia tekintetében pedig a fenntartó, illetőleg a fenntartó hatósága gondoskodik arról, hogy kiváló előmenetelű és szegénysorsú hallgatók számára az internátusban a lehetőséghez képest megfelelő számú kedvezményes és ingyenes hely, illetőleg ösztöndíj biztosíttassék.

14. §

- (1) A tanítóképző-akadémia második évfolyamába csak az a hallgató léphet, aki az első évfolyam valamennyi rendes tantárgyából legalább elégséges tanulmányt ért el.
- (2) A tanítóképző-akadémia évfolyamain javító vizsgálatnak nincs helye.

- (3) Az a hallgató, akinek legfeljebb két rendes tantárgyban elért tanulmányi eredményét elégtelennek minősítették, tanulmányait csak az évfolyam megismétlésével folytathatja.
- (4) Az a hallgató, akinek tanulmányi eredményét három vagy több rendes tantárgyból minősítették elégtelennek, vagy a tanítási és nevelési gyakorlatokban elért eredményét minősítették elégtelennek, vagy akinek mint ismétlőnek tanulmányi eredményét akár egy tantárgyból is elégtelennek minősítették, tanítóképző-akadémiai tanulmányokat többé nem folytathat.

15. §

- (1) A tanítóképző-akadémia második évfolyamát befejező vizsgálatok sikeres kiállása esetében a hallgató azon a tanítóképző-akadémián, ahol a második évfolyamot végezte, a 18. §-ban meghatározott bizottság előtt tanítói államvizsgálatra bocsátható.
- (2) Az államvizsgálat írásbeli, szóbeli és gyakorlati részből áll.
- (3) Az államvizsgálat írásbeli részén a hallgatónak két dolgozatot kell készítenie, egyet a neveléstudomány körébe vágó és egyet a népiskolai tanítás módszereire vonatkozó kérdésről. A vizsgálat szóbeli részén a jelölt számot ad a nemzeti műveltség, az elméleti és alkalmazott neveléstudomány terén, valamint gazdasági vonatkozásban szerzett ismereteiről, a vizsgálat gyakorlati részén pedig a népiskolai nevelés és általában a népművelés terén szerzett jártasságáról tesz bizonyosságot.
- (4) Az államvizsgálat részletes anyagát és rendjét, valamint a vizsgálat eredményének elbírálásánál követendő eljárást a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza.

16. §

- (1) Az a hallgató, aki az államvizsgálatot sikerrel kiállotta, népiskolai tanítói oklevelet kap.
- (2) A népiskolai tanítói oklevél népiskolai tanítói állásra képesít.

17. §

- (1) Azt a hallgatót, akinek vizsgálati eredményét egy tantárgyból elégtelennek minősítették, a sikertelen államvizsgálatról számított két hónap elteltével kérelmére javítóvizsgálatra kell bocsátani.
- (2) Az a hallgató, akinek vizsgálati eredményét két vagy több tantárgyból minősítették elégtelennek, vagy aki a javítóvizsgálaton meg nem felel, a sikertelen vizsgálatról számított egy év elteltével az egész államvizsgálatot megismételheti.
- (3) Az a hallgató, akinek vizsgálati eredményét az egész államvizsgálat megismétlése alkalmával akár egy tantárgyból is elégtelennek minősítették, államvizsgálatra többé nem bocsátható.

18. §

- (1) Az államvizsgálatot a tanítóképző-akadémián alakított vizsgáló-bizottság tartja.
- (2) A vizsgáló-bizottságnak az elnökön, esetleg társelnökön felül tagja a tanítóképző-akadémia igazgatója, valamennyi rendes tantárgyat tanító tanára és gyakorló népiskolájának tanítója (tanítói).
- (3) A vizsgálatokkal kapcsolatos értekezleteken a bizottság minden tagjának van szavazati joga, tekintet nélkül arra, hogy az államvizsgálat valamelyik tárgyát tanította-e vagy sem.

19. §

- (1) Az állam és a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló magyar katolikus tanulmányi alapból egészben fenntartott tanítóképző-akadémia államvizsgálatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter, az egyházi hatóság alatt álló tanítóképző-akadémia államvizsgálatára a fenntartó hatósága küld elnököt.
- (2) Az elnök vezeti a szóbeli és gyakorlati vizsgálatokat és a vizsgálóbizottságnak ezekkel kapcsolatos értekezleteit, átnézi az írásbeli dolgozatokat, aláírja az okleveleket, törzskönyveket és vizsgálati iratokat.
- (3) Elnöknek csak azt lehet kiküldeni, aki tanítóképző-tanári vagy középiskolai tanári képesítéshez kötött tanári állásban vagy a közoktatásügyi igazgatás fogalmazói karában legalább tíz évig ténylegesen működött.

20. §

- (1) Egyházi hatóság alatt álló tanítóképző-akadémia államvizsgálataira a vallás- és közoktatásügyi miniszter a főfelügyeleti jog gyakorlása céljából társelnököt küld ki. A társelnök az elnök helyettese.
- (2) A társelnök felügyel arra, hogy az államvizsgálatra vonatkozó szabályokat pontosan megtartsák. E végből átnézi az államvizsgálati írásbeli dolgozatokat, jelen van a szóbeli és gyakorlati vizsgálatokon és minden tantárgyból minden jelölthöz kérdéseket intézhet, résztvesz a vizsgáló-bizottság értekezletein, aláírja az okleveleket, törzskönyveket és vizsgálati iratokat.
- (3) Ha a társelnök a vizsgálat folyamán azt tapasztalná, hogy a törvény vagy a vonatkozó rendelkezések valamelyike vagy a tanulmányi eredmény elbírálásánál a szükséges mérték meg nem tartatik, a főfelügyeleti jog keretében eljárva, a vizsgáló-bizottság elnökét a szükséges intézkedések megtételére felhívja s amennyiben felhívásának foganatja nem volna, észrevételeit a vizsgálat eredményéről tartott értekezlet jegyzőkönyvébe véteti és a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jelentést tesz. Ebben az esetben az elnök köteles az eredmény kihirdetését és a tanítói oklevél kiadását a miniszter döntéséig felfüggeszteni.

21. §

- (1) A tanítóképző-akadémiák a tankerületi kir. főigazgató hatáskörébe tartoznak és reájuk az 1935: VI. törvénycikk rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell.
- (2) Értelmszerűen alkalmazni kell a tanítóképző-akadémiákra a középiskolákról szóló 1934: XI. tc. 6. §-ának a tandíjakra, vizsgálati díjakra és egyéb díjakra,

7. §-ának az államsegélyezésre, 8. §-ának az iskolai vagyon és alapítványok kezelésére, 9. §-ának a törvényes követelményeknek meg nem felelő iskolák tekintetében követendő eljárásra, 10. §-ának a bezárt iskola vagyonának és alapítványainak felhasználására vonatkozó rendelkezéseit. Ugyanígy alkalmazni kell a gyakorlati irányú középiskoláról szóló törvénynek a líceumra vonatkozó második részéből a tanárok alkalmazásának minőségére, képesítésére, a rendes tanárrá kinevezés (választás) előfeltételeire (7. § (3)–(4) bekezdés), az igazgatók és tanárok alkalmazására, kinevezésére (8. §), a hitoktatók és hittanárok alkalmazására (9. §), a tanárok és igazgatók heti óraszámára, illetőleg mellékfoglalkozására (10. és 11. §), a nem állami igazgatók és tanárok javadalmazására (12. §), az igazgatók és tanárok fegyelmi felelősségére, a rájuk vonatkozó fegyelmi eljárásra, közhivatalnoki minőségükre (13. és 14. §), a tanterv és helyi tanterv megállapítására (16. § (1), (3) és (4) bekezdés), a tankönyvek, segédkönyvek, térképek és oktatófilmek használatára és engedélyezésére (17. §), a szorgalmi idő tartamára (18. §), a tanulóknak az iskolai fegyelmi hatóság alá tartozására, a fegyelmi eljárásra és a fegyelmi büntetésekre (21–23. §), az osztályvizsgálatra (24. §), végül a tanulók tanulmányi előmenetelének, magaviseletének és rendszeretetének elbírálására és osztályozására (25. § (1) bekezdés) vonatkozó rendelkezéseket.

22. §

A gazdasági szaktanítók tanítóképző-akadémiai képzésének módját, szervezetét és tanulmányi rendjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter a földművelésügyi miniszterrel egyetértően állapítja meg.

23. §

Azt, hogy e törvény életbeléptekor fennálló és líceummá átalakuló tanító-, illetőleg tanítónőképző-intézetek közül a 2. § (1) bekezdésében meghatározott rendelkezés tekintettel, mely líceumok mellett lehet tanítóképző-akadémiát szervezni, legkésőbb az 1939. évi június hó végéig meg kell állapítani.

24. §

A nem magyar anyanyelvű tanulók oktatására szolgáló kisebbségi iskolák tanítói személyzetének kiképzéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszter a miniszterelnökkel egyetértően gondoskodik.

25. §

- (1) Ez a törvény a vallás- és közoktatásügyi miniszter által rendelettel megállapított napon lép hatályba; végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.
- (2) Ennek a törvénynek hatályba lépésével az 1868: XXXVIII. tc. 13. §-a, 81–115. §-ai, valamint egyéb jogszabályoknak az ezzel a törvénnyel egyező vagy ellenkező rendelkezései hatályukat veszítik.

MŰVÉSZETI KAMARÁK
FELÁLLÍTÁSÁRÓL ÉS SZERVEZETÜK MEGÁLLAPÍTÁSÁRÓL

1. §

- (1) Felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy az 1938: XV. tc. 2. és 3. §-aiban foglalt rendelkezések alapján felállított színművészeti és filmművészeti kamarát rendelettel megszüntesse és e helyett színházi kamara és filmkamara, továbbá ezeken felül zenekamara, valamint más művészeti kamarák és a szükséghez képest e kamarák részére összefoglaló szerv felállításáról és szervezetének megállapításáról az 1938: XV. tc. 2. és 3. §-aiban foglalt rendelkezések figyelembevételével rendeletben gondoskodjék.
- (2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1939: IV. tc. 9. §-ában foglalt rendelkezés megfelelő figyelembevételével – a filmkamara tekintetében a belügyminiszterrel egyetértve – rendeletben állapítja meg azt, hogy milyen foglalkozások körében működő és milyen követelményeknek megfelelő személyek tartoznak az (1) bekezdésben megjelölt kamarák tagjai közé, továbbá, hogy melyek azok a foglalkozási ágak, amelyekben mint önálló vállalkozók vagy munkavállalók (alkalmazottak) csak kamarai tagok működhetnek.

2. §

A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; hatálybalépésével az 1938: XV. tc. 2. §-a első bekezdésének b) pontjában, valamint az 1939: IV. tc. 9. §-ának utolsó bekezdésében foglalt rendelkezések hatályukat veszítik.

AZ ISKOLAI KÖTELEZETTSÉGRŐL ÉS A NYOLCOSZTÁLYOS NÉPISKOLÁRÓL

1. §

- (1) A népiskola feladata, hogy a gyermeket vallásos és erkölcsös állampolgárrá nevelje, illetőleg a nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános és gyakorlati irányú alpműveltséghez juttassa és ez által az életben való helytállásra és további tanulmányokra is képessé tegye. Ezért minden gyermek gondviselőjének (atyjának, gyámjának, gazdájának) gondoskodnia kell arról, hogy a gondviselése alatt álló gyermek népiskolai oktatásban és nevelésben részesüljön.
- (2) A gondviselőnek jogában van a gyermeket akár lakóhelyén, akár más községben lévő és bármilyen jellegű nyilvános népiskolába beírni és jártni.
- (3) A gondviselőnek arról is gondoskodnia kell, hogy a gondviselése alatt álló gyermek vallási kötelezettségeinek – beleértve a vasárnapi és ünnepnap i istentiszteletben való részvételt is – eleget tegyen.

2. §

- (1) A népiskolának nyolc osztálya van.
- (2) A népiskola két tagozatra oszlik. Az alsó tagozat az első, második, harmadik és negyedik, a felső tagozat pedig – falusi és városi népiskolák számára külön-külön tanítástervvel – az ötödik, hatodik, hetedik és nyolcadik osztályokat foglalja magában.

3. §

- (1) A népiskola első osztályába csak azt a gyermeket lehet felvenni, aki hatodik életévét az iskolai év kezdetét közvetlenül megelőző június hó 30. napjáig már betöltötte.
- (2) Indokolt esetben a népiskola helyi hatósága engedélyt adhat olyan gyermek felvételére is, aki hatodik életévét az iskolai év első naptári hónapjának, vagyis szeptember hónapnak 15. napjáig tölti be.

4. §

- (1) Az iskolázási kötelezettség a gyermek hatodik életévének betöltésével kezdődik és kilenc iskolai éven át szakadatlanul tart.
- (2) A gyermek nyolc tanéven át mindennapi népiskolai oktatásban és nevelésben, avagy hat tanéven át mindennapi népiskolai és két tanéven át mindennapi mezőgazdasági népiskolai oktatásban és nevelésben, a kilencedik évben pedig gyakorlati gazdasági oktatásban részesül.

- (3) Ha a tanuló a nyolc tanévre terjedő mindennapi népiskolai tanítás ideje alatt a tantervben meghatározott ismereteket és készségeket nem sajátította el, a királyi tanfelügyelő a népiskola látogatásának kötelezettségét az iskola helyi hatóságának (gondnokságának, iskolaszékének), a tanító (tanítótestület) jelenléte alapján tett javaslatára egy évvel meghosszabbíthatja.

5. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg azokat a nyilvános iskolákat, amelyeknek rendszeres és megszakítás nélkül történő látogatása a tanulót a népiskola felső tagozatának, vagy a tagozat egyes osztályainak, illetőleg a népiskola ötödik vagy hatodik osztályának és a mezőgazdasági vagy továbbképző népiskolának látogatásától, valamint a 4. § (2) bekezdésében meghatározott gyakorlati gazdasági tanításban való részvételtől mentesíti.

6. §

- (1) Az iskolai év a népiskolában szeptember hó 1. napjával kezdődik és augusztus hó 31. napján fejeződik be.
- (2) A gyermek a megállapított iskolázási kötelezettség egész tartama alatt az iskola fegyelmi hatósága alá tartozik. A fegyelmi jog gyakorlását a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben szabályozza.

7. §

- (1) A népiskola alsó tagozatában a szorgalmi idő szeptember hó elejétől június hó végéig tart. Ezt a szorgalmi időt megrövidíteni nem lehet.
- (2) A népiskola felső tagozatában, valamint a mezőgazdasági népiskola első és második évfolyamában a szorgalmi idő legalább hat hónapig – rendszerint október hó 15. napjától április hó 15. napjáig – tart.
- (3) A (2) bekezdésben meghatározott szorgalmi időt a helyi társadalmi és gazdasági viszonyok figyelembevételével a vallás- és közoktatásügyi miniszter, nem állami népiskolák tekintetében az iskolafenntartónak egyházi hatóság alatt álló népiskolák tekintetében pedig a fenntartó hatóságának meghallgatásával, illetőleg előterjesztésére legfeljebb három hónappal meghosszabbíthatja.
- (4) A kilencedik évben (4. § (2) bekezdés) a szorgalmi idő összesen legfeljebb 40 gyakorlati tanítási napra terjedhet; ezt a szorgalmi időt a vallás- és közoktatásügyi miniszter osztja be.

8. §

- (1) A királyi tanfelügyelő felmentheti a gyermeket a nyilvános népiskolába járás alól, ha a gyermeket testi vagy szellemi fejlettsége korához képest fogyatékos, vagy ha a népiskolába járás a gyermek egészségét vagy biztonságát veszélyezteti.
- (2) Az (1) bekezdésben említett gyermekek oktatását és nevelését a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza.

- (3) Az a gyermek, akit a királyi tanfelügyelő a nyilvános iskolába járás alól felmentett, köteles évenként valamelyik nyilvános népiskolában vizsgát tenni. Ezen a vizsgán az oktatási és nevelési eredmény tekintetében alkalmazott mérték a nyilvános népiskolába járó tanulók részére meghatározott mértéknél alacsonyabb nem lehet. Amennyiben a vizsgán az tűnnék ki, hogy az oktatás és nevelés nem volt kielégítő, a népiskola helyi hatósága a gyermek gondviselőjét a gyermek nyilvános népiskolába való beíratására és járatására kötelezi.

9. §

- (1) A királyi tanfelügyelő a szükséghez képest hosszabb vagy rövidebb időre kizárja a gyermeket a nyilvános népiskolából, ha
- a) olyan testi fogyatkozása van, amely a tanulmányokban a megfelelő előhaladást, avagy más gyermekkel való együtt-tanulást lehetetlenné teszi,
 - b) ragályos betegségben szenved,
 - c) elmebeteg vagy gyengeelméjű,
 - d) a többi gyermek erkölcsiségét veszélyezteti.
- (2) A nyilvános népiskolából kizárt gyermekek iskolázási kötelezettsége fennmarad; oktatásukat és nevelésüket a vallás- és közoktatásügyi miniszter a belügy-miniszterrel egyetértésben rendelettel szabályozza.

10. §

- (1) A népiskola tantervét és a gyakorlati gazdasági tanítás (4. § (2) bekezdés) anyagát a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.
- (2) Egyházi hatóság alá tartozó népiskola tantervét a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával az iskolafenntartó egyházi hatósága állapítja meg. Ez a tanterv a kitűzött célok tekintetében azonos az országos tantervvel, a tanítási anyag tekintetében pedig azzal terjedelemben megegyezik.
- (3) A népiskola felső tagozatának tantervét úgy kell megállapítani, hogy a nemzetnevelési, nemzetvédelmi és közismereti tárgyakon felül városi, népiskolákban általános irányú gazdasági, ipari és kereskedelmi ismereteket, falusi népiskolákban mezőgazdasági irányú gyakorlati gazdasági ismereteket, a leányiskolákban pedig nevelési, háztartási és kertészeti ismereteket tanítsanak.
- (4) A vallás- és közoktatásügyi miniszter állami népiskolák tekintetében a községi elöljáróságnak (polgármesternek), nem állami népiskolák tekintetében az iskolafenntartónak, az egyházi hatóság alatt álló népiskolák tekintetében pedig az iskolafenntartó egyházi hatóságának kérelmére a helyi gazdasági viszonyokhoz képest megengedheti, hogy városi népiskola felső tagozatában a falusi népiskolák tanterve szerint, falusi népiskola felső tagozatában pedig a városi népiskolák tanterve szerint tanítsanak.

11. §

- (1) Az a tanuló, aki a népiskola felső tagozatát az átlagot meghaladó eredménnyel végezte el, felvételi vizsga sikeres kiállása esetében tanulmányait az 1938:

XIII. törvénycikk harmadik részében szabályozott gazdasági középiskolákban folytathatja.

- (2) A felvételi vizsga anyagát, helyét, időpontját és díját a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.
- (3) A felvételi vizsga sikeres kiállása esetében a (2) bekezdésben említett díjat vissza kell téríteni.

12. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter – a községek (városok) által fenntartott népiskolák tekintetében a belügyminiszterrel egyetértően – állapítja meg azt, hogy az iskolafenntartók népiskoláikat mily sorrendben és időben kötelesek e törvény rendelkezéseinek megfelelően átszervezni.

13. §

Azt a gondviselőt (1. §), aki a gondviselése alatt álló, iskolaköteles korban levő gyermeket a rendes iskolai beíratások alkalmával be nem íratta, a községi előjáróság (polgármester) megfelelő határidő kitérésével írásban felhívja kötelezettségének teljesítésére és mulasztásának igazolására. Ha a gondviselő a beíratási kötelezettségnek a kitézött határidő alatt sem tesz eleget, az iskolába be nem írt gyermeket a községi előjáróság (polgármester) megkeresésére az illetékes népiskola helyi hatósága hivatalból beírja a népiskolába.

14. §

- (1) A népiskola helyi hatósága köteles gondoskodni arról, hogy az iskola minden tanítója a szorgalmi idő két első hónapjában hetenkint, azután pedig kéthetenként az igazolatlanul mulasztó gyermekekről kimutatást készítsen. A kimutatásban fel kell tüntetni, hogy a gyermek hány tanulmányi napot és istentiszteletet mulasztott el.
- (2) A népiskola helyi hatósága a kimutatás alapján a mulasztó gyermek gondviselőjét írásban felhívja, hogy a gyermeknek iskolába vagy istentiszteletre járatásáról gondoskodik.
- (3) Ha a felhívás után a gyermek ugyanabban az iskolai évben ismét igazolatlanul mulaszt, az iskola helyi hatóságának megkeresésére a községi előjáróság (polgármester) a gyermek gondviselőjére pénzbírságot szab ki. A pénzbírság összegét a mulasztott napok vagy istentiszteletek számának, a mulasztás ismétlődésének, valamint a gondviselő vagyoni és kereseti viszonyainak figyelembevételével kell megállapítani. A pénzbírság összege húsz pengőt nem haladhat meg.

15. §

Kihágást követ el és az 1928: X. törvénycikk rendelkezései értelmében pénzbüntetéssel büntetendő a gondviselő (1. §),

- a) ha a gondviselése alá tartozó iskolaköteles gyermeket a községi előjáróság (polgármester) által kitézött határidő alatt sem íratja be a népiskolába (13. §);

- b) ha a gondviselése alá tartozó iskolaköteles gyermek ugyanabban az iskolai évben a népiskola helyi hatóságának figyelmeztetése és a községi előljáróság (polgármester) által alkalmazott bírság után igazolatlan iskolai vagy istentiszteleti mulasztás miatt negyedízen is felvétetik a mulasztási kimutatásba (14. §);
- c) ha – amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik – a népiskola helyi hatóságának vagy a községi előljáróságnak (polgármesternek) az iskolázási kötelezettség teljesítésének biztosítására irányuló intézkedését meghiúsítja.

16. §

- (1) A 15. §-ban meghatározott kihágás miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak, a m. kir. rendőrség működési területén, a m. kir. rendőrségnek mint rendőri büntetőbírósnak a hatáskörébe tartozik. Az 1929: XXX. törvénycikk 59. § (1) bekezdésének 3. pontjában foglalt rendelkezés szempontjából szakminiszternek a vallás- és közoktatásügyi minisztert kell tekinteni.
- (2) A királyi tanfelügyelő a 15. §-ban meghatározott kihágás miatt indított rendőri büntető eljárásban a szakképviselő jogait gyakorolja.
- (3) A jelen törvény alapján befolyó bírságokat és pénzbüntetéseket a népiskolába járó szegény gyermekek segélyezésére kell fordítani.

17. §

Azokban a községekben, ahol valamennyi tanköteles befogadására alkalmas nyolcosztályos népiskola, avagy mindennapi tanításra berendezett mezőgazdasági népiskola még nincs, a gondviselő a 4. § (2) bekezdésében meghatározott iskolázási kötelezettségének az átmeneti idő alatt eleget tesz akkor is, ha gondoskodik arról, hogy a gyermek a népiskola hatodik osztályának elvégzése után három tanéven át továbbképző népiskolai oktatásban részesüljön.

18. §

- (1) Ez a törvény az 1940. év szeptember havának 1. napján lép hatályba és végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.
- (2) Ennek a törvénynek hatálybalépésével az 1868: XXXVIII. törvénycikk 52–56. §-ai, valamint az 1921: XXX. törvénycikk hatályukat veszítik.

A KÖZOKTATÁSÜGYI IGAZGATÁS EGYSZERŰSÍTÉSÉRŐL

1. §

- (1) Felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy a közoktatásügyi igazgatás egyszerűsítése céljából egyes ügyekre vonatkozóan a tanügyi hatóságok fokozatait az 1935: VI. törvénycikk 5. és 7. §-aiban foglalt rendelkezésektől eltérően állapíthassa meg.
- (2) Különösen felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter arra, hogy az alább felsorolt ügyekben a végső fokon való intézkedés vagy határozathozatal jogát a fennálló jogszabályoktól eltérően a tankerületi kir. főigazgató hatáskörébe utalhassa:
- a) a tanulmányi felügyelők és a körzeti iskolai felügyelők megbízása és megbízásának visszavonása;
 - b) állami népiskolai tanítók alkalmazása és kinevezése, a megállapított létszám körében és a költségvetési fedezet terhére;
 - c) a nem állami jellegű népiskolákban államsegéllyel egybekötött tanítói állások betöltésének engedélyezése, továbbá a székesfőváros népiskolai oktatószemélyzetének alkalmazásához szükséges előzetes hozzájárulás;
 - d) a c) pontban megjelölt tanítói állásra alkalmazással (választással) kapcsolatos intézkedések jóváhagyása;
 - e) állami középiskolai, középfokú iskolai, szakiskolai tanár, tanító, művezető, altiszt vagy szolga, továbbá népiskolai, gyakorló népiskolai tanító, mintaóvodai óvónő, nevelőnő, altiszt vagy szolga áthelyezése;
 - f) a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat elrendelése az állami, a királyi katólikus, a községi, az izraelita felekezeti, a társulati vagy a magán-középiskolai, középfokú iskolai, szakiskolai és szakirányú tanonciskolai tanszemélyzet tagjai és egyéb alkalmazottak ellen;
 - g) az f) pontban megjelölt személyek egyetemi klinikai orvosi felülvizsgálatának elrendelése;
 - h) a közoktatásügyi igazgatás hivatalaiban, valamint az állami középiskolai, középfokú iskolai és szakiskolai tanintézetekben – a megállapított létszám körében és a költségvetési fedezet terhére – díjnokok és szolgák alkalmazása és a díjnokok áthelyezése;
 - i) középiskolai, középfokú iskolai és szakiskolai tanintézetekben vizsgálati engedélyek és felvételi engedélyek megadása;
 - j) a járványos betegségek nyilvántartásával, megelőzésével és leküzdésével kapcsolatos iskolai ügyek.

2. §

- (1) A kir. tanfelügyelő és a kir. tanfelügyelői hivatal személyzete tagjának fegyelmi ügyében az 1935: VI. törvénycikk 18. §-ának (2) bekezdésében megjelölt fegyelmi hatóságok határoznak.
- (2) Felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy a középiskolák, középfokú iskolák, szakiskolák és szakirányú tanonciskolák igazgatóinak és tanárainak (tanítóinak), valamint a kir. tanfelügyelőnek, továbbá a tankerületi kir. főigazgatói és a kir. tanfelügyelői hivatal személyzete tagjainak, végül a tanulmányi felügyelőknak és körzeti iskolafelügyelőknak fegyelmi felelősségre vonása esetében irányadó szabályokat rendeletben megállapítsa.

3. §

Felhatalmaztatik a m. kir. minisztérium, hogy az ifjúság honvédelmi nevelését és a testnevelést egységes vezetés alá helyezze és az e végből szükséges szervezeti és egyéb szabályokat – szükség esetében a fennálló jogszabályoktól eltérően is – rendeletben megállapítsa.

4. §

Ez a törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

Országos Széchényi Könyvtár

A KÖZÉPISKOLAITANÁR-KÉPZÉS TÖRTÉNETÉNEK FŐ VONÁSAI

(*Új Pedagógiai Szemle* 1992/2. 54–62.)

Az elmúlt két évben a tudományegyetemeken – különösen a bölcsészkarokon – viták folytak a középiskolaitanár-képzés (és a bölcsészkarok oktatás) reformjáról. Ennek során a múlt néhány kérdése – így a középiskolaitanár-képző intézetek, az ún. szabadbölcsészet, a gyakorlóév és az 1949. évi egyetemi reform értékelése – is felmerült. A jelenlegi problémák megértéséhez és a fejlődés irányainak meghatározásához valóban szükséges a történelmi előzmények feltárása. A középiskolaitanár-képzés immár 120 éves történetének rövid áttekintését már csak azért is hasznosnak vélem, mert e kérdés átfogó feldolgozására mind ez ideig nem került sor (a viták során elhangzott vélemények pedig nemritkán meglehetősen hiányos történelmi ismereteken alapultak). Írásomban elsősorban a középiskolaitanár-képzés strukturális jellegű kérdéseivel foglalkozom, a curriculum alakulására – terjedelmi okokból – nem tudok kitérni.

A DUALIZMUS KORA

Magyarországon az állami középiskolaitanár-képzés alapvető szervezeti keretei – az 1773-tól 1784-ig fennállott repetensek kollégiumát nem számítva – az 1860–70-es években alakultak ki. 1862-ben szervezték meg Pesten a tanárvizsgáló bizottságot, 1870-ben pedig a bölcsészkar mellett – de az egyetem szervezeti keretein kívül, közvetlenül a minisztériumnak alárendelve – a tanárképezdét (későbbi nevén a középiskolai tanárképző intézetet) és 1872-ben a hozzá tartozó gyakorlóiskolát. Ezek a strukturális változások a korábbi időszakok rendezetlen viszonyaihoz képest előrehaladást jelentettek, s együtt jártak a bölcsészkar oktatás szakmai-tudományos színvonalának emelkedésével, figyelembe véve a tanárvizsgálatok növekvő követelményeit és különösen a gyakorlógimnázium jelentős szerepét. Rövidesen jelentkeztek azonban az új rendszerben rejlő ellentmondások is. A fő problémát a bölcsészkar oktatás rendszertelensége és tervszerűtlensége jelezte, amely a német típusú egyetemek filozófiai fakultásait a XIX. században általában jellemezte.

A német egyetem hagyományosan – mint ismeretes – a tudomány művelését és tudósok képzését tekintette feladatának. A XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve azonban a német típusú egyetemek más fakultásai már ellátták a szakképzés feladatait is. Mint Kornis Gyula mondotta a pozsonyi egyetem 1918. március 17-i közgyűlésén: „A modern egyetem legtöbb kara kénytelen volt egyezséget kötni a tiszta tudományos törekvés és a gyakorlati élet követelményei között. E kompromisszumban a bölcsészeti kar a legkevésbé részes, féltékenyen őrzi a régi tudományegyetem eszméjének idealisztikus hagyományait.”

A bölcsészkar nem biztosította az akkor nagy többségében tanárnak készülő hallgatóság megfelelő szaktudományi oktatását és a tanári munkán való gyakorlati felkészítést sem. Más fakultásoktól eltérően nem volt saját, külön tanulmányi rendje, az általános tanulmányi szabályzat pedig csupán heti 10 óra (1891-től 20 óra) hallgatását írta elő (ezzel legalizálva az „in absentia”-hallgatás széles körű elterjedését). A tanulmányi idő alatt egyetlen vizsga sem volt kötelező, kollokválniuk csak a tandíjkedvezményért vagy tandíjmentességért folyamodóknak kellett. A bölcsészkar végbizonyítvány semmiféle szakképesítést nem jelentett, a bölcsész-doktori szigorlati szabályzat végbizonyítvány szerzését, doktori értekezés készítését, valamint egy fő- és két melléktárgyból szigorlat letételét írta elő, a megelőző tanulmányokra és vizsgálatokra vonatkozóan azonban nem rendelkezett.

Ezek a körülmények tették szükségessé a bölcsészkar oktatás hiányai legalábbis részleges pótlására és a tanárjelöltek gyakorlati kiképzésének biztosítására a középiskolaitanár-képző intézet, a tanári vizsgálatok lebonyolítására pedig a középiskolaitanár-vizsgáló bizottság létrehozását és mintegy nyolc évtizedes fennmaradását. A tanárképző intézet azonban képtelen volt a bölcsészoktatás lényeges hiányainak pótlására, mert ehhez – mint utóbb Kármán Mór megállapította – „valóban önálló, teljesen dotált tanártestülettel kellett volna rendelkeznie”. A bölcsészkar és a tanárképző intézet – amelynek igazgatója egyébként 17 éven át egy műegyetemi professzor volt – között gyakoriak voltak a súrlódások és ellentétek. Az intézet működési körét az is korlátozta, hogy a tanári vizsgálatokra bocsátásnak nem volt feltétele a tanárképző intézeti tagság, a tanári pályára készülő hallgatók többsége nem is lépett az intézet kötelékébe. Nem volt kötelező az egyetemi tanulmányok utáni egyéves iskolai gyakorlat, a gyakorlóév sem. A középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről szóló 1883. évi XXX. tc. bizonytalan, meglehetősen zavaros fogalmazású 61. §-a széles lehetőséget nyitott a szervezett, szakszerű iskolai gyakorlat követelményeinek nem teljesítésére.

A XIX. század utolsó negyedében törekvések sora irányult a középiskolaitanár-képzés problémáinak megoldására.

Trefort miniszter 1875. július 16-i, az Országos Köznevelési Tanácshoz intézett leiratában – rámutatva a megfelelő szellemi vezetés és a rendszeres képzés hiányára – a tanárképezde átalakítását javasolta a párizsi École Normale Supérieure-höz hasonló, internátussal ellátott intézetté, és felhívta az OKT-t az ezzel kapcsolatos javaslatok kidolgozására. Az OKT 1876. március 2-i véleményében egyetértett az intézet és internátus létesítésével, amely „mint egyetemi intézet bölcsészeti kar kiegészítő része szervezendő”, de szükségesnek tekintette a bölcsészkar tanulmányoknak a középiskolaitanár-vizsgálati szabályzat követelményeit figyelembe vevő megállapítását is.

Trefort még az OKT állásfoglalását megelőzően a budapesti tudományegyetem tanácsához intézett 1876. január 3-i leiratában felhívta a figyelmet a középiskolaitanár-képzés tantervi szabályozásának szükségességére. A bölcsészkar el is készítette az egyes szakok tanmeneteit, 1876. április 28-i értekezletén azonban határozottan állást foglalt a tanulmányok ilyenén való szabályozása ellen.

1878-ban a bölcsészkar – Eötvös Loránd kezdeményezésére – felterjesztésben fordult Treforthoz, amelyben leszögezte: a tanárképzés „kizárólagos tiszte az

egyetemnek – ha itt a tanerők hiánya akadályt gördít Excellentiád intencióinak keresztülvitele elé, nem egy idegen, egészen más jellegű s irányú intézet igénybevétele, hanem csakis a tanerők szükségesnek bizonyult szaporítása szolgálhat helyes gyógyszerül”, és javasolta a hároméves tanulmányi idő négy évre emelését, továbbá a tanárképezde átalakításával (gyakorlatilag a megszüntetésével) saját helyiséggel és megfelelő könyvtárral rendelkező szemináriumok felállítását. A tanulmányi idő felemelésére 1880-ban sor is került, majd az 1880-as évek második felében a szemináriumok kiépítése is megkezdődött, ami azonban nem eredményezte a bölcsészkar oktatás rendszeresebbé válását, a tanárképzés problémáinak megoldását.

Mint Beöthy Zsolt írta 1894-ben: „Mire [...] a bölcsészeti kar javaslata megvalósult, első motívuma bizonyos átalakuláson ment keresztül, s végül a seminariumok szervezését már nem annyira a tanárképzés, mint inkább saját tudományos feladatainak szempontjából sürgette és vívta ki. Így történt, hogy a seminariumok mellett a tanárképző is fennmaradt... A seminariumok kétségtelenül megteremtették jó gyümölcsüket, de nem ebben az irányban. A tanárok sűrűbb érintkezése hallgatóikkal, a közvetlen felügyelet munkásságuk felett: buzgóságuknak és műveltségüknek egyaránt hasznára volt. De hogy tanulmányaik rendszertelenségén, tudásuknak feltűnő hézagosságán [...] egyáltalán nem segített: arról minden egyes tanári vizsgálat bizonyosságot tehet és tesz. Tehát nem segített épen azokon a bajokon, melyeknek orvoslását tanárképzésünk szempontjából a legszükségesebbnek tartanók.”

Trefort 1880-ban a tanárvizsgálati szabályzat kidolgozásával kapcsolatban rendeletében közölte az egyetemi tanáccsal: „kívánatosnak, sőt szükségesnek mutatkozik, hogy a tudományegyetem lehetőleg már az 1880/81-ik tanévi előadások berendezésénél [...] figyelemmel legyen arra, hogy a tanárjelöltek az általános és részletes követelményekben megállapított egyes tanok elsajátítását valósággal és fennakadás nélkül eszközölhessék is.” De ez a rendelkezés is papíron maradt. Néhány éves szünet után ismét Eötvös lépett fel kezdeményezően. Treforthoz intézett, 1887. évi, nagy vitát kiváltó nyílt levelében a tapasztalható problémák megoldására – a tanszabadságot korlátozva – két intézkedést javasolt: „Először állapíttassanak meg [...] a különböző gyakorlati életpályákra készülők első két évi tanfolyamára vonatkozólag olyan kötelező tanrendek, melyek a tudományos szakképzettséghez szükséges elméleti tantárgyakat helyes sorrendben magukba foglalják. Másodszor: köteleztessenek az e tanfolyamokat hallgató tanulók kivétel nélkül a tanrendben fölvetett tárgyakból az előadások folyamában többször colloquálni.”

„1889. május 2-i felterjesztésében a budapesti bölcsészkar ismét megkérdőjelezte a tanárképző intézet működését: „a tanárképzés ügye [...] a paedagogiai gyakorlati iskoláztatáson kívül [...] teljesen a bölcsészeti karra volna bízandó”, a tanárképző intézet létesítése „évek hosszú során át gyakorlatlan és céljának egyáltalában meg nem felelő intézkedésnek bizonyult, mely, ha nem is mondható pozitíve ártalmasnak, de semmiféle fölismerhető haszonnal nem jár”. A bölcsészkar felterjesztése azonban nem vázolta azt, hogy miképpen kívánja a tanárképzés feladatait megfelelően ellátni. Ezért érthető, hogy az Országos Középiskolai Tanáregyesület 1891. évi közgyűlésén

tartott előadásában Kármán ismételten kiemelte a bölcsészkarai tanulmányi rend megállapításának fontosságát, a tanári pályára készülők számára szükséges előadásokról, valamint gyakorlati készségeik fejlesztésének követelményét. Ugyanakkor élesen bírálta azokat a nézeteket, melyek lebecsülik a leendő tanárok tudományos képzettségének jelentőségét, a tanárképzés feladatainak az egyetemtől való teljes elválasztását hirdetik, s azokat külön tanárképző intézményre kívánják átruházni. E prakticista nézetek veszélyességét látva 1892. május 13-i rektori ünnepi beszédében Eötvös is nyomatékosan hangsúlyozta a középiskolai tanárjelöltek tudományos szakképzésének jelentőségét.

„Nem olyan mesterség a középiskolai tanárság, melyen a tanítás módjára előírt szabályok szolgásterű alkalmazásával boldogulni lehetne...”

A ki jogosultnak ismeri el azt a kívánságot, hogy középiskolai tanáraink tudós szakemberek legyenek, az nem habozhat soká azon sem, hogy kiképezésüket az egyetemre [...] kell bízni. Ebből a szempontból nézve fölöslegesnek, sőt károsnak tűnik fel minden olyan intézkedés, mely, mint ma fennálló tanárképző intézet az egyetemtől bárcsak névleg is, elvon egy olyan kötelességet, melynek tudományos feladatai között a legelső egyikének kellene lennie.

Adjuk vissza a tanárképzés ügyét minden felelősségével együtt az egyetemnek.”

A középiskolaitanár-képzés a következő években is az érdeklődés előterében állt. Megoldásra váró problémái ismételten tárgyalásra kerültek az országgyűlésen, minisztériumi értekezleteken, vidéki tanári körökben és a szakfolyóiratok hasábjain egyaránt. Az egyetemi professzorok, neves oktatási szakemberek közül Beöthy Zsolt, Eötvös Loránd, Fináczy Ernő, Heinrich Gusztáv és Kármán Mór fejtették ki legrészletesebben elképzeléseiket. A fő kérdés továbbra is az volt, hogy milyen szervezeti keretek között, milyen módon lehet biztosítani a tanárjelöltek szervezett, tervszerű elméleti és gyakorlati felkészítését.

Abban lényegében egyetértés mutatkozott, hogy a tudományos szakképzés az egyetem funkciója. Az egyetemi oktatás ezzel kapcsolatos feladatait Eötvös Loránd Wlassics Gyula miniszternek 1896 júliusában megküldött javaslataiban a következőkben jelölte meg: „A helyes egyetemi tanításnak mindenütt hármas feladata van. Be kell vezetnie a tanulót a tudományos tanulás módjába; el kell őt a tudomány rendszeres tárgyalásával igazítani a tudomány egész terén; és csak ezek után és alapján vezetheti be a részletes kutatások legbelsőbb műhelyébe. Bevezető, rendszeres és speciális előadások, az előbbiek kapcsolatban propaedeutikus, az utóbbiak szakgyakorlatokkal, kimerítik az egyetem tudományos tanításának feladatait. Ezeket kívánja a tanárképzés is az egyetemtől. Legfőleg még az a postulátuma lehet, hogy az egyetemi tanítás legyen tekintettel a középiskolai tanítás anyagára, továbbá, hogy az újonnan az egyetemre lépő minden évben a szükséges sorrendben kezdhesse meg tanulmányait.”

Ugyanakkor a szakemberek többsége – köztük Eötvös, Fináczy és Heinrich – a „házagok betöltésére” egy internátussal rendelkező intézet létesítését is szükségesnek tekintette.

E reformtörekvések eredménye volt az Eötvös Kollégium létrehozása 1895-ben és a középiskolai tanárképző intézet újjászervezése 1899-ben. A tanárképző internátus létesítésének szükségességét Trefort az 1880-as években is ismételten

hangsúlyozta, a megvalósítására azonban csak minisztersége idején került sor. Szervezésénél elsődlegesen a tanárképzés feladatait tartották szem előtt. Eötvös előbb idézett javaslata szerint a kellően kibővített Eötvös Kollégium lett volna a tanárképző intézet. Ilyen értelmű kibővítésére azonban nem került sor, jóllehet fennállása során kiemelkedő érdemeket szerzett a magas szaktudományi felkészültségű középiskolai tanárok képzésében és a tudományos utánpótlás nevelésében, a tanárképzés problémáját – már csak méreténél fogva sem – egymaga nem oldhatta meg.

A középiskolai tanárképző intézet – amelynek Eötvös 1896-tól igazgatója, majd 1899-től elnöke volt – új szervezeti szabályzata szerint „arról gondoskodik, hogy a középiskolai tanári pályára készülő hallgatók a hivatásuk szempontjából megkívánt szakszerű képzettséget és gyakorlati készséget tervszerű tanulmányi rendben megszerezhessék”. Ez azonban gyakorlatilag nem volt megvalósítható, mert néhány, erre felkért (és e munkáért külön díjazott) professzor tanárképző intézeti előadása, valamint az alkalmazott repetitorok által tartott gyakorlatok a tervszerű bölcsészkarai képzés hiányait némileg ugyan csökkentették, de nem pótolhatták. A tanárképző intézeti tagság továbbra sem volt kötelező a tanári képesítést megszerezni kívánók számára. (Budapesten a századforduló utáni években a tanárjelöltek alig 15–20%-a, Kolozsvárott mintegy 35%-a volt a tanárképző intézet tagja.) Így az 1900-as évek közepén – amikor az átszervezés korlátozott eredményessége, az alapvető problémák megoldatlansága nyilvánvalóvá vált – ismét erősödtek a középiskolaitanár-képzés rendszerét bíráló hangok.

A minisztérium 1906 őszén egy, a tanárképző intézet működését bíráló emlékiratot jelenéstételre megküldött Eötvös Lorándnak. Eötvös 1906. novemberi jelentéséből kitűnt, hogy a bölcsészkarai oktatás tényleges körülményeit és feltételeit figyelembe véve a tanárképző intézet működését átmenetileg szükségesnek tartotta; az ideális megoldásnak azonban azt tekintette, hogy a középiskolaitanár-képzés feladatait a bölcsészkar, valamint a kollégiumok lássák el: „Meggyőződésem szerint a tanárképzés első és legfontosabb feladata a jelöltek [...] szaktárgyaiban lehetőleg tökéletes tudományos kiképzése, s csak másodsorban [...] e képzés folyamában a tanítás módjára való begyakorlása [...] Az egyetem, és pedig annak a bölcsészeti kara van hivatva arra, hogy a tanárjelölteknek ezt a nekik szükséges tudományt megadja [...] El tudom képzelni azt az eszményi állapotot s bár [...] valószínűleg meg előbb, mikor a tanárképzésről való különös gondoskodás az egyetem mellett feleslegessé válik...”

Az Országgyűlés költségvetési vitája során a középiskolaitanár-képzést élesen bíráló felszólalásokra válaszolva Apponyi Albert miniszter egyetértett azzal, hogy „a középiskolai tanárképzés ügye jelenlegi állapotában meg nem maradhat”. Változás azonban sem Apponyi, sem utódai minisztersége idején e korszakban nem történt.

A középiskolaitanár-képzés fő problémáinak megoldatlanságát vizsgálva több körülményt is figyelembe kell venni. Így megemlítendő a kialakult rendszer inerciaja, a bölcsészkarai professzorok nagyobb részének a változásokat ellenző konzervativizmusa. A német típusú egyetem hagyományos koncepciójához való makacs ragaszkodás, a tudósképzés elsődlegességének hirdetése mellett (amit Riedl Frigyes

1910-ben „jóhiszemű önsuggestio”-nak nevezett) az érdekviszonyok sem hagyhatók figyelmen kívül. Ugyancsak Riedl mutatott rá arra, hogy: „Valamely régi rendszer ellen nagyon nehéz a küzdelem, ha e rendszert a kényelem támogatja”. Riedl ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy a rendszeresebb, hatékonyabb képzés – a szemináriumok, a vizsgák – mind a professzorokra, mind a hallgatókra nagyobb terheket rónak. Ez viszont szorosan összefüggött olyan lényeges, objektív körülményekkel, mint a tanszékek, professzorok akkori száma, a természettudományi szakokon az asszisztencia csekély aránya, a humán szakokon pedig csaknem teljes hiánya. Az angol, a francia vagy az olasz nyelv és irodalom egyetlen tanára magától értetődően képtelen volt mind a négy évfolyam összes nyelvészeti és irodalomtörténeti előadását szisztematikusan megtartani, mint ahogy a földrajz egyetlen tanára sem tudta az egész természeti és gazdasági földrajzi oktatást tervszerűen ellátni. Az asszisztencia elégtelensége, sőt hiánya pedig nyilvánvalóan akadályozta a szemináriumi és gyakorlati oktatás kiszélesítését. Komoly problémát jelentett a szükséges tankönyvek hiánya is. És végül arról sem feledkezhetünk meg, hogy a bölcsészkar hallgatóinak viszonylag nagy része szegény sorú volt, többé-kevésbé rendszeres kereső elfoglaltságra kényszerült, ami természetesen korlátozta intenzívebb tanulmányi munkájának lehetőségeit.

A Tanácsköztársaság idején – a polgári demokratikus forradalom időszakában kidolgozott reformtervek alapján, a tudósképzés és a szakképzés szervezeti elválasztására vonatkozó elgondolásokkal összefüggésben – a budapesti bölcsészkar mellett Középiskolai Tanítóképző Főiskolát létesítettek (a Tanácsköztársaság idején, mint ismeretes, valamennyi pedagógus elnevezése „tanító” volt). E főiskola vezetősége elkészítette a szervezeti szabályzatra vonatkozó javaslatot, tanárai a bölcsészkar illetékes professzoraival együtt pedig kidolgozták az egyes szakok tantervét.

A tervek szerint e főiskola a tanárképzés munkáját a bölcsészkarral közösen végezte volna, „mégpedig oly módon, hogy a szaktudományokban való képzést elvben a bölcséleti kari előadások és gyakorlatok nyújtják, a főiskola pedig egyrészt ennek a képzésnek a középiskolai oktatás szempontjából való kellő kiegészítéséről, repetíciókról, gyakorlatokról gondoskodik, másrészt a középiskolai anyag ismeretét, továbbá methodikai és didaktikai átdolgozását biztosítja és a jelöltet a gyakorlati tanításba bevezeti”. A főiskolára való beiratkozás és tanulmányi követelményeinek teljesítése a képesítővizsga letételének feltétele. A jelöltek iskolai gyakorlatában is fontos változtatásokat terveztek. Mint Balassa József, e főiskola igazgatója írta már a Tanácsköztársaság után, 1919. augusztus 11-i jelentésében: „A főiskola terve szerint az iskolai tanítási gyakorlat megszervezését sem szabad teljesen elválasztani az egyetemi tanulmányoktól. A mai rendszernek nagy hibája, hogy a jelölt az első négy évben, míg az egyetemen tanul, nem lát iskolát s csak az ötödik évben jut el az iskolába (ha ugyan eljut). A Főiskola szervezete értelmében Budapesten öt vagy hat gyakorló középiskola állott volna rendelkezésre s a jelöltek mára harmadik évtől kezdve látogatták volna időnként az iskolákat, részt vettek volna próbatanításban.”

A Tanácsköztársaság tanárképzési reformterveivel kapcsolatban meg kell említeni Imre Sándor államtitkár 1919. októberi nyilatkozatát, amelyben elismerte:

„abban, amit az előkészítő munkálatokból ismerek, felhasználhatót is látok, s haszálthatatlannak tartom [...] a középiskolai tanárképzés reformját, mert szervezete is, tartalma is változtatást kíván”.

A HORTHY-KORSZAK

A 20-as évek elején ismét felújultak a bírálatok a középiskolaitanár-képzéssel szemben, ezúttal elsősorban a gyakorlati szakemberek részéről. A tankerületi főigazgatók 1921. januári tanácskozásán sok panasz hangzott el az egyetemről kikerülő fiatal tanárok szaktudásának feltűnő fogyatékoságai miatt. Hasonló megállapítások hangzottak el a budapesti tankerületi szakfelügyelők 1921. márciusi értekezletén és számos igazgató részéről is. Feltehetőleg ezek hatására is Vass József miniszter 1921 májusában felhívta a budapesti tanárképző intézet tanácsát a középiskolaitanár-képzés reformjára vonatkozó javaslat elkészítésére. A tanács még abban az évben – Fináczy előterjesztése alapján – kidolgozta a tanárképzés reformjának irányelveit.

Fináczy javaslatait a Magyar Paedagogiai Társaság 1922. február 18-i közgyűlésén tartott elnöki megnyitójában is ismertette. Fontos teendőnek tartotta, hogy az egyetemi tanárok közös értekezleteken vizsgálják meg, vajon a hallgató egyetemi tanulmányai alatt „szaktudományának minden disciplínájával megismerkedhetik-e”, és az egyes kollégiumok „kellő sorrendben követik-e egymást”. Hangsúlyozta: „a tanszabadság nem lehet örve az egyetemi előadások rendszertelenségének és szakadozottságának, mely az úgynevezett tudósképzést ép úgy megrendítené alapjaiban, mint ahogyan kárára válnék a hallgatók hivatásszerű tanári előkészületének”. Szükségeseknek tekintette a középiskolaitanár-képzésről törvény alkotását és a tanári pályára készülők számára a tanárképző intézeti tagság kötelezővé tételét.

A minisztérium 1922 januárjában jóváhagyólag tudomásul vette a Fináczy-féle tervezetben foglaltakat, és már Klebelsberg minisztersége idején fő vonásaiban ennek megfelelően készítette elő – Fináczy közreműködésével, valamint Kornis Gyula, Pauler Ákos és Petz Gedeon professzorok bevonásával – a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről szóló törvényjavaslatot, amely 1924. november végén került parlamenti tárgyalásra.

Klebelsberg felszólalásában kíváncsnak tartotta az egyetemen a tudományművelés és a tanárképzés feladatainak összehangolását. Mint mondotta: „igenis meg akarom hagyni a magyar egyetemi tanárt a tudomány szolgálatában, de másfelől megkívánom tőle, hogy vegye ki a maga részét a magyar középiskolai tanárok kiképzéséből. Ezt az álláspontot bizonyos fokig kiélezve képviselte a nagyemlékű Kármán Mór, egyik legnagyobb pedagógusunk. Ezt az álláspontot leenyhítette addig a mértékig, ameddig az gyakorlatilag megvalósítható Fináczy Ernő legutóbb [...] közzétett cikkében. Ez a cikk fejezi ki tulajdonképpen az én meggyőződésemet is ebben a tekintetben”. Ismertette a bölcsészkarok munkájával kapcsolatos – Európa-szerte tapasztalható – problémákat, kifogásokat, elemezte ezek okait, és kiemelte a törvényjavaslat két fő elvét: a középiskolai tanárképző intézeti tagság és a gyakorlóév kötelezővé tételét.

A parlament által elfogadott 1924. évi XXVII. tc. egy lényegesnek tűnő pontban eltért az előterjesztett törvényjavaslattól. 1. §-a az egyik képviselő javaslatának megfelelően a következőképpen módosult: „A középiskolai elméleti tanárképzés

a tudományegyetemek bölcsészeti karának feladata, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt tartozik gondoskodni arról, hogy a bölcsészettudományi hallgató négy évi egyetemi tanfolyamának tartama alatt szaktudományának minden ágazatával kellő sorrendben megismerkedhessék. A bölcsészeti kar e munkájának kiegészítése céljából a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a tudományegyetemek mellett egy-egy középiskolai tanárképző intézetet szervez.” A törvény – az 1883. évi XXX. tc. 61. §-át módosítva – kötelezővé tette a tanárképző intézeti tagságot, és „valamely nyilvános középiskolában, elsősorban a tanárképző intézettel kapcsolatos gyakorló középiskolában” töltendő legalább egyéves tanítási gyakorlatot, kimondva azt is, hogy a tanárképző intézetek székhelyén „gyakorlóiskolák állítandók fel”.

E törvény és az ezt követően kiadott rendelkezések – a tanárképző intézetek szervezeti szabályzata, a módosított középiskolai tanárvizsgálati szabályzat, a gyakorlati képzésre vonatkozó szabályzat és utasítás – több tekintetben előrehaladást eredményeztek.

A kötelező tanárképző intézeti tagság és a tanárjelöltek tanulmányainak az intézet részéről történő adminisztratív ellenőrzése következtében lényegesen csökkent az „in absentia”-hallgatás. A tanárképző intézetek oktatási tevékenysége némileg kiszélesedett, a korábbi periódushoz képest nagyobb mértékben igyekeztek pótolni a bölcsészkarok oktatás hiányait. Így például a budapesti tanárképző intézet a magyar szakosok számára leíró nyelvtani előadásról, a modern nyelvszakosok számára stílusgyakorlatokról, valamennyi tanár szakos számára modern nyelvi oktatásról, valamint rendszeres szakmódszertani oktatásról gondoskodott, és szervezettebbé vált a kötelező egyéves iskolai gyakorlat is.

A középiskolaitanár-képzés alapvető problémája, a bölcsészkarok oktatás rendszertelensége azonban – lényegében a dualizmus korának tárgyalása során vázolt okok folytán – továbbra is megmaradt.

A törvény idézett 1. §-ának vonatkozó rendelkezése ténylegesen nem valósult meg, és ennek következtében többnyire formálisnak bizonyult a tanárképző intézet szervezeti szabályzata 10. §-ának a szaktárgyi képzésre vonatkozó előírása, mely szerint:

„A tanárképző intézet igazgató-tanácsa a tanulmányok tervszerű menete érdekében az egyetem bölcsészeti karával egyetértőleg arról gondoskodik:

- a) hogy évenként az illető szaktudomány természetéhez képest oly bevezető előadások tartassanak, melyek az egyetemre lépő s a tanári pályára készülő hallgatókat kellően tájékoztassák választott szaktanulmányuknak feladatairól;
- b) hogy az egyetemi, illetőleg tanárképző-intézeti előadások sorában a középiskolaitanár-képzés szempontjából fontos szaktudományok minden fontosabb ága oly terjedelemben és irányban tárgyalassék, hogy a tanárjelöltek tudomány-szakuk alapelveit, módszereit és főbb tanait az egyetemi tanfolyam alatt rendszeres összefüggésben megismerhessék és elsajátíthassák...”

A bölcsészkarok tanulmányi rendjének megállapítására ugyanis e korszakban sem került sor. A tanárképző intézeteknek nem volt, nem lehetett beleszólásuk abba, hogy az egyetemen milyen előadásokat tartsanak. Egyedüli változást a budapesti bölcsészkaron 1933-ban kötelezővé tett heti egyórás prozeminárium, illetve heti

egy-két órás szeminárium jelentett. Jelentős részben a képzés hiányosságait is tükrözték a tanári alap- és szakvizsgálatok eredményei. (1937/38-ban például országosan az alapvizsgán a jelölteknek csak 52,8%-a, a szakvizsgán 62,8%-a felelt meg, ezen belül Budapesten mindössze 45,89%, illetve 55,4%-a; az eredmények az 1931/32-es tanévhez viszonyítva lényegesen romlottak.)

A tanárképzés fő problémáinak megoldatlansága rövidesen kitűnt, és az 1920-as évek végétől kezdve a tanárképzéssel kapcsolatos bírálatok ismét erősödtek. Az egyetemi oktatás visszasságait 1928. május 4-i országgyűlési felszólalásában Klebelsberg is feltűnően élesen tette szóvá. Pontos képet adtak a középiskolaitanár-képzés helyzetéről, problémáiról a szegedi tankerületben működő, az 1924. évi törvény meghozatala óta eltelt évtizedben végzett fiatal tanárok. Véleményüket, javaslataikat a tankerület középiskolai igazgatóinak értekezlete 1936 márciusában vitatta meg. Állást foglaltak a törvény végrehajtása mellett, szükségesnek ítélték a négyéves egyetemi tanulmányok tanmenetének kidolgozását, valamint változtatásokat javasoltak a filozófiai, a pedagógiai, a módszertani és a gyakorlati képzésben. A bölcsészkar oktatás és a tanárképzés problémái nagy súllyal szerepeltek az 1936 decemberében rendezett Országos Felsőoktatási Kongresszuson is.

Ennek előzményeivel kapcsolatban megemlítendő, hogy Hóman 1934. november 27-én a budapesti bölcsészkar több professzorának bevonásával tartott értekezletén kifejtette a bölcsészkar oktatás reformjára vonatkozó terveit. Ezek lényege a tanulmányi időnek s növelése egy bevezető évvel, a bölcsészkar doktorátus szigorítása, valamint a tanárképzés és a tudományos képzés viszonyának rendezése. Az értekezlet résztvevői a javaslatokkal egyetértettek, s ezt követően a budapesti bölcsészkar reformtervezetet dolgozott ki.

Németh Gyula *A bölcsészkar oktatás és a középiskolaitanár-képzés reformja* címmel tartott előadásában előbb a bölcsészkar oktatás megreformálásának szükségességét indokolta. Ennek során kitért a teljes tanszabadság és – a tanári pályára készülő hallgatók eredményesebb képzése érdekében – a kötöttebb jellegű formák felé való közeledés közötti ellentmondásra. „A világ egyetemei – mondotta – ez elvi kérdés gyakorlati elintézésében nagyjában két részre oszlanak. Az egyik részen állnak – vagy állottak – a németek és mi alig korlátolt tanulási szabadsággal, a másik részen körülbelül az összeg többi nemzetek, melyeknél vagy a szigorú vizsgák egész sorával [...] ellenőrzik a hallgatót, vagy szigorúan előírják a tantervet.” Ezt követően a bölcsészkar reformtervezetet ismertette, amelynek egyetlen lényeges pontja az előkészítő év és annak végén az elővizsga rendszeresítése volt. Többi javaslata közül megemlítendő a tanári diplomát nem szerző doktoranduszok számára előszigorlat előírása, valamint a bölcsészkar és a tanárképző intézet szorosabb kapcsolatának biztosítása (lényegében a tanárképző intézet különálló intézményként való fenntartása mellett a bölcsészkar befolyásának növelése).

A kongresszuson egyes felszólalók a reformtervezetben foglaltakon túlmenő javaslatokat is tettek. Így Szabó Dezső ismertette a bölcsészkar oktatás szerveztségének erősítésére, a követelmények növelésére irányuló debreceni elképzeléseket, Melich János pedig a bölcsészkar tanulmányi rend megállapításának szükségességét hangsúlyozta (nem csak a tervezett előkészítő évre kiterjedően).

A kongresszust követően 1938-ben Huszti József – fő vonásaiban a budapesti bölcsészkar tervezetének megfelelően – elkészítette a bölcsészeti kar és a tanárképzés reformjára vonatkozó előadói jelentést. A Horthy-korszak hátralevő éveiben azonban a kormányzat részéről intézkedésre nem került sor.

A KÉT BUDAPESTI POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZŐ INTÉZET ÖSSZEVONÁSA ÉS A SZEGEDRE HELYEZÉS ELŐZMÉNYEI

(A közölt tanulmány a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományok Doktori Program keretében készült, eredeti címe: *Történelmi reform a tanárképzésben. Az Állami Polgári iskolai Tanárképző Főiskola Szegedre kerülése, szervezeti kereteinek és képzési rendjének kialakítása és a szegedi egyetemmel való kooperáció egyes kérdései (1928–1937)*. A tanulmány teljes szövege *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter. Klebelsberg Kuno kora és munkássága* című kötetben olvasható [Miklós Péter szerk., Szeged, Belvedere Kiadó, 2008, 141–164.]

A két főiskola egyesítését és Szegedre helyezését Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter hosszú előkészítő munka után rendelte el. A *Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1927 júliusában közölte a hírt, hogy „Új intézménnyel bővül a szegedi bölcsészeti fakultás”. Szintén innen értesülhetünk arról, hogy a miniszteri tanácsos, Dulovics Árpád a szegedi polgármesterrel, Somogyi Szilveszterrel tárgyalt a polgári iskolai tanárképzők szegedi elhelyezéséről.

Klebelsberg reformja a polgári iskolai tanárképzés területén szorosan illeszkedett kultúrpolitikai célkitűzéseseihez. E koncepcióban a miniszter fontos szerepet szánt a polgári iskoláknak is.

Az országgyűlés 1927-ben megalkotta a polgári iskolákkal foglalkozó XII. tc.-et, amely pontosan megjelöli az iskolatípus helyét a hazai oktatási rendszerben, ugyanakkor pedig célkitűzését sokkal gyakorlatiasabbá teszi: „A polgári iskola valósággal az az eszköz, amely a népes falvat a maga csendes munkájával felemelkedni segíti a kisvárosok színvonalára, s a magyar nép négy polgári osztályt végezve ugyanazon műveltséghez jusson, amelyhez Ausztriában és Németországban mindenki eljut.”

Klebelsbergeret tehát – az ismert külpolitikai okok miatt kialakult geopolitikai helyzetre való megoldáskeresésen túl – az a szempont is vezérelte a decentralizáció végigvitelével (egyfajta oktatási végvárok létrehozásával), hogy a polgári iskolák tanári kara jelentékenyen gyarapítani fogja az adott településen működő, a főjegyzőből, az orvosból, a gyógyszerészből, a lelkészből és egy-egy ügyvédből álló kis létszámú értelmiséget.

Miért éppen Szegedre került a két – immáron egyesített – főiskola?

A polgári iskolai tanárképzés reformjáról a múlt század húszas éveiben kialakult vitában az egyetemek – számos okot felsorolva – elzárkóztak attól, hogy a polgári iskolai tanárképzés tanárképzési részét vállalják. A humboldti hagyomány szerint az egyetemek a tudomány várai, szabad oktatási renddel, nagyívű előadásokkal, mely szerepbe nem illett bele a pedagógiai praktikum feszes tanrendű oktatása, szeminarizálása. Ugyanakkor pedig az oktatói és infrastrukturális kihasználtságuk teljesnek volt tekinthető, tehát úgy vélték, nem tudnak elbírní egy nagy tömegű

és az oktatási kultúrájukban minta nélküli (tehát idegen) rendszer beemelésével. (A budapesti egyetem például azzal védekezett – mutatta be BERECKZI (1996) –, hogy funkcióképességét 100%-ban kihasználja, ezért a polgári iskolai tanárképzés számára nincs hely.)

Amennyiben Klebelsberg tartani kívánta magát a decentralizáció koncepciójához, akkor már csak egy intézmény maradt: a Kolozsvárról Szegedre „ideiglenesen” áthelyezett Ferenc József Tudományegyetem.

A húszas évekbeli szegedi egyetemnek csekély hallgatói létszáma volt, ugyanakkor pedig négy fakultással rendelkezett. A képzési céloknak és az oktatáspolitikai környezetnek egyaránt a legjobban Szeged felelt meg.

Kezdetben a szegedi egyetem tanári kara is kifogásokat emelt az ellen, hogy vállalja az egyetem funkciója mellett a polgári iskolai tanárképzést is, nem sokkal később (véltetően a hallgatói létszám csekély volta és Klebelsberg erőteljes politikai hatása miatt) azonban ez az álláspont megváltozott. Az intézmény történetének legjelentősebb kutatója, Berecki Sándor vélekedése szerint nincs írásos dokumentum e változás nyomon követésére. A fentebb említett politikai ráhatást valószínűsítik, hogy a feltételezhető nagy „diplomáciai előkészítések”, személyes beszélgetések folyhattak egyrészt Klebelsberg és a város vezetősége – elsősorban a polgármester, Somogyi Szilveszter – között, másrészt Klebelsberg, illetve a város vezetősége és az egyetem vezetői között. Kétségtelen azonban az, hogy amikor Klebelsberg az áthelyezés kérdésében végleg Szeged mellett döntött, akkor a szegedi egyetem bölcsészeti fakultásának előterjesztésére Klebelsberg szakbizottságot küldött ki a polgári iskolai tanárképzés átszervezésére és a szegedi egyetemnél történő együttműködés kidolgozására. A szakbizottság elnöke Kornis Gyula államtitkár lett, aki a kérdés megoldására Huszti József egyetemi tanárt kérte fel.

A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS ÁTFOGÓ REFORMJA

Az a kép, amelyben a polgári iskolai tanárképzés reformjában mindig és kizárólag Klebelsberg szerepét emelik ki, a miniszter és nemzetgyűlési képviselő természetesen elvitathatatlan szerepe mellett némi árnyalásra szorul, hiszen a tanárképzés szervezeti és tartalmi munkájának kidolgozásában elvitathatatlan érdemei voltak Huszti Józsefnek is.

Huszti József (1887–1954) és oktatáspolitikai-oktatásszervező munkássága a magyar felsőoktatás történetének kellő árnyaltságban nem feldolgozott személyisége. Azt is mondhatjuk, hogy a polgári iskolai tanárképzés új rendszerének kidolgozása szakmailag Huszti József alkotása. „Huszti József kiválasztásánál bizonyára fontos szempont volt az, hogy intenzíven foglalkozott a tanárképzés, a felsőoktatás közoktatás-politikai kérdéseivel, bár tudományos tevékenysége elsősorban a klasszika-filológia területén volt. Közrejátszhatott az is, hogy gimnáziumi tevékenysége után 1915-től 1918-ig tanított a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán, majd az Eötvös Kollégium tanára lett. 1921-től pedig egyetemi magántanár, majd 1923-tól Szegeden egyetemi rendes tanár lett, 1922-ben pedig az MTA tagja. Bizonyára politikai szempontok is szerepet kaptak abban, hogy e fontos feladatra nem más személyt – például Imre Sándort – kérték fel.”

A Huszti által 1927-ben kidolgozott, a polgári iskolai tanárképzést leíró reformjavaslatot megvitatta a Vallás- és Köznevelési Minisztérium, a szegedi egyetem, az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület (OPIE). A két érintett tanárképző főiskolát ugyanakkor nem vonták be a vitába.

Husztí érvelése azonos volt a hazai egyetemek felfogásával, minthogy lehetetlennek tartotta, hogy a polgári iskolai tanárképzést teljes egészében vállalná a szegedi egyetem. A tanárképzésnek Husztí három elemét különbözteti meg: a tudományos kutatásba való bevezetést, a tanári hivatásra való előkészítést és a didaktikai kiképzést – e feladatok közül az egyetem csak az elsőt vállalta. Az egyetem tudniillik csak azt adhatja – Husztí vélekedése szerint –, ami a lényege (a tudomány fellegvára), mást tehát, mint tudományt (annak módszereivel) nem adhat, célkitűzései részben mások is, mint ami tisztán a tanárképzéshez szükséges. Mivel az egyetem képzési célkitűzése nem egyezett meg a polgári iskolai tanárképzésével, természetes volt, hogy a polgári iskolai tanárképzés feladatai közül az egyetem fentebbiek közül az elsőt vállalhatta (a tudományos kutatásba való bevezetést), míg az utóbbi két feladat megoldása érdekében a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolának és a gyakorlóiskolának továbbra is fenn kellett maradnia. „Husztí javaslatának ez kétségtelen pozitív része, hogy a főiskolát nem akarja felszámolni, elismerve annak köznevelési-politikai érdemeit és értékeit. Igaz, Klebelsbergnek is csak a tanárképzés reformjának kezdetén volt olyan szándéka, hogy a két főiskolát megszünteti és beolvasztja az egyetembe. A polgári iskolai tanárképzésről kialakult viták és az egyetemek tiltakozása után – melyben kifejtették, hogy a polgári iskolai tanárképzést az egyetem nem vállalhatja – Klebelsberg elállt ettől a szándékától. Husztí tervezete ezt a fejlesztési megoldást erősítette meg.”

Husztí javaslatának többi része kooperatív jellegű modellt ír le: a polgári iskolai tanárjelölt egyetemi tanulmányainak célját úgy határozza meg, hogy a főiskolán kapott általános áttekintésen felül elmélyült tudásra tegyen szert, és szaktárgyában tudományos munkásságra is képes legyen. Az egyetemi képzés célja tehát az, hogy a polgári iskolai tanárképző hallgatóit a tudományos életbe bevezesse, a tudományos módszerekkel megismertesse. Ennek következtében az átszervezés a tanárképző főiskolának az egyetemmel való kooperációjáról rendelkezik, tehát a hallgatók egyik szaktárgyukból heti öt-hat órában az egyetemen is hallgatnak előadásokat és azokból kollokválnak. Husztí javaslata azt is kimutatta, hogy az eddig szakcsoportokat, a kiegészítő szakköröket és a gyakorlati képzési rendet meg kell tartani változatlan formában, ugyanakkor pedig a képzési időt három évről négy évre kell felemelni, mert az egyetemmel való kooperálást csak így lehet működőképesen megoldani. Azt is hangsúlyozta, hogy a főiskolai hallgatók az egyetemen csak rendkívüli hallgatók lehetnek. Husztí elgondolása szerint a főiskolai szervezeti rendet úgy alakítanák át, hogy azt egy tíztagú igazgatótanács vezethetné, melynek feladata a hallgatók főiskolai és egyetemi tanulmányainak szabályozása lenne, ugyanakkor pedig a főiskolának nem lenne állandó igazgatója.

Husztí tervezetét a kiküldött bizottság megvitatta, azt elfogadta, majd a miniszteri jóváhagyás is megszületett. A javaslattal azonban nem mindenki értett egyet, az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületben (OPIE) erőteljes vita alakult ki. Ott többen is kiemelték – említi Bereczki (1998) –, hogy a néhány órás egyetemi

tanulmányok nem azonosak a teljes jogú egyetemi képzéssel, hiszen az csak akkor lenne az, ha a hallgató heti húsz órát hallgatna az egyetemen szaktárgyaiból. Emiatt javasolták azt is, hogy az egyetemen rendes hallgatói státuszúak legyenek a főiskolai hallgatók. Ezen felvetéseket-ellenvetéseket nem vették figyelembe.

A SZEGEDI OKTATÁS ELINDULÁSA

1928 őszén tehát a Huszti-féle szervezeti rendben kezdődött meg a Szegedre helyezett főiskola oktatási tevékenysége.

A tanítás feltételei ekkor korántsem voltak ideálisnak nevezhetők, hiszen az intézmény áthelyezését és az annak szánt épület átalakítását rövid idő alatt kellett megoldani, s így megfelelően átgondolt tervről szó sem lehetett, sőt az intézmény az átköltözkéskor, az újrainduláshoz nyilvánvalóan szükséges kiegészítő forrásokat sem kapott. A régi tanári kar is megfogyatkozott: a Paedagogiumból kevesen jöttek át, sőt az Erzsébet Nőiskolából csak egy fő, Radnóti Dezsőné, így a tanári kar nagyrészt óraadókból állt össze.

A szegedi új székhelyen való – a kezdetekben minden bizonnyal nem kis áldozatokkal járó – tevékenységet vállalók között ki kell emeljük Mester Jánosnak, a pedagógia tanárának nevét. Mester János 1921-től vezette a jogelőd Erzsébet Nőiskola Filozófiai és Pedagógiai Tanszékét, mely katedrával együtt költözött Szegedre. Tudományos munkái során Bárczi Gusztáv, Imre Sándor, Nagy László és Ozorai Frigyes munkatársa volt. Lélektant, logikát, neveléstörténetet, etikát oktatott. Kutatásai során kezdetben a tanulói figyelem és annak kifáradása vizsgálatával foglalkozott, később pedig a fogyatékos, az elmaradott és a tehetséges gyermek jellemzőivel. Mester János rendes tagja volt az Országos Polgári Iskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak. Ugyanakkor pedig – Glattfelder Gyula püspök támogatása mellett – lelkipásztori tevékenységét sem hagyta abba: 1919-es temesvári működése után Budapestre költözve, a Regnum Marianumban mondott szentbeszédeket, úgynevezett exhortációkat tartott. 1930-ban meghívták a Ferenc József Tudományegyetem Filozófia Tanszékére, ahol Várkonyi Hildebranddal és Bognár Cecillel közösen teremttették meg a Szegedi Iskolát, melyben Don Bosco és Maria Montessori reformpedagógiai munkásságának oktatásával Mester János foglalkozott. Ekkor a főiskolai Pedagógiai-Filozófiai Tanszék vezetésének kérdését a tanári kar úgy kívánta megoldani, hogy annak kettéválását kezdeményezték, a vezetői megbízáásra javaslattal élve egy-egy kiváló tudós-tanár – Somogyi József és Tettamanti Béla – személyében. Mester János is egyetértett ezzel, sőt, mint a „nagy előd” javaslatként meg is fogalmazta, hogy Somogyi József legyen a filozófiai tanszék vezetője, a pedagógiáé pedig Tettamanti Béla, ám míg az intézményi vezetés elfogadta ezt, a miniszteri egyetértés nem született meg, tehát megmaradt az ikertanszék, az élére pedig Somogyi József nyert kinevezést. Tettamanti Béla pedig a továbbiakban óraadó tanárként dolgozott.

Az áthelyezés humánerőforrás-szervezési és -menedzsment kérdéseit vizsgálva meg kell jegyezzük azt is, hogy a minisztérium nem gondoskodott az áthelyezés irányító vezető kinevezéséről. A költözéshez hiányzott a szervezési-döntési (sőt tárgyalási) kompetenciákkal felruházott vezető személy, aki az intézmény érdekében

akár ütközéseket-súrlódásokat is vállalva levezényli a szegedi helyfoglalást. Mindez néhány évvel később jóvátehetetlen probléma forrása lett: a magyar irodalomtörténeti tanszék húszezer kötetes könyvtárát olyan zsúfoltságban tudták csak elhelyezni, hogy a használata lehetetlen volt, mert a kötetek egymás mögött három sorban álltak; az állattani, növénytani, ásványtani, vegytani tanszék gazdag gyűjteményének nagy részét pincehelyiségekben raktározták, ahol a darabok gyors pusztulásnak indultak; nem volt elegendő terem a hallgatók oktatására.

1943-ban Schilling Gábor, a Főiskola főigazgatója az első szegedi éveket értékelve írta: „A Főiskola, melyet Klebelsberg Kuno kultuszminiszter 1928-ban Szegedre áthelyezett és újjátervezett, de egy szűk épület bilincseibe vert, áthelyezésének első pillanatától fogva a hely szűkösségével küszködött. A polgári iskolai tanárképzés érdekei azt követelik, hogy ez az égetően sürgős kérdés mielőbb megoldassék.”

Az intézmény vezetése a következő évtizedekben illetékes helyeken folyamatosan szorgalmazta az épület kibővítését (emeletráépítéssel), de sokáig eredmény nélkül. Huszti az átköltözésben viselt szerepét Schilling ugyanekkor így értékelte: „Huszti József bölcs vezetésének köszönhető, hogy a főiskola sikeresen kiállotta az áthelyezéssel és átszervezéssel járó megrázkódtatásokat és viszontagságokat. A főiskola öreg, de egészséges, erőteljes fája új gyökereket mélyesztett új talajába. Huszti Józsefnek elévülhetetlen érdeme, hogy a tanárképző főiskola, amelyet éveken át a megszüntetés veszedelme fenyegetett, fennmaradt, és a fejlődés magasabb fokára emelkedett. Meg volt győződve arról, hogy a főiskola újjászervezésével, tanulmányi idejének négy évfolyamra való emelésével és az egyetemi kooperáció rendszeresítésével elérte az optimumot, elérte a maximumot. Szent kötelességének tartotta, hogy a főiskola új szervezetét fenntartva, minden támadás ellen megvédje és teljesen kiépítse.”

A szegedi első, 1928/29. tanév tehát a fenti szervezeti kereteknek megfelelően kezdődött. A miniszter az intézmény operatív vezetését ellátó igazgatótanács elnökévé Huszti Józsefet nevezte ki, a főiskola ügyvezető igazgatója pedig – Jugovics Lajos néhány napos igazgatása után – Galamb Sándor lett. A Főiskola 12 rendes és több óraadó, illetőleg megbízott előadó tanárral kezdte meg működését. A tanárok heti óraszámát 12 órában határozták meg. A főszakcsoportok szaktudományi óráinak megtartása a rendes tanárok feladata volt, a mellékszakok óráit pedig a meghívott előadók tartották.

Az áthelyezéssel csupán egy-két tanár vállalta az oktatást az új helyen is, ezért tehát a tanárképzés lényegében új összetételű tanári karral kezdődött meg Szegeden. Az oktatás ekkor tizenegy tanszék szervezeti keretei között zajlott. A tanszékek a következők voltak: 1. Filozófia-pedagógia (vezető: Mester János); 2. Magyar nyelvtudomány (Erdélyi Lajos); 3. Magyar irodalomtörténet (Galamb Sándor és Pitroff Pál); 4. Német nyelv és irodalom (Moór Elemér); 5. Történelem (Eperjessy Kálmán); 6. Földrajz (Littke Aurél); 7. Állattan (Abonyi Sándor); 8. Növénytan (Greguss Pál); 9. Vegytan-ásványtan (Jugovics Lajos); 10. Mennyiségtan (Szőkefalvi Nagy Gyula); 11. Természettan (Frank János).

Mint láthatjuk, a harmincas évek elején jó néhány vezető oktató eltávozott az intézményből, néhányan (elsősorban az idősebb nemzedék tagjai) elhunytak, többek pedig egyetemi tanári kinevezést kaptak.

Voltak azonban a klebelsbergi víziónak ellenzői is. Közülük a Szegedre került oktatói kar egy tagja, Greguss Pál, a növénytan tanára – e dolgot szerzője úgy vélelmezi, hogy az átatakítást-átstrukturizációt-összevonást-átelhelyezést körülölelő információhiányból adódóan – a szkeptikusok táborát erősítő fellépést határozott el. Greguss az OPIE 1932. január 10-én tartott ülésén *Főiskolánk hallgatótsága és a mostani egyetemi kooperáció* című előadásában éles szavakkal kritizálta a bevezetés oktatáspolitikai körülményeit és legfőképpen azt, hogy mindez a két tanári kar véleményének kikérése és bevonása nélkül zajlott. „Teljesen tájékozatlan a polgári iskolai tanárság a tekintetben, milyen miniszteri rendelettel helyezték le a két főiskolát Szegedre, miként egyesítették a kettőt egy főiskolává, van-e jóváhagyott szervezeti szabályzata stb. [...] Annyi tény, hogy a két főiskola egyesítéséről, elhelyezéséről, a felekezeti képzők megszüntetéséről szóló miniszteri rendelet még a mai napig sem jelent meg, pedig az egyesített főiskolán immár a negyedik éve működik. Az is tény, hogy a főiskolának még a mai napig sincs jóváhagyott Szervezeti Szabályzata. [...] Minthogy az utóbbi időben éppen az OPIE elnöksége részéről – és talán éppen a fenti okok miatt – ismételten leíratott az a terv, hogy a 60 éves Alma Matert mint ilyet szüntessék meg, és mint önálló fakultást kebelez-zék be az egyetembe, vagy más cél miatt áldozzák fel, minden polgári iskolai tanár-ban, tehát bennem is jogosan felmerülhet az a gondolat, vajon időszerű-e ez a kívánság, nyer-e valamit ezzel a polgári iskolai tanárság, de még inkább a leg-nemzetibb polgári iskola. [...] Minden más főiskola lehetne vidéken, csak a maga nemében egyedülálló polgári iskolai tanárképző főiskola nem [...] A mostani kooperáció a négyéves tapasztalat szerint nem vált be, és így feltétlenül revízióra szorul.” Greguss statisztikai alapokon nyugvó és értékes elemző kritikáját az OPIE elnöksége 1932. január 15-én kiadott állásfoglalásában elvetette.

A kialakult vitát Karafiáth Jenő kultuszminister a főiskola igazgatóságának címzett levelével zárta le, melyben kifejti, hogy a szegedi tanárképzés szervezeti kérdéseivel foglalkozni nem akar, mert véleménye szerint az intézet még túlsá-gosan fiatal ahhoz, hogy annak mélyebb átszervezésén gondolkozzanak.

Az egyetemmel együttműködésben képzett hallgatók első nemzedéke 1933. június 11-én vette át a diplomáját, összesen 63-an kaptak tanári oklevelet, mely közül 36% kitűnően, közel a fele jeles rendűen és 14%-uk jó rendűen végeztek. „A főiskola 60 éves, de egészséges, erőteljes fája új gyökeret mélyesztett új talajába és új, biztos alapokra helyezkedett” – mondta tanévzáró beszédében az akkori főigazgató Littke Aurél.

Az intézmény hallgatói létszám adatait a következő adatsor szemlélteti:

1928/29. tanév	285
1929/30. tanév	269
1930/31. tanév	169
1931/32. tanév	260
...	
1935/36. tanév	334
...	
1939/40. tanév	495
1940/41. tanév	519

A létszámváltozások mögött sokféle társadalmi, közoktatás-politikai és gazdasági ok húzódott meg, amelyeket Karády Viktor és Valter Csilla (1990) teljes összefüggésükben vizsgált, bemutatták az intézmény hallgatóinak származását, vallását, a nemek szerinti megoszlást és a társadalmi környezet, valamint az oktatáspolitikai rendszer összefüggéseit.

A hallgatók világáról meg kell említenünk, hogy a képzési idő háromról négy évre történő emelése és a képzési szerkezet helybenhagyása miatt úgy gondolhatnánk, hogy valamelyest csökkent a hallgatók óraterhelése, azonban ha figyelembe vesszük az egyetemen hallgatandó órák számát, akkor viszont megfigyelhetjük, hogy a hallgatók terhei növekedtek.

A képzést lezáró képesítés kiadásának körülményeit rendeletileg szabályozták. Az 1930/31. tanévben megjelent dokumentum kimondta, hogy a polgári iskolai tanári képesítést a jövőben csak a szegedi polgári iskolai tanárképző főiskolával kapcsolatos Tanárvizsgáló Bizottság adhat.

AZ ÁTALAKÍTÁS TOVÁBBI TÖRTÉNESEI:

AZ INTÉZMÉNY SZERVEZETI ÉS KÉPZÉSI RENDJÉNEK MEGALKOTÁSA

Az 1934/35. tanévben az első – ma, az ezredfordulós egyetemi integráció kedvelt szavával úgy mondanánk „inkubációs” – időszak után került sor a tanterv lényegi átalakítására és szoros összefüggésben ezzel a szervezeti szabályzat megalkotására. Ez a dokumentum rögzítette az új tanterv tartalmát és szakcsoportjait, noha meghagyta a négy korábban bemutatott szakcsoportot, ugyanakkor pedig egyes szaktudományok tekintetében (például a természettudományok esetében) tartalmi és elrendezésbeli változásokat hajtottak végre. Ez a négy szakcsoportos tantervi koncepció egészen 1947-ig, tehát tulajdonképpen a jogutód Állami Pedagógiai Főiskola létrehozásáig érvényben maradt, és diplomás pedagógusok százainak képzését határozta meg.

AZ 1934/35-ÖS TANTERV SZAKCSOPORTJAI:

- A) nyelv-irodalom és történettudományi szakcsoport német nyelvvel;
- A1) nyelv-irodalom és történettudományi szakcsoport német nyelv nélkül;
- B) földrajz-természettudományi szakcsoport;
- C) mennyiségtan-természettudományi szakcsoport.

A KIEGÉSZÍTŐ SZAKKÖRÖK:

- 1) ének;
- 2) testgyakorlás;
- 3) gyors- és gépírás;
- 4) női kézimunka (az 1935/36. tanévtől);
- 5) mezőgazdaságtan (csak férfi B szakosoknak az 1933/34. tanévtől);
- 6) háztartástan-gazdaságtan (csak nőknek az 1941/42. tanévtől).

Az 1934/35. tanévben elindult tantervnek az egyik legnagyobb újdonsága az volt, hogy kiegészítő szakkört minden hallgatónak kötelező volt választani és abból

képesítést is szerezni; ez alól csak az A szakcsoport (tehát a német nyelvvel kapcsolt magyar nyelv, irodalom és történelem) szakcsoportos hallgatók voltak kivételek.

Az 1934/35. ÉVI TANTERV MINDEN SZAKCSOPORTRA KÖTELEZŐEN ELŐÍRT TANTÁRGYAI:

- 1) Bevezetés a filozófiába, lélektan, logika és ismeretelmélet
- 2) Pedagógia
- 3) A filozófia története
- 4) A pedagógia története
- 5) Etika
- 6) Tanítási gyakorlat
- 7) Testgyakorlás
- 8) Karének
- 9) Szaktárgyi módszertanok
- 10) Közgazdaságtan és jogi ismeretek

Az intézménytörténet e fejezetének feldolgozása során nem győzzük hangsúlyozni a Huszti tudományszervező munkásságának eredményeként megjelent dokümentum kiemelt szerepét a szegedi tanárképzés kereteinek meghatározásában, alapjainak lerakásában. A szervezeti szabályzat, amelynek teljes címe *Az állami polgári iskolai tanárképzés szervezete*, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1935. január 25-én kelt, 12228-34/IV. sz. rendelete alapján jelent meg. A szervezeti szabályzat kimondja:

„1. §

Az állami polgári iskolai tanárképzés a Szegeden felállított polgári iskolai tanárképző főiskolán megy végbe, mely a szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi és mennyiség-tan-természettudományi karaival együttműködésben megállapított tanterv szerint képez polgári fiú- és leányiskolák számára tanárokat és tanárnőket. [...]

3. §

A tanárképző főiskola közvetlenül a M. Kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt áll.

4. §

A főiskola tudományos és gyakorlati feladatához képest két fő tagból áll: az elméleti és gyakorlati szaktudományi képzést adó tanárképzőből és a vele összefüggő, az iskolai gyakorlati képzést szolgáló gyakorló polgári iskolából. [...]

6. §

A tanárképző főiskolát tíz tagból álló igazgatótanács vezeti, mely a tanárjelölteket kétfelé ágazó tanulmányaikban, az egyetemen és a tanárképzőben irányítja. Az igazgatótanács feladata az egyetem két kara és a tanárképző között a zavartalan tanulmányi együttműködés szabályozása, s általában a tanárképzőt érintő fontosabb személyi, tanulmányi és anyagi ügyekben való javaslattétel, illetőleg döntés. Tagjai: lehetőleg minden tanulmányi szakcsoportnak egy-egy egyetemi és egy-egy tanárképző főiskolai tanára. Elnöke mindig egyetemi tanár, ügyvezető alelnöke, aki egyúttal a tanárképző igazgatója, a tanárképzőnek egyik rendes tanára.

7. §

Az elnökön és az alelnökön, továbbá a gyakorló iskolai igazgatón kívül az igazgatótanácsnak 5-5 évre kinevezett két tagja van: három egyetemi és három tanárképzői rendes tanár a polgári iskolai tanárképzésnek lehetőleg minden szakcsoportjából. [...]

11. §

A tanárképző tanári testületét rendes tanárok és megfelelő számú beosztott, illetőleg óraadó tanár alkotják. [...] A tanárképző rendes tanárainak legmagasabb köteles óraszám 12. [...]

13. §

A főiskolai tanári állásra tudományos irodalmi és gyakorlati úton igazolt rátermettség minősít. A tanári állások betöltésénél egyenlő rátermettség esetében elsősorban egyetemi és műegyetemi magántanárok, vagy más főiskolánál működő tanárok vétetnek figyelembe, másodsorban oly középiskolai és tanítóképző intézeti tanárok, akik szaktudományukat irodalmilag is művelik. [...]

19. §

Az egyes tanszékek mellé beosztott tanerők vagy díjtalan gyakorlók az illető szaktanár közvetlen felügyelete és rendelkezései alatt állanak. [...]

21. §

A tanárképző főiskola tanári testülete a tanév folyamán havonként ülést tart, melyen számba veszi a tanárképző főiskola tagjainak tanulmányi haladását és egész magatartását, továbbá esetleges javaslatokat tárgyal, melyeket a testület az igazgatótanács elé óhajt terjeszteni. [...]

26. §

A tanárképzés a főiskolán szakcsoport-rendszer szerint megy végbe, mely a szaktudományok kapcsolata és a polgári iskola szükséglete szerint igazodik. A szakcsoportok szakkörökből alakulnak.”

E fejezet egyik leghangsúlyosabb része *A tanárképző főiskola és az egyetem együttműködése* címet viselő szakasz.

„30. §

A főiskola hallgatói a tanárképző tanulmányi rendjében kiszabott előadásokon kívül választott szakcsoportjuk egyik szakköréből, illetőleg annak egyik szaktárgyából a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, illetőleg mennyiség- és természettudományi karán is kötelesek előadást hallgatni s e célból az egyetemre rendkívüli hallgatóul beiratkozni. Az egyetemen választható szaktárgyak a következők: magyar nyelv, magyar irodalom, történelem, német nyelv és irodalom, földrajz, állattan, növénytan, ásványtan, vegytan, mennyiség- és természettan. Az igazgatótanács külön engedélyével választható ezek egyike helyett a filozófia vagy pedagógia is. Az egyetemen hallgatandó előadások óraszámát a választott szaktárgy követelményeihez igazodik. Minden egyes hallgatóra nézve a tanárképzőnek a megfelelő szakcsoportot képviselő igazgatótanácsosai állapítják meg félévről félévre az egyetem mindenkor tanrendje alapján az egyetemen hallgatandó előadásokat.”

Mindezek után külön fejezet foglalkozik a gyakorlóiskolával:

„32. §

A gyakorlóiskola, mint a tanárképző főiskola egyik alkotórésze, mint a polgári iskola.

33. §

A gyakorló polgári iskolának négy fiú- és négy leányosztálya van. A gyakorló polgári iskola egyes osztályaiba legfeljebb 25-25 tanuló vehető fel. [...]

41. §

A főiskolai hallgatók gyakorlati kiképzésének általános elveit, menetét és munkarendjét külön szabályzat irányítja. [...] A hallgatók gyakorlati tanításainak előkészítésében, megtartásában és megbírálásában, a főiskola pedagógus tanárának vezetése alatt a gyakorló iskola illetékes tanárai, továbbá a tanárképző érdekelt szaktanárai együttesen vesznek részt.

42. §

A gyakorló iskola tanártestületének értekezleteire a tárgysor előzetes közlésével a főiskola igazgatója és pedagógus tanára meghívandó.”

A tanulmányi szabályzat külön részben foglalkozik a hallgatók jogviszonyával (például kimondja, hogy a főiskola magánúton nem végezhető), a tanárképzőbe való felvételével, valamint az egyetemre való beiratkozással, az előadások látogatásával, a kollokviumok rendjével, az értékeléssel, az osztályzással.

A dokumentum ezen, II. része a *Tanulmányi szabályzat* címet viseli. Ugyancsak külön részt (a III. számmal jelöltet) rendel a fegyelmi szabályzatnak, melyben lehatárolja a fegyelmi felelősség területét, és meghatározza a fegyelmi büntetések rendszerét is.

Az 1935. évi rendelet e részletei alapján is láthatjuk, hogy valóban jelentős szervezeti és tartalmi átalakítást hajtottak végre a polgári iskolai tanárképzésben. A szervezeti átalakítást minden korabeli értékelés Huszti József érdeméért könyvelte el. Nyugdíjba vonulásakor Kratofil Dezső, a gyakorló iskola igazgatója búcsúztatta így:

„Méltóságod 15 éven át a legnehezebb időkben vezette a Budapestről Szegedre áttelepített főiskolát. Valóban a Mindenható kegyének és bölcs rendelkezésének kell tekintenünk azt, hogy az iskola kormányzata ezekben az években éppen Méltóságod kezeiben volt. Erre az időre esik az 56 éven át Budapesten székelő főiskolának Szegedre való áttelepítése s az így áttelepített főiskola új szervezetének kiépítése. Méltóságod érdeme az, hogy előrelátó bölcsességével ezt az új szervezetet úgy alkotta meg, hogy abban a budapesti régi főiskolák nemes hagyományait és az 56 éves múlt értékes tradícióit a polgári iskolai tanárképzés érdekeinek megfelelően mind átmentette. Ma már tisztán látjuk, hogy az új szervezetet meghatározó alapelveket az eltelt 15 év tapasztalatai teljes mértékben igazolták. De Méltóságod 15 évi működéséhez kapcsolódik a főiskola új tanulmányi rendjének, a tanárvizsgálati szabályzatnak, a gyakorló polgári iskola új szervezetének kidolgozása, a polgári iskolai tanárképzés lényeges szerveinek: a kiegészítő szakköröknek a magyar polgári iskolák tanulmányi és nevelési céljához igazodó kiépítése, a főiskola épületének az adott viszonyokhoz lehetséges kibővítése.”

Huszti József tevékenységét annak nyugdíjba vonulásakor tartott értékelő beszédében (1943-ban) Schilling Gábor, a főiskola igazgatója hasonlóképpen látta:

„Az új Főiskola az újjászervezés és a vele kapcsolatos változások összhatása következtében a polgári iskolai tanárnak egy új típusát teremtette meg, amely a múlt nemes hagyományainak megtartása mellett gazdagabb szellemi tartalommal, magasabb színvonallal, nagyobb nevelő értékkel és modern alapos didaktikai készséggel lép az élet küzdőterére.”

Ugyanerre a következtetésre jut a polgári iskolai tanárképzés átszervezésének vizsgálata során Karády Viktor és Valter Csilla (1990). Kifejtik, hogy a reform többdimenziójú célt szolgált a korabeli politikai és oktatáspolitikai színpad eseményei között:

- Szimbolikus gesztus volt Szeged választópolgárainak.
- Biztosította a szegedi egyetem bölcsész- és természettudományi karának diákokkal való ellátását.

- A két jogelőd összevonása és a jogutód közös igazgatása az egyetemmel a gazdaságosság, a takarékoság szempontját jelentette.

Karádyék további fontos oktatáspolitikai összefüggésekre is rámutatnak:

- Megerősítette az állami hegemoniát a magyar felsőoktatás egyetlen világi területén, ahol ugyanakkor számottevő egyházi konkurencia létezett.
- Az egyetemmel való szoros együttműködés miatt a főiskola kiszakadt addigi intézményei, a tanítóképzők környezetéből, majd egy magasabb státuszt nyert el. „A szegedi főiskola sajátossága maradt, hogy nem követelt érettségit, de hallgatói mégis egyetemi szintű oktatásban részesültek. Így tölthetett be egyedülálló módon egyfajta híd-szerepet az elemi és az egyetemi szintű oktatás között.”
- A főiskola vidékre helyezése a rendszer végéig egyedülállónak bizonyuló decentralizációs kezdeményezés volt.
- A két eddig külön működő (a női és férfi hallgatókat külön-külön oktató) főiskola koedukációs intézménnyé alakítása jelentős modernizációs esemény volt.

AZ ÚJ SZERVEZETI KERETEK ÉS A KÉPZÉSI REND ÉRTÉKELÉSE

A miniszter koncepcióhű intézkedéseit feltétlenül pozitívan értékelhetjük, ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy az új szervezeti forma negatív vonásokat is tartalmazott, melyekre az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület tagjai az új szervezeti szabályzat első vitája alkalmával is felhívták a figyelmet. Röviden bemutatom Huszti reformjának negatív és pozitív foglalatát.

Nagy eredményként értékelhetjük azt is, hogy a főiskolai hallgatók előadásokat hallgathattak az egyetemen, és ott kollokválniuk is kellett, hiszen ez a szaktudományi képzés színvonalát nagymértékben emelte.

A kialakult rendszer szerint a főiskola adta meg a tudományos rálátást, a kompendiumot, az egyetem pedig a tudományos vizsgálódás részleteibe vezette be a hallgatókat. Mindennek következtében, noha a hallgatók tanulmányi terhelése nőtt, emelkedett a polgári iskolai tanárok szakmai tekintélye is, s ez óriási eredmény volt.

Az intézmény korábban bemutatott, a tanítóképzők sorából kiemelő „fél-egyetemi” voltát pozitív és negatív felhangok is kísérték. Az egyetemen a rendkívüli hallgatóknak (ilyenek voltak a főiskolai áthallgatók) sárga indexük volt, sőt a szervezeti szabályzatban meghatározott alacsony óraszám miatt tanulmányaikat nem ismerték el egyetemi végzettségnek, ami azzal járt, hogy doktorálási joguk nem volt. A főiskolásoknak az egyetemen lévő rendkívüli hallgatói státuszukból adódóan (és amiatt) tulajdonképpen továbbra is fennmaradt az a társadalmi mobilitásbeli zárt-ság/különbség, amely a gimnáziumot végzett (érettségizett) hallgatók és a tanítóképzőt végzett (képesítővizsgát tett) hallgatók – a rendkívüli hallgatók – között eddig is megvolt.

Az átszervezés kiemelte a főiskolát addigi intézményes környezetéből, aminek a következménye lett az is, hogy véget ért a Gyertyánffy István által nagy gonddal megvalósított iskolakomplexum, a Paedagogium működése. Pedagógiai szempontból vitathatatlan, hogy Gyertyánffy István azon elképzelése, mely szerint az a tanuló, aki egy egységes szellemű, irányítású intézetben nő fel (s járja végig

az elemi iskolát, polgári iskolát, tanítóképzőt, polgári iskolai tanárképzőt s esetleg a tanítóképző-intézeti tanárképzőt), az már a kisgyermek korától átitatódik egy erőteljesen megalapozott pedagógiai szellemmel, hivatástudattal.

Voltak, akik úgy vélték, hogy az átszervezéssel az intézmény önállósága is megszűnt, hiszen az igazgatótanács felállítása és az egyetemmel történő előírt együttműködés a főiskola számára függő helyzetet teremtett (annak ellenére, hogy a személyi és munkakapcsolatok napi szinten is barátságosak és kooperatív hangulatúak voltak), hiszen a főiskola tanári karának – a szervezeti szabályzat értelmében – a fontos szervezeti és tartalmi kérdésekben ki kellett kérni az igazgatótanács, illetve az egyetem véleményét, döntését.

Gyertyánffy iskolamodellje a hazai hagyományosan német/porosz felsőoktatási szisztémába a francia modellt emelte be. Az 1935-ös reform szervezeti szabályzattal Huszti – mivel koncepciójának az egyetemi kooperáció megvalósíthatósága volt a fő vonala – a magyar egyetemek struktúráját vonatkoztatta ide, és a polgári iskolai tanárképzést a középiskola tanárképzők analógiájára alakította ki, ám ezzel megszűntek azok a pedagógiai értékek, amelyekkel a korábbi, Gyertyánffy által megalakított szervezet rendelkezett.

A mindent érintő átszervezés lezárulásával a harmincas évek derekától tulajdonképpen nyugodt mederben folyt az oktatás. Bereczki Sándor mutat rá, hogy az elvarratlan szálak, megoldatlan vagy csak félig megoldott kérdések, a személyes érdekek és sértettségek miatt azonban újra és újra viták alakultak ki. Az új képzési rendszer ellenzői leginkább az összehoronzásnak azt a részét támadták, mely szerint a főiskola diákjai az egyetemnek csak rendkívüli hallgatói lehetnek, mely mivel egyetemi polgárjoggal nem jár, megalázó a számukra. Huszti ugyanakkor azzal érvelt, hogy a rendkívüli hallgatói jelleg nem jelenthet degradálást, mert az ilyen hallgató ugyanúgy elmélyedhet az egyetemi tanulmányokban, mint a többiek. „A részletekben mindig lehet, sőt állandóan kell módosítani az életből nyújtott tanulságok alapján – zárta le a vitát Huszti. – Arról azonban, hogy a jövőben a tudományos kiképzésből a polgári iskolai tanárjelöltek kikapcsoltságának, többé józanul alig lehet szó.”

Huszti az új szervezet egyik előnyét éppen abban látta, hogy nem vágta el az útját az elemi iskolai tanítók felemelkedésének, ugyanakkor Huszti álláspontja a doktori vitában jól mutatja az egyetem felfogását: „Csak olyan megoldás felel meg az egyetem szellemének, amelyet nem a főiskola, még kevésbé a felügyeleti hatóság, hanem az egyetemen maguk az egyetemi professzorok kezdeményeznek.”

1937-ben, az Országos Felsőoktatási Kongresszuson elmondott beszédében Huszti József kiemelte azt, hogy a tanárképzés új rendje Szegeden kedvező eredményeket hozott, mivel fokozta a szakmai felkészültséget anélkül, hogy a hivatástudatot és a gyakorlati készséget csökkentette volna.

A társadalmi környezetről szólva meg kell említenünk, hogy az oktatáspolitikai színpad aktorai közül a polgári iskolai tanárok kezdetben helyeselték a kooperációs rendszert, azaz a főiskolának az egyetemhez való közelítését, mivel úgy vélték, hogy végzettségüket ezentúl az egyetemi végzettséggel egyenrangúnak ismerik majd el, és ezáltal anyagi helyzetük és a társadalmi presztízsrangsorban elfoglalt helyük is javulni fog. Ám ez nem következett be. A harmincas évek második

harmadára a tanárok közül egyre többen követelték az egységes tanárképzés megvalósítását, azt tehát, hogy a polgári iskolai tanárképzés kizárólag az egyetemen történjék. Klebelsberg Kuno halála (1932) után felerősödtek azon vélemények is, melyek szerint az intézményt akár vissza kellene költöztetni Budapestre. Ezen törekvéseket azonban a minisztérium, a város, az egyetem, sőt maga a főiskola igazgatója is visszautasította.

A harmincas évek végére az új szervezeti és tanulmányi rend fokozatosan megszilárdult, melynek alapvető dokumentuma volt az 1935-ben megjelent szervezeti szabályzat. Jelentőségét jól mutatja, hogy meghatározta a kooperáló tanárképzés helyzetének stabilizálódását, és az egyetemmel összekapcsolt tanárképzés tartalma, módszerei, szervezeti keretei mind egységesebb rendszerre ötvöződtek. A viták lassan elcsendesedtek, és az átszervezés befejeződése után a polgári iskolai tanárképzés szakmailag magasabb színvonalon, nyugodt rendszerbeli feltételek között folyhatott tovább.

ÖSSZEGZÉS

A szegedi felsőoktatás történetének neveléstudományi tudományos iskolái, képzőhelyei közül a jelenlegi Juhász Gyula Pedagógusképző Kar jogelődjét, az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát Szegedre kerülésének történései, az oktatási munka körülményei és az ország akkori oktatáspolitikai helyzete szempontjából is jelentős oktatástörténeti manifesztációként tarthatjuk számon.

A főiskola szegedi működésének munkaszervezeti és szakmai tartalmi kérdéseit jelentősen meghatározó dokumentumok elemzésén keresztül közelebb kerülhetünk a korszak mélyebb megértéséhez. Ugyanakkor pedig a húszas-harmincas évek hazai intézménytörténetének ezen szegmentuma nem minden tanulság nélkül való napjaink embere számára sem.

A szegedi pedagógusképzés fellegvárának fejlődéstörténete nem csak a politikai színpad szereplőinek, hanem az intézeti igazgatóknak, az igazgatótanácsnak és vitatkozó oktatóknak az érdeme és közös munkájuk gyümölcse volt. El kell azonban mondani azt is, hogy a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola szegedi megtelepedése és további léte (továbbélése) szempontjából az oktatáspolitikai vezető irányítói (elsősorban Klebelsberg Kuno és később Karafiáth Jenő) elévülhetetlen érdemekkel bírnak.

IRODALOM

- BERECZKI Sándor (1996): A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola múltjának rövid áttekintése. *Belvedere Meridionale* 5–6. 17–35.
- BERECZKI Sándor (1998): *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola története*. JGYTF, Szeged.
- DEVICH Andor (1981): *A szegedi főiskolai mozgalom*. JATE, Szeged.
- DEVICH Andor (1991): *A szegedi tudományegyetem története*. I. 1921–1944. JATE, Szeged.
- „Életem a főiskoláért” (1993): Ábrahám Ambrus önéletrajzi írása. Írások a főiskola történetéről. JGYTF Kiadó, Szeged.
- GÁCSEI József – PUKÁNSZKY Béla (1989): Tettamanti Béla. *Magyar Pedagógusok*, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- HUSZTI József (1942): *Gróf Klebelsberg Kuno életműve*. Budapest.
- KARÁDY Viktor – VALTER Csilla (1990): *Egy országos vonzáskörű szegedi főiskola. A Polgári Iskolai Tanárképző diplomásai (1928–1950)*. JGYTF, Szeged.
- KARDOS József – KELEMEN Elemér – SZÖGI László (2000): *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KÉKES-SZABÓ Mihály (1996): Klebelsberg Kuno egyetempolitikai törekvéseinek főbb jellemzői. *Magyar Pedagógia* 1996/3. 253–260.
- Klebelsberg Kuno*. Válogatta és sajtó alá rendezte T. Kiss Tamás. Budapest, 1999.
- LADÁNYI Andor 2000: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Argumentum, Budapest.
- LISZTES László – ZALLÁR Andor (szerk.) (1971): *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1970*. JATE-SZOTE, Szeged.
- MÁRKI Sándor (1922): *A M. Kit Ferencz József Tudományegyetem története 1922–1922*. Szegedi Nyomda, Szeged.
- MIKLÓS Péter (2007): Klebelsberg Kuno jelentősége a magyar és a szegedi kultúrtörténetben. In *Mozaikok. Európai kultúra és kisebbségi identitás a Duna–Körös–Maros–Tisza eurorégióban*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- OLÁH János (1998): *Mester János élete és munkássága*. APC-Stúdió, Gyula.
- PUKÁNSZKY Béla (1987): Tanárképző vagy egyetem? Adalékok a kolozsvári egyetem Szegedre költözéséről (1919–1921). *Magyar Pedagógia*, 1987/4. 424–433. Interneten: <http://primus.arts.u-szeged.hu/%7Epukansz/jmars/Fantom.htm> [utolsó letöltés: 2008. 01. 24.]
- PUKÁNSZKY Béla (1990): *Repatriáló universitas – A kolozsvári egyetem Szegedre költözése*. Szeged. 1990/10–11. 39–40.
- PUKÁNSZKY Béla (1996): Tanárképzés a Kolozsvárról Szegedre költöző egyetemen. In *Adatok Dél-Magyarország iskolaiügyének történetéből*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest. 114–123.
- PUKÁNSZKY Béla (é. n.): Pedagógiai és pszichológiai tudományos iskolák a szegedi egyetemen. Interneten: <http://www.staff.uszeged.hu/~comenius/pedpsz.htm> [2008. 02. 11.]
- SCHILLING Gábor (1944): A szegedi évek. In SCHILLING Gábor (szerk.): *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Évkönyve az 1942/43. tanévről*. ÁPITF, Szeged. 36–46.

SZENTIRMAI László – RÁCZNÉ MOJZES Katalin (szerk.) (1998): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene*. JATE, Szeged.

SZENTIRMAI László – IVÁNYI Szabó Éva – RÁCZNÉ MOJZES Katalin (1996): *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1995 I.* JATE-SZOTE, Szeged.

T. MOLNÁR Gizella 1992: *Klebensberg, az iskolaépítő*. Szeged, kiadó nélkül.

T. KISS Tamás (2002): *Fordulatok-folyamatok. Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikájából*. Új Mandátum, Budapest.

3

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A NÖVEKVŐ ÁLLAM ÁRNYÉKÁBAN.
OKTATÁS, POLITIKA 1867–1945.

(Ez a kötet [Gondolat Kiadó, Budapest, 2011] átfogóan – alapvetően történeti és szociológiai szempontok alapján – vizsgálja az állami befolyás expanzióját az oktatásban. A szerző szerint az állami befolyás növekedése három szinten ragadható meg, és ez a szemléletmód kutatásmetodikai szempontból is figyelmet érdemel. Tehát a konfliktusok a következő szinten figyelhetők meg: 1. az állam hatalmának növekedése az oktatásra irányuló társadalmi kereslet szabályozásában; 2. az állam hatalmának növekedése az iskolaügyet hagyományosan fenntartó, működtető és annak morális rendjét meghatározó egyházakkal szemben és 3. az állam hatalmának növekedése a szűkebben vett oktatási rendszer szereplőivel szemben. A továbbiakban ebből a könyvből emelünk ki témánk szempontjából fontos részleteket.)

A MONARCHIA FELBOMLÁSA ÉS A TÖRTÉNELMI ORSZÁG SZÉTESÉSE

A Monarchia szétesése és Trianon következtében nem egyszerűen annyi történt, hogy felbomlott egy (oktatási kérdésekre egyébként ki sem terjedő) államszövetség, illetve hogy elcsatolták az ország kétharmadát, tehát méreteiben csökkent a magyar oktatási rendszer. Nem: 1918, illetve 1920 után a magyar oktatáspolitikai egész kontextusa, a VKM egész helyzete megváltozott.

1.

Az egyházpolitika relatív súlya megváltozott a rendszerben. Egyfelől a katolikus egyház „kormányon átnyúló, közvetlenül az uralkodóhoz” kötődő sajátos helyzete megváltozott, ugyanakkor az új országban igazi többségi felekezetté vált. A református egyház sajátos helyzete, miszerint a kormányzatnál jobban kötődött a függetlenségi tradíciókhoz (és ekképpen a „nemzeti történeti” jelszava és szimbólumokkal könnyebben operálhatott), megszűnt, viszont a kormányzó felekezeti elkötelezettsége révén sajátos informális előnyökhöz jutott. Az evangélikus egyház nemzeti sajátossága (erős német anyanyelvű kisebbség a hívek sorában) megszűnt, hívői sorában elsőprő többségbe kerültek a magyar anyanyelvűek – viszont önálló, a református egyháztól független játéktere lecsökkent. Az izraeli felekezet helyzete akkor is megváltozott volna, ha a változások nem járnak együtt az antiszemitizmus expanziójával, hiszen a neológia aránya óriási mértékben megnőtt az ortodoxiával szemben.

2.

Megváltozott a tudomány és felsőoktatás-politika egész kontextusa: a tudomány-politika és legitimitása immár nem az volt, hogy Európa egyik legnagyobb kulturális

centrumával, Béccsel kell versenyre kelnie, hanem egy kis nemzetállam viszonyaihoz kell alkalmazkodnia, és a versenyt is csak nálánál fejletlenebb vagy kisebb szellemi központokkal (Bukaresttel, Belgráddal, Prágával) kell állnia.

A felsőoktatás-politika az 1920-at megelőző évtizedekben azon dolgozott, hogy a főiskolára készülő ifjúság számára minél vonzóbbá tegye a hazai, azaz magyarországi intézményeket az ausztriai konkurenseikkel szemben. 1920 után diplomás túltérrelési válságról, az egyetemekre özönlő tömegekről esik szó. Hosszú évtizedeken át a magyarországi felsőoktatás-politika két centrummal, Budapesttel és a valóban távoli, egy országrész központjaként viselkedő Kolozsvárral számolhatott; a csonka országban Budapesthez közeli vidéki centrumok jelentek meg.

3.

A közoktatás-politika legfontosabb kérdése – a nyelvkérdés – az ország egynyelvűvé válása következtében egyszerűen irrelevánssá vált, a magyarul tanítás, a magyarra való megtanítás képessége köré szerveződött – és tanítókat, iskolákat, iskolafenntartókat eszerint elrendező-minősítő oktatáspolitikai kategória-rendszerét egy teljesen újjal kellett felcserélni. Ebből persze az is következik, hogy a nemzetiségpolitikai konfliktus fentebb jelzett forrásallokációs funkciója helyett is más után kell nézni. Mindez kifejezetten nyitottá tette a szűkebben vett oktatáspolitikai szereplőit az új ideológiai célok keresgélésére. Az oktatáspolitikai egyik „természetes” ellenefele a liberalizmus, a másik pedig a szekularizáció volt. Merthogy a társadalomban – minden állami törekvés ellenére – a szekularizáció előrehaladt.

4.

A kettős monarchia felbomlása következtében az oktatáspolitikai hagyományos parlamenti erőtere (67/48) hirtelen átalakult. 1920 előtt az oktatáspolitikai fő kérdéseiben az ellenzék nem tárgyi és koncepcionális, hanem „párt-hovatartozási” okoknál fogva opponált, az oktatáspolitikai, illetve oktatásfejlesztési nagy kérdéseinek (például középiskola-típusok, minősítő erő, nyelvi program, egyetemalapítás, költségvetés-növelés) kevés köze volt a jegybank, a vámterület, a hadsereg függetlenségére, illetve birodalmi integráltságára vonatkozó, meghatározó politikai vitákhoz. Ezzel szemben 1920, illetve 1922 után nemcsak a liberális, illetve szociáldemokrata ellenzék jelenítette meg szakkérdésekben is eltérő oktatáspolitikai arculatát, hanem a két kormánypárt (lévén egyikük keresztényszocialista) is érzékelhetően eltérő mértékben azonosította önmagát, például a legnagyobb iskolafenntartó, a katolikus egyház álláspontjával.

AZ ÁGAZATI SZEREPLŐK MEGVÁLTOZÁSA

1.

Az irányított gazdaság megerősödött már az első világháború idején, a várakozásokkal ellentétben azonban a gazdaság nem állt vissza a megszokott kerékvágásba, nem oldódtak a hadigazdaság kötöttségei. A gazdaság bürokratikus irányításának tartósan magas szinten maradása ahhoz vezetett, hogy a szakoktatásban tanítók számára egyre kevésbé a leendő munkáltatók, illetve szabadon szerveződő munkavállalói

csoportok voltak a kívánatos partnerek: sokkal inkább az új gazdasági bürokráciák. Az iparoktatás szférájában és a – volumenében jóval kisebb – mezőgazdasági oktatásban alkalmazottakat, folyóirataikat, egyesületeiket egységesen jellemzi ez. A kereskedelmi iskolák tanárai pedig kettészakadnak – egy részük továbbra is az OMKE-vel, a liberális nagytőkével „barátkozik”, a másik szervezet viszont a jobboldallal. A két irányból kétféle stratégia következik, az előbbi a tényleges munkapiaci sikert tekinti az oktatás beválásának; a második fordítva, abban reménykedik, hogy a gazdaság az ő értékei szerint alakul majd át, s ezen új világ számára kíván a „parancsnoki pozíciókra” kádereket képezni.

2.

A tudományok belső szerkezetén fokozatosan bekövetkezett változás az első világháború után tudatosodott, s ez kihatott a középiskolai oktatásra. A 19. századi magyar tudományegyetemi és középiskolai képviselői egyaránt abban jeleskedtek, hogy a forráskritika, illetve a tudományos megfigyelés szigorú módszerességével számba vegyék a Kárpát-medence tényeit. Publikálják az oklevélananyagot, szövegkritikai sajátossággal adják közzé első-, másod- vagy éppen harmadosztályú írók műveit, leírják a növény-, állat- és közetvilágot. A hosszú 19. század tudományképében a középiskolai tanszékének (!) elfoglalásakor székfoglaló előadást (!) tartó, az iskolai értesítőben tanulmányt publikáló középiskolai tanár önmaga és egykori professzora szemében is a tudomány (szaktudomány) nagy épületéhez járul hozzá a maga téglájával. Az iskolai szertár és könyvtár a helyi tudományos élet legfontosabb egysége (Budapest kivételével még az egyetemi városokra is igaz ez), illetve a nemzeti közgyűjtemény központilag számontartott szerves része. A helyi középiskolai szakkör tudományos fórum. És fordítva: az országos tudományos folyóiratok (a *Századoktól* a *Fizikai Szemléig*) tanulmányaikat nagyobb részben középiskolai tanároktól várják, a tudományos konferenciáknak többségében ők az előadói, de még a zárt számú – 50, 100, 200 fős tudományos társaságokban is többségben vannak. Az egyetemi órákinálat is csak úgy tud sokszínű és izgalmas maradni, hogy akiket „a nemzet” (közadóval, tandíjjal) középiskolai tanárként egyébként is „eltart”, szerény díjazásért, szimbolikus tőkájének gyarapítása céljából egyetemi magántanárként órát ad.

A tudományos szférában előretörő szellemtudományi áramlat megkérdőjelezi ezt a fajta, „téglákból építkező” tudományképet. A nagy koncepciókat távoli nemzetközi szellemi hatásokat kedvelő, saját nyelvezetét kialakító szellemtudományi iskola követéséhez és az efféle tudomány színvonal műveléséhez sokkal több, olvasásra fordítható „szabadidő” kell, ezenkívül aktívabb és egyes tudományágak csoportnyelvében, a kifejezések jelentésárnyalataiban is tájékozott szaknyelvtudásra van szükség. Ebben a tudományos munkában már csak a legkiválóbbak vehetnek részt, lényegében a főállású tudósok, egyetemi emberek. Az alternatívák – például a szellemtörténettel szemben a társadalomtudomány teljesen új áramlatát képviselő Hajnal István – követéséhez sem elegendő a szaktanárok tömegeinek meglévő képzettsége.

Természetesen a helytörténetírás, a helyi irodalmi-földrajzi, természeti jelenségek leírása megmarad a szolid 19. századi bázison, már csak azért is, mert annak

megújításához éppen olyan módszerekre lenne szükség, amelyek a szociológusok 1900 és 1919 között játszott szerepe következtében a kormányzat szemében legalábbis gyanúsak, rosszabb esetben ellenségesek voltak. Így ez a tudományos tevékenység a tudomány periferiájára kerül.

A szaktanárok erős összefonódottsága a tudományos élet köreivel tehát rohamosan gyengült: ez objektíve arra készítette őket, hogy egyrészt a nem tudományos, hanem politikai és társadalmi propaganda feladatokban (Revíziós Liga stb.) fejtsek ki aktivitásukat, másrészt hogy az oktatáspolitikai elvárásainak feleljenek meg minél inkább (iskolán belüli adminisztratív feladatok, cserkészmozgalom stb.). Nyilvánvaló, hogy amennyiben egy szakmai csoport a tanügyigazgatással szemben egy olyan, politikától független szövetséggel rendelkezik, mint az akadémiai/egyetemi érdekkör, teljesen más a viselkedésmódja, mintha politikai szövetségesei lennének. Különös tekintettel arra, hogy ezek a politikai szövetségesek nem nagyon jelentettek ellenzéki politikai erőket, tehát a szintén az államot és uralkodó politikai erőket képviselő tanügyigazgatással szemben csak korlátozottan lehetett rájuk támaszkodni.

3.

A tudományos szférában való elismertségtől független kérdés, hogy a szélesebb középosztályi közvélemény mennyire értékeli a tudós tanárt. Úgy tűnik, ez is megváltozik.

A hosszú 19. századi közvéleményben a tanárnak azért volt tekintélye, mert amíg a legnagyobb tudósok, egyetemi tanárok az uralkodók okleveleit publikálták, addig a tanárok a helyi nemesi családokét, amiképpen a legnagyobbak a nemzet legjelentősebb íróinak műveit adták ki kritikailag, elemezték pozitívista hatástörténeti eszközökkel, úgy a tanárok valamely szűkebb közösség (megye vagy felekezet) számára legfontosabbakkal tették ugyanezt stb.

1919 után viszont a közéletet, az értelmiségi közvéleményt nem a tények hozták lázba – noha ekkor nyílnak meg például a bécsi levéltárak, ekkor futja legjobb formáját az országos és fővárosi statisztikai hivatal, ekkor válik világossá, mennyi mindent kellene (kellett volna) tudni a technikáról és a gépekről vagy a magyar munkásosztályról – hanem éppen ellenkezőleg, új, erősen ideologikus narratívák.

A tradicionális középosztály körében a *Három nemzedék* elképesztő sikerének nyilvánvalóan nincs köze a helyi régiségeket gyűjtögető történelemtanár világához, *Az elsodort falu* sikerének a klasszikus szigorú esztétika és filológia magyartanáraihoz, a „faji gondolat” sikerének a Linné (gyakorlatilag: Lüben, illetve Gönczy Pál) paradigmáját követően alaktant és rendszertant tanító biológiatanárokhoz, *A Nyugat alkonya* sikerének a klasszikus, illetve kantianus filozófia kategóriában mozgó filozófiatanárhoz. De a például Salvatorelli *Itália történetében* – mely az etruszkoktól Mussoliniig húzza a vonalat – megtestesülő Róma-kép sem „teljesen” azonos azzal, melyre az iskolában még mindig meghatározó szerepű latintanárok tekintélyüket alapozzák.

A modern középosztály, amely a *Nyugatot* és a *Századunkat* vagy éppen a *Szocializmust* olvasta (a jobboldallal ellentétben) nem „korszerűtlenül pozitivistának s ekképpen objektíve liberálisnak”, hanem porosnak és unalmasnak tartja a közép-

iskolai tanárok világát, már amennyiben a regényeknek, tárcáknak, pamfleteknek, kabarétréfáknak hinni lehet.

A társadalmi szövetségesek tehát „elfogytak” a gimnázium körül. A szélesebb, új csoportok, a munkásság, a kisiparosság, a módosabb gazdák stb. számára pedig a polgári iskola minden tekintetben vonzóbb alternatíva volt, mint a gimnázium vagy akár a reáliskola.

A középiskolát végzett emberek száma a gyerekeit iskoláztató szülők körében megnőtt, a középiskolázás deflációja után a 90-es években és a század elején tapasztalható az érettségizők aránynövekedése. A demográfiai adatok tanúsága szerint e nemzedék gyerekei ekkortájt iskolások. Továbbá az elcsatolt területekről arányukat messze meghaladó mértékben jönnek át az érettségizettek, közülük is a közszolgálatban alkalmazottak. Sokan közülük már nem kapnak hasonló állást „Kis Magyarországon”, de gyermekeik iskolázását mindannyian nagyon ambicionálják.

Ezt is jelenti, hogy a tanítók falusi kisvárosi tekintélye mindinkább csökkenésnek indult: mind több olyan szülő – és potenciális iskolaszéki tag – volt, akik érettségizettek voltak, s általános műveltségük messze meghaladta a tanítót. A tanítók – nyilván ezért is – egyre intenzívebben szorgalmazzák a középiskolai érettségire épülő felsőfokú tanítóképzést.

5.

Az iskolaszervezet, iskolafenntartás, tanügyirányítás gyors átalakításához hozzáfogó – legalábbis ide vonatkozó rendeleteket nagy számban kiadó – forradalmi kormányzatok a tanító- és tanártársadalom korábban kisebbségben lévő és jelentéktelennek tűnő csoportjaira támaszkodtak, melyek ezúttal hirtelen láthatókká, sőt „túlzottan is” látványosakká váltak.

Polarizálódott a korábban az értelmiségi csoportok átlagánál politikailag/világnezetileg homogénebbnek tűnő tanító- és tanártársadalom, a világnézeti-politikai ellentétek explicitté váltak. Mindez olyan körülmények között, amikor nem csak politikai természetű tisztogatásokban, de költségvetési okokból is létszámcsökkentésben gondolkozott a kurzus. Ha az 1920-as évek második felére csökkent is a politikai, illetve finansziális nyomás, a tanárok és tanítók tudatából már nem lehetett kitörölni az emléket: azt, hogy ami korábban elképzelhetetlen volt, az oktatás világán belül értelmezhető fegyelmi vétség nélkül, pusztán szociáldemokrata és radikális politikai nézetek miatt tanárok és tanítók kirúghatók állásukból. Ráadásul úgy, hogy közben a sajtónyilvánosságban bárki lehet szociáldemokrata, sőt (kicsit később) még radikális is.

1919 másik hatásaképpen a „csak lassú változások lehetségesek az oktatásügyben” életérzése végképp tovaszállt, olyan neves pedagógiaprofesszorok, mint Fináczy Ernő híres *Négy hónap* című tanulmánya a Tanácsköztársaság reformjainak szakmai megítéléséről, Imre Sándor 1918-as és 1919. augusztusi politikai szerepvállalása stb. egyszerűen lehetetlenné tette, hogy „egyszerű szakmai képtelenségként” utasítsa el a mindenkori oktatási kormányzat a szelekciós pont feljebbvitelét, illetve a diákszociális szempontok beemelését.

A változások lehetségessége egyfelől, szükségességének tudata másfelől a hagyományos „állagörző” álláspontot lehetetlenné tette. Ennek jellegzetes következménye,

hogyan a szelekciós pontot objektíve lefelé nyomó 1924-es középiskolai törvénnyel együtt kellett járnia az alternatív részleges felemelkedési utat megnyitó 1927-es polgári iskolai törvénynek (az elsőnek, amely az 1868-as népiskolai törvény és 1883-as középiskolai törvény logikája által sugallt szférafelosztást, a polgári iskolát kiemelte a népoktatási érdekkörből...).

6.

A nyelvi értelemben nacionalista oktatáspolitikai – mely az 1918 előtti évtizedeket jellemezte – Trianon következtében okafogyottá vált, minthogy a centrifugáló nemzetiségek a határon kívül kerültek, az oktatáspolitikai szükségképp fordult a nemzetfogalom új értelmezései felé. A nemzeti ideológia hivatásos gyárosai önálló érdekkörként jelentek meg az oktatáspolitikai erőterben. Ezek az „ideológusok” mind a hagyományos tanügyigazgatással, mind a szaktudományos tanári érdekkörökkel szembeálltak, és új tartalmak, új munkaformák bevitelét szorgalmazták az iskolákba.

7.

A Bethlen–Klebsberg-kormányzat tanügy-igazgatási/oktatáspolitikai törekvései során a szűk pénzügyi lehetőségekből képes volt kitörni, expanziós iskolaépítési politikába tudott kezdeni. A kormányzati erőforrásokat a VKM funkcióbővítésével tudta kiterjeszteni. E funkcióbővülés többirányú: ismert szlogen volt, hogy a VKM „maga a honvédelmi tárca”, ami a propagandán túl annyiban tárgyszerűen is igaz volt, hogy tartalékos tisztek kézbentartásának legfontosabb eszköze a tanítói állásokba való elhelyezésük volt, illetve hogy az iskolai testnevelés jelentősége ez irányban fokozódott. A VKM – korábbi mértéket meghaladó módon – társadalompolitikai feladatokat vett át a trianoni határ túloldaláról átzúduló közalkalmazotti tömeg integrálásában. Tette ezt szellemi központjaik (az elcsatolt egyetemek) újjáteremtésével, gyermekeik továbbtanulásának támogatásával, illetve konkrét tisztviselői akciókkal. A VKM – a Collegium Hungaricumok rendszerével – külpolitikai feladatokat is átvállalt.

8.

A „numerus clausus”, noha a zsidók egyetemi felvételét korlátozó 1920-as törvény nyilvánvalóan nem oktatáspolitikai célrendszerű, hanem a szélsőjobboldal kielégítését és a keresztény középosztály előnyhöz juttatását szolgálja, speciális oktatáspolitikai értelmet is nyer. A modern oktatás társadalmi funkcióját akképpen is megfogalmazhatjuk, hogy a társadalmi iskolázottsági egyenlőtlenségeket iskolázottsági egyenlőtlenséggé konvertálja át. Azt állítja és fogadtatja el a társadalommal, hogy az oktatási versengésben a legkiválóbbak válogatódnak ki, az ő társadalmi vezető szerepük tehát indokolt. Ez persze „álca”, azaz konverzió, de nem csak az: az oktatás mint versenypálya nem alkalmas arra, hogy a legalsó társadalmi csoportokat felsegítse, és a legfelsőket megbuktassa, de arra igenis alkalmas, hogy a felfelé törekvő alsó középrétegek és a pozíciójukat őrző, uralomban lévő csoportok gyermekei összemérjék képességeiket és kiválogatódjanak. Az „alsó közép”

legkiválóbbaiból így válhat felső közép, s ha az iskolázottsági pozíciók száma nem bővül kellő mértékben, a felső közép leggyengébbjei így sodródhatnak ki elitpozíciójukból.

Az „egész történet” akkor nyer értelmet, akkor és csak akkor tarthat számot a „polgári” jelzőre, ha a rendszer minden részelemére igaz: nem vizsgálja ugyan, ki mekkora erőfeszítéssel, honnan indulva teljesíti a feltételeket (ekképpen tehát „igazságtalan”), de a meghatározott eredményeket produkálók között már semmilyen külső szempont alapján nem tesz különbséget. (Ez azt jelenti, hogy a numerus clausus nem egyszerűen a felsőoktatás-politika, hanem a közoktatás-politika történetének része.)

E tekintetben 1920-ig a magyar iskolarendszer minden tekintetben „polgári” volt. Azaz természetesen könnyebben fértek hozzá a gazdagok, mint a szegények, az iskolázottak, mint az iskolázatlanok, a városiak, mint a falusiak. Az iskolában természetesen érvényesült, hogy akik otthonról (iskolázottsági, felekezeti, anyanyelvi oknál fogva) hoztak műveltségi tőkét, olvasáskészséget, verbális kultúrát, azok könnyebben; akik nem hoztak, azok nehezebben teljesítették a feltételeket. Érvényesült, hogy az úri családból jötteket még gyengébb teljesítménnyel is családtagjai keresztülhajtották a rendszeren, viszont a kispolgári és alsóbb családokból jöttek gyerekeit gyengébb tanulmányi eredménynél nem adták gimnáziumba, vagy néhány év után kivették, tanoncnak adták, vagy a családi gazdaságban, boltban helyezték el. Természetesen érvényesült, hogy a középiskolai tanárok szívesebben adtak jó jegyet azoknak, akik az ő felekezeti, nemzetiségi, foglalkozási miliőjükből érkeztek, s kevésbé szívesen azoknak, akik kívülről jöttek. De: ha valaki elvégezte az iskolát, megszerezte a bizonyítványt vagy annak bizonyos szintjét, senki és semmilyen módon nem akadályozhatta, hogy felsőbb osztályba lépessen.

1920-ban, amikor a numerus clausus kimondta, hogy az egyetemre kerülésnél az azonos feltételt – tudniillik az érettségit – teljesítők között felekezet (később eufemisztikusan foglalkozási és területi hovatartozás) alapján differenciálni lehet: megszüntette a magyar oktatásügy polgári egyenlőséget feltételező jellegét.

Természetesen egy ilyen lépést lehetetlen úgy megtenni, hogy csak egy csoportra, jelen esetben az izraeliták esélyeire hasson ki. Minden oktatási rendszer lényege, hogy legalább a rendszeren belül elismerik minősítő kompetenciáját. A numerus claususról világossá vált: a magyar oktatási rendszerben többé nem a tudásalapú teljesítményelvé a tekintély, hanem bárki, bármikor kijelölheti, hogy az oktatási rendszerben ki haladhat tovább, és ki akadhat el. Ennek tudata bármely rendszerben bomlasztóan hat a rendszer minden elemére. Ez a numerus clausus szélesebb értelemben vett oktatáspolitikai jelentősége.

9.

Hasonlóképpen még a Klebelsberg-korszak előtt az iskoláztatási kötelezettség új törvényének elfogadásakor került sor a vasárnapi templomjárás kötelezettség törvénybe iktatására. Ez egy teljesen új típusú kötelezettség. A társadalom már igen nagymértékben szekularizált volt, amikor ezt a törvényt „megkapta”.

A fenti elemek kivétel nélkül arra utalnak, hogy 1920-ban a magyar polgári fejlődés alapvetően új útra tért. A konszolidáció ennek az „új útnak” a látványosságát

megszüntette, látszólag helyreállított egy működő polgári oktatási rendszert. De: az 1919/20-ban bekerült – a dualizmus kori elvek és gyakorlat konzisztenciáját bomlasztó – elemeket nem kiemelte vagy kiirtotta, csupán elaltatta, a külső szemlélők szemében pedig elfedte. Külső okokra volt szükség, hogy a konfliktusok láthatóvá és explicitté váljanak.

A HARMINCAS ÉVEK

A tanügyigazgatásra visszatérve megállapíthatjuk, hogy 1867 óta az egész irányítási rendszer olyan irányban haladt, hogy minél inkább specializálódtak az intézmények, annál több központból irányították azokat, s annál többféle helyi, szakmai, korporatív egyensúly épült be a rendszerbe. A tanárok és a tanítók erősen tagolt érdekeiket a szakfőigazgatóságokon, szakfelügyelőségeken, tanfelügyelőségeken keresztül közvetítették a minisztérium felé. Minden csoport elitje a „maga” szakfőigazgatóságát (például felsőkereskedelmi iskolák főigazgatósága, polgári iskolák főigazgatósága stb.) tekintette karrierje terepének. A tagoltság nemcsak iskola-típusonként, hanem konfliktusfajtánként is eltérő volt. Az elemi iskolázásban a püspökökkel, egyházközségekkel és megyei erőkkal, a községi képviselő-testülettel való konfliktusok kezelése volt a tanfelügyelőségek feladata; az iskoláztatási kötelezettség biztosítása, az iskolaállítási kötelezettség behajtása a helyi közigazgatással való sajátos együttműködést igényelt. A tanfelügyelőknek nem csak együtt kellett működniük a választott megyei közigazgatási bizottsággal, de közigazgatási bírósági fellépéssel kellett számolniuk, amennyiben az iskolai adók elosztása vagy a tanítók kinevezése bármiféle felekezeti elfogultságot tükrözött.

A szakoktatásnál a társadalmi partnerek szava végig döntő maradt, csak éppen az ipari és kereskedelmi oktatási tanács az 1890-es években, a mezőgazdasági oktatási tanács az 1920-as években „felváltotta” a szakminisztériumok érdek-képviselői funkcióját.

A középiskoláknál a helyi társadalom legtekintélyesebb – és tandíjfizetésre is kész – polgárai, a volt tanítványok formális és informális hálózatai, a leendő hallgatók képzettségi színvonalának romlásától tartó egyetemek, valamint a saját vagyonnal, csak általuk mozgatható tagokkal rendelkező szerzetesrendek a tanügyigazgatás partnerei. E szférában a tanárok szakmai kompetenciája (szakirányú egyetemi végzettség, tudományos társasági tagság) megkérdőjelezhetetlen – itt kifejezetten nagy tekintélyű közéleti tudós férfiakra volt szükség.

Mindeközben a tanügyigazgatás a hatáskörök kiszélesítésére, az igazgatás „racionalizálására” a maga szempontjai szerint folyamatosan törekedett – ha több központi forrás állt rendelkezésre, nagyobb, ha kevesebb, kisebb sikerrel.

A tanügyigazgatás e természetes törekvései szükségképpen sikertelenek maradtak. A tanügy-igazgatási szempontból „útban lévő” érdekcsoportok – megyei, gazdasági, tudományos elitek – a századfordulón rendkívül erősek voltak. Noha az oktatáspolitikai alrendszeren belül már a világháború végére, az 1920-as évekre meggyengültek a „társadalmi szereplők”, fordulat mégsem következett be. A gyengülő aktorokat nagypolitikai erőegyensúlyok (állam-egyház viszony, megye-központ viszony, tőke-kormányzat viszony, értelmiség-államigazgatás viszony) tartották benn az oktatáspolitikai-formálás erőterében.

Az átmeneti időszakban a numerus clausus révén társadalompolitikai értelemben, az állam és egyház összefonódása révén ideológiai értelemben számolódtott fel a magyar alkotmányos oktatáspolitikai: a következő időszakban, az 1930-as években az igazgatásban is alapvető fordulat játszódtott le.

POLITIKAI FORDULAT A KÖZÉPISKOLA-POLITIKÁBAN

Az 1934-es, egységes középiskoláról szóló törvényben az állami finanszírozás arányának növekedése nagyobb beleszólást tett lehetővé a tanügyigazgatás részére. A humán gimnáziumok felszámolása 1934 (illetve az annak alapján kiadott 1938-as tanterv) után pedig a szerzetesrendek, illetve a református és evangélikus egyház iskolapolitikájának egyik legfontosabb sajátosságát szüntette meg. Az 1934-es reform egyik legfőbb célja volt a szelekciós szakasz beiktatása. E szerint az érettségi maga nem, csak annak egy külön záradéka képesít egyetemi tanulmányokra. E cikkely a továbbtanulás kérdésében (hogyan az antiliberális argumentációkat idézzük) a „szaktárgyi szempontokat eltúlzó” szaktanárok, a „konzervatív-liberális” iskolai vezetés, a „partikuláris érdekeket előtérbe helyező fenntartók” kezéből a minisztérium által kinevezett érettségi biztos, azaz a politikus-ideologikus tanügyigazgatás kezébe adta át a jogosítványokat. Végrehajtási utasítást a cikkelyhez nem adtak ki, ennek ellenére bizonyos bizonyítványokban megjelent az egyetemi továbblépést engedélyező záradék. További – intézményszintű – kutatások tárgya, hogy mindez az igazgatás napi gyakorlata valóban arra szolgált-e, hogy az érettségiző diákok egy részétől ténylegesen megvonják a továbbtanulás lehetőségét, vagy pusztán arra, hogy ezen lehetőség érzékeltetésével kézben tartsák az érettségizető tanárokat, vagy éppen csak arra, hogy megjelenítsék az iskolában, hogy a szaktárgyi mellett az ideológiai szempontú szelekció is legitim.

A törvényszöveget megalkotó Hóman Bálint által vezetett minisztérium másik fontos célja volt „az iskolai nevelés rendszeres kiegészítése és betetőzése, a tanulók erkölcsi érzékének és erkölcsi tudatának fejlesztése, jellem-képzés és állampolgári nevelés által”. A megvalósítás érdekében megalkotott tantervek és utasítások a korábban mindenekelőtt intellektuális-individuális értékvilágú középiskolát fokozatosan elmozdították egy morális-kollektivisták értékvilágot követő, a személyiség átalakítását, kézbentartását célul kitűző intézmény felé. (A valláserkölc mint a középiskolai anyag kiválasztásának szempontja egyébként először 1924-ben jelent meg – a dualizmus korában, ha nem is semleges az iskolai oktatás, de a „valláserkölc” követésének követelménye nem jelenik meg törvényben.)

A középiskolai törvény tagadhatatlanul széles társadalmi vitája valamiféle kísérlet is volt az oktatási szférában található politikai erők reakcióinak mérésére. A „kísérlet” fényes sikerrel járt, mindenki úgy viselkedett, hogy azzal modellálni lehetett az oktatási rendszer lényegi reformját célzó tanügy-igazgatási törvény várható hatását. Az egyházak ugyan nem „örvendeztek”, de nem vállaltak nyílt konfliktust, a nem állami tanárok továbbléptek a köztisztviselőség irányába, s ezért hajlandóak voltak feladni valamit a szabadságukból, az értelmiségi elitet a színvonal és gyakorlatiasság jelszavaival ki lehetett békíteni, a latinos műveltség elkötelezettjeit a középiskolai latintanulás (hatvan évvel korábbi állapotra emlékeztető) kötelező tételével lehetett megnyerni, a politikai baloldal pedig csak a legdurvább

politikai elemet vette észre, azzal kapcsolatban hangoztatta elvi szembenállását, s ezzel kizárta magát a részletes ágazati politikai vitából, onnan, ahol valódi koalíciókat köthetett volna.

A frazeológia és a törvényhozási processzus mintája is jól alakult: először meg kell puhítani a szakmailag ellenálló csoportokat, ki kell fizetni és meg kell békíteni őket valamiféle, a politikai pluralizmust, a lelkiismereti szabadságot általában sértő, de egy-egy foglalkozásnak, szakmai áramlatnak kedvező intézkedés kilátásba helyezésével, mindenfajta szakértői csoport köztisztviselői arculatának fokozásával. Ezzel meg lehet akadályozni, hogy a szakmai csoportok a politikai ellenzék szakértői bázisává váljanak. Azután egy kerettörvényt kell a parlament elé vinni, melyben hangoztatni lehet, hogy az oktatás egyfelől össznemzeti (értsd: nagypolitikai) ügy, ezzel lényegteleníteni lehet a szakmai ellenérveket, másfelől „szakmai kérdés”, és ezzel vissza lehet utasítani mindenféle pártpolitikai ellenérvet. Harmadik lépésként a szakmai vitákban ellenvéleményüket kimutató tanárokat és tisztviselőket el lehet bocsátani, vagy alacsonyabb beosztásba lehet helyezni, s helyükre kisebb tekintélyű, ezért kinevezőiknek kiszolgáltatottabb, illetve eleve kormánypártibb kollégáikat lehet kinevezni. Negyedik lépésként pedig ki lehet bocsátani azokat a rendeleteket, amelyek már súlyosan sértik a tanárok érdekeit is, de a már korábban korrumpálódott, a politikai ellenzékkel kapcsolatokat nem kereső ellenzéki vezetőiktől megfosztott tanáregyesületek nem képesek tartós ellenállásra.

A tanítóképzés évtizedes vitáját – miszerint a továbbfejlesztést a gimnáziumi érettségire épített főiskolával vagy a tanítóképző intézmények képzési idejének kell-e rendezni – a VKM a tanítóképző intézeti érettségire épített főiskola koncepciójának kialakításával oldotta meg. Tette ezt abban a reményben, hogy az új akadémiai (földrajzi értelemben vett) helyének meghatározása jelentős pozíciót ad majd a tanügyigazgatásnak. A tanítóegyesületnek 1936-ban fel kellett adnia évtizedes követelését, de a tanítóképzős egyesület sem vonta be a VKM-et e törvény kialakításába.

Az 1938-as szakoktatási törvény készítése során a VKM a legjelentősebb szakoktatási érdekcsoportot – a kereskedelmi iskolai tanárokat – gyakorlatilag negligálta. Az érettségit adó – polgárira épülő – szakirányú középiskolák a középiskolával szemben alternatív képzési utat kínáltak fel. A 30-as évek második felében a VKM e koncepciójának megfelelően rendeződött a régi konfliktus a mezőgazdasági oktatást ellenőrző két tárca között. Hasonlóképpen érdemi veszteség nélkül sikerült rendeznie az óvodaügyet a BM-mel. A VKM e két szférában a számára igazán fontos nevelési felügyelet és személyzeti politika kizárólagos jogát megőrizte, az agráriskolák és óvodák anyagi működtetésének jogosítványáról viszont lemondott. A második Gömbös-kormány új kulcstárcája, az Ipari Minisztérium nem szerzett jogosítványokat az iparoktatás körül.

A népiskolai érdekcsoport és a politikai baloldal által évtizedek óta dédelgetett, hivatalossá 1928-ban vált nyolcosztályos népiskola koncepciót az 1940-es (az éves tanulmányi időt megrövidítő, a 7-8. osztályból átjárási utakat lényegileg fel nem ajánló) népiskolai törvénnyel „véglegesítették”.

Az évtizedfordulóra kialakult az iskolaszervezet „új rendje”. Kialakult az alap- és középfokú oktatás kerete, bemerevült az iskolastruktúra, az iskolai karrier három

párhuzamos útja. Gyakorlatilag már tízéves korra beépült a választási kényszer, három iskolai karrier egymásmellettisége jött létre: a 8 + 0-s, a 4 + 4 + 4-es és a 4 + 8-as. Ha feloldjuk e jeleket, a három út a következő:

1. Nyolcosztályos elemi, mely az esetek nagyobbik részében sehová, még a rangosabb tanoncszaktávkba sem vezetett tovább, hiszen gyakorlatilag az utóbbiakhoz is négy polgári kellett. (A negyedik elemi után ötödik elemiben a tanulók mintegy háromnegyede folytatta tanulmányait. A tanulmányi idő csökkentése lehetővé tette, hogy javuljon a beiskolázási arány, hiszen a törvény bevezetése előtti évben mindössze a diákok huszada lépett nyolcadikba, a törvény bevezetése utáni ötödik évben már egyötöde.)
2. A négy elemire plusz négy polgárra épülő négyéves szakképző iskola (ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, pedagógiai vagy – bár ez csak az érvek szintjén – egészségügyi irányultságú), mely az elit felsőoktatási intézményekbe való felvételre nem jogosító érettségivel zárult. Polgáris végzettségig az egykori negyedik elemisek mintegy tizede jutott el, kb. 21 ezer tanuló, az arra épülő szakiskolai végzettségig már csak négyezer tanuló.
3. A négy elemi után választható (nyolc esztendeig tartó) egységes középiskola, mely a legrangosabb egyetemek felé is jogosítványt nyújtott. E középiskola negyedik osztályába mintegy 10 ezren jártak, nyolcadikig e szám hétezerre esett le. (A felsőoktatás első évfolyamára négy és fél ezer hallgató iratkozott be.)

FORDULAT A TANÜGYIGAZGATÁSBAN

Az egyik legfontosabb változás, hogy míg a korábbi időszakban az állami expanzió legfontosabb módja az oktatás hagyományos szereplőivel szembeni alternatív erők megerősítése és ekképpen új egyensúlyok teremtése volt (merthogy nemcsak a politika „aktora” jelenthetnek egyensúlyt, hanem maga a szekuláris-liberális ideológiai közeg is, a felekezeti preferenciáktól függetlenül felemelkedő emberek száz-ezrei is), addig az új korszakban magának a tanügy-igazgatási hatalomnak a kiterjesztésére került sor.

A tanügy-igazgatási politika egyik fő vonása tehát a felügyelet hatáskörének kiterjesztése, amely az egyházak határozott rosszallása ellenére bővítette az állam lehetőségeit a nem állami fenntartású iskolákban, ahogy ez az 1934-es törvényben már tanulmányozható. A másik fő vonulat a szakmai autonómiák korlátozása volt.

A közoktatás-irányítás reformja, amelyet az 1935: VI. tc. indított el, s az 1941: XII. tc. tetőzött be, a középiskolai reformnál is alkalmasabb volt arra, hogy lényegileg újat hozzon a Klebelsberg-féle korszakhoz képest. Ha az 1920-as évek kulcsfontosadata az volt, hogy a kultúrfölény érdekében ki kell építeni egy vadonatúj oktatási és művelődésügyi intézményrendszert, akkor a 30-as éveké az, hogy a nemzetnevelés egységesítése érdekében ki kell építeni egy új irányítási felügyeletet és minősítési rendszert. A szakmai értékek képviselőit, amely a 20-as években még a szakmai szféra része, hivatalossá kellett emelni, eleget téve a „modernizáció” és az „egységes nemzeti érdekek” követelményeinek. A miniszteriális apparátus nem jelenthette e törekvés ellensúlyát. Klebelsberg hosszú minisztersége idején a tárca politikai természete kettős volt: egyrészt mint jellegzetes köztisztviselői mentalitású tárca mindvégig kifejezte ennek a rétegnek – korántsem liberális –

érdekeit és értékeit, másrészt mivel maga a miniszter mint a merkantilista csoportok szövetségese, a kormánypárt liberális szárnyához tartozott, s oroszlánrészt vállalt a felsőoktatás terén a fajvédők visszaszorításában, közel sem bizonyult minden szempontból megbízhatónak. A 30-as évek szélsőségesen antiliberalis (és Klebelsberg személyes politikai ellenfele, Gömbös Gyula által vezetett) uralkodó köre számára a tárca apparátusának bizonyítékot kellett szolgáltatni, hogy „ez a tárca már nem az a tárca”, e nélkül nem lehetett volna újabb jelentős anyagi forrásokhoz jutni.

A közoktatás totális ellenőrzése érdekében a magyar tanügyigazgatás egész egyensúlyelvű hagyományát le kellett rombolni. A 30-as években két tendencia találkozott: az oktatásügyi kontroll racionalizációjának és az egyöntetű nemzeti világnézet kialakításának, ellenőrzésének politikai igénye. A két tendencia találkozását az tette különösen fontossá, hogy a Gömbös-kormánynak nem álltak rendelkezésre mindazok az eszközök, amelyek totalitárius céljaival adekvátak lettek volna. Nem tudta megvalósítani az egypártrendszert, a sajtómonopóliumot, csak korlátozottan volt képes a propaganda szolgálatába állítani a rádiót, nem tudta államosítani a filmgyártást. Az államnak ott „kellett” megvalósítani céljait, ahol ez lehetséges volt, azaz a közoktatási szférában.

A tanügy-igazgatási kerettörvény látványosan átalakította a rendszert. A korábbi egyenrangú szakfőigazgatóságok és megyei tanfelügyelőségek helyett területi igazgatási egységekre osztotta az országot. Ezek élére tankerületi főigazgatókat állított, és hatáskörüket valamennyi középfokú iskolatípusra kiterjesztette. Iskolalátogatókat, tanulmányi felügyelőket osztott be a tankerületi főigazgatóságokra, a népiskolai tanfelügyelőségeket pedig a főigazgatóságok alá sorolta. (Később a tankerületi főigazgatók népoktatási helyettesei lettek a tanfelügyelők igazi főnökei, s őket természetesen már semmilyen értelemben nem zavarták a megyei erők.) A kormányzat a tanügyigazgatás és a felügyelet lehetőségeit radikálisan megnövelte, az iskola-fenntartók szerinti differenciálást erősen lecsökkentette. A tanügyigazgatás és a központi igazgatás (utóbbiba most beleértve a szakértői kontroll átalakulását, az Országos Közoktatási Tanács érdekszimulációs szervből legitimáló szervvé változtatását is) szervezeti és személyi átalakulása egyaránt tanulságos: az igazgatási kulcspozíciókba politikailag és ideológiailag kiválasztott személyek kerülnek, a szakmai, politikai, igazgatási kompetenciák összemosódnak, a szakmai szervezetek súlytalanná válnak. A liberális hagyomány három igen fontos eleme: a szakigazgatási bürokrácia politikamentessége, a szakmai viták politikai vitáktól való elválasztottsága, illetve a tanári, intézményi, helyi és központi kompetenciák elválasztottsága gyengült meg az 1930-as években.

Az iskolatörvények fogadtatása és végrehajtása a minősítési rendszer átalakításával, az iskola hagyományos hierarchikus viszonyainak megbomlásával járt. Államigazgatási úton behajthatóvá válik a tanmenetek, óratervek, óravázlatok tanári-tanítói elkészítése, s erre a „behajtásra” nagyszámú iskolalátogató körzeti iskolafelügyelő beállítása tényleges lehetőséget is biztosított. Rendkívül megnőtt a tanórán kívüli tanári-tanítói tevékenység, a tanári könyvtárak kontrollja, sőt lehetővé vált tanári lakások (!) meglátogatása, s ezeket az információkat a tanárok „végelbánás alá vonásakor” – ahogyan ez 1933 óta lehetséges volt – „egyéb” okként fel is használták.

Arra a tudományos kérdésre, hogy milyen mértékig hatolt be az iskola tényleges gyakorlatába az új tanügyigazgatás, az új szellem, csak azt lehet válaszolni: valószínűleg minden korábbinál mélyebben, hiszen a minden korábbinál nagyobb számban megkövetelt írásos dokumentumok ezt mutatják, s a jelentések valóságtartalmának ellenőrzésére szintén minden korábbinál nagyobb apparátus állt rendelkezésre. Az 1944-ig működő tanáregyesületi folyóiratok uralkodó hangneme általában egy-két éves késéssel követi a tanügy-igazgatási tisztviselők stílusát, majd az új rendelkezések kifogásolását hozzávetőlegesen ugyanennyi időn belül váltják fel a hatékonyabb végrehajtást segítő tanácsok, gyakran ugyanazon tanárok tollából.

Nemcsak a tanáregyesületek „törnek be”, hanem a fenntartók – a községek, sőt az egyházak – is belenyugszanak az általuk is felismert burkolt államosítási folyamatba, amely a széles iskolalátogatói jogkörben, az állami tanterv részleges bevezetésében, a tankönyvi pluralizmus leépítésében jelenik meg. Minderre lehetőséget az nyújtott, hogy az egyházak inkább elfogadták a nagyobb állami beavatkozást, mintsem hogy akár finanszírozhatatlan méretű iskolarendszerük volumenét csökkentették, akár a világi hívői kontroll növekedését vállalták volna. (Az egyházi autonómia csökkenése jól érzékelhető az iskolalátogató, az állami vizsgabiztos hatalmának növekedésében, a katolikus középiskolai főigazgatóság rendi autonómiákat szorongató tevékenységében, az állami tanterv protestáns középiskolai átvételében).

Hiába ellenezték sokan a totalitarizációt, a szempontok különbözősége miatt nem jött létre közöttük koalíció. Nem bontakozott ki sem a konzervatív ellenzők és a baloldal szövetsége, ami talán természetes, de az egyéb értelmiségi és a középiskolai, felsőkereskedelmi iskolai tanárok szövetsége sem, mert minden értelmiségi erő a kormányzattól várta – akár egymás rovására is – sorsa jobbra fordulását.

Korlátozta végső soron a mozgalmat, azaz (az oktatáspolitikai hagyományos erőközpontjaitól erő kifejtési módjaitól idegen) politikai akaratot maga a tárca apparátusa? Nem tette. Érzékelte ugyanis, hogy a tárca expanziója a kormányzaton belül megtorpant. A szakoktatási funkciókat ugyan részben „felvette” a tárca, de az óvodát „leadta”, és a politikai hatalom szempontjából kulcsfontosságú két területen elveszítette 1919 óta gyakorolt hatáskörét. Egyrészt a honvédelmi törvény következtében a honvédelmi képzés, leventeoktatás felügyelete átkerült; másrészt az évtized végén a propagandaminisztérium létrejött, illetve a kormánypárti sajtóirányítás határozottabbá válása (a cenzúra bevezetése) miatt az oktatásügyi intézményrendszeren kívüli propaganda is megszűnt a VKM illetékességi körébe tartozni. Hóman semmivel sem volt kevésbé jelentős politikai személyiség, mint Klebelsberg, pozícióvesztését tehát nem a kettejük közötti különbségekkel magyarázhatjuk, hanem azzal a kétféle történelmi helyzettel, amelyek Magyarországot a húszas, illetve a harmincas években jellemezték. Ezek a következők:

A 20-as években a nemzetközi figyelem középpontjában álló HM helyett egy belpolitikai arculatú tárcának kellett elvégeznie a honvédelmi propaganda feladatokat, illetve a tartalékos tisztek stabilizálását – tanítói állások révén. (E jelenség fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni: Szabó Miklós az egész népiskola-akciót ennek tulajdonítja.) A 30-as években erre már nem volt szükség, lehetségessé vált a nyílt katonai propaganda, a tartalékos tisztek katonai alkalmazása.

A revízió irreálitásának korában, a belpolitikai „reformtalanság” évtizedében a propagandát a hosszú távú elvi álláspontok vezérlésére alkalmas oktatásügyi szférában lehetett hagyni. Amikor a revízió és a jobboldali változások a rendszer struktúrájában küszöbön állottak, ezt már nem lehetett így intézni, mert az napi aktualitássá vált, s a politikai élet bármely szereplője a politikai nyilvánosság bármely fórumán fejthetett ki erre irányuló propagandát.

Amikor a bethleni rendszer a köztisztviselők jólétét, képzési igényeit bevallottan társadalmi célnak ismerte el, e cél végrehajtására, tehát a legfontosabb társadalompolitikai célra, „rá lehetett állítani” egy tárcát. A 30-as évek végének populista célja, céljai már sokkal több csoportot érintenek, mintsem hogy ez lehetséges legyen.

A 40-es években nem a háború miatt jutott kevesebb figyelem az oktatásra és kevesebb hatalom a VKM számára, hanem fordítva: éppen azok a belpolitikai folyamatok sodorták Magyarországot a háborúba (természetesen a nemzetközi kényszerek mellett), amelyek az ágazati totalitarizmus iskolapéldájának a VKM-t választották ugyan, de ezzel egyidejűleg megszüntették a VKM ágazat feletti jellegét. Sőt, az „ellentámadásra” – a funkciók visszavétele az 1941-es törvénnyel megtörtént – már csak aztán kerülhetett sor, hogy a tárca „jobbról előzött”. A magyar oktatás történetében ekkora „pedagógiai szakmai progresszió” – például a reformpedagógia – érdekei egybeestek egy antiintellektuális indíttatású, állami vezérlésű ideológiai offenzíva érdekeivel. Az igazgatási racionalizáció – egy másik szakmai progresszió és modernizáció – érdekei egybeestek egy politikai totalitarizáció, egy erős ágazati szakbürokrácia érdekeivel. A tanítói-tanári szakma speciális érdekei – néhány kivételes csoporttól eltekintve – egybeestek a minisztérium élén álló ideológus csoport érdekeivel, az oktatásnak mindenekelőtt ideológiai kérdésként való beállítással. Az ellenoldalon nincs és nem is lehet koalíció a különböző értelemben visszaszoruló egyházi, tudományos, liberális, önkormányzati és szakmai körök között. A tanügyigazgatás a totalitárius irányítás prototípusa, a közoktatás-irányítás funkcionárius gárdája pedig a leendő totalitárius állam élcsapatává vált. Ha a tényleges tanügy-igazgatási tevékenységet nem 1944-ig, csak 1941 nyaráig vizsgáljuk, még egyértelműbbé válik: az általánosan elterjedt nézetekkel ellentétben nem a háborús szükség és a rendkívüli állapot idézi elő az oktatás totális ellenőrzését, hanem alapvetően a belső társadalmi mozgásfolyamatok indukálják azokat. Mint ahogy az is számszerűsíthető, hogy a zsidók kiszorítása (a közép- és felsőfokról) tanügy-igazgatási eszközökkel már a zsidótörvények előtt megtörtént.

Az oktatásnak – a jóváhagyott tantervek, óravázlatok, tankönyvek, szakkikkek, tanulmányi felügyelői jelentések tanúsága szerint – egészen más a tartalma, mint akár a 20-as években volt. Fordulat állt be egyfelől a valláserkölc, a nemzethűség, a honvédelmi nevelés, másfelől a történelem, az irodalom, a földrajz értelmezésében. A szaktárgyak – bár elnevezésük megegyezik egy-egy tudományág nevével – kikerülnek a tudományos szférából, legitimációjuk, kontrolljuk egyaránt az oktatáspolitikai alrendszerébe kerül. Az ideológiák, nevelési eszmények – a „nemzet” vagy a „valláserkölc” – függetlenednek a maguk „külön” ideológiai környezetéről, és igazgatási úton behajtható normákká válnak. A „helyes értelemben vett” „nemzeti” értékek iskolai érvényesülésének megítélésében a hagyományosan

megkérdőjelezhetetlen „legitimitások” – például a nemzeti nyelvet kiválóan tudók köre – helyébe a politikailag legitim tanügyigazgatás kitüntetett tisztviselői léptek, gyakran alacsonyabb presztízsű személyek (például tornatanárok) segítségét igénybe véve. Mi több, a „valláserkölcsi” szempont megítélése sem maradt az egyházak kizárólagos kompetenciája.

Ahogy a fentiekből kiderül, a régi magyar oktatásügy történetének utolsó szakaszában az iskolatípusok elitjei, melyek a konkrét oktatás szintjén tulajdonképpen az egyházi befolyás 19. századi visszaszorulásának győztesei voltak, vereséget szenvedtek az oktatásigazgatás elitjétől. Mindez azonban nem azt jelentette, hogy az oktatásigazgatás által hordozott hivatali racionalitás a maga eredeti formájában győzött volna az iskolatípusok által hordozott szokásszerűség és tudományos racionalitás felett: sokkal inkább azt mondhatjuk, mindkettővel szemben a politikai-ideológiai racionalitás, és ez mindkettőt szolgálatába állította.

A 30-as évek második, a 40-es évek első felében sem az igazgatás, sem az egyes iskolatípusok régi elitjei nem jelentettek érdemi ellenerőt az állami oktatáspolitikára és az állami ideológia közvetítésével szemben.

Ezeknek az önálló, egymásnak korábban gyakran ellentmondó logikáknak a hiánya sohasem látott mértékig integrált oktatáspolitikát tett lehetővé.

Az oktatáspolitikák integrálttá válásának mindenütt a világon vannak „hasznai és kárai”. Hasznon hagyományosan azt értjük, ami egy ágazatpolitikából akkor is visszamarad, ha a konkrét politikai kontextus tovaszáll, például felépített iskolák stb. Vizsgáljuk meg a lehetséges („elvárható”) hasznokat és azt is, mennyi minden miképpen valósult meg ebből.

1.

Az integrált oktatáspolitikának – minthogy túlelmelkedik a megyei és felekezeti partikularizmusokon, csoportérdekeken – egyes történészi érvelések szerint van egy modernizációs arca is. Régiónk állami oktatáspolitikájának vonatkozásában a sokszor emlegetett modernizációs funkciót érdemes újragondolni. A 30-as években a kormányzat úgy akart modernizálni – ahogy ez az iskolák rekrutációjából, az ösztöndíj-preferenciákból kitűnik – az oktatási rendszer segítségével, hogy éppen a nyugati típusú társadalmi rétegeket, a liberális polgárságot, a kiskereskedői réteget, a szabadfoglalkozású értelmiséget, a modern ágazatokban foglalkoztatott szakértelmiséget, a kvalifikált munkásságot kívánta háttérbe szorítani. A dualizmus kori modernizációban a „nagy nemzedék” birtokosai vagy politikusai a polgárosult és polgárosodó rétegekkel kötöttek történelmi kompromisszumot, ezért lett a dualizmus kori modernizáció alapvetően sikeres. Ezzel szemben 1918 után a „nagy nemzedékkel” már semmiféle kapcsolatot nem tartó, állásukat és tekintélyüket veszített uralkodó körök kötötték meg kompromisszumaikat a szintén piacellenes mentalitású alsó-középosztállyal, s kezdték meg a modern rétegek kiszorítását.

Egy modernizációs logika szerint a 30-as években a reális ismeretek előtérbe kerülésére, a világgazdasági válság utáni kétségbeejtő gazdasági helyzetben több pragmatizmusra lett volna szükség, de e helyett az iskola több ideológiát adott. Ugyanezen logika szerint a piaccal, a gazdasági élettel szorosabb kapcsolatokat tartó csoportok tekintélyének, mozgásterének növelésére lett volna szükség,

ehelyett a szakoktatás fölött is az úri Magyarország értékrendje került fölénybe. A mobilabb és rugalmasabb szabadfoglalkozású, magánalkalmazott középrétegek számára a tanári pálya idegen maradt, annak közhivatalnoki arca erősödött meg. A középrétegek alsóbb csoportjai számára sem volt már elegendő a tanítói pálya erősen csökkenő presztízse.

Ugyanezen logika szerint polgárosítani kellett volna – az iskola segítségével piacra értékesíthető készségeket biztosítva – a többmillió parasztságot, ehelyett csak az úri Magyarország másodrendűnek kezelt szövetségesévé sikerült tenni, és zömében közalkalmazottá képezni a felemelkedettek kis csoportjait, a szélesebb tömegeknek szánt nyolcosztályos népiskola tanterve és szervezete pedig kizárta a modernizációt.

2.

Olyan látszat is keletkezhet, hogy ez az integrált oktatáspolitikai az „oktatás szférájának” előnyös: növekednek az oktatásra fordítható források, növekszik – legalábbis verbálisan – az oktatásban dolgozók megbecsülése. Érdekes azonban ezen, egyébként sem könnyen bizonyítható előny „sötét oldalait” is végiggondolni.

Az oktatás a 30-as évektől kezdve a magyarországi társadalomban túlsúlyos szerepet töltött be. Régen a hatalom alapját a föld adta, a legújabb korban már a hivatal. A hatalom legitimációja korábban a nemesi származás volt, később az iskolai végzettség bizonyos szintje. Ideológiája korábban az államnemzet egysége, aztán az iskolában elsajátítható nemzeti gondolat.

E két hatás együttesen felerősítette azt a speciális társadalmi helyzetet, hogy bizonyos rétegek nem polgári eredetű vagyonukkal vagy valós értékkel konvertálható szakértelmükkel vettek részt a gazdasági életben, hanem mintegy az államtól, a politikától kapott pozíciójukkal és presztízsükkel. Az oktatás speciális helyzete így nem a polgárosodást segítette elő, hanem az ország megrekedt helyzetét konzerválta. A 20-as években az állam már nem tudott pénzzel fizetni a közalkalmazotti hűségért, ezért iskolával fizetett érte: gyermekeik lehetőségeivel, értékeik kizárólagossá tételével jutalmazta meg a közalkalmazottakat.

Csakhogy a kör bezárult. Amennyiben a valós anyagi helyzet, a teljesítményképes tudás helyett a „pozícionáltság” (bizonyos társadalmi feladatok elvégzésére való kijelöltség) a legfontosabb társadalmi érték, a pozíciót viszont tekintélyelvű oktatási rendszerrel lehet elérni, ám az oktatási rendszerben való érvényesüléshez (annak szelektív volta következtében) eleve pozíció kell, viszont az állam (az állami költségvetés végessége, illetve restriktív jellege miatt) már nem tud újabb pozíciókat teremteni, akkor szükségszerűen az állami, illetve a már pozíciókban lévők dolga lesz, hogy a korábban szakértelmet ígérő helyeket is köztisztviselői típusú pozíciókká alakítsák át.

Az oktatási szféra dolga pedig az lesz, hogy a gazdasági pozíciók eddigi szelektív rendszere – azaz a szakértelem és a vagyon – helyébe köztisztviselői típusú szelektív rendszert teremtsen: államilag kontrollált szakoktatást, olyan formális képzettségi rendszer kialakítását, mely lehetővé teszi, hogy csak bizonyos iskolai végzettséggel lehessen gazdaságirányítási funkciókat betölteni, hogy hivatali úton (jogi és műszaki iskolázottságú tisztviselők által) irányított gazdaságot lehessen működtetni.

3.

A hagyományos iskolatípusok és az iskola szokásszerű rendje általában konzerválja a meglévő társadalmi viszonyokat, a tudás társadalmi eloszlását. Ehhez képest a totális-integrált oktatáspolitikai új, egyébként esélytelen társadalmi csoportok felemelkedésével szokott járni. Vajon Magyarországon is ilyen folyamat ment végbe?

E vélekedés tényalapja kétségbe vonható. A 30-as években az állam egyre keményebben avatkozott be az iskolarendszerbe, s ez visszaszorította a többszínűség elemeit, „ám ennek ellentételezéseképpen” nem fokozta a szocialitást. A modern oktatási rendszerekre jellemző szabadság–egyenlőség értékpárral szemben a (relatív) szabadság (dualizmus kori) világa felől a változatlan, de irányítottabb egyenlőtlenség irányába mozdult el a rendszer. Az iskolatípusok konzerválták a magyar társadalom súlyos egyenlőtlenségeit, és a rendszerbe juttatott további források nem a korai választás ellen hatottak, hanem a nyolc elemi létrehozásával, a szakoktatási továbbtanulás lehetőségének felvillantásával még fokozták is annak esélyét, hogy mindenki a „maga köreinek megfelelő” iskolatípust válassza. A numerus clausus – 1920-as, 1928-as és 1938 utáni formáiban egyaránt – szociológiai értelemben nem a magyar társadalom 95%-nyi nem zsidó polgára számára biztosította az egyetemi/középiskolai férőhelyeket, hanem az egyetemi tanulásra egyáltalán esélyesek – különböző definíciók szerint – 60-70%-a (legfeljebb ekkora ugyanis a nem zsidók aránya) számára biztosította a pozíciók 90-100%-át.

4.

Az integrált oktatáspolitikai látszat szerint a nagyobb szakszerűség áldásait hozta az oktatásügyre. Ugyanakkor a modernizáció szakszerűsége szakmai érvelése az állam – és az államfüggő rétegek – hatalmi expanziójának fokozódást mutatja. A szakszerűséggel önmagukat legitimáló lobbik előretörése – a 30-as évek egyik legfontosabb jelensége (a bevallott, politikai, illetve regionális vagy csoportérdeket megjelenítő lobbikkal szemben) éppen ezért nem valamiféle „objektív jó” megtestesülése volt a rendszerben. A hivatalnoki értelemben vett, kizárólagosságot követelő szakszerűség politikai érvkészletként szolgál az alternatívákat felmutató szakszerűséggel (vagy: az alternatívák között megosztó szakértők világával), a piackontrollal és a pluralista politikai kontrollal szemben. A hivatalnoki típusú szakszerűség ideális partnere a politikai totalitarizmusnak. Ennek iskolapéldája a Magyar Zoltán-féle szakigazgatási reformkoncepció vagy az objektív népegészségügyi és szociális feszültségekre adott, etatista értelemben szakszerű válaszok halmaza. (E szakszerűség egyébként is szignifikánsan hatékonyabban korlátozta a liberális értelemben, mint a posztfeudális értelemben vett sokszínűséget, rendetlenséget.)

Az ilyen típusú szakszerűségnek a modernizáció kudarcához kellett vezetnie, hiszen miközben képes volt a korszerűtlen elemeket kiszűrni az általa ellenőrzött rendszerekből, eközben elpusztította azokat az erőket és struktúrákat, amelyek megvédehették volna a kanonizációtól, illetve azokat, amelyek egyéb korszerűtlenségek (például a rendiesség, ideologikusság) ellenérdekelteit voltak. Azaz a modernizált tanügyigazgatást egy újrarendezett iskolarendszer és egy ideologizált tananyag védelmére és terjesztésére használta fel.

5.

Az integrált oktatáspolitikát sokak szerint racionálisabban képes kialakítani az iskolai tananyagot, mint a helyi és csoportérdekek által állandóan toldozgatott iskolatípusonkénti politika, iskolatípusonkénti igazgatás.

E racionalizáció helyett a rendszer növekvő mértékben ideologizálttá vált. A tanügyigazgatás és az egyes tanári-tanítói csoportok a nemzeti ideológia egyre monolitabb terjesztésében találták meg szerepüket. Az állam növekvő hatalmában pedig a köztisztviselők saját maguk relatíve növekvő hatalmát ismerték fel, az egyházak és a lakosság oktatáspolitikai tevékenységének korlátozásában pedig szakmai tekintélyük kizárólagossági biztosítékát látták. Az egyházak képtelenek voltak a szellemi ellenállásra, a református egyház saját speciális image-ének veszélyeztetése nélkül nem léphetett fel a nacionalizmus ellen, a katolikus egyház – hasonló okokból – a tekintélyelv ellen. Mivel mindhárom nagy keresztény egyház sokkal nagyobb iskolarendszert tartott fenn, mint amelyre saját forrásaiból, illetve a hívek iskolaadóiból, tandíjaiból képes volt, a növekvő államsegéllyel fokozatosan elfogadta a növekvő tanügy-igazgatási beavatkozást.

Mindezek az erők a nacionalista versengésben tették érdekeltté az oktatáspolitikai aktorait. Azaz míg korábban bizonyos csoportok a nyelvi magyarosításban, mások a piacképességben, megint mások a tudományosságban találhatták meg legitimációjukat, most mindenki egy mércével, a „nemzetnevelés” mércéjével méretett meg.

Az iskola az alapvető humanisztikus, racionális, liberális vagy felekezeti értékek helyett egyre inkább a kormányzat által értelmezett „nemzeti” értékeket közvetítette hatékonyan, már csak ezért is, mert a humanisztikus tárgyak tanárai számára a korszerű pedagógiai technikák átvételénél a nemzeti jelszavak hangoztatása könnyebbnek bizonyult.

Ahol tehát a nemzet mint megkülönböztetett érték áll az oktatás és a nevelés középpontjában, és ahol ezzel egyidejűleg nem építik be a társadalmi érdekek ütköztetésének technikáit, ott korlátlan út nyílik arra, hogy azok, akik magukat a nemzeti érdek kizárólagos hordozóinak nyilváníthatják, kontrollálhatatlan hatalomhoz jussanak, és „nemzeti érték” gyanánt saját társadalompolitikai elképzeléseiket és érdekeiket közvetítsék az iskolarendszeren keresztül.

Olyan helyzetben, ahol a társadalomban és a gazdaságban nem a teljesítményképes szaktudásnak van „becsülete”, ott a képzés tartalma szükségszerűen tekintélyelvű és ideologikus marad, hiszen az általános műveltség funkciója ekkor éppen az, hogy ne kelljen polgárosodni. Ahol az uralkodó körök képesek kikényszeríteni, hogy többgenerációnyi polgári alkotómunka semmivé válhasson, ott mindenki számára világos: a karrierhez nem szakmai tudást, hanem szimbolikus tudást kell elsajátítani, vagyis az uralkodó körök legitimációs érvrendszerét.

A 19–20. századi magyar oktatásügy tehát leírható az állami hatalom fokozatos kiterjedésével. A tradicionális erők ellenében fellépő állam némiképp hasonló szerepet tölt be, mint a gazdaságban: lebontja azokat a korlátokat, amelyek a csoportok közötti szabad verseny útjában állnak, szokásszerűségi normák helyett racionális normákat fogalmaz meg az oktatásügy szereplőivel szemben, s ezek bázisán integrálja a rendszert. Az állami expanzió továbbhaladásával éppen hogy

a korábban kiépült piacelv korlátozása és a kialakult normák irracionális irányú, ideológiai természetű megkérdőjelezése történik meg. Ha van egyáltalán egy történeti folyamatnak tanulsága, az ennyi: az állami jelenlét kritikus szintje alatt az egyéni és közszabadság éppoly fogyatékos, mint amilyen mértékben az állami jelenlét kritikus szintje fölött veszélyeztetett.

A TANÜGYIGAZGATÁS EGÉSZÉNEK FELBORULÁSA (AZ 1920/30-AS ÉVTIZED ELEJÉN)

ÚJ SZEREPLŐK AZ OKTATÁSI ARÉNÁBAN

Az előzőekben láthattuk, hogy a tanügyigazgatás hagyományos egyensúlyi viszonyrendszere annak belső logikája szerint is megbomlott. Ugyanilyen fontosak azonban azok a külső kihívások, amelyek a tanügyigazgatást az 1920/30-as évtized fordulóján előálló új politikai helyzet, illetve a világgazdasági válság következtében kialakuló anyagi restrikcio miatt érték.

Az oktatásügyi érdekérvényesítés aktorainak az oktatáspolitikától független története a 30-as évek fordulóján, illetve 1935-ben belső átalakuláson ment át, s ez kihatott oktatáspolitikai súlyukra.

A keresztény középburzsóázia (a Baross Szövetség köre), amely részben felemelkedett kisiparosokból, részben birtokos családok, tisztviselő családok fiaiból állt; a kisiparosság (s képviseleti szerve: az ipartestület), a mindkét csoporttal összefonódott államhivatalnoki csoport (az Iparkamarában) az 1935-ben létrejött Ipari Minisztériumban egyre erősebbé váltak. Velük szemben állt a hagyományos nagytőke (a Gyáriparosok Országos Szövetségének köre), mellyel nem csak a dualizmus korának merkantilista kormányai, de a klebelsbergi kormányzat is szoros szövetségben állt. Az ütközőpont a tanoncoktatásnál, a középfokú szakképzésnél jelenik meg. A mérnökegyesülettel és kamarával együtt a műszaki felsőoktatás körül bonyolódnak végtelen „lobbizásba”. A kisiparosság ugyanakkor – mivel az állami megrendelések zömét a VKM közvetíti – kölcsönös függésbe kerül a tanügyigazgatással s az államépítészeti hivatalok funkcionáriusaival.

A kereskedelmi szférában egészen a zsidótörvényekig nem a kis- és nagykereskedelem (az OMKE köre) között feszült az alapvető érdekellentét, hanem a szabad kereskedelemben érdekelt csoportok és a gazdagparaszsággal összefonódott hivatalnok középrétegek között, amelyek a fogyasztási és értékesítési szövetkezetek számára követeltek előnyöket. Ellentéteik egyrészt az iskolai megrendelésekkel, másrészt a kereskedelmi oktatással, illetve a középiskolák praktikus tananyagával kapcsolatban jelentek meg.

A pénzügyminisztérium meglehetősen ellentmondásos helyzetben volt: a szaktárcák – jelentős részben a VKM – nyomásával szemben keményen kellett védenie az államháztartás érdekeit, az újraelosztásra orientált szaktárcákkal szemben éppen ezért a szabadkereskedelmi körökre kellett támaszkodnia, ugyanakkor az erőforrások koncentrálásáért felelős tárcaként a gazdasági körökkel szemben egy hivatali apparátust kellett üzemeltetnie: a pénzügyigazgatóságok hálózatát. Utóbbiak léte pedig (lévén ezek dekoncentrált szervek) éppen az autonómiák korlátozása irányában hatott, objektíve tehát a totalitarizmus megeremtelését segítette elő. Részvételük

az oktatásügyi érdekharcolásban nem annyira az oktatás tartalmával, inkább az iskolának mint gazdasági egységeknek a működésével, a közszállításokkal, az azzal kapcsolatos ellenőrzéssel álltak összefüggésben.

Fontos szereplő – elsősorban a mezőgazdasági szakoktatással és az elemi oktatással kapcsolatos vitákban – a nagybirtokosság és a középbirtokosság (és szervei: az Országos Magyar Gazdasági Egyesület [OMGE] és a kamara, valamint a szakminisztérium agrárigazgatási csoportjai).

Céljaikkal számos kérdésben egybeestek a – zömében szintén birtokos származású – gazdatisztek szervezetének törekvései. Míg ők mindenekelőtt a közép- és felsőfokú agrároktatást szorgalmazzák, addig a gazdag- és középparasztság, illetve az ő támogatásukat megszerezni kívánó középosztálybeli politikuscsoportok, népi írók stb. az alsófokú szakoktatás elterjesztésében, az elemi oktatás agrárjellegének növelésében voltak érdekeltek. A „ki finanszírozza?” kérdés az érdekellentét alapja az úgynevezett érdekeltégi iskolák körül.

Mindenképpen külön kell kezelnünk a többféle arculattal is rendelkező belügyi szférát. A tárca mint rendőr-minisztérium az ellenőrzésben, a „felforgató eszmék” terjedésének korlátozásában érdekelt, s ebben az értelemben gyakorol nyomást a tanügyigazgatásra, biztatva annak leghatározottabb ideológiai törekvéseit. A Belügyminisztérium (BM) közigazgatási csoportjai ugyanakkor konkurenciát látnak a tanügyigazgatásban és a népművelésben. Az 1935-ös reform utána tankerületi főigazgatóságok példája különösen veszélyt jelenthetett a megyerendszer számára. Nem csupán azoknak, akik a megyére támaszkodva védték az autonómiát (hivatalból az alispán, a vármegyei közgyűlés, a népoktatási albizottság), hanem azok számára is, akik egy totalitárius egyesítéshez is a megyét, a megyék élére kinevezett, rendkívüli hatalommal felruházott pártvezetők, főispánok hálózatát tartották a követhető megoldásnak, nem pedig nagyobb egységek létrehozását. Az alacsonyabb szintű regionális szervek ezreiben érvényesültek a legkülönbözőbb munkáltatók és szülői csoportok érdekei – végső soron e szervek és a tanügyigazgatás között felhalmozódó feszültség is a BM-be csatornázódott be.

A 20-as, 30-as években egyre nagyobb hatalomhoz jutó szociális és egészségpolitikai csoportok (ezekért is a BM felelt), a fajvédők (parlamentiek és azon kívüliek) ideológiai támogatásával és a szakszervezetek szociálpolitikai tevékenységét megszüntetni akaró belügyi, társadalombiztosítási csoportokkal együtt az oktatásra több ponton is nyomást gyakoroltak. Ilyen elem számukra a tananyagba beépítendő szociális/egészségügyi ismeretek kérdése; az egészségügyi, szociális szakoktatás hálózatának kiépítése; az orvosképzés korszerűsítése; a Magyar Orvosok Nemzeti Szövetsége; az orvoskamara és más, e kérdéssel antiszemita megfontolásokból foglalkozó csoportok érdekei; az iskola-egészségügy kérdései az osztálylétszámoktól az iskolaorvos intézményéig terjedtek. A populizmus ideológiája és a modernizáció objektív igénye e területeken fonódik leginkább össze a csoportérkekkel, a köztisztviselői bázisú totalitarizációval.

A Honvédelmi Minisztérium (HM) érdekeltége természetes módon az oktatás militarizálása. Ennek tartalmáról azonban már érdemi belső viták folynak: ki és milyen foglalkozás keretében tegye ezt; mi legyen az iskolán belül nagyobb tekintélyű történelemtanárok szerepe a honvédelmi nevelésben, és mi legyen a test-

nevelőké; mi az iskolai sportköröké (ezek szervezése 1922 óta kötelező a középfokú iskolákban); mi legyen a VKM belső logikájával jobban összeegyeztethető cserkészek dolga, mi a leventéké.

A dualizmus koránál jobban intézményesültek – például a Magyar Szemle Társaságban, egy-egy folyóirat szerkesztőségében – az ideológuscsoportok, amelyek a történelmet, az irodalmat, sőt a nyelveket és a természettudományokat is meghatározott politikai ideológiai célok szolgálatába kívánták állítani.

A VKM és a népi mozgalom határvidékén ott voltak a népművelési csoportok, részben a hagyományos tanügyiigazgatás ellenében kiépülő hálózattal, s az ehhez kötődő regionális és ideológiai, valamint „többtermelési” és népegészségügyi érdekekkel. Szereplők még a különféle tudományos társaságok, körök és az akadémikusok; ők nyomásgyakorló csoportokként leginkább a középiskola ismeretanyagáról szóló vitákban jelennek meg, aminek azért van különösen nagy jelentősége, mert a szaktárca vezetőinek jelentős része – ez tükrözi a történelem és a „nemzeti” tudományok még a dualizmus korában elért ideológiai funkcióját – e köröket képviseli.

A kormánypárt és az ellenzéki keresztény pártok egyaránt arra töreksenek, hogy a községekben, a helyhatósági és az országgyűlési választásokon megszerez-zék – a jegyző és a pap mellett – a helyi tanító, tanár támogatását. E kérdés a 30-as, 40-es években politikailag sokkal élesebb, mint a 20-as években. A 20-as években ugyanis csak a liberálisok, szociáldemokraták és a szélsőjobboldal vannak ellen-zékben: „ezekért kampányolni” meglehetősen kevés tanítónak, tanárnak vagy iskola-fenntartónak lett volna hajlandósága.

A 30-as években azonban ellenzékbe került a keresztény párt, és noha természetes volt a „kormánypárti kampányolás”, a katolikus egyház képzőiben kinevelt, az egyház által alkalmazott, a dinasztiahoz hű érzelmeket tápláló tanítók és tanárok számára komoly kísértést jelenthetett a legitimista mozgalmak támogatása. 1935 után maga Bethlen István, később a volt kultuszállamtitkár, Kornis Gyula is ellen-zékben van – olyan politikusok, akik mellett a tanítók néhány évvel korábban még hivatásszerűen kampányoltak. A 30-as évek végétől pedig a peremértelmiséginek számító tanítók mind nagyobb része vonzódott a szélsőjobboldali mozgalmakhoz.

Általában is jelentős tényezőnek tarthatjuk, hogy míg a 20-as évek értelmiségi munkanélkülisége a trianoni határokon túlról beáramló tömegekkel függött össze, s azért a magyar kormányokat felelőssé tenni nem lehetett, addig a 30-as évek értelmiségi munkanélkülisége már strukturális természetű volt, s az értelmiségi szervezetek mind keményebb kormányzati beavatkozást vártak el annak orvoslására.

Az említett igen jelentős erőknél ugyan összehasonlíthatatlanul gyengébbek, de óriási jelentőségűek az oktatásban közvetlenül résztvevők csoportjainak nem egyszerűen oktatáspolitikán belüli érdekei:

A tanügyiigazgatás munkatársai, akik a beruházások szegénysége idején a tartalmi fejlesztés letéteményesei; 1935 után pedig az új oktatáspolitiká – melynek fő célja a nemzetnevelés egységének biztosítása – legfontosabb szereplői, egyidejűleg ágazati hivatalnokok is, akik egy újfajta igazgatási koncepció „mintái”.

A tanítók regionális, felekezeti, országos szervezetei, óriási létszámukkal, regionális/falusi politikai jelentőségükkel; akik viszont a középosztályok és a „nép széles tömegei” közötti közvetítő – oktatáspolitikán túlmutató jelentőségű – funkciót töltöttek be.

A tanárok, akik vitathatatlanul megkérdőjelezhetetlen szakmai kompetenciával bírnak egy-egy iskolatípus kérdéseiben, és egyúttal az igazgatási tisztviselők mellett a legnagyobb diplomás csoportot alkotják.

Az új szereplők fellépése, illetve a régi szereplők oktatáspolitikától független szerepének megváltozása a tanügyigazgatást környező politikai teret átalakította – a külső feltételek is megérették a tanügyigazgatás átalakulásához.

Már csak egy olyan ok kellett, amely az oktatási rendszer általános növekedésének – amely a 20-as években az új szereplőket úgy, ahogy kielégítette – véget vészen, és így a hangsúly a meglévő oktatási rendszer átalakítására, a felette való hatalom újraosztására kerüljön. Ez az ok a világgazdasági válság képében jelent meg.

A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG

A világgazdasági válság a VKM számára elsősorban mint az állami kiadások csökkentésének igénye jelent meg. A pénzügyi körök nyomásának a VKM a Klebelsberg-korszakot követő költségvetési években úgy próbált megfelelni, hogy lineárisan, azaz egyenletesen és tartalmi szelekció nélkül csökkentette a jövedelmeket, a legdrágább intézmények és költségvetési szervek dologi költségeit pedig mindjobban lefaragta. E módon az eredeti egyensúlyok fennmaradtak, de számos intézmény napi működtetése is veszélybe került – azaz olyan érdekcsoportok is veszítettek, amelyek úgy érezték, hogy a rendszer átalakítása esetén stabilizálhatnák vagy javíthatnák helyzetüket. Ők tehát érdekeltté váltak a szelektív csökkentésben, amely új politikai koncepciót igényelt.

Az oktatásügyi szféra egészéért felelős miniszteriális apparátusban is mindinkább megérett az a felismerés, hogy valakiket fel kell áldozni a többiek megmentése érdekében.

Ezzel egyidejűleg az új politikai erők felismerték, hogy a legkitűnőbb lehetőség az új személyi politika megalapozására éppen ez az átépítés lehet. Pénzügyi szükségre hivatkozva meg lehet szüntetni az autonómia, a belső pluralizmus megőrzésében élenjáró intézményrészeket, és folyamatos fenyegetésnek lehet kitenni a tárca teljes személyi állományát. A leépítéssel elsősorban a kultúrfölény intézményeit – amelyeket Gömbösék már a Klebelsberg-korszakban látványosan elleneztek, hiszen azokban a fajvédő értelemben vett megbízhatóságnak kevés, az európai konzervativizmussal való párbeszéd képességének lényegesen nagyobb hangsúly jutott – lehetett kikezdeni.

A felsőoktatásban tanszékek tucatjai kerültek veszélybe. Ugyanezen törekvések alapján szorgalmazták a közoktatásban a tanerőkkel való „takarékoskodást”. A heti óraszám betartására, az igazgatói és egyéb kedvezmények megszüntetésére szorították az iskolákat, és így egyidejűleg fokozták kiszolgáltatottságukat a tanügyigazgatással szemben; csökkentették a tanárok tudományos kutatásra vagy más „alternatív” tevékenységre fordítható szabad idejét.

A HM-hez és az FM-hez tartozó iskolák elkülönült, drágább és autonómabb kezelése ellen is felléptek. Igen fontos: a militarizálás az egész oktatásügyre vonatkozik, és nem a HM-nek biztosít speciális jogokat. Sőt, e sajátos jogosítványok megszűntetése elkezdődik, a minisztérium átszervezésekor külön ügyosztályuk megszűnik.

„Egyébként is a legalaposabb felülvizsgálatot igényli, s itt merül fel a gondolat a fővárosi kulturális és közegészségügyi intézmények államosítására, illetőleg állami felügyeletének intenzívebbé tételére” – írja tervezetében Hóman, az oktatás utolsó, némileg liberális fellegvárát is megcélozva.

A kormányzati erők az összes közérdekű alapítványt közös ügyigazgatóság alá kívánták vonni, és nagyszabású személyi átszervezésekkel akarták biztosítani, hogy az alapítványtevők vagy az azokhoz közel álló körök intenciói alapján bekerült tisztviselőket az új kurzushoz megfelelően alkalmazkodók válthassák fel. Az addig csak puha eszközökkel ellenőrzött irodalmi ügyeket a műemlékvédelemmel és művészetpolitikával összevonva a Művészeti és Irodalmi Tanács fennhatósága alá rendelték. (A tanácsok alkotásának logikája az első világháborúig az volt, hogy a megjelenő szereplők között hoz létre valamiféle párbeszédhelyszínt a minisztérium; a logika most fordított.)

A külföldi intézeteket – a klebelsbergi „kultúrfölény” legfontosabb objektumait – kivették a (klebelsbergiánus szakemberekkel teli) Gyűjteményegyetem irányítása alól, és a minisztériumhoz rendelték, ami azt jelezte: a külföldi intézetek a továbbiakban nem elsősorban a tudományos intézményrendszer részei, hanem a minisztérium által irányított kulturális külpolitika kiszolgálói.

A Csillagvizsgálót – a klebelsbergi tudománypolitika egyik szimbólumát – a budapesti egyetemhez csatolták. A tihanyi Halbiológiai Intézetet a Nemzeti Múzeumból ekkortájt önállósuló Természettudományi Múzeumhoz kívánták csatolni, tehát egy olyan intézetet, ahol korábban a nyugat-európai munkatársak és az amerikai pénzek jelenléte határozta meg a szellemet, egy olyan múzeumhoz, ahol már korábban érvényesült a Hóman-csoport személyi politikája. Minden ilyen áthelyezés egyrészt személyi konzekvenciákkal járt, másrészt kisebb-nagyobb lehetőségeket teremtett a tudományos apparátus mozgatására, s velük szemben a hatalomgyakorlás módozatainak kialakítására. Ezzel szemben, aki megmaradt, és elfogadta az új feltételeket, lehetőséget kapott például tanszéki könyvtárának, műszerparkjának bővítésére.

A VKM, úgyszintén a „pazarlás megszüntetésére” hivatkozva, fel akarta számolni a népművelési rádió- és filmtanácsokat. Tevékenységüket az OKT-nak kívánta átadni. Mellékesen megújította a filmcenzúrát is. Az iskolai filmoktatásra magántársaságnak adott koncessziót – fennállása során először 1932-ben – nem hosszabbították meg.

A pénzügyi válságba került tudományos társaságoknak úgy segítettek, hogy állami kezdeményezéssel „összefogták őket”, s a támogatás eddigi „ötletszerűsége” helyett a középiskolai megrendelésekkel biztosították működésüket. Ezzel persze a „középiskolai igények” és a tanügyigazgatás által támasztott elvárások figyelembevételére lehetett szorítani a tudósokat.

A VKM legsúlyosabb pénzügyi problémájának megoldása is egybeesett az iskola-fenntartókhoz, az egyházakhoz fűződő viszonyának újrendezésével. A felekezeti

iskolafenntartók a népiskolai illetmények 30%-át fizették, a fennmaradó 70%-ot államsegélyből kapták. De még ezt a 30%-ot sem tudták rendszeresen fizetni. A megoldás új iskolaadó kialakítása lett volna. Hasonlóképpen, a községek jelentős része is államsegélyben részesült a célból, hogy alapfeladatait elláthassa; a magas pótdót kivető községeket helyi szinten vizsgálták meg a Belügyminisztérium és a Pénzügyminisztérium (PM) kiküldöttei, akik egyúttal adatokat szolgáltatottak a közoktatási igazgatás személyi politikájához is.

Az egymillió pengőt kitevő elmaradt helyi javadalmat pótlendő, 1932-ben a tanítói/internátusi alapból a költségvetés kölcsönt folyósított az iskolafenntartóknak. Ezáltal nemcsak az állami költségvetés és az egyház fonódott mindinkább össze, hanem az eredetileg független pénzalapok is bevonattak, fokozandó mind a kedvezményezettek, mind az alap eredeti irányítóinak állami függőségét.

A pénzügyi szükségre hivatkozva a kormány felfüggesztette a szolgálati időtől függő automatikus előléptetéseket, így a pedagógusok előléptetése a tanügyigazgatás privilégiuma lett.

A pénzügyi restriktó jelszavával felléptek a közepesebb teljesítményt nyújtó köztisztviselői családból származó gyerekek túlzottan elterjedt állami támogatása ellen, azaz az internátus rendszerének a visszafogására. Az internátusi hálózat átépítése során az automatikus köztisztviselői preferencia megszüntetését, a világnézeti és populista szempontok előtérbe kerülését célozta a pénzügyi manőver. Az igazgatási költségek pontos felmérése, a hatóságok és a hivatalok teljes körére kiterjedő elhelyezési, szervezeti, személyi és dologi természetű adatgyűjtés mára szervezet átépítéséhez szolgáltatott – többek között pénzügyi – érveket.

A pénzügyi intézkedések politikai eredményeinek ismeretében biztosan állíthatjuk: az 1934-es középiskolai, s még inkább az 1935-ös tanügy-igazgatási törvénnyel meginduló reformsorozat nem „a semmiből” bukkant fej, az új politika hívei már az átmeneti időszakban, Gömbösék radikális jobbrafordulása előtt, az első Gömbös-kormány idején készültek a fordulatra. (Nem előbb: tehát nem 1929 őszétől a Gömbös–Bethlen-ellentét kezdetétől és nem később, mondjuk 1935-től.)

Az oktatáspolitikában a baljósan hangzó „30-as évek” 1932 őszén, az új költségvetéssel kezdődnek, és nem a neonacionalizmus Klebelsberg általi meghirdetésekor, amelynek semmilyen érdemi következménye (például ideológiai offenzíva) nem lett; nem is Klebelsberg távozása után, az évtizedfordulón ugyanakkor nem, mint ahogy a törvényhozás történetéből gondolhatnók, az 1930-as évek közepén.

A TANÜGYIGAZGATÁS TOTÁLIS ÁTALAKULÁSA

ÚJ TÖRVÉNY

Az 1935: VI. törvény – amelyet a közigazgatás átfogó racionalizálásáért felelős kormánybiztosi állását közelmúltban otthagytott Magyary Zoltán (a szó szoros értelmében vett értékmentes igazgatás Moszkvától Berlinen át Washingtonig elismert professzora) dolgozott ki, s a közigazgatás racionalizálása prototípusának tekintett – látványosan átalakította a rendszert. A korábbi egyenrangú (a megyénél nagyobb egységekre, iskolatípusonként szervezett) szakfőigazgatóságok és megyei tanfelügyelőségek helyett területi igazgatási egységekre osztotta az országot. Ezek élére

tankerületi főigazgatóságokat állított, és hatáskörüket valamennyi középfokú iskola-típusra kiterjesztette: iskolalátogatókat, tanulmányi felügyelőket osztott be a tankerületi főigazgatóságokra, a népiskolai tanfelügyelőségeket pedig a főigazgatóságok alá rendelte. A tanügyigazgatás és -felügyelet lehetőségeit markánsan megnövelte, és az iskolafenntartók szerinti differenciálást erősen lecsökkentette. Az apparátus a középiskolai tanárok számára a törvényjavaslatot azzal kívánta vonzóvá tenni, hogy hangsúlyozta: a tanulmányi felügyelők megbízása a kiváló tanárok megbecsülésére alkalmas, ezt célozza meg az újonnan létrehozott Tankerületi Közoktatási Tanácsba való kinevezésük is. A tanulmányi felügyelői tisztséggel a miniszter nem csak állami, de egyházi iskolákban dolgozó tanárokat is megbíz, ezzel érvényesítési lehetőséget nyújt minden tanár számára. A fegyelmi bizottságok tagjait a VKN nevezte ki, ami szintén a tanárok régi követelésesei között szerepelt – s ami ugyancsak a fenntartótól vont el jogosítványt. (Ez volt például a különbség a katolikus és községi középiskolák igazgatása között.)

Az iskolaigazgató hatóság lett: ez a hagyományos erők megnyerésének másik legfontosabb módja. Az igazgatók egy része éppen e reménytől vezettetve támogatta a javaslatot. Később e reményükben keservesen csalódniuk kellett, hiszen a kibocsátott rendeletek tömege és a tanügy-igazgatási apparátus tevékenysége lehetetlenné tette, hogy növeljék befolyásukat, sőt a tanügyigazgatás az igazgató bürokratikus hatalmának politikai ellensúlyozására a tantestületekbe beépítette saját embereit.

„Helyes az a megállapítás, amely már több helyen a köztudatba is bejutott, hogy a főigazgató fiókminiszter lesz” – érvelnek az új törvény megalkotói azon vidékieknek, akik ügyeik lassú intézését annak tudták be, hogy a miniszter igen távol van.

A középiskolai tanárok az új tanügyigazgatástól kétségtelenül pozitív változásokat vártak. Látható, mennyire más irányban: Ady Lajos – aki a tanügyi apparátusban 1935 előtt a gimnáziumi tanárság reprezentánsának számított – azzal érvelt, hogy feljegyzései, amelyeket jó példaként a tanárok elé tárt, „kivétel nélkül felekezeti középiskolák kezdeményezéseiről számoltak be, mégpedig jórészt az autonóm felekezeti iskolákról. A vezetés és főleg a rendelkezés alatt álló iskolákat szerveztük, jogi helyzetük (néha felügyeletük is) bizonyos uniformizálódásra szorítja. Nem mernek kezdeményezni, nem mernek újítani, nem mernek a rendtartástól és a rendeletek légióitól eltérni. Ezért nincs egyénisége, sajátos karaktere – így azután tradíciója is csak elvétve van – az állami iskolának”. „Jó volna, ha az adminisztrációban és a tanulmányi felügyeletben küszöbön álló gyökeres átalakulás több szabadságot, önállóságot és a saját lábán járás több jogát adná meg a középiskoláknak. Tizenhét-féléves iskolalátogatói tapasztalataim alapján nyugodtan mondhatom, hogy ebből a szabadságból csak a köznevelés ügyének volna haszna. Lehet, hogy az iskolák rendje nem fog olyan aggodalmasan egyforma lenni, mint a vasúti pályaudvarok épületének beosztása szokott, de a meginduló verseny a jobb, a külön érdekében, kárpótolni fog az ügyis problematikus értékű egyformaságért” (OKITEK 1935: 1012).

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület a tanügyigazgatás megújításáról szóló folyóiratszámában idézi Szabolcsi János 1869-es – állásfoglalás-értékű – felolvasását: „a tanári testületeket jogokkal kell felruházni, mert mint Eötvös József mondta

egyik országgyűlési beszédében: »önkormányzat nélkül nincs szabadság, szabadság nélkül nincs haladás«. Honnan vegyen lelkesültséget a tanár, ha lépten-nyomon paragrafusokba botlik, melyek egyéni és testületi önállóságát gátolják» (OKITEK 1935: 6).

Az Evangélikus Tanáregyesület kérelmeit a VKM figyelmen kívül hagyta. A tanáregyesület ugyanis megállapította, hogy az új törvények – azaz az 1934-es és az 1935-ös – ellentétbe kerültek az iskolák rendtartásával, amelyeket pedig az egyetemes egyházi gyűlés hagyott jóvá.

A polgári iskolai tanárszervezet viszont elérte, hogy a parlament közoktatásügyi bizottsága fellépett a tanárok karrierjének garantálása érdekében. A törvényjavaslat eredetileg csak a középiskolai vagy középfokú szakiskolai tanárok számára biztosította volna a tanügyi fogalmazói személyzetbe való kinevezés lehetőségét, és csak 10% erejéig tette volna lehetővé a polgári iskolai tanári és népiskolai tanítói oklevéllel rendelkezők előadói megbízatását. A polgári iskolai tanárok nyomására őket is felvették a jogosultak sorába, és 15%-ra növelték az előadói megbízatás keretszámát.

A két világháború között a tanári érdekvédelem a politikai/tanügy-igazgatási képességekkel előretörőkkel szemben már korábban hangot kapott. Amikor az egyik igazgató – akire egyébként jellemző, hogy az ellenforradalom eredményeképpen került budapesti igazgatói állásba, és majd 1944-ben (!) szerez főigazgató-helyettesi pozíciót – megkísérelte a tanári szakmából való automatikus kiemelkedés lehetőségével szembeállítva vizsgálóhoz kötni az igazgatói karriert, óriási botrány tört ki. Pedig a „merész” szerző – a hagyományos tanárelit érdekeit követve – csak tízévi tanári működés után tartotta volna lehetségesnek az igazgatóhelyettesi megbízásra való jelentkezést. A vizsgálóbizottságba a szakfelügyelők helyett immár nyíltan a tanterületi főigazgatókat, valamint az egyetem pedagógia tanszékét kívánta bevonni, s két működő középiskolai igazgatót is a bizottság tagjává tett volna. Az igazgatóhelyettesek feladata – saját szaktárgyú tanárok látogatása mellett – leginkább a bürokratikus teendők átvállalása és néhány éves várakozás az igazgatóságra, melyre (a húsz évvel korábbi miniszteri nyilatkozattal összhangban) a tanári pálya kezdete után tizenöt évvel nyílt volna lehetőség. A hagyományos – klasszikus, illetve történeti – műveltségű tanárelittel szemben Klebelsberg kedvenceinek, a Collegium Hungaricumok végzettjeinek biztosított volna előnyt az élő idegen nyelvi beszéd-készség megkövetelése által.

Az elképzelés ellenzői szerint a „tanári és igazgatói psziché között lényeges eltérés nincs, az igazgatónak épp csak a vezetéshez szükséges – nem ismeretekkel, hanem – tehetséggel kell rendelkeznie... Aki a maga szakját, mint tanár tovább műveli, az a maga tudományát bele tudja illeszteni a tudományok rendszerébe... s megértően fogja méltányolni a minden más szakos tanár törekvéseit... Oda ülne-e egy tanár egy vizsgálóbizottság elé, melyben a javasolt számvevőségi szakember is helyet foglal...? Azt hiszem, ez ellen tiltakoznék” – száll szembe maga a *Közlöny* szerkesztője a felvetéssel. A presztízssérlemlen, a pluszvizsga felett érzett aggodalomra átsüt a félelem, vajon nem az eddig „konferenciális testület” élén álló igazgatói pozíciót kívánják ekképpen is a tanári renddel szemben kiemelni. Valószínűleg ez lehetett a széles körű felháborodás oka.

A tanügyigazgatás, majd az 1932 után hatalomra jutó jobboldali politikai elit számára nyilvánvalóvá vált, hogy túl nagy konfliktussal járna egy olyan szabályrendszer alkotása, amely az igazgatóból normatív eszközökkel kreál politikai értelemben megbízható, igazgatási értelemben professzionális kasztot. A megoldás az igazgatói hatalom és önállóság visszaszorítása lett. A szaktanár és az igazgató véleménye az érettségi bizonyítványok osztályzatának megállapításakor továbbra is döntő súllyal esett latba, de az 1934-es középiskolai törvény által megalkotott bizonyítványzáradék olyan jövőt mutat, amelyben a látogató végül is – az érettségi helyett – eldöntheti majd, mehet-e a diák egyetemre vagy sem.

A tanügyigazgatás intenzitásának rendkívüli megnövekedése, az iskolalátogatók szaporodása, a tanárok óravázlat-készítési/-bemutatási kötelezettsége a tanügyigazgatásnak az igazgatótól független ellenőrzési lehetőséget teremtett. A tanügyigazgatásnak 1936 után nyíltan megnevezett saját megfigyelője volt a tantestületben, akinek szava többet számíthatott, mint az igazgatóé, s gyakran olyan fiatal vagy tantárgyi okokból alacsony presztízsű tanárt választottak erre a pozícióra, aki semmi másról nem remélhetett gyors karriert, csak munkatársai és igazgatója politikai, világnézeti kontrollálásától (NSZ 1937: 497; OPITEK 1936: 10; NL 1936: 2–35; NL 1939: 718).

A középiskolák tanárai számára az erős igazgatói állás természetesen autonómiájuk csökkenését jelentette, az igazgatói kinevezések – ha szemben álltak a tanári elit belső értékrendjével – politikai célokat szolgáltak. A tanárság persze nemcsak a leplezetlen politikai kiválasztást utasította el, hanem olyan normák megalkotását is, amelyek az igazgatási tudás növekedéséhez vezettek volna. Jellemző módon a 30-as évek politikai erői, miközben az oktatási rendszer megerősökléséhez az igazgatási racionalizációt használták fő érvül, éppen ebben engedtek, ezáltal az önálló igazgatói szakma helyett politikai komisszároknak nyitottak teret a magyar közoktatás rendszerében.

A parlamentben is csak a szociáldemokraták nyilatkoztak úgy, hogy a törvény a „birkanyájnevelés” eszközeit foglalja magában, a képviselők zöme pedig még nem tudja (vagy nem akarja tudni), milyen következményekkel jár majd e törvény.

Megállapíthatjuk, hogy a törvény jelentőségét sem a politikai, sem a szakmai pluralizmus intézményrendszerének szereplői nem látták át teljes egészében annak ellenére, hogy Hóman már a parlamenti vitában miniszteri pályája legjelentősebb alkotásának nevezte azt. Az 1935: VI. tc. mindenki által átlátható jelentőségét valójában az adta meg, hogy:

- milyen nevelési/oktatási koncepció keresztülhajtására használták fel (ez akkor még csak töredékeiben volt világos, például nem jelent meg még az új középiskolai tanterv sem);
- milyen végrehajtási utasítások, illetve további rendeletek követik.

„A főigazgató afféle tanügyi főispán. Voltaképpen még több: tartományi főnök, de ilyen nálunk a közigazgatásban nincs. Magyar szemmel nézve, hatáskörét csak a tábla elnökéhez vagy a vegyes dandár parancsnokához lehetne hasonlítani” – mondotta Hóman, hogy kiemelve a főigazgatói szerep rendkívüliségét. Ezzel persze önkéntelenül is leleplezte célját, hiszen a tartományi főnök intézménye a Német

Bírodalomban volt csak ismert, s a „magyar szem” (az alkotmányos gondolkodás) erre csak rossz példákat tudott hozni: a nem közigazgatási, illetve a nem polgári hatóságokat. (Persze lehet, hogy Hóman hasonlata csak meggondolatlan, hiszen közigazgatás-jogi értelemben a táblaelnök és a vegyesdandár-parancsnok állása önmagában véve is összehasonlíthatatlan.)

Tény: a polgári alkotmányosság komplikált egyensúlyrendszerén felépült magyar közigazgatásba és szakigazgatásba a tankerületi főigazgató egyszerűen nem illett bele. A tagolatlan és csak bürokratikus ellenőrzött szakigazgatás, a társadalmi és – a korábbi szakfőigazgatóságok megszűntével – a szakmai kontroll hiánya képezte a totalitarizmus felé tartó állam „fiókminiszterének” jellemvonásait.

A KÜLSŐ TANÜGYIGAZGATÁS

A főigazgató egészen rendkívüli befolyását az alábbi néhány momentumban ragadhatjuk meg: A főigazgató a megyei keretek fölött állott, s a Nemzeti Munkaprogram egyik fontos eleme, hogy megyék fölötti, nagyobb egységeket kellett létrehozni. A minisztériumból minden fontos döntés a főigazgatókhoz került. A minisztériumi tiszviselő eddig ki volt szolgáltatva a kérelmet felterjesztő információinak, csak azok alapján dönthetett, a főigazgató viszont ismerte a viszonyokat. Az 1936/1937/1938-ban kiépülő ellenőrzési rendszer segítségével összehasonlíthatatlanul több információt, átfogóbb képet kapott a tanárokról, mint a korábbi szakfőigazgatói rendszerben. Mint látni fogjuk, ez az ellenőrzés alaposabb, mint bármely más közszolgálati alkalmazotté.

Tényleges befolyást szerzett az iskolafenntartó egyházak és helyi önkormányzatok fölött, ezáltal az egyházi autonómia korlátozásának első számú szervévé vált. Sem a BM az egyházi egyesületek esetében, sem az FM az egyházi birtokok felett, sem a KüM az egyházak külkapcsolatainál nem rendelkezik olyan befolyással, mint a VKM, illetve a főigazgatók az egyházi iskolák felett. Megjegyzendő, hogy a városi/községi költségvetés, a helyi politika egyik legfontosabb faktora az oktatásügy, amely fölötti uralmat ettől kezdve lényegesen inkább meg kell osztani a tanügyigazgatással. Valamennyi iskolatípus, a tankerület teljes közoktatási hálózata felett ellenőrzéssel rendelkezett; tehát ezeknek az iskoláknak kölcsönhatásrendszerét, a régió teljes társadalmi mobilitását, gazdasági életének teljes kvalifikációs igényét ismerte és irányította. Irányította a tanfelügyelőket, és teljes áttekinthetőséggel rendelkezett a megyei népoktatási albizottságok munkájáról.

Egy túlzottan egysíkú történeti/politikai gondolkodás az egy központból történő irányítotttságot kapcsolja a diktatúra fogalmához, míg a többközpontúságot a demokráciáéhoz. Valójában ez fordítva van, illetve fordítva is lehet. Szervezet-szociológiai közhely, hogy alaposabb elméleti/rendeleti szabályozottság mellett a hatáskörök átadása egyes kisszámú, de nagyon megbízható hivataloknak nem csökkenti, hanem növeli az ellenőrzöttséget. Ez figyelhető meg a pénzügyigazgatóságok létrehozásakor is. Ezt a folyamatot nem decentralizációnak, hanem dekoncentrációnak nevezzük. Az oktatásügyben szintén ez történt. Minden korábbinál alaposabb és részletesebb rendelkezések jelentek meg, évről évre nőtt a főigazgatóságon keresztül továbbított miniszteri rendeletek száma, egyre vastagabb lett a VKM *Hivatalos Közlönye* és a *Néptanítók Lapja* is. Több központi norma jelent

meg az egyesületi folyóiratokban és az oktatás egyes ágainak támogatására (film, testnevelés, honvédelem, nemzeti ideológia) létrehozott orgánumban is.

A tankerületi főigazgató a közép- és középfokú iskolák minden korábbinál rendszeresebb látogatását a tanulmányi felügyelőkkel oldotta meg, akiket a hatalom szempontjából a szakmailag, világnézetileg, politikailag legmegfelelőbb tanárok közül neveztek ki.

E felügyelők a magyar oktatástörténet első hivatásos szaktanácsadói. A funkció létrehozása egyidejűleg része volt a modernizációs igénynek, illetve a szakmai köntösbe öltöztetett autonómiák totalitárius kontrollja bevezetésének, az eddig nem mérhető szakmai attitűdök mérhetővé tételének, hivatali nyelvre fordításának.

A tanfelügyelő ellenőrző szerve a körzeti iskolafelügyelő. A régebbi iskolafelügyelők nagy számban mondtak le (azaz a tanügyigazgatás átalakulását alsó szinten is személycserék kísérték!), a VKM rendeletében helyükre és a kettéosztással megszorodott körzetekbe új iskolafelügyelőket neveztek ki. Hogy a körzeti iskolafelügyelői munkát a VKM díjazni tudja, ahhoz az igazgatási gépezet egész költségvetésének felemelésére lett volna szükség. Azonban ennek politikai konzekvenciái, éppen mert az egyszerűsítés és olcsóbbá tétel volt a felügyeleti rendszer elfogadásának egyik alapja, a VKM nem vállalhatta. „Mégis – írja a rendelet – a népiskolai felügyelet további rendszeres ellátásához fűződő fontos nemzeti érdekekre és a körzeti iskolafelügyelőknek eddig teljesített érdemes munkájára tekintettel, intézményesen biztosítani óhajtom, hogy a buzgó és kifogástalan iskolafelügyelői szolgálat előnyt jelentsen az előlépés szempontjából, ott, ahol ez lehetséges.”

Azaz a költségvetési létszám keretén belül ők léptek előre – 30 évi tanítói szolgálat után – a VII. fizetési osztályba, abban az esetben, ha körzeti iskolafelügyelői minőségben legalább két évig kifogástalanul működtek. A tankerületi főigazgatók a népiskolai igazgatótanítók kinevezésének, valamint az egyhuzamos tanítások engedélyezésének jogát is megkapták a VKM-től.

Külön kérdés a községek és a tanfelügyelőségek viszonya. Ebben is a legfontosabb kérdés az iskolák fenntartása, a tanítók fizetése. A BM állásfoglalása szerint: „hogya a községek nincsenek kötelezve a felekezeti iskola fenntartására, hanem csupán segítyt adnak a felekezeti tanügyi alkalmazottak után az egyházközség által fizetendő tanítói nyugdíjárulékhoz”, akkor ennek bármikor megvonható segély jellege van. A központi illetékhivatal 1936-tól csak a véglegesen megüresedett állásokat helyettesítő községi alkalmazottakat fizette, az ideiglenes állásokon helyettesítőket mindig a községi pénztár terhére alkalmazták.

Számos község és város vezetői az állami elemi iskolák dologi és egyes fenntartási terheinek rendezésére a VKM által megállapított hozzájárulási összeget kívánták saját hatáskörben csökkenteni azon a jogcímen, hogy az iskola tényleges dologi igényeit meghaladja a kirótt összeg. Mivel ez ügyben a VKM tiltakozott, a BM figyelmeztette a törvényhatóságokat, hogy az 1926: VII. tc. 12. paragrafusa szerint akár a személyi terhekre is kiterjeszthető a község hozzájárulási kötelezettsége, fizessék tehát ki a VKM által igényelt összegeket.

A megyei közigazgatási bizottság népoktatási albizottságában a népoktatási ügyeket a tanfelügyelő referálta, és a tagok majdnem fele – a 20-as évek végén lezajlott közigazgatási reform óta – állami alkalmazott volt. Ugyanakkor a népiskolai

iskolalátogatók közvetlenül kötődtek a tankerületi főigazgató népoktatási helyetteséhez, akivel a tanfelügyelő és a megyei szint megkerülésével érintkeztek.

Úgy tűnik, hogy párhuzamosan több folyamat játszódott le:

- a népiskolák, a tanítók, az iskolafenntartók a tanfelügyelőtől, iskolalátogatótól való ellenőrzöttsége megnövekszik;
- a népiskola életét szabályozó rendelkezések száma megemelkedik;
- folyamatosan növekszik a tankerületi főigazgató és népoktatási helyettesének hatásköre a tanfelügyelővel szemben;
- növekszik a tanügy-igazgatási gépezet befolyása a megyei erőkkel, a népoktatási albizottsággal szemben;
- a minisztérium fenntartja magának azt a lehetőséget, hogy kiemelt és ritka esetekben, mint például a nemzetiségi kérdés – saját alkalmi megbízottakat küldjön ki a helyi erők és a tanfelügyelők ellenőrzésére.

Az új tankerületi főigazgatók előtt tartott eligazító beszédében Hóman kijelentette: „Volt vagy hatvan személy, aki szóba került, s voltak, akikről mindenki azt hitte, hogy főigazgatók lesznek, és nem lettek, mert egy vagy más fontos szempontnak nem feleltek meg, s volt, akire senki nem gondolt és mégis főigazgató lett, olyan képességei miatt, melyeket eddig figyelmen kívül hagyunk”. Megindult a tisztviselők új szempontú, a hagyományos gárda előtt nem „kézenfekvő” kiválasztása. Az új „élcsapatot” a nyolc tankerületi főigazgató alkotta.

A tankerületi főigazgatók közül csak néhányan töltötték be korábban is hasonló funkciót. A többi szakfőigazgatót nyugdíjba küldték, illetve hátrább sorolták, mert nem feleltek már meg az új idők új szellemének. Tankerületi főigazgató lett néhány tanáregyesületi vezető. Ez kimondottan korporatív szellemről árulkodik; ugyanabba a kézbe kell összefutniuk az érdekvédelmi szervek és a munkáltatók törekvéseinek, de úgy, hogy e kezét közvetlenül a minisztérium mozgassa. Másrészt viszont a tankerületek élére olyan kiemelkedő katolikus, illetve protestáns szervezeteket, papokat és világi embereket neveztek ki, akik az adott egyházon belül képviselhetnék a VKM álláspontját.

DÖNTÉS A MINISZTERIUMBAN

A belső – mármint a szakminisztériumon belüli – tanügy-igazgatási reform is figyelmet érdemel. Az 1935-ös minisztériumi reform előtt a miniszter alatt közvetlenül négy osztály, valamint egyenrangú beosztottként két államtitkár és három helyettes államtitkár dolgozott. A változás lényege, hogy jelentősen megnőtt a politikai államtitkár szerepe; a katolikus ügyeket leszámítva minden hozzá tartozott, négy helyett csak egyetlen osztályt kellett a miniszternek felügyelnie. (Az államtitkár a szélső-jobboldali politikus, Tasnádi Nagy András lett.) A közoktatásügyi igazgatás általános kérdései – úgy is, mint a legfontosabbak a minisztérium ügyei közül – az elnöki ügyosztályba csoportosultak, és az osztályfőnök közös a protestáns egyházakéval; utóbbiakkal szemben már ilyen, azaz szakigazgatási aspektusból jártak el. 1937-ben, az újabb átszervezéskor összevonták az iskolai és iskolán kívüli testnevelés ügyosztályát, fokozva a militarista körök befolyását; ugyanakkor a tárca kizárólagos hatáskörének védelmében megszüntették a tisztai nevelőintézetek

elkülönült igazgatását. (Már említettük, hogy a két dolog akkor, a háború előtt még együtt igaz; a Honvédelmi Minisztérium beleszólása csökken, de a militarizmus növekszik.) Akárcsak a főigazgatók egyike-másika, például Kemenes Illés, az OKT tagja, a tanügy-igazgatási törvény egyik szerzője, a miniszteri osztályfőnökök közül is kiemelkedik személyi befolyásban, tekintélyben az elnöki osztály főnöke, Terbócz Miklós.

A gépezet hatékonyan képes intézni az egyedi ügyeket, összefoglalni az információkat, illetve megfelelően lebontani a miniszteri döntéseket és intenciókat. Egy meghatározott felépítmény-eszmény szempontjából valóban ideális rendszer. Érdemileg/elvileg centralizált és formálisan, adminisztratív szempontból dekoncentrált.

Az igazgatási feladatok nagy része átkerült a tankerületi főigazgatóságokhoz; a minisztériumi apparátus munkájában az elvi jelentőségű kérdések, illetve a tankerületi főigazgatóságokkal kapcsolatos döntések tették ki a munka túlnyomó részét. Az elvi kérdések száma – mivel a rendszer maga sokkal szabályozottabb lett – többszörösére nőtt. Az elvi kérdések korábban világosan elkülönültek szakmai és politikai szintre. A szakmai kérdéseket a minisztériumi szaktanácsok mellett a tanáregyesületek folyóirataiban és a pedagógiai tudományos sajtóban többé-kevésbé nyíltan megvitatták, az iskolatípusokkal kapcsolatos elvi döntésekben a szakfőigazgatóságok előkészítő szerepet játszottak. A minisztérium csúcsán zajló politikai mozgások nem közvetlenül hatottak ezekre a szakmai érdekcsoportokra; elkülönült egymástól a döntések szakmai és politikai szintje.

Az új rendszerben azonban a politikai és a szakmai szféra teljes összemosására került sor. A szakmai érveket politikai álláspontként kezelték, ezért eltérő szakmai koncepciókat nem, illetve alig tűrtek meg, a politikai döntéseket kikényszerített szakmai konszenzussal legitimálták. Ezért a tényleges döntés-előkészítő szakmai viták az OKT plénuma, illetve a tanáregyesületek folyóiratai helyett a minisztérium által felkért szakértők között folytak. Ennek útja az volt, hogy az illetékes minisztériumi tisztviselő az OKT titkárságán keresztül egy-két szakértőt felkért egy-egy ügy véleményezésére, majd a nyilvánosság mindenféle tájékoztatása nélkül a szakmai vélemények közül kiválasztotta azt, amelyik a minisztérium hosszú távú igazgatási céljainak megfelelt, illetve amelyet a politikai mentalitás alapján kinevezett minisztériumi középvezetők elvártak.

Az OKT igen sokfelől rekrutálódott tagsága ez által semmiképpen nem láthatta egységben az ügyeket és álláspontokat, az OKT nem válhatott oktatáspolitikai koalíciók képződésének színterévé, viszont pusztán léte legitimálta a minisztérium általa végső soron nem ellenőrizhető döntéseit. A különféle oktatásügyi érdekcsoportok a 30-as évek előtt a legmagasabb szinten az Országos Közoktatási Tanácsban ütköztethették nézeteiket, ezután viszont az OKT-ba történő meghívással mintegy kinevezték az egyes ágazatokért, problémákért szakmailag felelős személyeket. (Zibolen Endre, a Tanács akkori titkára a szerzőnek adott visszaemlékezése szerint az OKT a maga egészében gyakorlatilag sosem tanácskozott.)

A tanácsi tagsággal az egyes érdekcsoportok legfontosabb szakértőit részben a minisztériumhoz kötötték, érdekeltté téve őket, hogy ne mutassanak rá az őket kvázi delegáló érdekcsoport előtt egy-egy elvi döntés jelentőségére, illetve

a lehetséges alternatívákra. Ugyanakkor persze nem érdektelen, hogy egy-egy foglalkozási, illetőleg érdekkör kvázi képviselőt kik láthatták el az oktatáspolitikában.

Az ipar képviselője tűnik a legplurálisabbnak. Az Ipartestületek Országos Központja, a keresztény ipari csoport, a Gyáriparosok Országos Szövetsége; a Vegyipari Gyárosok Országos Szövetsége képviseltették magukat. A kereskedelmi érdekképviselői szervezethez, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülethez (OMKE) a transzmissziós szíj szerepét Éber Antal töltötte be – sokirányú elkötelezettsége miatt csak ellentmondásosan számíthatjuk ide. Nagy számban vannak jelen viszont az újbuzsoái csoportok. Senki sem közvetít az Országos Magyar Gazdasági Egyesülethez, viszont jelen van az irányított mezőgazdaságban nagy szerepet játszó Mezőgazdasági Kamara. Az irányított gazdaság olyan elvi és operatív intézményei is képviseltetik magukat, mint a Magyar Gazdaságkutató Intézet és a Kereskedelmi Hivatal. A mérnökök, ügyvédek országos egyesületei nincsenek a felkértek között, itt van viszont a Mérnöktanács (a mérnökkamara fellebbviteli hatósága) és az Ügyvédi Kamara. Tag az MTA főtitkára. Az egészségügyi lobbít egy főtanácsos és az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója képviseli, akik jellegzetesen társadalom-orvostani, szociálpolitikai irányultságú intézményvezetők, nem tagok az orvosegyesületi vezetők. Az FM szakoktatókat küld. Az Ipari Minisztérium (IpM) gyárosokat küld: a Hungária elnökét, a Pesti Kereskedelmi Bank alelnökét, a Vidéki Malomiparosok Országos Szövetségének elnökét, két GYOSZ-vezetőt és egy budapesti asztalos-ipartestületi elnököt. A kereskedelmi miniszter a MÁV és a Posta nyugalmazott elnökeit, egy nyugalmazott államtitkárt, az illetékes osztályfőnököt és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara főtitkárát delegálja. A tanügyigazgatást a tankerületi főigazgatókon kívül egy fő és három mellékállású körzeti iskolafelügyelő, két polgári iskolai felügyelő „képviseli”, ha az igazgatókat nem számítjuk. Jellemző módon nincs a tagok között tanfelügyelő!

A református egyház közgyűlését két vezető teológus képviseli; az evangélikus egyházat viszont két középiskolai tanáregyesületi vezető (ez a tanáregyesület komoly sikere). A katolikus egyházat a Katolikus Tanügyi Tanács ügyvezető alelnöke és egy tekintélyes teológus reprezentálja (ez annak a jele, hogy a püspöki kar már e külön tanügyi apparátuson át érintkezik csak a közoktatás ügyeivel). Tag a Szent István-bazilika plébánosa, aki különböző katolikus társadalmi mozgalmak kiemelkedő vezetője.

Különösen nagy jelentősége van annak, hogy kik vezetik a szakosztályokat. Az általános nevelési szakosztályt Huszti József, a neves katolikus tudós, aki két jelentős szellemi feladatot is elvégzett, egyrészt a katolikus egyház felé való folyamatos közvetítést, másrészt egy hatalmas Klebelsberg-monográfiával a Klebelsberg-hagyaték és az annak nem kevésbé ellentmondó hómani politika szellemi integrálását. A mezőgazdasági szakosztályt Czettler Jenő vezeti, aki többféle érdeket is képvisel: a tudományos körökön kívül a Magyar Gazdaszövetséget, a Kisiparosok Országos Szövetségét (KIOSZ), a Keresztény Nemzeti Ligáét, a Társadalmi Egyesületek Szövetségét. Az iparoktatási szakosztályt Misángyi Vilmos műegyetemi tanár vezeti, aki az iparpolitika talán legfontosabb intézményének, a Mechanikai és Technológiai Intézetnek a tanára és a Felsőoktatásügyi Egyesület főtitkára. A keres-

kedelmi szakosztályt Erney Károly, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár igazgatója, a Bethlen-csoport egyik reprezentánsa, felsőházi tag irányítja.

Az OKT-ba az egyes iskolatípusokból a VKM hívott be szakértőket, és nem az egyesületek küldték őket. Megállapítható, hogy van ugyan részleges megfelelés az egyesületek vezérkara és a VKM-kinevezések között, ez mégsem tekinthető reprezentatív képviseletnek. Míg ugyanis az egyesületekben mindvégig vezető pozíciókat töltenek be olyanok is, akik tanügy-igazgatási pozíciót egyáltalán nem látnak el, addig ez az OKT-ban nem jellemző. A középiskolai tanárok közül mindössze három olyan személy akadt, akit a VKM tanügy-igazgatási apparátusa korábban nem emelt ki, azonban ők sem tanáregyesületi vezetők. (A kiemelésnek három módját számítottuk ide: igazgatói megbízás, tanügyi tanácsosi cím, gyakorlóiskolába szóló kinevezés.)

Az egyetemi professzori csoporthoz 15 fő tartozik, tag az Eötvös Kollégium igazgatója is. A középiskolai szférába kilenc személy tartozik – a tanárképzőt három, a gyakorló középiskolát két fő képviseli. A népiskolai „szféra” képviselte a Néptanítók Lapja főszerkesztőjéből, egy óvónőképző és két tanítóképző intézeti igazgatóból, valamint három elemi iskolai felügyelőből s egy gyakorló népiskolai igazgatóból állt. A szakiskolai érdekcsoportban egy felsőkereskedelmi iskolai igazgató, három felső-ipariskolai igazgató, egy nő-ipariskolai igazgató, három mezőgazdasági iskolai igazgató mellett igazgatójával képviseltette magát a Kereskedelmi Főiskola és annak gyakorlóiskolája, egy professzorával a Gazdasági Akadémia. Az alapszintű szakoktatási csoportban két iparostanonc-iskolai igazgatót s egy önálló gazdasági népiskola igazgatót találunk. A Képzőművészeti Főiskoláról egy főt hívtak meg. A polgári iskolai csoport a tanárképző és a gyakorló polgári iskola professzorából, illetve igazgatójából, valamint négy polgári iskolai tanárból/igazgatóból állt. A gyógypedagógiát (és egyben az iskolaorvoslást) egy fő képviselte. Egyetlen tanügy-igazgatási beosztás nélküli személy sincs a polgári és szakoktatási csoportban.

A polgári iskolák világából viszonylag sok, az egyesületi életből ismert nevet találunk. Ennek két, egymást nem kizáró magyarázata lehetséges: ez az egyesület az egyetlen, melynek nincsen alternatívája, tehát relatíve a legerősebb, illetve számos okból a polgári iskolai elit zárkózik fel a legerősebben a hómáni reformokhoz; természetes, hogy az egyesület szabad választása egybeesik a miniszter politikai/szakmai ízlésével.

A legjelentősebb, legtöbb diákot befogadó, legtöbb tanárt foglalkoztató szakiskolatípus, a felsőkereskedelmi iskola igazgatói köréből csak egy személyt választ a VKM az OKT-ba, a sokkal kisebb jelentőségű mezőgazdasági és ipari középfokú oktatási intézményekből viszont bőven válogat. Ez annak a jele, hogy a felsőkereskedelmiségek liberális szellemiségére nincsen szükség, még a szakszerűség örve alatt sem. A szakosztály vezetését ugyan nem sikerült kicsavarni a liberális nagytőke kezéből, de az OKT szakértő tagok nélkül éppen szakkérdésekben nem formálhat véleményt. Éppen ezért a VKM illetékes osztálya, ahol a tényleges szükségleteknek megfelelően annyi előadót foglalkoztatnak a kereskedelmi iskolák ügyintézéseire, mint a másik két iskolatípusra együttvéve, oktatáspolitikai szinten szabadon értelmezheti az OKT-ban (az újkereskedő burzsoázia és a hagyományos liberális

szervezetek kompromisszumaként, az új erők kinevezéses alapon megteremtett fölényével) kialakított véleményt. A felsőkereskedelmi iskolai tanáregyesület rendkívül tekintélyes vezetői közül senki sem tagja (bármennyire is sérelmezik ezt) az OKT-nak. Az egyetlen felsőkereskedelmi iskolai igazgató, aki benne van az OKT-ban, még a több tucat tagot számláló egyesületi választmánynak sem tagja.

Másfelől az OKT-ban a konzervatív szellem, a középiskolai és egyetemi tanárok tanügyi szférán belül történő ellensúlyozására nagy számban vonulnak fel az őrségváltást szorgalmazó, a szélsőjobboddallal mélységesen összefonódott ipariskolai tanárok. Ráadásul az iparoktatási szakosztály elnöke az OKT egész vezetésének legjobboldalibb tagja, s az ezzel az iskolatípussal kapcsolatos tervekben, mivel az egyház közvetlenül még nem érdekelt, ez a mérséklő tényező is elesik. Teljesen természetes, hogy a kicsit is tehetségesebb néptanítók iskolafelügyelői megbízást kapnak; ez talán még 1936 után sem olyan egyértelmű jele a politikai elköteleződésnek, mint a középiskolai vagy a polgári iskolai szférában megszerzett tanügyi-igazgatási pozíció. Fontos viszont, hogy ezeknek az iskolafelügyelőknek a nevével a tanítóegyesületi vezetők között nem találkoztunk, és valóban, kinevezésükkel az egyesületek nem feltétlenül értenek egyet: más jelöltjeik lennének, még a felügyelők közül is.

Az eddigi szakirodalom, rápillantva az OKT tagnévsorára, az egyetemek túlzott, nyomasztó fölényét állapította meg. E fölény, különösen, ha beleszámítjuk, hogy az OKT újjászervezése óta az egyetemekkel kapcsolatos véleményező – kvázi érdekképviseleti – tevékenységet a Felsőoktatási Tanács látta el, valóban fönnállt. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy az OKT-tag egyetemi tanárok többféle értelemben sem csupán egyetemük képviselőjében léptek fel. Először is: ezek az emberek kétségbevonhatatlan szaktekintélyek voltak egy-egy területen: a közgazdász egyetemi tanár a kereskedelmi oktatás, az orvosprofesszor az egészségügyi szakoktatás területén, a teológus a katolikus erkölcstanban és hitoktatásban stb. Véleményükre éppen a szakmai racionalitás jelszavának korában igen hatékonyan lehetett hivatkozni. Másrészt: ezek az egyetemi tanárok egy multipozicionális elit tagjai voltak. Azaz: nemcsak kenyéradó munkahelyüket képviselték, hanem számos más csoportot is. Sajátos módon gyakran erősebb a késztetés e más állások, e második háttér, mint a lazább, autonómabb, professzorai iránt semmiféle kényszerítő eszközt nem alkalmazó egyetemi élet felől. Harmadrészt: e tanárok a közoktatás egyes szféráival is összefonódtak.

Ezen a közvetett módon gyakorlatilag minden (leszámítva a politikai baloldali intézményeit) számottevő csoport jelen van az OKT-ban. Ugyanakkor, mivel az OKT meghívásos alapon áll össze – 1936 óta nem az egyesületek, illetve érdekszervezetek küldötteiből –, a meghívásokkal a VKM indirekt módon befolyásolni tudja az egyesületek vezetőségeinek kiválasztását. Teljesen nyilvánvaló ugyanis, hogy ezek az egyesületek vezetőiknek olyan személyeket fognak megválasztani, akiknek egyáltalán lehetőségük van arra, hogy képviseljék az adott réteg érdekeit.

CSERÉK AZ APPARÁTUSBAN

Ahhoz, hogy az eldöntendő szakmai kérdések körét kiterjesszék, illetve a politikai megrendelést közvetve igazgatási aktussá transzformálják, a minisztérium közép-szintű igazgatási pozícióiban cseréket kellett végrehajtani, az addigi évtizedes hagyományok szerint „pártsemleges” – azaz a rendszer egésze iránt elkötelezett – bürokratikus gépezet vezérlő pozícióit pártelkötelezett vezetőkkel kellett feltölteni. A minisztérium központi vezetéséből már 1932 és 1936 között eltávolították a klebelsbergi politika legexponáltabb képviselőit: 1932-ben Gévay Wolff Nándor államtitkárt, 1933-ban Schwöder Ervin helyettes államtitkárt, 1934-ben Huszka Jenő művészetpolitikai osztályfőnököt. Az új tanügyigazgatás életbe léptetésével egy időben távozott a középiskolai ügyosztály főnöke. Távozása azt jelzi, hogy bár ez az osztály a középiskolai törvény megalkotásában még támogatta Hómant, a tanügy-igazgatási törvény rendelkezései viszont az iskolák autonómiáját és ezzel a minisztériumi osztály szakmai kompetenciáját oly mértékben kurtították, hogy e vezető tisztviselő már nem vállalhatta ehhez az asszisztálást.

A klebelsbergi évtizedben elsősorban a dualizmus kori kultuszminisztériumi gárdára építettek. Klebelsberg maga is hivatalnokkarriert futott be, a késő dualizmus kori miniszterelnöki hivatalban, illetve a VKM-nél volt tisztviselő. Az 1930-as években viszont zömében kívülről jöttek, a kormánypárt vezető funkcionáriusai, politizálásban kitűnt tanárok és köztisztviselők vették kezükbe a minisztérium irányítását, minthogy maga Hóman is Gömbös Gyula személyes jó barátjaként, viszont gyakorlatilag miniszteriális tapasztalatok nélkül jutott bársonyszékbe. Ezek az új tisztviselő-politikusok valamennyien az Egységes Párt, illetve a centrum jobboldalához tartoztak. Nagy részük 1944-ben megmutatta igazi arcát: részt vettek a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége munkájában, a nyilas propagandagépezet tevékenységében, egyikük pedig miniszter lett a Szálasi-kormányban.

1937 szeptemberében a minisztériumnak Stolpa József személyében új adminisztratív államtitkára is lett. Stolpa egyházjogász volt, fő műve: *A közigazgatás és bíraskodás elválasztása az egyházjogban*. Az egyházi közigazgatás és bíraskodás elválasztása a nyílt konfliktust vállalni nem akaró, de a helyi tiszteletesekre/tisztelendőkre pressziót gyakorolni kívánó állam elsődleges érdeke. Hiszen – teljes elválasztás esetén – a politikai hibát elkövető pap vagy hitoktató ellen úgy lehet egyházfegyelmi eljárást indítani, hogy az ne kényszerítse állásfoglalásra az egész egyházi gépezetet.

A politikai államtitkár vonatkozásában 1935-ben következett be változás: a Bethlen-csoport ellenzékbe került, ezzel egyidejűleg távozott Petri Pál, Klebelsberg exponált munkatársa, helyére a szélsőjobboldali Tasnádi Nagy András került. A jobbra tolódás 1938 februárjáig a személyi politikában is töretlen volt, ekkor azonban újabb fontos személyi döntésekre került sor: Tasnádit államtitkári székéből felmentették, ő ezt követően a kormánypárt országos elnöke lett. Helyére – ismét csak politikai karrierje alapján – Zsindely Ferencet nevezték ki, aki ezt megelőzően a Nemzeti Egység Pártjának (NEP) alelnöke volt; pénzügyi területen működött, és a kultúrához annyi köze volt, hogy írt két elbeszélésgyűjteményt a vadászat témaköréből. A Bethlen-barát csoporthoz tartozott. A VKM csúcán személyi változás csak 1938 tavaszán, az újabb miniszterelnök-váltáskor következett be, amikor Teleki

Pált nevezték ki Hóman helyére. A személyi változás döntő oka az volt, hogy Darányi a kormányzó és a kormánypárt domináns csoportjai szerint túl messzire ment a Németországgal való szövetségben és az ehhez szükséges belpolitikai reformok meghozatalában. Ebben a törekvésben megfelelő támogatóra lelt Hómanban, akinek Gömbös baráti körén belül is egészen kiemelkedő befolyása volt, és aki egész kultúrpolitikai tevékenységével a német kapcsolatok elmélyítésén, a totalitárius tanügyigazgatás kialakításán, illetve az egységes nemzetnevelési rendszer kiépítésén fáradozott. Ennek ellenére Hóman tárca nélküli propagandaminiszterként (ami lényegesen alacsonyabb pozíciót jelentett) az új kormánynak is tagja maradt.

Teleki kormányra kerülése feltétlenül szükséges volt, és őt képzettsége és előélete is leginkább a közoktatásügyi tárcára predesztinálta. 1938 nyarán Hóman kivált a számára nem eléggé német orientációt folytató kormányból, és a jobboldali ellenzék egyik vezére lett. Teleki érdemben nem módosította a VKM-működési irányvonalát. Az 1938-as középiskolai törvénykomplexumot ugyan az ő működése alatt terjesztették a parlament elé, de annak tényleges előkészítése és végrehajtása egyaránt a hómani korszakra esett.

Teleki miniszterelnöki kinevezése után ismét Hóman lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Telekinek ugyanis – mérséklendő önmaga megerősödését – az egyensúly kedvéért be kellett vonni valakit a tőle jobbra álló Magyar Élet Mozgalom vezetői közül. Hóman az 1932–1938-as helyzettel ellentétben – amikor is Gömbös intímusaként (a rossz nyelvek szerint „történelemkorrepetitoraként”) afféle „hozott ember” volt – most már „saját jogon”, egy jobboldali frakció képviselőjében ambíciózusan terjesztette ki befolyását az új területekre. Az állami nemzetiségpolitikától gyakran eltérő „saját” kisebbségi politikát folytatott. 1941-ben magához ragadta a honvédelmi és a mezőgazdasági oktatás újabb területeit, s a nyolcosztályos népiskolával egészen 14 éves korukig ellenőrzése alá vonta a tanulókat. A zsidótörvények szellemiségének megfelelő oktatásügyi rendelkezéseket hozott, valamint a tanügyigazgatás további egyszerűsítése, racionalizálása és totalitarizálása jegyében megalkotta az 1941. évi tanügyigazgatási törvényt.

A külső és a belső tanügyigazgatás (utóbbiba beleértve a szakértői kontrollt is) szervezeti és személyi átalakulása egyaránt tanulságos a totalitarizáció szempontjából: az igazgatási kulcspozíciókba politikailag és ideológiailag kiválasztott személyek kerültek, a szakmai és a politikai kompetenciák összemosódtak, az OKT érdek-képviselői/érdekszimulációs szervezetből legitimációs transzmissziós szíjszerű („transmission belt”) szervezetté alakult át. A liberális hagyomány három igen fontos eleme: a szakigazgatási bürokrácia politikamentessége, a szakmai viták politikai vitáktól való elválasztottsága, illetve a tanári, intézményi, helyi és központi kompetenciák elválasztottsága tűnt a semmibe az 1930-as években.

A közoktatás-irányítás reformja, amelyet az 1935. VI. tc. indított el, a középiskolai reformnál is alkalmasabb volt arra, hogy lényegileg újat hozzon a Klebelsberg-korszakhoz képest. Ha a 20-as évek kulcsmondata az volt, hogy a kultúrfölény érdekében egy vadonatúj oktatási és művelődésügyi intézményrendszert kell kiépíteni, akkor a 30-as éveké az, hogy a nemzetnevelés egységesítése érdekében egy vadonatúj irányítási, felügyeleti, és minősítési rendszert kell létrehozni. A szakmai

értékek képviselőjét, amely a 20-as években a civil szféra része, hivatalossá kell emelni, eleget téve a „modernizáció” és az „egységes nemzeti érdekek” követelményeinek. Ennek az ellenőrzési rendszernek a kiépítésében – miután a politikai akadályok elhárultak – a tanügyigazgatás definíciószerűen érdekelt volt.

A miniszteriális apparátus sem jelenthette e politikai-ideológiai törekvés ellen-súlyát. Klebelsberg hosszú minisztersége idején a tárca politikai természete kettős volt: egyrészt mint jellegzetes köztisztviselői tárca mindvégig kifejezte ennek a rétegnek – korántsem liberális – érdekeit és értékeit, másrészt viszont maga a miniszter a korábbi belügyminiszteri tevékenysége és a zsidó tőkéhez kötődő kapcsolatai miatt a szélsőjobboldal céltáblája volt.

A 30-as évek szélsőségesen antiliberális (Klebelsberg személyes politikai ellene-fele, Gömbös által vezetett) uralkodó körei számára a tárca apparátusának bizonyítékokkal kellett szolgálnia, hogy „ez a tárca már nem az a tárca”, mert e nélkül nem lehetett volna újabb jelentős forrásokhoz jutni.

A TANÜGY-IGAZGATÁSI TÖRVÉNY FOGADTATÁSA ÉS VÉGREHAJTÁSA

Az iskolák életében döntő változást hozott az új minősítési rendszer kiépítése. Az igazgató erre irányuló hagyományos tevékenysége az új oktatáspolitikában elégtelennek tűnt, ezért építette be minden iskolába a tankerületi főigazgató a saját, új szempontok alapján kiválasztott megbízottait. Az iskola hagyományos hierarchikus viszonya megbomlott, a tanárok már nemcsak az igazgatótól, hanem egy, az új tanügy-igazgatási koncepciónak leginkább megfelelő kollégájuktól is függésbe kerültek. Ehhez járult a tankerületi főigazgató által kiküldött szakelő-adóktól és tanulmányi felügyelőktől származó minősítés.

Államigazgatási úton behajtható szemponttá vált a tanmenetek, óratervek, óravázlatok tanári, tanítói elkészítése. Egymást érték a mintatanítások, amelyeket nemcsak a budapesti tankerületi főigazgatóság évkönyve közölt rendszeresen, hanem a középiskolai tanáregyesület folyóirata is. Ugyanakkor a középiskolai tanáregyesület kritikusa ingerülten jegyezte meg: a mintatanításnak megvannak a maga korlátai, hiszen a „rendes óra a mintaórához úgy hasonlít, mint a színházban a próbák a főpróbákhoz... Hogy a látogatások és tanítások miképp fognak kialakulni, amikor látogató és tanár az utasítások által a népiskolai példára elrendelt óravázlatokra és az utasítások által imperatívus számba veendő didaktikai és általános pedagógiai szempontok sokféleségére gondol – azt a jövő fogja megmutatni”.

Rendkívüli módon megnőtt a tanórán kívüli tanári-tanítói tevékenység kontrollja. „Soha ennyi panasz nem érkezett” – mondja a tanáregyesület titkára –, hiszen a tanárok tiltakoznak a „végtelenbe nyúló értekezletek” ellen, vagy az ellen, hogy „járőrözni kell az utcán” a gyerekek „hazafias viselkedésének” ellenőrzésére.

Jelentős újdonság volt, hogy a látogató megvizsgálta a természetbeni szolgáltatásként élvezett lakások rendben tartását is. A magánéletbe történő beavatkozás ellen ugyan a pedagógiai és a tanáregyesületek egyaránt tiltakoztak, de a látogatások mégis tovább folytatódtak. A lakások ellenőrzésének azért volt jelentősége, mert miután a tanári könyvtárakból számos „nemkívánatos” könyv és folyóirat kiszorult, a tanárnak a szabad információszerezésre a legalkalmasabb lehetősége az otthoni olvasás maradt volna. Mivel az iskolalátogatók váratlanul érkeztek, lehetőség

volt a tanár otthoni olvasmányainak, ízlésvilágának, anyagi viszonyainak felmérése is. Erre egyetlen más állampolgárral szemben sem volt joga a felettesének!

Ezeknek a mindenre kiterjedő jelentéseknek még akkor is meghatározó jelentőségük volt a tanárokkal kapcsolatos személyi politikában, ha az őket elbocsátó tanügyigazgatás erre végül is nem hivatkozott. 1933 óta ugyanis a köztisztviselőket a számos felsorolt ok mellett akkor is végelbánás alá lehetett vonni, ha „egyéb” okok merültek fel – az „egyéb” fogalom szerepeltetése a törvénszövegben már keletkezése idején is aggodalomra adott okot az ellenzék soraiban a tekintetben, hogyan lesz ez normatív.

A nyomás a kormányzat részéről akkora volt, hogy alig telt el egy év, és a középiskolai tanáregyesület főtitkára, aki 1936-ban még azt konstataálta, hogy „sosem volt még ennyi panasz”, már hangot váltott. „Megindult hát a szemlélődés egyénenként, helyi és baráti körben, folytatódott nyilvános tanácskozásokon, értékes és sokoldalú cikkezésekben, olykor hosszabb tanulmányok megírásában... mi újat kell megtanulnunk... Mert hát tudvalevően a magyar tanár lelkiismeretével nem fér meg, hogy adósa maradjon akár a kormányzatnak, akár a reábízott ifjúságnak”.

A tudományos szférában is szokatlanul alakultak a frontok. A konzervatív Paedagogiai Társaság keményen elítélte az új rendelkezéseket: „Az iskola belső élete reménytelenül és képtelenül túlszabályozott, az óravázlat-készítési kötelezettség teljesíthetetlen. Menthethetlenül elvész a lényeg, a tanári egyéniség”.

A reformpedagógiai csoport vezetői viszont nyilvánvalóan úgy vélték, hogy a herbartianusokat csak állami segítséggel lehet visszavonulásra készíteni. Elfogadták az államtól a nevelés központba állítását, és nem törődtek azzal, hogy az oktatásellenesség a 30-as évek Magyarországon antiintellektualizmust jelent. Elfogadták, hogy az oktatáspolitikai megköveteli a tisztességes tanári előkészületet, az órák megfelelő vezetését, és nem foglalkoztak azzal, hogy ez a tanár rendőri eszközökkel történő – de a rendőri tevékenység általános intenzitását meghaladó! – ellenőrzését jelenti. Elfogadták az államtól a közösségi nevelés ideológiáját, és nem törődtek azzal, hogy ez a totalitárius társadalmak embertípusának kialakulását szolgálja. Csupán saját rendszerükben gondolkoztak, és azt hitték, hogy ez független lehet attól az egész célrendszerrel, amelybe beilleszkedik. Ez nem csupán a reformpedagógia törzsgárdájára, a polgári iskolai egyesület környékén meghatározó szerepet játszó Kerschensteiner-követőkre volt igaz, hanem például a Cselekvés iskolájának körére is. A pedagógia történeti értelemben legmodernebb magyar pedagógiai folyóirat lelkesen üdvözölte az óravázlat-készítési kötelezettséget, azt gondolván, hogy a hangsúly az előkészületen, nem annak ellenőrzésén van.

Az 1941-es tanügy-igazgatási törvény tovább mélyítette a különbséget a magyar alkotmányosság hagyományai és a tanügyigazgatás gyakorlata között.

Mint láthattuk, a liberális rendszerben a minisztérium nem csak az egyes közép-fokú iskolákért felelős főigazgatókkal, de a népoktatásért felelős tanfelügyelőkkel is közvetlenül tartotta a kapcsolatot. Ez azt jelenti, hogy a tanfelügyelők csak kevésbé tudtak függetlenedni a helyi társadalomtól, a megyétől, hiszen a VKM messze volt. Az elemi iskolázásban az egyházközségekkel és a választott megyei népoktatási albizottsággal, a községi képviselő-testülettel való konfliktusok kezelése és az iskoláztatási kötelezettség biztosítása volt a tanfelügyelőségek feladata.

A községi adókból történő finanszírozás sajátos együttműködést igényelt a helyi közigazgatással. 1935 után, amikor a tanfelügyelők fölött ott állt az adott régió ügyeiben jól tájékozódó tankerületi főigazgató, elsősorban nekik kellett megfelelniük.

1941 után a tankerületi főigazgatók még erősebben maguk alá gyűrték a tanfelügyelőségeket: velük szemben is kiszélesedett fegyelmi jogkörük. A tanfelügyelőt még mindig „királyi” tanfelügyelőnek hívják – de már nem a kultuszminiszternek felelős, hanem egy parlamentáris felelősséggel nem bíró másik köztisztviselőnek, a főigazgatónak. Ezáltal a megyerendszer jelentőségének csökkenése nem a centralista elképzelések, azaz a felelős kormány és a helyi társadalom egyidejű megerősödése, hanem a dekoncentrált szervek létrehozása felé haladt.

1941-ben a minisztériumtól a főigazgató kezébe kerülő ügyek – például a vizsgák engedélyezésének „letelepítése” erre a szintre – azt jelzik, hogy míg korábban az irányítás két eszközét – azaz az iskolai oktatómunka folyamatának ellenőrzését, illetve a vizsgák ellenőrzését – némileg el kívánták választani (azaz utóbbira a miniszter külön felhatalmazása, a minisztérium külön engedélye kellett), most e két tevékenység a tankerületi főigazgató kezében egyesült.

A TERÜLETI REVÍZIÓ KIHÍVÁSAI

Speciális körülményként szolgáltak a területi revízió kihívásai. A visszaszerzett területek kérdésében rendeleti úton intézkedni nem volt kevesebb, mint a revízió egyik legfőbb hasznát – új pozíciók teremtését a középosztály számára – az éppen kormányon lévő csoport számára kisajátítani. A visszaszerzett területeken ezrével szervezett állások, a közigazgatás és a szakigazgatás átalakítása sorába illeszkedett ez a törvény is.

A visszaszerzett területekre fokozottan igaz, hogy a társadalmi kontrollt az iskola-politikából szinte teljes egészében kikapcsolták. A visszacsatolt területek társadalma és iskoláztatási ambíciója ugyanis számos nemkívánatos elemet mutatott fel a kormányzat szempontjából. A kisebbségi magyarság minden szomszéd országban az állami gyámkodás hiányában bizonyos önszerveződésre volt utalva. Ez az önszerveződés húsz esztendő alatt felerősítette a civil társadalmat. Nem csak a gyermekeit iskolázató társadalom lett öntudatosabb, de az iskolák és a tanárok sem az állami garanciákat keresték, és nem szoktak hozzá – mint magyarországi társaik –, hogy a fenntartó és a fogyasztó laikusok ellenében régi szereplők, új helyzetben.

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM

Egy történeti értelemben hatalmas és befolyásos tárca inflálódásának tanúi vagyunk ezekben az években. A tárca a háború előtt – még részben a Propaganda Minisztérium létezése idején is – igényt tarthatott a társadalmi propaganda és ideológia legfőbb irányítójának szerepkörére a szakoktatás irányítására, a HM mellett, majd utána a legnagyobb költségvetési hányadra, az egyházpolitika monopóliumára, az ország létszámban legnagyobb köztisztviselői apparátusának irányítására, a legnagyobb értelmiségi szervezettel, a Tanítóegyesületek Szövetségével való gyümölcsöző kapcsolatra, a kulturális külpolitika irányítására, a tudományos élet irányítására, az ország

tudósainak és köztisztviselőinek hivatalnoki közreműködésére. A kultusztárca barsónyszékét korábban politikai élet kiemelkedő vezetői töltötték be, tulajdonképpen a rendszerváltozásoktól függetlenül elég itt Apponyi, Lovászy, Klebelsberg, Hóman, Teleki Pál személyére utalni. Ezek gyakorlatilag a mindenkori kormány második-harmadik emberei voltak; ha Magyarországon lett volna angol értelemben vett kabinet, mindenképpen abba tartoztak volna. Ezzel szemben a háború után a kultuszminiszter teljesen elveszítette ideológia- és propagandairányító szerepét, merthogy ezt a pártok vették át, a szakoktatási intézményeket átcsatolták a szaktárcákhoz, a 4050/1945-ös rendelet nem az 1935-ös helyzet visszaállítása volt, hanem az FM-nek számos kérdésben kizárólagos hatásköri, más kérdésekben a VKM-nek is és az FM-nek is megosztott hatásköri, egyetértési jogot biztosított. Viszont a VKM-nek semmilyen kérdésben nincs kizárólagos hatásköre. Keresztury minisztersége idején majd ellentámadás kezdődik. Felbomlasztották a hagyományos egyesületeket, nagypolitikát csináltak az egyházpolitikából stb. A miniszterek pedig szinte mindig a legkisebb pártból kerültek ki, így Teleki a politikailag halálra ítélt horthysta csoportból, Keresztury a legkisebb párton belül is kisebbséget alkotó parasztpárti-urbánus csoportból, illetve a szintén politikai halálra ítélt Kovács frakcióból, Ortutay a felmorzsolódó kisgazdapárt legkisebb, ún. értelmiségi csoportjából került ki. Hasonlóképpen az államtitkári székekbe sem a Kéthly, Justus, Révai, Lukács súlycsoportú politikusok kerültek.

A VKM-re kétségtelenül az MKP gyakorolt legintenzívebb nyomást az általános iskolával kapcsolatban. A Kovács Máté parasztpárti osztályvezető által kidolgozott koncepció szerint az általános iskola egy kétagozatos rendszer, elsőtől negyedikig, illetve ötödiktől nyolcadikig, a gimnázium és polgári alsó tagozatának megszüntetésével. E tervvel szembekerült Teleki miniszterrel, aki az elszürküléstől és színvonalcsökkenéstől tartott. Teleki 1945. augusztus 23-i minisztertanácsi előterjesztésében hangsúlyozta, hogy a demokratikus pártok kívánságára, nem a minisztérium saját iniciatívájából terjeszti elő a nyolcosztályos általános iskola tervét. Azt állította viszont, hogy az OKT maga is szorgalmazza ezt. A valóság azonban az, mint ezt dokumentumok igazolják, hogy az OKT elhárította magától a felelősséget a „megtervezetlen és előkészítetlen” intézkedéssel kapcsolatban. Teleki azonban nyilván nem kívánta megkockáztatni, hogy ennyire nyilvánvaló legyen, hogy nem tud rendet tartani saját tárcájában. Egy jóval későbbi javaslat szerint „ajánlatos volna az iskolakötelezettség általános korhatárát 16–18 éves korig kiterjeszteni. Ezt azonban a közvélemény nagy része – éppen a munkás és földműves osztály – anyagi okokból, ellenezné, mert szükségük van már a 12 éves gyermek munkaerejére kenyérkeresetére is. Ezért ad acta”.

Meg kell vizsgálni a VKM személyi összetételét ezekben a kritikus hónapokban. 1945 júliusában Teleki miniszter politikai államtitkára Bereczky Albert volt, aktív protestáns antifasiszta politikus, államtitkára pedig a szociáldemokrata Simon László. Az elnöki ügyosztály Pusztai János vezetésével a kontinuitást jelentette a VKM 1945 előtti tevékenységével, a katolikus ügyosztályon is változatlanul Beresztóczy ült, helyettese Hóman legfelsőbb bizalmasa, Terbócz Miklós volt. A nem katolikus ügyosztályt Simon Sándor vezette. Ekkoriban kezdték szervezni – az ügyosztályok és az elnöki osztály konzervativizmusának ellensúlyozására –

a nevelési ügyosztályt, ami elszippantotta az elnökitől a nevelés elvi kérdéseit, az OKT felügyeletét, a tehetségkiválasztást és a közoktatási statisztikát. Vezetőjének ugyan sikerült a parasztpárti Kovács Mátét megtenni, de a minisztérium apparátusa kiharcolta, hogy helyetteséül a konzervatív Szombatfalvyt nevezzék ki. A valamennyi iskolai ügyet összefogó ügyosztályt a szintén hómani időkből örökölt Bassola Zoltán vezette, és teljesen azonos volt a helyzet a tudományos és felsőoktatási ügyosztállyal (Bisztray Gyula) és a kulturális külkapcsolatok osztályával (Paikert Géza). A többi osztályon még teljes zűrzavar uralkodott. Később nagy harcok árán sikerült a VKM-be bekényszeríteni egy általános iskolai ügyosztályt a régi tanfelügyelő (ekkor kommunista párttag) Angyal János vezetésével, és néhány más kevésbé jelentős személyi változást is sikerült keresztülvinni. Nem járt sikerrel a kommunisták tervezett kiszorítása sem, Keresztury miniszteri kinevezésekor a jogásztisztviselők számát és arányát csökkentette radikálisan. Ugyanakkor az MKP megbízására Kemény lesz a nevelési ügyosztály új vezetője. Egy későbbi értekezés – mely az ifjúság politikai nevelésével foglalkozott – 1946. július 24-én úgy ült össze, hogy a tisztviselők egy-egy politikai erő képviselőjét vállalták, Simon az FKGP-t (!), Bassola az MKP-t (!), Kovács az NPP-t, Király Rudolf az SZDP-t, Barra György a Független Ifjúságot, Kemény a MADISZ-t (!). Ebből az esetből is látszik, hogy a párthovatartozás ugyan egyértelmű, de a politikai érdekek keresztül-kasul szövik a pártokat. A VKM kommunista tisztviselője, Angyal János kezdeményezte a tandíjszedés eltörlését, ez ellen egy másik tisztviselő, Szombatfalvy György (a háború előtt a *Társadalomtudományi Szemle* szerkesztője, a háború után pedig az egyetlen olyan a VKM gárdájában, aki a konzervatív ideológiacsinálás igényével lépett fel, szemben az állagőrzőkkel, és ő vett részt például a pedagógustovábbképző-tanfolyamokon) lépett fel részben az államkincstár, részben az egyházak érdekeire hivatkozva. Ezen törekvése ellen a VKM-ben létrejött a koalíció a szociáldemokrata Simon László államtitkár, a parasztpárti nevelési osztályvezető, Kovács Máté és a kommunista Angyal között. Azt próbálja elérni, hogy a népiskolából alakult általánosban ne, de a többiben legyen tandíj. Ezt sem sikerült keresztülvinnie.

Az 1945-ös rendelet szorgalmazta a német nyelv felcserélését angolra, franciára vagy oroszra. Egyértelműen úgy foglalt azonban állást – a laikusok kirekesztése céljából – eleget téve a nyelvtanári csoportok követelésének, de ugyanakkora laikus társadalom igényeinek is, hogy az első idegen nyelv tanítását lehetőleg képesített szaktanárral kívánta taníttatni, a másodiknál azonban ez nem volt követelmény.

A vidéki szakszervezetek, hasonlóképpen a világháború előtti egyesületi élet működéséhez, nem szólhattak bele a készülő tantervbe, így számos olyan elem maradt a tantervben, ami a fővárosi érdekeltségű szakszervezeti központ számára előnyös volt, de a vidéki pedagógusok egyenlőtlenségét erősítette. Ilyen kérdés volt az idegen nyelv tanítása, illetve ennek lehetősége az általános iskolában, amit a gyengébb vidéki iskolák kifejezetten sérelmeztek. A szabad foglalkozásokban általában elkülönülési lehetőséget láttak a gimnáziumok, illetve a polgári számára, s ez így is volt. A tudás szabad piacán a gimnázium latinnal, a polgári német nyelvvel csábította a jobb képességű és társadalmi helyzetű hallgatókat. A németet 54%, az angolt 24%, a latint 24%, a franciát 4%, az orosz 2% választotta, ami politikai orientáció szempontjából is jellemző. Elterjedt, hogy a latintanítást nem nyújtó

iskolákból nem veszik fel az egyetemre a diákokat, így az ügy szabályos latinháborúvá növekedett, a pártok exponálták magukat, és a VKM végül kivette a választható nyelvek sorából a latint.

A fakultáció kérdésében az OKT a felső osztályok óráinak 1/5-ét, azaz kb. 30-ból kb. 6-ot kívánt a fakultációnak fenntartani. Ez már egy megváltozott álláspont volt ahhoz képest, hogy a tanács elnöksége – ott csak vezető értelmiségiek vannak, érdek-képviselői tevékenységet felvállaló pedagógus egy sem – még a 2/3 : 1/3 arányt szerette volna megvalósítani. A VKM-beli értekezleten Kemény Gábor a szakszervezet nevében a latin ellen foglalt állást. Kovács Máté is a latin ellen, a magasabb magyar nyelvi óraszám mellett érvelt. A szociáldemokrata államtitkár, Simon László viszont a gazdasági, ipari ismeretek mellett érvel. A kommunista tanácsos Angyal az alsó és felső négy osztály merev szétválasztása ellen érvelt, egyébként pedig ő is gazdasági, illetve kézimunka-ismeretek kötelezővé tétele mellett. Az általános iskolai ügyosztály reformpedagógiai megfontolásokkal (munkaoktatás) sietett a politikai erők segítségére, és követelte, hogy a gyakorlati foglalkozást a kötelező tárgyak közé sorozzák.

A tankönyvkiadás kérdésében az OKT alelnöke, a pap Sík Sándor kezdeményezte a tankönyv- és ifjúsági kiadvállalat létrehozását. A VKM nevelési ügyosztálya ezt helyeselte. A hercegprímás viszont tiltakozott az ellen, hogy ez a katolikus egyházra is kiterjedjen, és Simon államtitkár e veszély megalapozatlansága felől sürgősen biztosította is őt.

A nevelési ügyosztály a tankönyvkiadási szabadság kontra állami monopólium vitában úgy foglalt állást, hogy egy állami vállalat pályázathirdetés útján gondoskodjék a megfelelő tankönyvek megírásáról. Az ügyosztály szerint a nagy tömegben kiadott könyvek 20-30%-át is megkaphatnák ingyen a szegény tanulók. „Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell a megfelelő óvatosságot, illetőleg gondoskodást arról, hogy ez az egész irányítás ne válhasson szellemi életünk iskolai vonalon való »gleichschaltolásává« és adminisztrálásává, ami a demokratikus szellemi élet mozgalmasságát akadályozhatná. Ezzel kapcsolatban külön is ki kell emelnünk, hogy a vállalat hatásköre nem terjedhet ki egyházi iskoláinkra, melyek továbbra is élvezhetik törvényben biztosított, ilyen irányú autonómiájukat, és épp így nem érinthetik az OKT Tankönyvügyi és Könyvtári Bizottságának bírálati, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter tankönyv engedélyezési jogát sem”. Az általános iskolai ügyosztály a pályázat minél szélesebb körűségét azzal is biztosítani kívánta, hogy nemcsak a nyerteseknek, hanem a többi pályázóknak is adjanak tiszteletdíjat. Bossola igen határozottan szögezte le: a dolgokat mindenképpen úgy kell intézni, hogy „az egyházi iskolák tankönyvének kiadási jogát semmiképpen ne érintse”.

A VKM 4. ügyosztálya 1945 nyarán kezdeményezte a kis, osztatlan népiskolák összevonását, mégpedig olyan módon, hogy az alsó tagozat maradt volna felekezeti, a felső pedig állami, ami elemi érdekeiben sértette az egyházakat – a legfogékonyabb korba kerülő parasztyereknek kerültek ezzel ki az egyház felügyelete alól. A dologban rejlő belső szakmai racionalitás azonban rendkívül erős, és a VKM katolikus ügyosztálya sem emel vétőt. Mindszenty viszont levélben tiltakozik az ellen, hogy a nem katolikus és a katolikus iskola – noha eredeti méretük különböző

volt – egyaránt egy-egy tagozatot kapnak. Az érsek elvi állásfoglalása e kérdésben egyébként is az, hogy „ma nem lehet mindennapi iskolába fogni a 13–14 éveseket, amikor a levante és katona korosztály hiányzik, kenyér kell és hozzá munkás, mert éhen hal az ország”. Érvelése szerint a közös iskola igazgathatatlan, mert a közös iskolaszéket nem tűrnék a katolikus szülők. Mindszenty tiltakozása nyomán a kötelezőséget ajánlatra módosították, és a főigazgató helyett a kultuszminiszter kezébe adták a döntést az iskolafenntartók vitája esetén. Ez azt jelentette, hogy az egyház az első fordulóban győzött, a kultuszminisztérium meghátrált, s nemcsak az „ajánlatosságból” látszik ez, hanem abból is, hogy az iskola-összevonás kérdését a szakapparátus kiengedte a kezéből, és egyházfelügyeleti ügygé tette.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a kor valamennyi fontos kérdésében: tandíj, latin, összevonás, általános iskola egyenlősége stb. a VKM-en belül is súlyos küzdelem folyt az egyes ügyosztályok között. Ha volt olyan egyáltalán, hogy tárcaérdek, ezt nem a VKM, hanem az OKT tudta volna képviselni, ha lett volna elég ereje. A VKM-ben a felkészült konzervativizmust és színvonalvédelmet a Szombatfalvy körül tömörülő erők, a demokratizáló programot az általános iskolai ügyosztály és Kovács Máté csoportja jelentette. A VKM e két csoport közötti folyamatos küzdelemben végül elveszítette az 1945 elején még létező cselekvési egységét.

A párttag tisztviselők minisztériumi leszavaztatásuk vagy véleményükkel ellentétes értelmű rendeletek esetén habozás nélkül pártközi vonalra vittek szakkérdéseket, nyilvánosság elé tártak belső ügyiratokat. A VKM, mint az oktatáspolitikai legfontosabb döntéshozó centruma, éppen a napi politikától független ágazati érdekek védelmére vált alkalmatlanná.

AZ ORSZÁGOS KÖZNEVELÉSI TANÁCS

Az Országos Köznevelési Tanács létrehozását a kommunisták kezdeményezték. Kállai javasolta a budapesti nemzeti bizottság ülésén, hogy az OKT-t a szakszervezet bevonásával, közéleti személyekből, tudósokból, művészekből alakítsák meg. Ennek legfontosabb célja ekkoriban az volt, hogy az MKP egyik fő ellenfelének tekintett Telekivel szemben kialakítsanak egy ellensúlyt. A javaslatnak nem volt és a korabeli kommunista gondolkodásban nem is lehetett olyan tartalma, amit pedig utólag könnyen lehetne neki tulajdonítani, tudniillik, hogy a centralizált tárcafelelősség helyett egy decentralizált nem hivatali, hanem társadalmi szerv kezébe kell letenni a hatalmat az oktatási szférában. Ennek bizonyítéka nemcsak a későbbi fejlődés – a pártok az OKT véleményét egyszerűen negligálták –, hanem a konkrét vita is. A szociáldemokrata Ries, a párt régi demokratikus hagyományainak megfelelően kezdeményezte, hogy a tanácsot ruházzák fel teljhatalommal. Ezt azonban Gerő sietve megvetoztá. A kommunisták nyilván tudták, hogy Teleki helyzete belátható időn belül tarthatatlanná válik, és az új miniszter helyzetét nem kell előre megnehezíteni. Másrészt Ries javaslata az egyetemi autonómia szétveréséről az OKT javára, szintén nem volt a kommunisták kedvére, hiszen azok sokkal inkább a szakszervezet javára kívánták az autonómiát korlátozni (Budapesti Nemzeti Bizottság Jegyzőkönyvei, 85–87).

Az OKT jellegét meghatározta, hogy jelentősen eltér az elnökség s a teljes tanács összetétele, mind pártpolitikai, mind ágazati értelemben. (Ágazati eltérést az

értjük, hogy bizonyos szakmák, érdekeltségek, tárcák rendelkeznek olyan érdekek fölött is, ami nem tudható be pártpolitikai érdekeknek.) Az OKT elnöke a Nobel-díjas Szentgyörgyi Albert, aki ebben az időben a legtekintélyesebb antifasiszta polgári politikusok egyike volt, nem csekély politikai ambíciókkal. Mint az OKT-anyagokból kiderül, e pozíciót a hosszú távú politizálás eszközének tekintette, egy európai színvonal védelmére a tudományos erők aktivizálására kívánta felhasználni.

A népies csoportot, amely a minisztériumban is (a nevelési ügyosztályvezető révén) jelentős befolyással rendelkezett, az elnökségben Kodály, Illyés, Veres képviseli.

E csoport az OKT-ben elsősorban a „vidék érdekeinek” védelmével, azaz a kultusztárca pénzforrásainak átcsoportosíttatásával, a művelődési esélyegyenlőtlenségek csökkentésével, a népi tehetségek felkarolásával foglalkozott. Felvállalta az új gazdarétegek érdekvédelmét. Más kérdés, hogy Illyésék inkább a tárcán kívüli Népi Művelődési Intézet jogainak és lehetőségeinek szélesítésével foglalkoztak, Kodály a művészeti, ezen belül a népművészet, népzenei képzés egyenjogúsításáért harcolt. E csoport általában az oktatás nemzeti jellegéért, illetve „népi” tartalmáért szállt síkra, folytatva a világháború előtti politikai tendenciákat. A népiek – ellentmondásokkal súlyosan terhelt – művelődéspolitikai koncepciójukat tovább képviselték.

A klasszikus műveltségesszményt velük szemben Baranyai Lipót, a Pantheon egyesület volt elnöke, Szekfű Gyula történész és a papköltő Sík Sándor képviselte. Mindhárom politikus katolikus volt, de a magyar katolicizmus különböző csoportjaihoz tartoztak, Szekfű állt a legközelebb a politikai katolicizmushoz, Baranyai inkább a liberálisokhoz, Sík a katolikus egyház uralkodó köreivel, illetve a politikai katolicizmussal szemben is tartózkodó aktív antifasiszta (vagy legalábbis a konvertiták érdekvédelmére irányuló) katolikus hagyományt képviselte.

A természettudományos műveltségesszmény mellett állt a fizikus, politikailag nem igazán exponált polgári liberális Ray, illetve maga Szentgyörgyi. A kiscgazdapárt értelmiségi csoportját a később kultuszminiszterré előlépő, már 1943-ban 12 éves oktatási tervével előálló Ortutay képviseli, a szociáldemokrata oktatáspolitikát Kéthly Anna, az ún. szociáldemokrata jobboldal egyik vezéralakja, „ágazatpolitikailag” nézve a szociáldemokrata párt legrégibb oktatáspolitikai szakértője, aki Gárdoséknál mindenképpen jobban ismerte fel a realitásokat, ő azonban egyre ritkábban vett részt a tanács ülésein.

A Tanács elnökségének két kommunista tagja volt: Kállai, aki a nemzeti bizottságban is az oktatási kérdések referense szokott lenni, illetve Szabó Piroska, később majd az MNDSZ egyik alapítója, a vaskas szakszervezet nőtitkára. Rendkívül fontos, hogy a Tanács elnökségében egyetlen szakmai vezető sincsen, aki egy-egy iskolatípus közvetlen befolyása alatt állna, vagy éppen alkalmazottja lenne. A részt vevő országos és világhírű tudósok sem az egyetem exponenseként vannak jelen, sőt közismerten nem felhőtlen a viszonyuk az illető egyetemek tudományos szempontból is konzervatív vezetőivel.

Feltűnően magas a parasztpártiak és ezen belül is a népi írók képviselete, ennek magyarázata, hogy a kommunista párt ebben az időben nem látja szükségesnek egy marxista kultúrpolitikai koncepció kidolgozását, hanem sajátos munkamegosz-

tásra lép ebben a tekintetben a népi irodalommal, az irodalompolitika tekintetében is. A szociáldemokrata párt hagyományosan az iskolán és intézményrendszeren kívüli politikai oktatási lehetőségekre helyezik a hangsúlyt. A kisgazdapárt jobbszárnya elegendőnek tartja a pártonkívüli konzervatív, illetve liberális vezetők jelenlétét érdekeinek képviseletére. A polgári értelmiségi csoport nem várhat nagyobb befolyást, mint hogy Ortutayt oda küldte, a balszárny művelődéspolitikai koncepciója pedig nem számottevően különbözik a népiekétől, tehát már csak a parasztszövetségbe vetett reménye miatt is megfelelőnek tartja, hogy a népi erők vannak jelen.

A tanács tagsága ezzel szemben már a szakma képviseletét is jelentette. Ennek szoros következményeként az elnökség általában kialakított valamely kultúrpolitikailag-ideológiailag releváns koncepciót, amely az oktatási kulturális szféra stratégiai érdekeit volt hivatva képviselni, a tanács, illetve szakbizottságai viszont a pedagógia, az oktatási szférában pillanatnyilag dolgozók érdekvédelmi szervezeteként működött, még ha ezt nem is nevezték néven. Egyébként 50 tagot delegált a kultuszminiszter, egy-egy tagot az érintett társtárca, az EM, az IPM, a KKI\1, a HM. A szakosztályonként két-két taggal képviseltette magát. Eredetileg a tanácsnak három szakosztálya van: népiskolai, középiskolai, felsőoktatási. 1945 őszén egy felnőttoktatási szakosztály is létrejött, melybe a politikai pártok is képviselőt delegáltak.

A szakosztályelnökök: Horváth Barna egyetemi tanár, Karácsony Sándor nyugalmazott egyetemi tanár, a népiek oktatáspolitikai koncepciójának kidolgozója, illetve Stolmár László népiskolai igazgató, a szemléltető oktatás egyik vezető hirdetője voltak.

Megkíséreltük elemezni a tanácstagok szakmai struktúráját: 26 egyetemi tanár, illetve egyetemi érdekkörben dolgozó, ezekből nem több mint négy műegyetemi; 9 gimnáziumi tanár, illetve igazgató; 7-en a népiskolai szférából érkeztek; hasonló nagyságrendű a szakoktatási intézményből jöttek, illetve a pedagógiai tudomány képviselőinek száma is. Öt alatt marad az igazgatásban dolgozók száma, viszont ha a népiskolai, illetve gimnáziumi stb. igazgatókat ideszámítjuk, az egyetemi tanárok után a második legjelentősebb csoportot jelentik. Ez az utóbbi tény arra is rávilágít, hogy az OKT-ban az iskolatípusok érdekei elsősorban nem azok átlagpedagógusainak, hanem vezetőinek szemüvegén keresztül jelentek meg. Nem érdektelen, hogy a katolikus egyház egy tanügy-igazgatási tisztviselővel, a többiek viszont gyakorló iskolai igazgatókkal képviseltették magukat, bár eleve gimnáziumi vezetőkkel, ami a hozzáállásukat erősen determinálta.

Nem érdektelen megnézni, hány közös tagja maradt például az 1937-es OKT-vél. Bárczi Gusztáv egykori iskolaorvos, most gyógypedagógiai tanárképző igazgatója, Csapody Vera egykori gimnáziumi, most egyetemi tanár, Fekete József övönöképző igazgató, Háros Antal egykori körzeti iskolafelügyelő, most tanfelügyelő, Zibolen Endre gimnáziumi igazgató.

Jellemző, hogy míg az 1937-es OKT-ban nagy számban dolgoztak különböző gazdasági érdekeltségek képviselői, az újbán egy sem volt. A rendes kinevezett tagokon kívül, akik között szintén nagy számban voltak a gazdasági szakemberek, a háború előtt a szakminisztériumok érdek-képviseleti vezetőket delegáltak.

A háború után ugyanezek a szakminisztériumok saját hivatalnokaikat küldték. Például Vincze Frigyes tanár az 1937-es OKT-nak még a kultuszminisztériumtól kinevezett tagja volt, az új rendszerben már csak a szakminisztérium delegáltja. Bizonyos, hogy az OKT attitűdjét a szakoktatás és a munkaoktatás vonatkozásában meghatározóan alakította, hogy a szakoktatás nem, mint az ipar szükségleteinek kielégítője, hanem mint a szakoktatással foglalkozó tanárok kenyérkérdése jelent meg, a munkaoktatás pedig mint a reformpedagógia megvalósítása.

Az OKT-ban nagy szerepe volt még az ügyvezető igazgatónak, illetve az alelnököknek: Kiss Árpádnak és Kemény Gábornak. A tanácsban e két vezető között politikai-taktikai szövetség jött létre, melyen modellálhatjuk a tanács pedagógus vezetőinek véleményét is. Kiss Árpád polgári demokrata volt, Kemény kommunista. Kiss Árpád a világháború előtt is tekintélyes, elsősorban a közvéleményben, Kemény a háború utáni szakszervezeti mozgalomban rendelkezik jó befolyással. Kiss Árpád az adott kérdésben – nyolcosztályos népiskola – azoknak a több évtizedes tendenciáknak a folytatódását látta, melyekért a szakma – mindig kisebbségben lévő – szakmailag „progresszív” része küzdött, azaz hogy a munkaiskola elvei győzedelmeskedjenek, hogy ne alacsony életkorban kelljen hivatást választani, hogy a herbartista és elsősorban szaktárgyi legitimitásukra támaszkodó középiskolai tanárok is rákényszerítenek egy gyermek- és módszerközpontú tevékenységre. E szakmai csoport meglehetősen régen – talán már a századfordulón – belátta, hogy nincs lehetőség szakmai berkekben többségre jutni, ezért a szakmai konzervativizmus ellen politikai szövetségeseket keresett. Jó volt erre a célra a polgári radikalizmus, majd a szocializmus, később a hómani kultúrpolitika nevelésközpontúsága, antiherbartizmusa.

Az OKT folytatva a harmincas-egyvenes évek vitáit, szakmai elemzéseket végzett a magyar iskolarendszer struktúrájáról. Ezek a megbeszélések és elemzések nem csupán a népiskola-általános iskola kérdéskomplexumra vonatkozóan, hanem a szakoktatás egész rendszerét, a középoktatást stb. érintően folytak. A vita kezdetén azonban a kultuszminisztérium külpolitikai és belpolitikai okokra hivatkozva egy kész tervzet részletekben való kidolgozását kérte a tanácstól. A tanács és jelentős részben az elnökség ezt képtelenségnek tartotta, és többen a bűnrészesség vállalása ellen léptek fel. Kemény és Kiss Árpád befolyása azonban elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a tanács – bár fenntartásait leszögezve – belevágjon az előkészítő munkálatokba. Jellemző módon a későbbiekben a tanácsnak vagy megoszlott a véleménye, olyannyira, hogy nem is foglalt állást, mint például a latin kérdésében, vagy a politikai döntéshozó szervek egyszerűen negligálták a tanács álláspontját, például a szakoktatási intézmények visszacsatolása stb. kérdésében. Ennek legfontosabb magyarázata, hogy a legerősebb csoport, az egyetemi tanároké, az általános iskola kérdésében nem volt közvetlenül érdekelt, sokkal inkább a gimnáziumok felső osztályaival kapcsolatos lépésekben – ilyen lépéseket pedig a népi demokrácia nem tett. Érdekeltek voltak természetesen az egyetempolitikai kérdésekben; ezeket az ütközeteket az egyetemi autonómiában vívták meg. A politikai kapcsolatokkal rendelkező tanárok pártjaikon keresztül, az azzal nem rendelkezők a tanügy-igazgatási apparátuson keresztül fejtették ki befolyásukat.

Ennek ellenére az OKT jelentős szerv volt, hiszen az érdekek és véleménybeszámítás már ekkor is működő logikája révén a minisztérium, illetve a pártok eleve tájékozódtak az OKT véleményéről, s annak beszámításával hozták döntéseiket. Míg azonban a tervezés és az elmélet különböző fázisaiba az OKT-nak volt befolyása – a fakultáció kérdése stb. –, addig a tényleges megvalósításnál már hatalompolitikai és gazdasági érvek döntöttek. Például annak, hogy legyen latin vagy ne legyen, legyenek élő nyelvek vagy ne legyenek, van egy részletes szakmai vitája, és a latin betiltásánál a politika támaszkodhat a szakértők egy részére. Abban, hogy a nyelvek választhatóságát megszüntetik, és az oroszra teszik majd 1949-ben kötelezővé, már semmilyen szakmai elem nincs. Már csak azért sem lehet, mert az oroszra a legkevésbé felkészült a magyar tanári kar – csupán megfellebbezhetetlen politikai döntés van.

Ugyanígy, a fakultáció bevezetésekor, a pedagógiai szakértő csoport – Kiss Árpádék – azt hitték, hogy erre záros határidőn belül megteremtődnek a feltételek, és ez nem volt irreális elképzelés. A politikai szféra azonban már nem látta szükségesnek annak indoklását, hogy miért nem adja meg a feltételeket, és eredeti szövetségeseket egyszerűen figyelmen kívül hagyva szüntette meg a fakultációs rendszert.

A TANÜGYIGAZGATÁS

Az apparátus nagy szerepe már az ország felszabadulásakor megkezdődött. A debreceni tankerületi főigazgató első dolga a világnézeti áthangolás meghirdetése – a történelem és irodalom keretében. Az apparátus környékén tömörült erők a németellenességgel kapcsolatos nemzetközi kényszert felhasználták arra, hogy a kurucos, protestáns, nemzeti, népi történelem- és irodalomszemléletet hirdessék a másik alternatívával, a „labancos”, katolikus, európai, urbánus szemlélettel szemben is. Jellegetes utasítása felszólítja a tanítót, hogy „gondosan óvakodjék attól, hogy növekedései előtt a mai helyzetet rövid közjátéknak tüntesse fel, amelynek elmúltával lényegileg éppúgy a megelőző társadalmi és politikai rend fog visszatérni”.

Az első világnézeti átnevelő tanfolyamot is – jóval megelőzve az erre illetékes tárcát, illetve a szakszervezetet – Juhász Géza tankerületi főigazgató rendeztette, Bolgár Elek, Erdei Ferenc, Juhász Géza, Lukács György, Molnár Erik és Révai József, Veres Péter tartottak előadást, azaz kizárólag kommunisták és népiek. Ez azután keményen visszahat a tanügyigazgatásra is, mert csak azok kaphatnak körzeti iskola-felügyelői megbízást, akik e tanfolyamot elvégezték.

Az igazgatóktól indult el a panasz, hogy a diákok politikai pártokba lépnek, ezt a VKM meg is tiltja, végül a Szakszervezet kommunista vezetői nyomására engedélyezik a 14–18 évesek pártpolitizálását igazgatói ellenőrzés mellett. Az elégedetlen MADISZ az igazgatói ellenőrzés megszüntetéséért folytatja a küzdelmet. A MADISZ-szervezetek azt panaszolják, hogy a diákok a főigazgató terrorja miatt nem mernek a szervezetben részt venni.

A főigazgatók egy része felismerte, hogy az adott társadalmi közhangulatban szükség van apparátuson kívüli kontrollra. Így például a debreceni főigazgató kezdeményezi a mezőtúri nevelésügyi tanács létrehozását, amelybe a szakszervezet, a pártok és az MND SZ képviseltették magukat, de a vezetőt a főigazgató nevezte ki.

Egy tervezet szerint ezek a főigazgatóságok és tanfelügyelőségek megszüntével közvetlenül a VKM-mel, illetve a szakszervezeti központtal érintkeznének. Az igazgatókat tanácskozási joggal be kellene vonni, javasolja az igazgató választását is. Ezt a javaslatot a VKM nevelési ügyosztálya még támogatta, de az ügyben intézkedés végül nem történt, az akció megtört a szakapparátus ellenállásán.

Az OKT 1945. nyári javaslata szerint a budapesti általános iskolák megszervezésére kerületenként kilenctagú bizottságokat kell felállítani, amelyben az egyes iskolatípusok képviseltetnék magukat hat fővel, a szakszervezet egy fővel, az elnök lett volna a kilencedik. Az általános iskolai ügyosztály az egész országra ki kívánván ezt terjeszteni, a bizottságok tagjait feljogosította volna az iskolalátogatásokra és intézkedések előterjesztésére, Simon államtitkár azonban a közművelődési tanácsok még ki nem alakult szerepkörére hivatkozva megakadályozta a rendelet kiadását. Az ügy politikai magyarázatát a nevelési tanácsok függvényében érzékelhetjük. Arról van szó, hogy találkozott az apparátus félelme a laikusok betörésétől és a pedagógusok törekvése, hogy szerephez jussanak az oktatásügy irányításában.

Az előbbieket felismerték, hogy valamiféle demokráciával összhangban álló tanácsra mindenképpen szükség van, és még mindig jobb számukra, ha annak pedagógusok, mint ha laikusok lesznek a tagjai.

Az apparátusból a tankerületi főigazgatók azt szorgalmazták, hogy a polgári iskolákkal, illetve gimnáziumokkal kapcsolatban működő általános iskolák a tankerületi főigazgató közvetlen hatósága alatt maradjanak. Ezekben a törekvésekben a tanártestületek egységére hivatkoztak. Sajátos módon ez éppen ellentmondásban van a más csoportok által szorgalmazott egységgel, amely az egyes iskolatípusok megkülönböztetése ellen irányult.

Az 1945-ös miniszteri rendelet tehát kimondja, hogy az iskolák igazgatói bizottságot hozzanak létre a nevelők elosztására. A szakszervezet helyi csoportjának jogot biztosítottak arra, hogy két tagot állítsanak ebbe a bizottságba. Lehetőleg biztosítani kell a szabad iskolaválasztást, ahol ez a köz érdekeivel nem ellentétes. Ez már a körzetesítés előjele volt. Igazgatási tekintetben azonban ez kemény kompromisszum, az új V. osztályok megmaradtak a népiskola, a gimnázium, illetve a polgári keretében.

Az apparátus, a tankerületi főigazgatók véleménye az volt, hogy alsó fokú selektálásra is szükség van. Az átlépés a népiskolából, illetve középiskolákból lett általános iskolák között nem helyes, hiszen akkora a színvonalkülönbség. A szülők igyekeznek gyerekeiket a középiskolából lett általánosba íratni, ezt sem szabad akadályozni.

Az 1945/46-os iskolaévtől kezdve az egytanítós iskolákat mindenütt össze kellett vonni, s kéttanítós iskolává fejleszteni. Kötelező tehát az együttműködés a különböző felekezeti iskolák között. A kérdésben, hogy melyik iskolába járjanak az alsó és melyikbe a felső tagozatosok, a tankerületi főigazgató véleménye az irányadó.

A tandíjkérdés körül bontakozott ki a döntésmechanizmus szempontjából az egyik legfontosabb vita. A miskolci főigazgató kezdeményezte, hogy a miniszter rendelje el a teljes tandíjmentességet. Szombathelyi ügyosztályvezető-helyettes ennek kapcsán mutatott rá, hogy nem tehető egységesen ingyenessé az oktatás,

hiszen a felekezetek elveszítették az iskolafenntartásra lehetőséget adó birtokaikat. A nevelési ügyosztály vezetője, a parasztpárti Kovács Máté ellentámadásba ment át és a rendszer antiszocialitására mutatott rá. Szombatfalvy erre válaszul kimondotta, hogy az „általános iskola léte fikció”, hiszen háromféle általános iskola létezik: gimnáziumi, polgári, illetve népiskolai jellegű. Az általános iskolai ügyosztály elvi álláspontja is az volt, hogy amennyiben az általános iskola a gimnázium vagy a polgári első osztályát pótolja, tandíjmentesség nincs. E kérdésben a küzdelem nem a minisztériumban dőlt el, hanem azon kívül.

Az OKT javasolta a főigazgatók befolyásának csökkentését a tanfelügyelők és járások rovására. 1945 szeptemberében azután éppen a tanítóáthelyezések kérdésében szélesítették ki a tanfelügyelők jogkörét. Úgy látszik, hogy a tanfelügyelőket a nemzeti bizottságok kevésbé reakciónak tekintették, mint a VKM-et vagy a főigazgatókat, mert például egy NB ügy dönt, hogy a tanfelügyelő alkalmazhat oklevél nélküli tanítókat a VKM kifejezett tilalma ellenére. A főigazgatóságok viszont gyakran kétségbe vonták a tanfelügyelőségek kompetenciáját. Más esetekben még a tanítókinnevezési jogot is meg szerették volna vonni a főigazgatóságok, de a VKM is a tanfelügyelők mellett foglalt állást.

Révai éppen a tanügy-igazgatási apparátus antidemokratikus voltát hangsúlyozta a parlamentben, és amíg ezen nem lehet segíteni, a Budapesti Nemzeti Bizottság felszólítja a helyi nemzeti bizottságokat, ellenőrizték ők a középiskolák, sőt az egyetemek munkáját, szellemét. Nyilván ugyanebből a megfontolásból tiltakozott a MADISZ a nyugatra távozott igazgatók visszafogadása ellen. A közép-szintű igazgatást felváltandó, a MADISZ képvisleti elvű kultúrbizottságok felállítását javasolta, a szakszervezet a pártok a MADISZ részvételével. Az általános iskola elleni egyik támadáskor a gyengébb képességű hallgatók nagy számára mutattak rá a főigazgatók. A kis létszámú osztályok megszervezését a tanfelügyelőknél a VKM ezek után megsürgette.

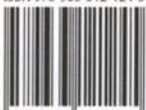
Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a középfokú tanügy-igazgatási apparátus nem mutat olyan egységes képet sem a pedagógusok, sem a központ, sem a széles társadalom szempontjából, mint majd az ötvenes-hatvanas években vagy korábban a harmincas években. Az apparátuson belül világosan két érdekcsoportot különíthetünk el: a főigazgatókét és a tanfelügyelőkét. E két csoport szembeállítására a demokratikus pártok törekedtek is. Szerepük a döntésmechanizmusban a szerint változott, hogy szándékaik mennyire csatornázódtak bele a politikai rendszer egészébe.

A jó tanárképzés víziójának alapja a folytonosság és a rendszerben gondolkodás. Folytonosság alatt értve azt, hogy az egymást követő koncepciók nem kioltják egymás eredményeit, hanem a hiányosságokból okulva erősítik egymást. A rendszerben gondolkodás a lehető legtöbb társadalmi és főleg a gazdasági hatások számbavételét jelenti. Ez a szöveggyűjtemény – primer és szekunder források alapján – lehetőséget ad a két világháború közötti időszak oktatási törvényeinek, az ehhez kapcsolódó korabeli teoretikus véleményének és az utókor néhány neveléstörténeti értelmezésének megismerésére.

A tanárképzés a nevelés történetében mindig egyfajta „ütközési felület” volt: a társadalmi szükségletek, a pénzügyi háttér megléte vagy hiánya, az egyetemek egymás közötti versengése és az egyetemi karok kooperációja vagy széthúzása határozta meg az éppen aktuális döntéseket. Egy tanárképzési koncepció eredményeinek megmutatkozásához hosszabb időre, legalább öt-tíz évre van szükség – egy koncepció hibáira is körülbelül ugyanennyi idő alatt derül fény. A kiteljesedéséhez még hosszabb idővel kell számolni.

Ennek ellenére talán mégis érdemes szem előtt tartani a „jó tanár” hatékony vízióját. E szerint a tanárjelölt legyen motivált a pálya iránt. Ennek elérése érdekében presztízsnövelő lehetőségek komplex rendszerét kell alkalmazni, amelyek a következők lehetnek: ösztöndíj a tanárképzés résztvevőinek, alkalmassági vizsga a tanári pályát választóknak, speciális kiemelt lehetőségeket biztosító oktatás, a legjobb elméleti és gyakorlati oktatók tapasztalatainak megismerési lehetősége, a rendszerbe szervezett gyakorlati képzés, a minőségi értelmiségi létbe való bevezetés és a perspektívát jelentő megvalósítható pedagógus életpályamodell.

ISBN 978-963-312-124-5

9 789633 121245